

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS

VYTAUTO DIDŽIOJO
KARO MUZIEJUS
2010 METAIS

ALMANACHAS

KAUNAS 2011

REDAKCIŅĒ KOLEGIJA:

Atsakingasis redaktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, muziejaus direktorius.

Redakcinės kolegijos nariai:

Rimas Banaitis, mokslinis sekretorius,

Eduardas Brusokas, LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas,

doc. dr. Steponas Gečas, direktoriaus pavaduotojas,

Janina Karosevičiūtė, vyr. fondų saugotoja,

Dalė Naujalienė, Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja,

Algirdas Markūnas, Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas,

Arvydas Pociūnas, direktoriaus pavaduotojas,

Regina Rajeckienė, Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja,

Kristina Rickevičiūtė, Archeologijos skyriaus vedėja.

Kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis

Fotografas Artūras Užgalis

Dizainerė Vaiva Šimonienė

ISSN 2029-3259

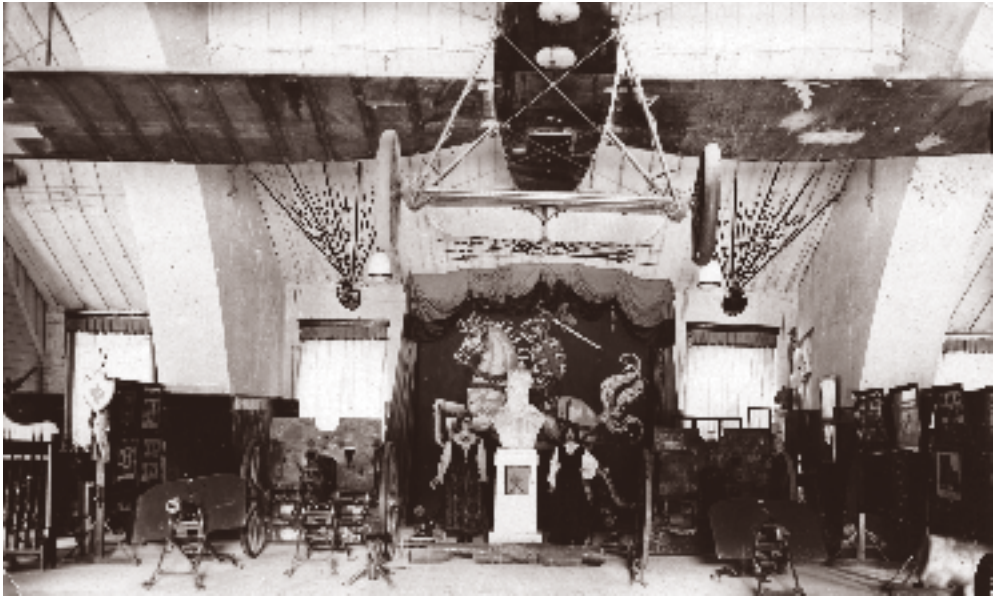
© Krašto apsaugos ministerija, 2011

© Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2011

TURINYS

KARO MUZIEJAUS ATIDARYMAS.....	5
VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS SVARBIAUSIŲJŲ ĮVYKIŲ KRONIKA. 1919–1951 METAI. <i>D. Naujalienė, A. Pūkys, A. Stoliarovas (iki 1940 m.), dr. A. Jurevičiūtė, A. Jankūnas, , A. Markūnas (iki 1951 m.)</i>	8
KARO MUZIEJAUS VARGAI <i>Petras Šeštakauskas</i>	89
S. DARIAUS IR S. GIRĖNO KLĖTELĖ-MUZIEJUS PŠČELNIKE <i>Dalė Naujalienė</i>	96
JANO IR TADO STYKŲ PAVEIKSLŲ ĮSIGIJIMO ISTORIJA <i>Danutė Gruzdienė</i>	111
GRAFŲ TIŠKEVIČIŲ KOLEKCIJOS ISTORIJA <i>Vidmantas Airini, Vilija Sapjanskienė</i>	139
APIE KELIS XVIII A. PABAIGOS–XIX A. PRADŽIOS EKSPONATUS <i>Vilija Sapjanskienė</i>	164
17-OJO LIETUVIŠKOJO ULONŲ PULKO KARIO KEPURĖ <i>Lina Urbonienė</i>	171
KARIAMS SIAUBĄ KĖLĖS GINKLAS <i>Arvydas Pociūnas</i>	173
IŠLEISTUVĖS TARPUKARIO LIETUVOS KARO MOKYKLOJE <i>Danguolė Graibuvienė</i>	178
LIETUVOS KARIUOMENĖS ORKESTRAI 1919–1940 METAIS <i>Lina Urbonienė</i>	188
IŠSKIRTINĖ JUOZO ZIKARO KŪRYBINĖS VEIKLOS SRITIS <i>Gerarda Dručkuvienė</i>	197
PANTEONO ATKŪRIMAS <i>Dr. Steponas Gečas</i>	203
KAIP RINKOME AKMENIS KAUTYNIŲ VIETOSE <i>Arvydas Pociūnas</i>	219

UŽGAVĖNIŲ BURTAI PAGAL BALĮ BURAČĄ	
<i>Danutė Tamošaitienė</i>	225
2010 METŲ PARODOS	
<i>Algirdas Markūnas</i>	232
EDUKACIJA VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUJE 2010 METAIS	
<i>Regina Rajeckienė</i>	256
NAUJOJI DIDŽIOSIOS SALĖS EKSPozICIJA	
<i>Vidmantas Airini, Eduardas Brusokas, Danguolė Graibuvienė, Nijolė Jocienė, Janina Karosevičiūtė, Algirdas Markūnas, Dalė Naujalienė, Arvyda Navickienė, Kristina Rickevičiūtė, Lina Urbonienė</i>	262
MUZIEJAUS RINKINIAI 2010 METAIS	
<i>Janina Karosevičiūtė</i>	276
2010 METŲ MUZIEJAUS LEIDINIAI.....	279
VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS 2010 METŲ KRONIKA	
<i>Regina Rajeckienė ir Rimas Banaitis</i>	281

KARO MUZIEJAUS ATIDARYMAS

Šiomet mūsų tautinės šventės dienoje (vasario 16 d.) Kaune tapo atidengtas trumpu laiku suorganizuotas karo muziejus. Atidengimo iškilmė buvo paskirta 15 val., bet jau gerokai prieš 15 val. Elektros stoties aikštėje atvyko Karo milicijos mokykla, muziejaus rengėjai, visokių įstaigų ir organizacijų atstovai, taipogi svetimų valstybių (estų, italų, prancūzų, anglų, amerikiečių, rusų ir kt.) atstovai. Kiek vėliau atvyko ir viešinti dabar Kaune Latvių Steigiamojo Seimo delegacija.

Belaukdami mūsų Valstybės Prezidento atvykstant, svečiai domėjosi stovinčiomis prie muziejaus durų dviem, paimtom iš lenkų, patrankom su lenkiškais parašais „Vandzia“ ir t. t. Daug juoko susirinkusieji turėjo iš kupranugario, kurį vienas mūsų pulko atsiuntė. Tą kupranugarį minimas pulkas savo laiku buvo atėmęs iš bolševikų.

Galop, apie 3 ½ atvyko prezidentas, sutiktas armijos vado generolo Žukausko pareiškimu. Visi suėjo į muziejaus vidų, kame kunigas Maciulevičius (tas pats – mūsų dainius Maironis) atliko muziejaus šventinimo apeigą, su turiningu, pritaikintu apeigai ir įstaigai, trumpu pamokslu. Po pamokslo visi išsiskirstė žiūrėti eksponatų.

„Karys“, 1921, Nr. 8 (92)

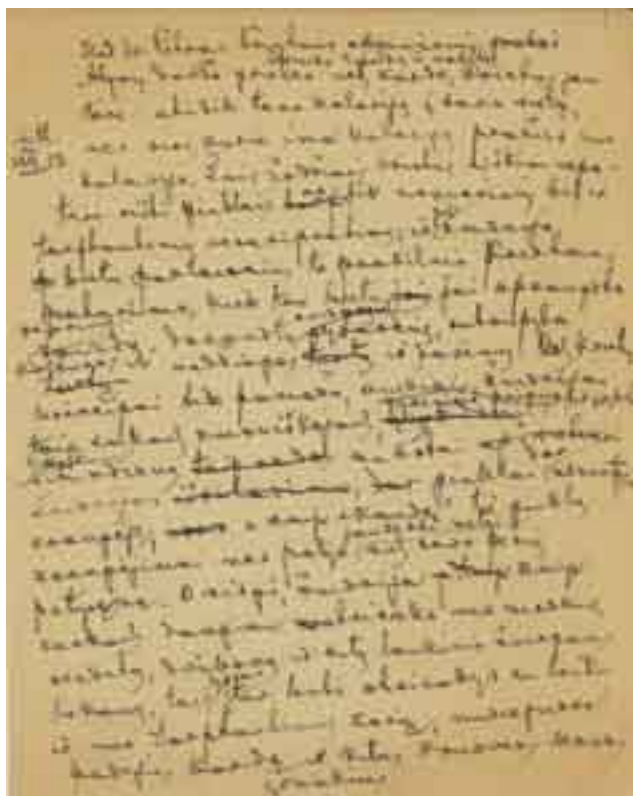
MAIRONIO PAMOKSLAS ŠVENTINANT KARO MUZIEJŲ

Kad šv. Petras Kristaus apgynimui Alyvų darže ištraukė kardą iš makšties, Kristus jam tarė, atidėk savo kalaviją į savo vietą, nes visi, kurie ima kalaviją, pražus nuo kalavijo (Mat. XXVI, 52). Tais žodžiais Kristus aiškiai nepatarė risti ginklais ne tik asmeninių, bet ir tarptautinių nesusipratimų ir jei žmonija būtų paklausiusi to Kristaus patarimo, kiek tai būtų jai apsaugota žaizdų, dovanota žmonių gyvasčių, sutautyta kultūros ir medžiagos turtų ir darmių, bet Kristaus principai tik pamažu, amžiais, žmonijai, taip sakant, žmoniškėjant gyvenime prigija

ir įvyksta. Šiandieną žmonijai ginklai dar nenustoja žvangėję: o kaip skaudūs tie ginklų žvangėjimai, mes patys jau šešti metai ant savo pečių patyrėme. O visgi žmonija, kaip kaskart daugiau atsisako nuo visokių vendetų, dvikovų ir kitų laukinio žmogaus liekanų, taip lygiai tur būti atsisakyta su laiku ir nuo tarptautinių karų, muziejuose padėjus kardą ir kitos kruvinos kovos įrankius.

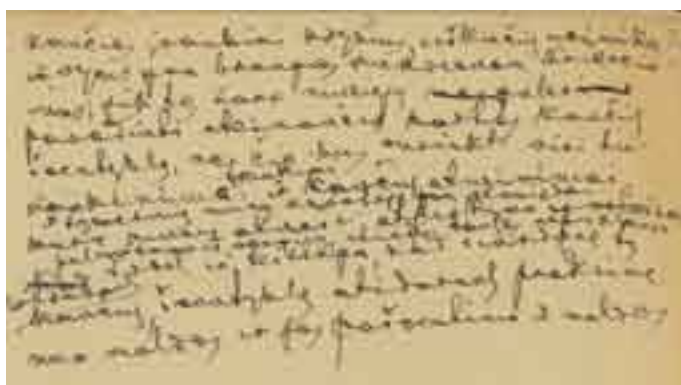
Bet iki tai įvyks, galime nors tą pasiteisinti, kad karas karui nelygus, kad ne tas pats užpulti kaimyną ar nuo jo užpuolimo gintis; jei galima gintis pačiam nuo užpuolimo, tai ginti savo tėvus, vaikus, brolius, savo tėvynę, savo gyvybę statant pavojų, ne tik negali būti ginama, bet jau yra aklas pasišventimo herojiškas. Antra vertus, karas, nors savyje yra smerktinas, bet taip kartais reikalai susipina, kad turi ir savo geras pasekmes; be baisaus dabartinio karo ar butumei mes sulaukė 16 vasario išskilmės, kuomet švenčiame savo nepriklausomybės trečią metinę. O visgi karas yra vengtinas ir mes turime eiti prie Kristaus nurodyto idealo: atidėk tavo kalaviją savo vietą. Steigdami šį karo muziejų, mes kaip tik ir darome pradžia tam Kristaus patarimui įvykdyti. Bet tas karo muziejus bus ateinančiom kartoms ne tik žingeidus, bus irgi ypatingai brangus; taip brangus kaip Kristaus kančios įrankiai, kryžius, erškėčių vainikas ir vėnis yra brangus kiekvienam krikščioniui; juk tą karo muziejų galės pavadinti ateinančios kartos kančių šventykla, nes čia bus surinkti visi tie

Handwritten manuscript page 1, featuring dense cursive text in Lithuanian. The text is written on aged, slightly yellowed paper and covers most of the page.

Handwritten manuscript page 2, continuing the text from the previous page. The handwriting is consistent, and the page shows signs of age.

Handwritten manuscript page 3, showing the final portion of the text. The script remains clear despite the age of the document.

kankinimo įrankiai ir kančių atminimai, žymesnių mūsų kovotojų atvaizdai, kurie mums atnešė atpirkimą iš nelaisvės, paliuosavo iš vergijos, atnešė tautos nepriklausomybę. Todėl ir teisinga, kad šiandieną tą, taip sakant, kančių šventyklą atidarant pradėsime nuo maldos ir jos pašventimo iš maldos.

Tekstas iš juodraščio

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS SVARBIAUSIŲJŲ ĮVYKIŲ KRONIKA. 1919–1951 METAI

**Parengė: D. Naujalienė, A. Pūkys, A. Stoliarovas (iki 1940 m.),
dr. A. Jurevičiūtė, A. Jankūnas, , A. Markūnas (iki 1951 m.)**

1919 METAI

Gruodžio 15 d.

Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir laikinai einantis vyriausiojo kariuomenės vado pareigas gen. ltn. Pranas Liatukas pasirašė įsakymą Lietuvos kariuomenei Nr. 205, kuriuo plk. Vladui Nagevičiui buvo pavedama imtis Lietuvos karo muziejaus organizavimo, o dalių vadams ir karo komendantams – teikti visokeriopą pagalbą.

1921 METAI

Sausio 22 d.

Krašto apsaugos ministras ir einantis vyriausiojo kariuomenės vado pareigas plk. ltn. Konstantinas Žukas bei Generalinio štabo viršininkas plk. Konstantinas Kleščinskis pasirašė įsakymą kariuomenei Nr. 17. Juo buvo skelbiama, kad kuriamas Karo muziejus ir Karo istorijos kolegija, kurios tikslas – kontroliuoti, kad būtų teisingai pateikiama pulkų istorija, bei rūpintis Karo muziejaus ir archyvo organizavimu. Kolegijos nariais buvo paskirti gen. ltn. Maksimas Katchė, gen. ltn. Juozas Kraucevičius, gen. ltn. Valerijonas Ramanauskas, gen. ltn. Vladas Nagevičius, plk. Juozas Litvinas, plk. ltn. Mikas Gedgaudas, plk. ltn. Arvydas Jansonas, plk. ltn. Pranas Šližys, mjr. Leonas Šilingas, kpt. Juozas Papečkys, kpt. Vytautas Steponaitis, kpt. Jonas Laurinaitis, kpt. Antanas Užupis, kpt. Stasys Dirmantas, vyr. ltn. Jurgis Bobelis, vyr. ltn. Juozas Urbšys, veterinarijos gydytojas Kazys Trumpis, karo valdininkas Juozas Grigaitis, Šaulių sąjungos vadas Vladas Putvinkis. Gen. ltn. Vladas Nagevičius paskirtas Karo muziejaus konservatoriumi. Buvo paskelbta ir Karo muziejaus struktūra, numatyti įžanginis („Galerija kovotojų už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę“, „Karo senovės liekanos“, „Lietuvos kariuomenės tvėrimas iki 1918 m. lapkričio 23 d.“), pagrindinis („Rikiuotės

Karo muziejaus vaizdas

„Karo muziejaus“ skyriaus ekspozicija

srities schemas, diagramos, piešiniai“, „Karo operacijos“, „Kariuomenės aprūpinimo istorija“, „Kariuomenės apginklavimo istorija“), rikiuotės („Ministerija, generalinis štabas, štabai, pėstininkų dalys“, „Raitelių pulkai“, „Artilerija“, „Aviacija, inžinerija“, „Šauliai“) ir paskutinytis, ketvirtasis („Karo teismas“, „Karo medicina“, „Karo veterinarija“, „Karo literatūra“, „Priešo uniforma ir apginklavimas“), skyriai. Muziejus, įrengęs pirmąją ekspoziciją, turi būti atidarytas vasario 16 d.

Vasario 1 d.

Įsakyme kariuomenei Nr. 24 skelbiama, kad į Karo istorijos kolegijos sudėtį „Galerijos kovotojų už Lietuvos Nepriklausomybę“ skyriaus tvarkytojais priimami kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas ir dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Dailininkas Petras Kalpokas kviečiamas dirbti dailininku-patariju. Patvirtinta Karo muziejaus vykdomosios komisijos sudėtis: kpt. Aleksandras Balsys (pirmininkas); nariai – inžinieriai Antanas Breimeris ir Viktoras Rėklaitis, dailininkas P. Kalpokas, karo valdininkas Juozas Grigaitis. Visoms kariuomenės dalims įsakyta į kariuomenės butų skyrių Vytauto prospekte savo atstovus su muziejui perduodamais daiktais atsiųsti iki vasario 10 d.

Vasario 2 d.

Karo muziejaus konservatoriaus padėjėju paskirtas kpt. A. Balsys.

Vasario 16 d.

Karo muziejus buvo atidarytas buvusioje cerkvėje ir 111-ojo Dono pėstininkų pulko mediniame manieže. Jo sodelis buvo paskubomis aptvertas iš Kauno tvirtovės fortų atgabenta tvora. Muziejų iškilmingai pašventino kunigas Jonas Mačiulis-Maironis. Iškilmėse dalyvavo prezidento pareigas ėjęs Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis, kiti Seimo ir Vyriausybės nariai, Latvijos Steigiamojo Seimo pirmininkas A. Petrevicas ir Seimo nariai Klichė, M. Antonas, taip pat Kaune rezidavusių Didžiosios Britanijos, Estijos, Italijos ir kitų užsienio valstybių misijų atstovai, armijos vadas gen. Silvestras Žukauskas ir visų kariuomenės ginklų rūšių, Karo mokyklos ir Kauno visuomenės atstovai. Po iškilmingo atidarymo iš Karo ligoninės buvo atvežta keliolika karo invalidų, kuriems buvo įteikti 1-ojo laipsnio Vyties kryžiaus apdovanojimai. Karo muziejuje tuo metu buvo penki skyriai: Istorinis, Nepriklausomybės, Žuvusiųjų, Kariuomenės dalių ir įstaigų bei Šaulių sąjungos. Per muziejaus atidarymą lankytojams buvo parodyta apie 100 įvairių nuotraukų, kelios mūšių schemas, trofėjai.

Skyrius „Kauno miesto ir apskrities komendantūra“ ekspozicija

Skyrius „Krašto apsaugos ministerija“ ekspozicija

Skyriaus „Žuvusieji už Lietuvos laisvę“ ekspozicija

Vasario 19 d.

Nupirktas dailininko Petro Kalpoko paveikslas „Vytis“, muziejaus inventorinėje knygoje užregistruotas kaip pirmasis eksponatas.

Balandžio 14 d.

Pagal architekto Vladimiro Dubeneckio projektą buvo pradėtas perstatyti prie Karo muziejaus pastato esantis buvusios cerkvės varpinės bokštas.

Gegužės 15 d.

Nuo 1921 iki 1928 m. Karo muziejaus sodelyje buvo švenčiama Steigiamojo Seimo diena.

Liepos 19 d.

Nupirkti skulptoriaus Juozo Zikaro skulptūra „Už Nepriklausomybę“ ir dailininko Viliaus Jomanto paveikslas „Žuvęs pirmasis kareivis Povilas Lukšys“.

Rugpjūčio 1 d.

Gen. ltn. Vladas Nagevičius paskirtas Karo muziejaus organizatoriumi, o kpt. Aleksandras Balsys karo muziejaus konservatoriumi.

Rugpjūčio 10 d.

Muziejaus varpinės bokštas buvo baigtas apmūryti trijų plytų storio mūru.

Spalio 10 d.

Karo muziejaus konservatoriumi paskirtas karo valdininkas Petras Šeštakauskas.

Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto nariai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“

Spalio 16 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo atidengtas skulptoriaus Juozo Zikaro ir architekto Vladimiro Dubeneckio paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Paminklas buvo sudėtas iš Nepriklausomybės kovų vietų atvežtų akmenų, aptvertas stora grandine, laikoma statmenai į žemę įleistų patrankos sviedinių kevalų. Prie paminko uždegta ugnis, kuri simbolizavo išskirtinę pagarbą žuvusiesiems. Iškilnėse dalyvavo prezidento pareigas ėjęs Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis, ministras pirmininkas dr. Kazys Grinius, krašto apsaugos ministras prof. Jonas Šimkus, svečiai iš Prancūzijos, Latvijos, Rusijos atstovybių, danų konsulas Erikas Andreas Mathias Bieringas, Tautų Sąjungos kontrolės komisijos nariai, kariuomenės ir visuomenės

atstovai. Prie paminklo buvo laikomos šventos Mišios už žuvusiuosius. Paminklo atidengimo proga karinis orkestras sugrojo kompozitoriaus Juozo Tallat Kelpšos sukurtą ir pirmą kartą atliktą Gedulingą karinį maršą. Paminklą atidengė Steigiamojo Seimo pirmininkas, o pašventino Kunigų seminarijos rektorius Jonas Mačiulis-Maironis. Iškilnėse, be Steigiamojo Seimo pirmininko, ministro pirmininko ir krašto apsaugos ministro, kalbėjo Karo aviacijos viršininkas, laikinai ėjęs kariuomenės vado pareigas, gen. lt. Juozas Kraucevičius, Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto pirmininkas Mykolas Sleževičius. Įvyko kariuomenės paradas, po jo visi aplankė Karo muziejų.

Spalio 19 d.

Karo muziejaus vadovybė įsigijo Garbės svečių knygą.

Karo muziejaus bokštas sutinkant
Naujuosius metus

Gruodžio 25 d.

Prezidento pareigas ėjęs Steigiamojo Seimo pirmininkas A. Stulginskis Karo muziejui įrengti ir naujiems eksponatams įsigyti skyrė 25 000 auksinų.

1921-aisiais Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius kasinėjo Pryšmančių kapinyną.

1922 METAI

Sausio 1 d.

Karo muziejaus sodelyje visuomenė sutiko Naujuosius metus. Vėliau tai tapo tradicija.

Sausio 14 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 10 buvo skelbiama, kad Karo muziejaus kūrimas – bendras visos kariuomenės reikalas ir rūpestis. Buvo nurodyta

kariuomenės dalių atstovams atvykti į Karo muziejų ir aptarti tolesnį bendradarbiavimą renkant eksponatus Nepriklausomybės kovų ir kariuomenės istorijos tematika, pulkų komisijos įpareigotos sustiprinti darbą šioje srityje. Ypač susirūpinta ginklų istorijos medžiagos rinkimu, pilimis ir piliakalniais. Įsakymą pasirašė krašto apsaugos ministras prof. J. Šimkus, Karo mokslo skyriaus viršininkas gen. Leonas Radas-Zenkavičius ir Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius.

Sausio 25 d.

Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas ir jo pirmininkas Mykolas Sleževičius, Lietuvos šaulių sąjunga ir jos pirmininkas Vladas Putvinskis Karo muziejui paaukojo 66 740 auksinų.

Vasario 6 d.

Lietuvos kariuomenės dalių atstovai, atvežę Karo muziejui eksponatus

Minint 4-ąsias Nepriklausomybės metines prie Karo muziejaus

rengeomoms ekspozicijoms, pasiūlė, kad prieš Karo muziejų esanti Arklių rinkos aikštė būtų pavadinta Vienybės vardu.

Vasario 16 d.

Minint 4-ąsias Nepriklausomybės metines, Vyriausybės sprendimu 1919 m. kovo 9–11 d. JAV lietuvių seimo dalyvių Lietuvai padovanotas Laisvės varpas, kol bus pakabintas Gedimino pilyje Vilniuje, buvo įkeltas į Karo muziejaus bokštą. Buvo sumontuotas ir pradėjo veikti vokiečių firmos „C. F. Rochliz“ laikrodis, nupirtas už įvairių įstaigų aukas ir kainavęs 100 022 auksinus.

Į iškilmes Karo muziejuje atvyko Lietuvos Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis,

Vyriausybės, Steigiamojo Seimo nariai, atstovai iš okupuoto Vilniaus krašto. Iškilmių metu kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas pašventino senąjį bokštą ir perskaitė „Bokšto pamokslą“, pirmasis varpu paskambino inž. Petras Vileišis. Prasidėjus kariuomenės paradui, Laisvės varpu skambino pirmasis Lietuvos karo invalidas Antanas Sereika, jaunasis skautas Virkša. Operos choras ir orkestras atliko Tautos himną, buvo iššautas 16 minosvaidžių šūvių saliuatas.

Vasario 21 d.

Sušauktas Lietuvos muzikų ir muziejaus atstovų pasitarimas, kuriame dalyvavo kompozitoriai Juozas Tallat Kelpša, Aleksandras Kačanauskas, muzikologas Viktoras Žadeika, Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius ir konservatorius karo valdininkas Petras Šeštakauskas. Pasitarimo dalyviai nusprendė, kad muziejaus bokšte reikia įrengti karilioną.

Gegužės 6 d.

Įvyko naujojo muziejaus pastato steigiamosios komisijos posėdis, kurio metu buvo svarstomi svarbūs naujojo muziejaus statybos ir vietos parinkimo klausimai. Posėdyje dalyvavo Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius, krašto apsaugos ministras mjr. Balys Sližys, architektai prof. Mykolas Songaila ir V. Dubeneckis, skulptorius J. Zikaras, Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmininkas dailininkas Adomas Varnas ir grafikas Paulius Galaunė, Karo mokslo skyriaus mokymo dalies vedėjas kpt. Vaclovas Biržiška, „Lietuvos žinių“ atsakingoji redaktorė Felicija Bortkevičienė, Lietuvos visuomenės ir politinis veikėjas inžinierius Petras Vileišis ir Kauno miesto burmistras teisininkas Jonas Vileišis, Kauno savivaldybės Medicinos ir sanitarijos skyriaus vedėjas dr. Kazys Grinius, Lietuvos universiteto profesoriai Eduardas Volteris ir kun. Pranciškus Petras Bučys, vietinės kariuomenės brigados vadas gen. ltn. Pranas Liatukas, Generalinio kariuomenės štabo viršininkas gen. ltn. Maksimas Katchė. Buvo sudaryta 7 narių komisija naujiesiems Karo muziejaus rūmams statyti. Komisijos pirmininkas – Petras Vileišis, vicepirmininkas – gen. ltn. V. Nagevičius, nariai – prof. Eduardas Volteris, kunigas prof. Pranciškus Bučys, Jonas Vileišis, Adomas Varnas, Kauno miesto inžinierius ir Statybos skyriaus vedėjas Feliksas Vizbaras.

Gegužės 15 d.

Įvyko Steigiamojo Seimo šventė, kurios metu Respublikos prezidentas A. Stulginskis ir Seimo nariai Karo muziejaus sodelyje pagerbė žuvusius

Karo muziejaus svečiai

karius, padėdami vainikus prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Po to svečiai aplankė Karo muziejų.

Rugsėjo 10–11 d.

Trys šimtai Lietuvos katalikių moterų draugijos metinio suvažiavimo dalyvių aplankė Karo muziejų.

Rugsėjo 23 d.

JAV Raudonojo Kryžiaus atstovas gydytojas plk. Edvardas Ryanas prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pasodino 100 rožių krūmų.

Rugsėjo 25 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 207 krašto apsaugos ministras mjr. Balys Sližys kiekvienam kariui nurodė, kad einant pro Karo muziejaus sodelį prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ privaloma atiduoti karinę pagarbą.

Rugsėjo 29 d.

Karo muziejuje paminėtas Vilniaus įkūrimo 600 metų jubiliejus. Renginys prasidėjo Laisvės varpo dūžiais, orkestras atliko kūrinį „Malda“. Po

Dr. J. Basanavičius su karo invalidais Karo muziejuje

Vilniaus įkūrimo 600 metų
jubilejaus minėjimas prasidėjo
Laisvės varpo dūžiais

to kalbėjo kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas, prof. Jonas Yčas ir einantis kariuomenės vado pareigas gen. ltn. Juozas Stanaitis. Varpai ir orkestras atliko himną „Lietuva Tėvyne mūsų“. Vilniaus įkūrimo garbei buvo iššautas 21 pabūklo šūvis. Muziejuje prof. J. Yčas perskaitė pranešimą apie Vilniaus įkūrimą, o dr. J. Basanavičius – apie Vilnių Lietuvos dainose.

Spalis

Į Karo muziejaus bokštą įkelti devyni varpai. Karo metu besitraukianti Rusijos kariuomenė varpus išsivežė, o remdamasi 1920 m. Lietuvos–Sovietų Rusijos sutartimi grąžino. Varpus derino Liubeko varpų fabriko direktorius Ohlsonas. Karo muziejaus bokšte skambėjo varpai iš Papilės R. K. bažnyčios (varpo svoris – 68 kg), Kėdainių stačiatikių (160 kg), Aukštosios Fredos (265 kg), Gardino (100 kg) cerkvių, sentikių cerkvės Suvalkų rėdybos (205 kg), Gardino Sofijos cerkvės (88 kg), Gardino Vladimiro cerkvės (420 kg), Perstuno cerkvės Suvalkų rėdybos (68 kg) ir Dubno cerkvės Suvalkų rėdybos (68 kg). (Nugriovus senąjį Karo muziejų, varpai buvo perduoti Lietuvos bažnyčioms.) Bokšto varpams muziką sukūrė kompozitorius A. Kačanauskas. Varpų muzikai įrengti Lietuvos ūkio bankas paaukojo 75 tūkst., prezidentas A. Stulginskis ir Lietuvos pramonės ir prekybos bendrovė – po 25 tūkst., Lietuvos žemės

ūkio spirito varyklos bendrovė – 21 tūkst., Lietuvos kooperacijos bendrovių sąjunga, draudimo bendrovė „Lietuva“ ir akcinė bendrovė „Nemunas“ – po 20 tūkst. auksinų.

Tais pačiais metais bokšte buvo pakabinti ir didžiųjų Lietuvos miestų – Klaipėdos, Kauno ir Vilniaus – herbai.

Gruodžio 14 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 278 krašto apsaugos ministras mjr. B. Sližys nustatė, kokios vėliavos koku laiku ant kurių Karo muziejaus pastatų keliamos. Valstybinė ir Tautinė vėliavos – Karo muziejaus bokšte, Vyties kryžiaus vėliava prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ nuo gruodžio 1 d. iki sausio 31 d. – 9 val. ryto, o nuleidžiamos saulei leidžiantis. Kitais metų mėnesiais vėliavos buvo keliamos 8 val. ryto ir nuleidžiamos saulei leidžiantis.

1923 METAI

Sausio 13 d.

Karo muziejuje lankėsi ir žuvusius už Lietuvos laisvę karius pagerbė Didžiosios Britanijos karo akademijos klausytojai majorai Jebensas ir Peter-sonas, kapitonai Fisheris, Driu ir Penycikas.

Vasario 16 d.

Minint 5-ąsias Nepriklausomybės metines ir Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos, Karo muziejaus sodelyje susirinko mokyklų ir organizacijų atstovai. Į iškilmes atvyko Lietuvos Respublikos prezidentas, Vyriausybės, Steigiamojo Seimo nariai.

Birželio 20 d.

Lietuvos Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis apsilankė Karo muziejuje ir padėjo vainiką prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.

Birželis

Pradėtas rengti vėliavų pakėlimo ir nuleidimo ceremonias, kurį tam tikromis valandomis kasdien atlikdavo Lietuvos karo invalidai. Ceremonias, skirtas žuvusiems už Lietuvos laisvę kariams pagerbti, prasidėdavo Valstybinės ir Tautinės vėliavų pakėlimu Karo muziejaus bokšte ir nuleidimu 20 val.

Vyties kryžiaus vėliavos pakėlimo-nuleidimo ceremonias, kurį atlieka karo invalidai

Vyties kryžiaus vėliavos pakėlimo-nuleidimo ceremonias, kurį atlieka karo invalidų Garbės sargyba ir orkestras

vakare. Žiemą rytinės apeigos buvo atliekamos vėliau, o vakarinės – saulei leidžiantis. Ceremoniją pradėdavo karo invalidai, stovintys Karo muziejaus bokšte, dviejų trimitų signalu „Susirinkti“. Apsirengę naujomis uniformomis, su šalmais, papuoštais Vyties kryžiumi, išsirikiuodavo ir, paėmę į rankas raitelių pikes, prie kurių buvo prisegtos Vyties kryžiaus kaspino spalvų vėliavėlės, dviem eilėmis išėdavo pro paradines muziejaus duris. Keturi trimitininkai, grodami kapelmeisterio J. Gudavičiaus sukurta „Invalidų maršą“, lydėdavo karo invalidus. Eisena žygiuodavo iki paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir išsirikiuodavo veidais į sodelį. Karo muziejaus saugotojų – karo invalidų – viršila duodavo komandą „Valstybinės ir tautinės vėliavų pagerbimui ginklu gerbk! Vėliavas nuleist!“ Trimitininkams grojant maršą, davus komandą „Mal-

Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos diplomai Karui muziejui už pavyzdinę rožių darželio sutvarkymą

ir P. Macorubas bei P. P. Pauvelas. Apžiūrėję muziejaus ekspozicijas, padėjo vainiką prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Su svečiais kalbėjosi Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras mjr. B. Slizys, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, Aukštųjų karininkų kursų viršininkas gen. Leonas Radas-Zenkavičius, Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius.

Spalis

Paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ papuoštas Plungės klebono muziejui padovanotu metaliniu kryžiumi.

Lapkričio 23 d.

Buvo švenčiama Lietuvos kariuomenė diena. Muziejaus sodelyje atidengtas skulptoriaus J. Zikaro ir architekto V. Dubeneckio sukurtas dr. Jono Basanavičiaus biustas. Paminklui pastatyti visuomenė paaukojo 5619 litus 32 centus. Paminklas buvo aptvertas stora grandine, laikoma artilerijos sviedinių

dai kepures nusiimti!“, vėliavos buvo nuleidžiamos. Po to buvo grojama giesmė „Marija, Marija“. „Invalidų maršo“ lydimi, Karo muziejaus saugotojai lėtu žingsniu grįždavo į muziejų.

Rugsėjo 2 d.

Karo muziejaus rožių darželį Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos organizatoriai apdovanojo aukso medaliu.

Rugsėjo 4 d.

Karo muziejuje apsilankė Jungtinių Amerikos Valstijų karinio jūrų laivyno karininkai: karinio jūrų laivyno viceadmirolas Filipas Andriusas, JAV karinio jūrų laivyno Europoje viršininkas, ir jo štabas: komandorai leitenantai J. B. Helmas

kevalų. Skambant Laisvės varpui, paminklą atidegė Respublikos prezidentas A. Stulginskis ir pats dr. J. Basanavičius, pašventino J. Mačiulis-Maironis. Gen. lttn. V. Nagevičius visus pakvietė prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, kur šventas Mišias už žuvusiuosius aukojo vyriausiasis kariuomenės kapelionas Antanas Palubinskas. Priešais paminklą uždegtas aukuras, ant kurio buvo lotyniškai užrašyta „Redde quod debes“ (Atiduok, ką privalai).

1923 m. muzikanto Prano Puskunigio iniciatyva prie Karo muziejaus buvo suorganizuota Lietuvos kariuomenės invalidų kanklininkų mokykla. Jos orkestras koncertuodavo ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje.

1923 m. Kretingos dvarininkas grafas Aleksandras Tiškevičius įrengtam fontanui padovanojo nykštuko skulptūrėlę.

1924 METAI

Vasario 16 d.

Minint Nepriklausomybės dieną, prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ gėlių padėjo Čekoslovakijos atstovas Lietuvoje prof. Jaroslavas Galia.

Vasario 17 d.

Karo muziejaus sodelyje lankėsi Latvijos Steigiamojo Seimo delegacija. Buvo iškelta Latvijos vėliava.

Gegužės 10 d.

Karo muziejaus bokšte buvo iškelta Čekoslovakijos vėliava, atliktas karo invalidų ceremonias Lietuvos karininkų apdovanojimo Čekoslovakijos karo kryžiais „Križ Vítěčný“ garbei. Iškilnėse dalyvavo Čekoslovakijos atstovas Lietuvai prof. J. Galia, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, Vyriausiojo štabo viršininkas plk. Jonas Gričius. Svečias pagerbė paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ padėdamas gėlių puokštę, papuoštą Čekoslovakijos vėliavos spalvų kaspinais.

Gegužės 15 d.

Nepriklausomybės, Steigiamojo Seimo, kariuomenės švenčių minėjimo metu Seimo pirmininkas kanauninkas Justinas Staugaitis prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ padėjo vainiką. Lietuvų keliautojas, žurnalistas, rašytojas, visuomenės veikėjas Matas Šalčius pasveikino Seimą, Vyriausybę, kariuomenę. Į sveikinimus kariuomenei atsakinėjo krašto apsaugos ministras

Karo muziejaus bokšte iškeltos Estijos,
Latvijos ir Suomijos vėliavos

Karo invalidai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“

Estijos, Latvijos ir Suomijos karininkai Karo muziejaus sodelyje

Suomijos karininkai prieš padedant vainiką prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“

Karo invalidai su šeimomis

plk. ltn. B. Sližys. Įvyko kariuomenės paradas, po to vainikus prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ padėjo užsienio valstybių karininkai: Estijos – plk. ltn. Traksmannas, plk. ltn. Burvikovas, mjr. Basenas-Špileris, kpt. Terasas, kpt. Vernikis, Latvijos – Karo sanitarijos valdybos viršininkas gydytojas gen. Peteris Snikeris, plk. ltn. Skujenekis, plk. ltn. Kurzė, plk. ltn. Dauksa, kpt. Tepferis, kpt. Zikmanis, kpt. Janis Indanis, Suomijos – plk. Helsingis, plk. ltn. Sodermanas, plk. ltn. Heikingėimas, mjr. Heimbiurgeris, mjr. Marjanenas, ltn. Černichinas, taip pat Danijos ir Švedijos valstybių atstovai. Muziejaus bokšte buvo iškeltos minėtų valstybių vėliavos.

Gegužės 16 d.

Karo muziejų vakare aplankę svečiai iš Estijos, Latvijos ir Suomijos dalyvavo jų vėliavų nuleidimo iškilmėse, kur ginklu ir gedulingu maršu buvo pagerbti žuvusieji už šių valstybių nepriklausomybę.

Gegužės 17 d.

Svečiai iš Estijos, Latvijos ir Suomijos apžiūrėjo Karo muziejų. Jiems buvo įteikti Lietuvos kariuomenės ženkleliai ir po penkias Karo invalidų tarybos prie Karo muziejaus nuotraukas.

Lapkričio 23 d.

Lietuvos karininkų ramovėje buvo sušauktas kariuomenės dalių atstovų suvažiavimas, kuriame krašto apsaugos ministro plk. Teodoro Daukanto įsakyму buvo svarstomas Karo muziejaus tolesnio kūrimo klausimas. Suvažiavimo atstovai Karo muziejaus sodelyje pagerbė žuvusiuosius, skambėjo Laisvės varpas, buvo laikomos šv. Mišios. Kalbą pasakė kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, ministras pirmininkas Antanas Tumėnas. Karinės vadovybės dėmesys turėjo teigiamos įtakos stiprinant muziejaus reikšmę. Karo muziejaus fondai naujais eksponatais gausėjo ypač greitai.

1924 m. Karo muziejus dėl blogos vidaus būklės (kiauro stogo, išpuvusių grindų, temperatūros nepastovumo, netvarkingos elektros instaliacijos) buvo laikinai uždarytas. Bendradarbiaujant su architektu prof. Vladimiru Dubeneckiu buvo pateikti pirminių skaičiavimų duomenys naujojo muziejaus statybai pradėti.

1925 METAI

Vasario 16 d.

Papuoštame Karo muziejaus sodelyje visuomenei parodyti J. Zikaro sukurta Laisvės statula, S. Daukanto ir V. Kudirkos biustų modeliai. Renginio pabaigoje Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius papasakojo apie bronzinius liejinius ir priminė jų sukūrimo istoriją, perskaitė Šėtos pradinės mokyklos mokinių laišką „Lietuvos invalidui“.

Vasario 25 d.

Krašto apsaugos ministerijos Karo muziejaus eksponatų knygoje Nr. 1 įrašyta, kad už 1036 dolerius įsigyta bronzinė Laisvės statula.

Lapkričio 23 d.

Paminėta Kariuomenės diena Karo muziejaus sodelyje. Dalyvavo ministras pirmininkas ir krašto apsaugos ministras Leonas Bistras, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas gen. lt. Kazys Ladiga ir buvę krašto apsaugos ministrai plk. Antanas Merkys, mjr. B. Sližys, plk. Teodoras Daukantas, plk. K. Žukas ir Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius.

Gydytojų korporacijos „Fraternitas Lithuanica“ nariai su dr. J. Basanavičiumi

Prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ – gen. ltn. V. Nagevičius
ir Respublikos prezidentas dr. Kazys Grinius

Muziejaus centrinis įėjimas papuoštas Kariuomenės dienos proga

1926 METAI

Rugsėjo 13 d.

Nupirktas dailininko Igno Rudolfo paveikslas „Žalgirio mūšis“ (Jano Mateikos paveikslo kopija).

Lapkričio 23 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo minima Kariuomenės ir dr. Jono Basanavičiaus gimimo dienos. Prie Karo muziejaus buvo išrikiuotos kariuomenės dalys. Ministrų lydimas atvyko Respublikos prezidentas dr. Kazys Grinius. Prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ stovėjo karo invalidų, o prie dr. J. Basanavičiaus biusto – šaulių garbės sargyba. Minėjime kalbėjo prezidentas, o Vyriausybės vardu – krašto apsaugos ministras plk. ltn. Juozas Papečkys. Daugiausia dėmesio skirta dr. J. Basanavičiaus asmeniui.

1927 METAI

Sausio 9 d.

Karo muziejuje apsilankė pirmojo Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos suvažiavimo dalyviai. Dalyvavo Respublikos prezidentas Antanas Smetona, krašto apsaugos ministras plk. ltn. Antanas Merkys, kariuomenės

vadas gen. S. Žukauskas, Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius, ypatingųjų reikalų karininkas prie krašto apsaugos ministro plk. Vincas Grigaliūnas-Glovackis, Vyriausiojo kariuomenės štabo kavalerijos inspektorius ir štabo valdybos viršininko pareigas ėjęs mjr. Povilas Plechavičius, ats. plk. ltn. Julius Čaplikas ir kt.

Vasario 21 d.

Vasario 16 d. mirus dr. J. Basanavičiui, buvo paskelbtas penkių dienų gedulas. Karo muziejaus sodelyje patriarchui skirtas biustas buvo apjuostas gedulo juostomis, padėti vainikai. Vainikus prie degančiais aukurais papuošto dr. J. Basanavičiaus paminklo padėjo Respublikos prezidentas, Seimo pirmininkas, kariuomenės atstovai, Lietuvos kariuomenės savanorių, Šaulių ir Tautininkų sąjungos, Lietuvos universiteto ir studentų korporacijos, Medicinos draugija, moksleiviai ir kitos organizacijos. Prie Karo muziejaus durų buvo surengta inscenizacija, kurioje buvo vaizduojama Gedimino kalnas ir pilis. Trumpas šv. Mišias laikė kariuomenės kapelionas kunigas Adolfas Sabaliauskas, kalbą pasakė prezidentas A. Smetona.

Balandžio 5 d.

Nupirktas dailininko Juozo Ignatavičiaus paveikslas „Už nepriklausomybę“.

Gegužės 15 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo atidengti skulptoriaus J. Zikaro ir architekto V. Dubeneckio sukurti Simono Daukanto ir dr. Vinco Kudirkos biustai. Atidengimo ceremonija prasidėjo po iškilmingo vainikų padėjimo prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Biustus pašventino kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas. Abu paminklai buvo aptverti aštuoniomis vokiečių 250 mm minosvaidžių minomis iš Artilerijos sandėlio, kurias sujungė 33,6 m ilgio grandinės, pagamintos Centrinėse kariuomenės dirbtuvėse.

Spalio 9 d.

Pirmą kartą Karo muziejaus iniciatyva buvo paminėta Suvalkų sutarties sulaužymo (Gedulo) diena. Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius perskaitė didžiųjų Lietuvos kunigaikščių pasižadėjimą „Dėl Lietuvos garbės ir žemių čielybės“, pasirašytą 1588 m. Lietuvos universiteto rektorius ir Vilniui vaduoti sąjungos centrinio komiteto pirmininkas prof. M. Biržiška su sąjungos nariais padėjo vainiką prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Vėliau

Prieš prasidedant S. Daukanto ir dr. V. Kudirkos biustų atidengimo ceremonijai

Minint dr. J. Basanavičiaus pirmąsias mirties metines

kalbėjo ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras prof. Augustinas Voldemaras. Karo muziejų aplankė Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. Povilas Plechavičius, krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas.

Lapkričio 2 d.

Karo muziejaus sodelyje pradėtos minėti Vėlinės. Paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo apjuostas paprastomis, apačioje – raudonos spalvos lemputėmis. Prieš paminklą degė trys aukurai, žibintais ir vainikais buvo papuošti dr. J. Basanavičiaus, V. Kudirkos ir S. Daukanto biustai. Visos vėliavos nuleistos trečdaliu stiebo.

Karo invalidai vykdo komandą „Ginklu gerbk!“

1928 METAI

Vasario 16 d.

Karo muziejaus sodelyje vyko Nepriklausomos Lietuvos dešimtmečio šventiniai renginiai. Iškilmės prasidėjo Laisvės varpo dūžiais grojant orkestrui. Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius skaitė žuvusių karių, šaulių ir partizanų pavardes, buvo prisiminti dr. J. Basanavičiaus ir inž. Petro Vileišio nuopelnai. Radijo stoties vedėjas Petras Babickas perskaitė Respublikos prezidento A. Smetonos kreipimąsi į tautą. Buvo sugrotas Tautos himnas. Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius perskaitė laišką „Vilniečiams ir visiems pasaulio lietuviams“.

Vasario 25 d.

Įvyko naujojo muziejaus statymo komiteto posėdis, kurio metu pirmininku buvo išrinktas gen. lt. V. Nagevičius. Nutarta prašyti Respublikos Vyriausybės, kad ši sklypą naujam muziejui statyti skirtų tarp K. Donelaičio ir Kalnų (dab. V. Putvinskio) gatvių už senojo muziejaus pastato.

Gegužės 14 d.

Prieš pagrindinį įėjimą į muziejų atidengtas Laisvės paminklas – bronzinė sutraukiusio grandines ir laikančio vėliavą angelo – laisvės simbolio – skulptūra. Paminklo autorius skulptorius J. Zikaras, architektas V. Dubeneckis, statybos darbus atliko inž. F. Vizbaras. Trijų metrų Laisvės skulptūrą nuliejo vokiečių firma „Gladenbeck Sohn“. Postamentui buvo panaudoti 7 akmenys iš Didžiosios ir Mažosios Lietuvos pasienio, 3 – iš Ežerėnų (Zarasų). Paminklo šonuose buvo bronzinės plokštės su įrašytais Nepriklausomybės kovų laimėjimų datomis ir vietomis: „Panevėžys Dauguva Radviliškis 1919“, „Širvintai Giedraičiai 1920“, „Klaipėda 1923“, o priekyje – įrašas „Karžygiams“. Iškilmėse dalyvavo Respublikos prezidentas, ministras pirmininkas, kiti Vyriausybės nariai, diplomatinis korpusas, krašto apsaugos ministras plk. T. Daukantas, Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. P. Plechavičius, Vokietijos karininkai, tuo metu lankęsi Lietuvoje: gen. št. plk. Otas Karlas Šrioderis, gen. št. mjr. Rudolfas Detmeringas, gen. št. kpt. Karlas Almendingeris ir vyr. lt. Heidendorfas, visi Lietuvoje rezidavę karo atašė. Karo invalidų viršilai davus komandą „Ginklu gerbk!“ ir šaulių chorui giedant maldą „Kritusiems karžygiams“, buvo padėti vainikai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Prie atidengiamo paminklo kalbėjo Respublikos prezidentas A. Smetona. Suskambus Laisvės varpui, sugiedojo

Laisvės paminklo atidengimas

Tautos himną ir pasibaigus vėliavų nuleidimo ceremonijai, K. Donelaičio gatvėje įvyko kariuomenės paradas.

Lapkričio 23 d.

Įvyko Kariuomenės dienos iškilmės, prasidėjusios Vyties kryžiaus ordino tarybos iškilmingu posėdžiu. Į muziejų atvyko svečių iš visos Lietuvos: Lietuvos universiteto profesoriai, aušrininkai, užsienio karo atašė, žuvusių karių artimieji, šauliai, karo invalidai, vietinės ir užsienio spaudos atstovai. Posėdis prasidėjo himnu ir Karo muziejaus organizatoriaus gen. ltn. V. Nagevičiaus kalba.

Vyties Kryžiaus ordinų įteikimo ceremonijos metu buvo apdovanoti gen. ltn. Vincas Grigaliūnas-Glovackis, gen. ltn. V. Nagevičius, plk. ltn. Antanas Michelevičius, mjr. Zigmas Rimša, karo invalidas Jurgis Barčys, Marcelė Kubiliūtė ir Aldona Černeckaitė. Šia proga Karo muziejuje buvo surengta speciali karinės spaudos paroda. Ją apžiūrėjus buvo padėti vainikai prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.

Dr. V. Kudirkos biustas prie Karo muziejaus

1929 METAI

Balandžio 27 d.

Karo muziejuje įvyko Lietuvos jūrininkų sąjungos, įkurtos prie Karo muziejaus, susirinkimas, kuriame buvo aptariami Valdybos ir revizijos komisijos pranešimai, naujos Valdybos ir revizijos komisijos rinkimai.

Gegužės 7 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo paminėtos 25-osios spaudos atgavimo metinės. Visuomenės ir politikos atstovai, vadovaujami Karo muziejaus organizatoriaus gen. ltn. V. Nagevičiaus, padėjo vainikus prie dr. J. Basanavičiaus ir dr. V. Kudirkos paminklų, buvo pasakytos iškilmingos kalbos.

1929 m. buvo parengtas naujas Karo muziejaus statutas, kuriame numatyta 12 muziejaus skyrių.

Vytauto Didžiojo komitetas

Rugpjūčio 15 d.

Žolinių šventės iškilnių proga į Karo muziejaus sodelį atvyko prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas prof. A. Voldemaras, Lietuvos šaulių sąjungos centro komiteto pirmininkas Antanas Žmuidzinavičius, diplomatinis korpusas, Vyriausybės atstovai, aukšti karininkai, užsienio svečiai.

1930 METAI

Kovo 11 d.

Komisija, kurios sudėtyje buvo karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius, dailininkai Alfonsas Sklėrius-Šklėrys ir Jonas Šileika, architektas V. Dubeneckis, skulptorius Juozas Zikaras, Karo muziejaus konservatorius adm. kpt. P. Šestakauskas, Valstybės kontrolės ir krašto apsaugos revizijos departamento atstovas Gaška, iš dail. Jono Mackevičiaus už 7000 Lt nusprendė įsigyti, o kovo 13 d. įsigijo paveikslą „Vytautas Didysis prie Juodųjų jūrų“ .

Liepos 12 d.

Muziejaus sodelyje įvyko Žalgirio mūšio pergalės 520-osioms metinėms skirtas renginys. Jame dalyvavo švietimo ministras ir Vytauto Didžiojo komi-

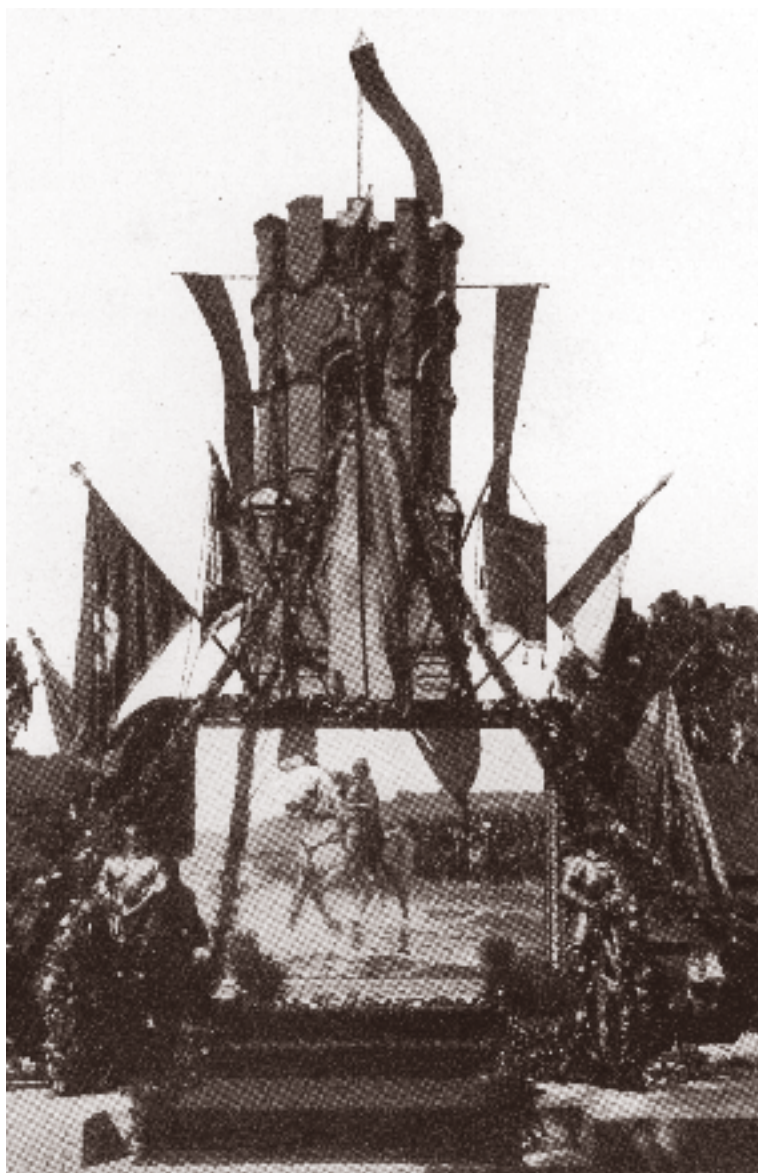
teto pirmininkas inž. Konstantinas Šakenis, vidaus reikalų ministras teisininkas Petras Aravičius, krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis, Vyriausiojo štabo viršininkas gen. lt. Petras Kubiliūnas, kiti karininkai, valdininkai. Kalbėjo Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius, Kauno įgulos viršininkas plk. Kazys Skučas, pranešimus perskaitė prof. Ignas Jonynas (apie to laikotarpio padėtį Europoje, Žalgirio mūšio reikšmę) ir plk. Stasys Zaskėvičius („Žalgirio mūšis karo meno šviesioje“). Iškilmių metu grojo jungtinis 130 žmonių Karo muziejaus, 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo, 5-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo, 1-ojo husarų Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulkų orkestras. Vyko vėliavų nuleidimo ceremonijos, o prie Laisvės paminklo buvo pastatytas Vytauto biustas ir didelis Žalgirio mūšio paveikslas. Renginys buvo transliuojamas per radiją.

Rugsėjo 8 d.

Paveikslas „Vytautas Didysis prie Juodųjų jūrų“ buvo iškilmingai priimtas į Karo muziejų. Prie Laisvės paminklo buvo padėtas pats paveikslas. Šventėje dalyvavo Čekoslovakijos karo akademijos gen. mjr. Františkas Hrabčikas, gen. št. plk. lt. Liboras Vitezis, gen. št. plk. lt. Karelas Pražakas, kai kurių šalių karo atašė Lietuvoje: Švedijos – rotmistras Danfeltas, Prancūzijos – mjr. Brevetis Žanas Šabanieras, Anglijos – mjr. A. Stiurtas-Kochas, Vengrijos – mjr. G. Lanis, JAV – mjr. Džordžas R. Arnemanas, Estijos – mjr. Rihardas Masingas. Taip pat dalyvavo Estijos, Latvijos ir Suomijos spaudos atstovai. Svečiai klausėsi karo invalidų kanklėmis atliekamų muzikos kūrinių ir šaulių choro dainų.

Spalio 9 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo pastatytas ir atidengtas „Vilniaus gedulo paminklas“, kuriuo buvo pažymėtas 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutarties sulaužymo faktas. Paminklas su įmūrytu bronziniu Petro Rimšos medaliu, kuris vaizdavo Žygimanto Augusto laikų lietuvišką pinigą su monograma ir užrašais: lotynišku „Tas, kuris gyvena danguje, juoksis iš jų“, lenkišku „Laisvas su laisvais, lygus su lygiais“, o kitoje pusėje – „...ir eisime kovos keliu“. Po šiuo užrašu – kitas P. Rimšos medalis, vaizduojantis Lietuvos raitelio (Vyčio) ir lenkų erelio kovą. Paminklas buvo pastatytas Vilniaus užgrobimo 10-mečiui paminėti, aptvertas artilerijos sviedinių kevalų ir grandinės tvora. Prie Laisvės paminklo kalbėjo Karo muziejaus organizatorius gen. lt. V. Nagevičius, prof. M. Biržiška. Atidengimo ceremonija buvo baigta vėliavų nuleidimu. Spalio 9-osios minėjimas tapo tradicija ir vyko kasmet iki 1938 m. Po Lenkijos

Paveikslas „Vytautas Didysis prie Juodųjų jūrų“ iškilmingas priėmimas
į Karo muziejų

Vytauto Didžiojo mirties dienai paminėti prie Laisvės paminklo pritvirtintas paveikslas

ultimatumo kovo 17 d. „Juodasis paminklas“ buvo pastatytas muziejaus viduje.

Spalio 27 d.

Minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines, Karo muziejuje ir sodelyje įvyko daug renginių.

Sodelyje įvyko minėjimas, prie Laisvės paminklo buvo pakabintas Vytauto Didžiojo paveikslas. Dešinėje Laisvės statulos pusėje buvo sustatyta keturiasdešimties organizacijų ir mokyklų vėliavų, kairėje sustojo 4 orkestrai. Renginį atidarė švietimo ministras inž. K. Šakenis, po to buvo sugrotas Tautos himnas, Karo muziejaus organizatorius gen. lttn. V. Nagevičius papasakojo apie Vytauto Didžiojo karinius nuopelnus. Skambant Laisvės varpai buvo sugrąžinta Vytauto kantata ir gedulingas maršas. Laisvės varpas suskambo 500 kartų. Jam pritarė Kauno bažnyčių varpai.

Lapkričio 23 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo padėtas naujųjų Vytauto Didžiojo muziejaus rūmų kertinis akmuo. Tą dieną taip pat buvo švenčiama Lietuvos kariuomenės dienos ir Vyčio ordino šventės, patriarcho dr. J. Basanavičiaus gimtadienis. Kertinį akmenį keturkampiu apjuosė Garbės sargyba. Iškilnėse

Vytauto Didžiojo muziejaus kertinio akmens šventinimas

Vytauto Didžiojo muziejaus kertinio akmens padėjimo
ceremonijos metu

Vėliavos nuleidimo ceremonija pašventinus Vytauto Didžiojo muziejaus kertinį akmenį

Pirmasis leidinys apie Karo muziejų.

dalyvavo apie 300 kviestinių svečių, tarp kurių buvo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis. Į muziejaus pamatus buvo įmūrytas ant pergamento parašytas Vytauto Didžiojo muziejaus statybos šventinimo aktas ir penki akmenys iš skirtingų Lietuvos sričių, kuriuos padėjo Vyčio Kryžiaus ordino taryba, Lietuvos kariuomenės savanorių, Lietuvos karo invalidų, Šaulių sąjungos ir Atsargos karininkų sąjungos nariai. Akmenys buvo atvežti iš Lietuvos Nepriklausomybės kovų su bolševikais, bermontininkais, lenkais, Klaipėdos sukilimo ir Vilniaus vadavimo vietų.

1930 m. išleistas pirmasis leidinys „Karo muziejus“, kurio autorius Petras Biržys (Akiras).

1931–1932 METAI

Karo muziejaus organizatorius gen. lttn. V. Nagevičius atliko Apuolės piliakalnio archeologinius tyrinėjimus.

1933 METAI

Gegužė

Iš grafičienės Jadvygos Hutten-Čapskienės už 7000 Lt buvo nupirkta ginklų ir šarvų kolekcija.

Liepos 24 d.

Į Karo muziejų atgabenta lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos, lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno daiktai bei dokumentai, surinkti katastrofos vietoje.

Lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno daiktai Karo muziejuje

Lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos Karo muziejuje

Liepos 27 d.

Lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos, lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno daiktai bei dokumentai, surinkti katastrofos vietoje, dar dėžėse kaip pirmieji eksponatai buvo parodyti muziejaus lankytojams.

Rugsėjo 22 d.

Respublikos Vyriausybės nutarimu tarpžinybinė komisija transatlantinių lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno palaikams globoti nutarė, kad lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos, saugomos Karo muziejuje, turi būti priskirtos Karo aviacijos skyriui, sutvarkytos ir paruoštos eksponuoti.

Spalio 28 d.

Buvo paskirta nuolatinė muziejaus Karo aviacijos skyriaus tvarkymo komisija (pirmininkas mjr. Antanas Mačiuka, nariai mjr. Jonas Špokevičius, ltn. Jonas Mikėnas).

Lapkričio 23 d.

Karo muziejaus sodelyje įvyko Lietuvos kariuomenės 15 metų sukaktuvių minėjimas. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis, Kariuomenės vyriausiojo štabo viršininkas gen. ltn. Petras Kubiliūnas, kiti Vyriausybės nariai, karo vadovybė, užsienio valstybių karo atstovai.

Karo muziejuje įvyko korporacijos „Fraternitas Lithuanica“ 25 metų jubiliejinis suvažiavimas.

Gruodžio 12 d.

Ats. gen. S. Žukauskas Karo muziejui padovanojo Šv. Jurgio 1916 m. carinės Rusijos kariuomenės vadovybės bei 1927 m. JAV lietuvių organizacijos „Lietuvos vyčiai“ jam įteiktus paauksuotus kardus.

1933 m. Karo muziejaus sodelyje buvo atidengtas kun. Jono Mačiulio-Maironio biustas. Kūrinio autorius skulptorius Bronius Pundzius.

1933 m. Karo muziejaus organizatorius gen. lttn. V. Nagevičius kasinėjo Įpilties piliakalnį.

1934 METAI

Vasario 21 d.

Karo muziejaus Karo aviacijos skyriui tvarkyti komisija apsvarstė transatlantinio skrydžio relikvijų paruošimo ir išdėstymo naujajame muziejuje klausimą.

Balandis

Dar galutinai neužbaigus naujųjų rūmų statybų, Karo muziejus pradėjo keltis į antrojo aukšto sales.

Rugsėjo 25 d.

Senasis Karo muziejaus pastatas Kauno įgulos viršininko įsakymu pradėtas griauti.

Spalio 15 d.

Komisija, kurios sudėtyje buvo Karo muziejaus viršininkas gen. lttn. V. Nagevičius, skulptoriai Juozas Zikaras ir Petras Rimša, Valstybės kontrolės ir krašto apsaugos revizijos departamento direktorius inž. Jonas Mašiotas, Karo muziejaus atstovas adm. mjr. P. Šeštakauskas, nusprendė už 3000 Lt nupirkti skulptoriaus Vinco Grybo kūrinį „Vytauto Didžiojo skulptūra“.

Spalio 17 d.

Lietuvos kariuomenės 3-ioji pėstininkų divizija padovanojo dailininko Jono Mackevičiaus paveikslą „Vytautas Didysis Lucko suvažiavime“.

Senojo ir naujojo Karo muziejaus pastatai

Spalio 27 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 101 buvo paskelbtas Karo muziejaus statutas, kurio pirmasis paragrafas skelbė, kad muziejuje yra šie skyriai: „Prosenovės ir ankstyvosios istorijos“, „Didžiųjų kunigaikščių laikai“, „Nuo Liublino unijos iki prijungimo prie Rusijos“, „Rusijos jungė iki Nepriklausomybės paskelbimo“, „Kariuomenės kovų ir taikos meto skyrius“, „Karo operacijų“, „Žuvusiųjų dėl Lietuvos laisvės“, „Karo invalidų“, „Savanorių“, „Šaulių sąjunga“, „Jūros skyrius“, „Šaltojo ir šaunamojo ginklo istorija“. Buvo atgaivintas patariamasis organas – Karo istorijos kolegija.

Buvo sudaryta Karo istorijos kolegija: 2-osios pėstininkų divizijos vadas plk. Julius Čaplikas, Ginklavimo valdybos viršininkas plk. Motiejus Pečiulionis, kariuomenės intendantas plk. Kazys Navakas, Karo butų valdybos viršininkas plk. Juozas Barzda-Bradauskas, Aukštųjų karininkų Vytauto Didžiojo kursų Generalinio štabo skyriaus lektorius gen. št. plk. Stasys Zaskėvičius, einantis Karo aviacijos viršininko pareigas plk. ltn. Antanas Gustaitis.

Karo muziejaus viršininkas
gen. ltn. V. Nagevičius

Gen. ltn. V. Nagevičius atleistas iš Karo muziejaus organizatoriaus pareigų ir paskirtas Karo muziejaus viršininku.

Lapkričio 15 d.

Nugriautas senojo Karo muziejaus pastato bokštas.

Lapkričio 23 d.

Švenčiant kariuomenės dieną, naujų Karo muziejaus rūmų bokšte pirmą kartą iškelta valstybinė vėliava. Iš šio bokšto pirmą kartą skambėjo ir Laisvės varpas.

Įvyko Nežinomo kareivio perlaidojimo iškilmės. Laidojimo vieta buvo išrinkta jau seniai – greta paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Nežinomo kareivio palaikai buvo pargabenti iš Latvijos, Ilūkstės apylinkių. Sodelyje išsirikiavo visų ginklo rūšių kariuomenės dalys, šaulių Garbės kuopa, studentų korporacijos, visų religinių konfesijų hierarchai. Valsybės prezidentas Antanas Smetona, vadovaudamasis Apdovanojimų įstatymu, Nežinomą kareivį, žuvusį 1919 m. laisvės kovose, apdovanojo Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu. 1934 m. lapkričio 23-ioji buvo švenčiama ir kaip Vyčio Kryžiaus ordino kavalierių šventė. Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas plk. Stasys Raštikis pasveikino visus apdovanotuosius Vyčio Kryžiaus ordinu pristatydamas juos kaip pavyzdį jauniems kariams.

Ant pirmosios Nepriklausomybės kovose iš priešų paimtos patrankos buvo padėtas karstas su Nežinomo kareivio palaikais, uždengtas didžiule Vyčio kryžiaus vėliava. Aplink – pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos, technikos ir kitų kariuomenės dalių garbės sargyba. Į iškilmių dalyvius pamokslu kreipėsi arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Iškilmingą mitingą įspūdingais žodžiais baigė muziejaus viršininkas gen. ltn. V. Nagevičius. Skambant Laisvės varpai, aukštieji karininkai dim. gen. Jonas Jurgis Bulota ir gen. ltn. Petras Šniukšta, plk. ltn. Steponas Rusteika, vadovaujami ats. gen. S. Žukausko, karstą nukėlė nuo lafeto, o jauni kariai griaudžiant trims saliuto salvėms karstą su palaikais įleido į duobę.

Naujieji Karo muziejaus rūmai nugriovus senąjį pastatą

Nežinomo kareivio perlaidojimo iškilmės

Nežinomo kareivio perlaidojimo iškilmės

Gruodžio 13 d.

Lietuvos Respublikos ministrų kabinetas nutarė „Lituanicos“ ekspozicijai paskirti vieną Vytauto Didžiojo muziejaus salę.

1934 m. Karo muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius kasinėjo Įpilties piliakalnį.

1935 METAI

Vasario 1 d.

Naujajame Vytauto Didžiojo muziejaus pastate susirinko Karo istorijos kolegija ir savo plenumė apsvarstė svarbiausius muziejaus reikalus. Kolegiją sudarė Kauno įgulos viršininkas div. vadas plk. Julius Čaplikas, Aviacijos viršininkas plk. Antanas Gustaitis, Ginklavimo valdybos viršininkas plk. Motiejus Pečiulionis, kariuomenės intendantas plk. Kazys Navakas, karo technikos viršininkas plk. Klemensas Popeliučka, gen. št. kursų lektorius gen. št. plk. Stasys Zaskevičius, Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. Juozas Šarauskas, Karo butų skyriaus viršininkas plk. inž. Juozas Barzda-Bradauskas, Švietimo ministerijos direktorius dr. Antanas Juška. Pirmininkavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus viršininkas ir kolegijos pirmininkas gen. ltn. V. Nagevičius, sekretoriavo ltn. Juozas Mačius.

Kovo 22 d.

Remiantis Lietuvos Vyriausybės nutarimu, Karo muziejus pradėjo darbą naujuosiuose Vytauto Didžiojo muziejaus rūmuose paskirtose patalpose.

Gegužės 14 d.

Karo muziejaus administracija, vadovaujama gen. ltn. V. Nagevičiaus, dalyvaujant karo invalidų komandai ir orkestrui, po rytinių vėliavos pakėlimo iškilmių užėmė penkias sales Vytauto Didžiojo muziejaus rūmų antrajame aukšte. Čia buvo perkeltos ir lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos.

Gegužės 16 d.

Karo muziejaus administracija be Vytauto Didžiojo komiteto žinios užėmė keletą muziejaus rūmų patalpų.

Spalio 3 d.

Karo muziejuje apsilankė transatlantinis lakūnas Feliksas Vaitkus. Jis

Karo muziejaus sodelis dar be pagrindinių simbolių – liūtų ir fontano su nykštuku

Transatlantinis lakūnas F. Vaitkus prie Vytauto Didžiojo muziejaus

atvežė Dariaus-Girėno fondo laišką. Po vėliavos nuleidimo ceremonijos F. Vaitkus buvo palydėtas į Karo muziejų, kur apžiūrėjo pirmosios „Lituanicos“ nuolaužas. Žuvusių lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno atminimas buvo pagerbtas tylos minute, padėta gėlių.

Lapkričio 10 d.

Karo muziejuje įvyko XI Lietuvos karo invalidų sąjungos suvažiavimas, kurį atidarė sąjungos pirmininkas dim. kpt. Simas Stanaitis. Suvažiavimo metu buvo išrinkta taryba ir Garbės prezidiumas, kurio nariais tapo Respublikos prezidentas

Lietuvos karo invalidų sąjungos suvažiavimo metu

A. Smetona, valstybės kontrolierius Konstantinas Šakenis, Karo muziejaus viršininkas gen. ltn. V. Nagevičius, kariuomenės tiekimo viršininkas gen. ltn. Jonas Sutkus, 2-osios pėstininkų divizijos vadas gen. ltn. Edvardas Adamkavičius, ats. gen. S. Žukauskas ir kiti.

Lapkričio 23 d.

Minint Lietuvos kariuomenės dieną, Lietuvos karininkų ramovė Karo muziejuje surengė iškilmingą posėdį, kuriame dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, vidaus reikalų ministras ats. gen. ltn. Julius Čaplikas, krašto apsaugos ministras plk. Stasys Dirmantas, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis, Lietuvos karininkų ramovės pirmininkas gen. ltn. V. Nagevičius, gen. ltn. Jonas Sutkus, Šaulių sąjungos vadas plk. Pranas Saladžius, dim. gen. Jonas Bulota, užsienio valstybių karo atstovai.

1935 m. Lietuvos kariuomenės Karo topografijos skyrius muziejui perdavė Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio 1613 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapi „Magnus Ducatus Lithuaniae“, o Aukštųjų karininkų Vytauto Didžiojo kursai – gipsinę skulptoriaus Vinco Grybo skulptūrą „Vytautas Didysis“, Karo mokykloje stovėjusios skulptūros modelį.

Kvietimas į muziejaus atidarymą.

1936 METAI

Vasario 16 d.

Vytauto Didžiojo rūmuose įvyko Karo muziejaus atidarymo iškilmės. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis ir kiti ministrai, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, kita kariuomenės vadovybė, užsienio valstybių atstovai ir diplomatinė atstovybių pasiuntiniai.

Gen. ltn. V. Nagevičius savo inauguracinėje kalboje, padėkojęs architektui Vladimirui Dubeneckiiui, inžinieriui architektui Karoliui Reisonui, rangovams, statybininkams ir ypač jauniems dailininkams, pasakė: „Karo muziejus, įsikūręs tautos ir valstybės aukomis įrengtuose didinguose rūmuose, ir ateityje rodys, kad lietuviai, per amžius budėję, laisvę laimėjo tik per aukas ir pasišventimą, muziejus ugdys kariuomenėje ir visuomenėje tautinį susipratimą, tėvynės meilę ir pasiryžimą ginti nepriklausomybę.“ Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona, įvertindamas gen. ltn. V. Nagevičiaus nuopelnus organizuojant Karo muziejaus darbą, atidarymo iškilmę proga apdovanojo Karo muziejaus viršininką Vytauto Didžiojo 2-ojo laipsnio ordinu.

Muziejuje buvo įrengta nemažai naujų skyrių: „Vytauto Didžiojo kapela“ (Didžiosios salės nišoje, kurią įrengė ir puošė M. Dobužinskis, buvo pastatyta V. Grybo sukurta Vytauto Didžiojo skulptūra, kuri su postamentu buvo apie 6 metrų aukščio. Nišos šonuose esančių langų vitražuose buvo pavaizduota Vokiečių ordino 51 vėliava, paimta Žalgirio mūšyje 1410 m.

Ekspozicija Didžiojoje salėje

Lituanicos“ ekspozicija

Lietuvos Nepriklausomybės ekspozicija

Vytauto Didžiojo kapeloje ir Didžiojoje salėje buvo iškabinti paveikslai, vaizduojantys Lietuvos praeitį. Kapelos šonuose buvo Lietuvos kariuomenės užuomazgos, Pirmojo Lietuvos prezidento karo mokyklos, Vytauto Didžiojo karininkų kursų ir Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos bei Karo aviacijos skyriai); „Priešistorinis skyrius“ (čia buvo rodomi priešistoriniai eksponatai, rasti V. Nagevičiaus kasinėjimų metu); „Šarvų ir ginklų evoliucija“; „Lietuva po 1795“, „Napaleono laikai“, „1830 ir 1863 m. sukilimas“, „Spaudos draudimo laikotarpis“; „Lietuvių daliniai Rusijoje 1917 m.“; „Nepriklausomybės skyrius“; „Kariuomenės pulkų ir įstaigų skyrius“; „Šaulių sąjungos skyrius“; „Dariaus ir Girėno skyrius“ su „Lituanicos“ likučiais; „Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę skyrius“. Muziejaus arkadų nišose buvo pastatyti švediški Karolio XII pabūklai, o sodelyje – likusieji Kauno tvirtovės ir iš bermontininkų paimti pabūklai.

Vasario 25 d.

Karo muziejuje apsilankė delegacija iš Estijos: švietimo ministras Nikolajus Kaunas, Karo sanitarijos viršininkas plk. Martinas Volmeris Jervanas.

Rugpjūčio 14 d.

Karo muziejuje apsilankė Latvijos aizsargų (šaulių) viršininkas plk. ltn. Karlis Praulis, aizsargų štabo administracijos skyriaus viršininkas kpt. Aleksandras Ošė ir organizacijos skyriaus viršininkas vyr. ltn. Eduardas Rapsis.

Rugsėjo 27 d.

Paminėtas Saulės mūšis. Renginyje dalyvavo Respublikos prezidentas Antanas Smetona, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, Seimo pirmininkas inž. Konstantinas Šakenis, krašto apsaugos ministras plk. inž. S. Dirmantas, vidaus reikalų ministras ats. gen. Julius Čaplikas, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. Jonas Černius. Atvyko svečiai iš Latvijos kariuomenės.

Spalio 22 d.

„Vyriausybės žiniose“ (Nr. 555) paskelbtas Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas, kuriame teigiama, kad 1936 m. spalio 8 d. Vytauto Didžiojo garbei steigiamas Vytauto Didžiojo muziejus. Jo sudėtyje bus du savarankiški muziejai – Kultūros (pavaldus švietimo ministrui) ir Karo (pavaldus krašto apsaugos ministrui).

Pertvarkomas Karo muziejaus sodelis

Karo muziejaus konservatorius
mjr. P. Šeštakauskas

Lapkričio 23 d.

Karo muziejuje įvyko Kariuomenės dienos minėjimas, kuriame dalyvavo Lietuvos Vyriausybės atstovai, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius bei Latvijos, SSRS, Suomijos, Švedijos karo ir diplomatiniai atstovai.

Gruodžio 19 d.

Karo muziejuje įvyko Karo mokyklos IV laidos 15 metų sukakties minėjimas, kuriame dalyvavo krašto apsaugos ministras plk. S. Dirmantas.

Buvo pradėtas pertvarkyti muziejaus sodelis, perkeltas į kitą vietą Laisvės paminklas ir biustai.

Išleista karo muziejaus konservatoriaus mjr. P. Šeštakausko knygelė „Šarvai: šarvų, skydų ir pentinų trumpa istorinė apžvalga“.

„Spaudos draudimo“ ekspozicija

1937 METAI

Sausio 15 d.

Įvyko Mažosios Lietuvos susijungimo su Didžiąja Lietuva sukak-tuvių minėjimas. Karo muziejuje apsilankė krašto apsaugos ministras plk. S. Dirmantas, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius, 2-osios pėstininkų divizijos vadas brg. gen. E. Adamkavičius, Karo muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius, Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, publicistas, spaustuvininkas, vienas „Aušros“ leidėjų, „Mažosios Lietuvos patriarchas“ Martynas Jankus, Lietuvos kūrėjų savanorių sąjungos pirmininkas, advokatas ats. plk. lt. P. Gužas, Aukštųjų karininkų Vytauto Didžiojo kursų Generalinio štabo skyriaus lek-torius gen. št. plk. S. Zaskevičius.

Vasario 5 d.

Nupirkta skulptoriaus Napoleono Petrulio Nesvyžiaus Radvilų liejy-kloje 1529 m. išlieto pabūklo natūralaus dydžio gipsinis modelis.

Vasario 15 d.

Išrinkta muziejaus bokšto Laisvės varpams krikšto komisija (pirminin-

kas plk. Juozas Šarauskas, nariai – Krašto apsaugos ministerijos juriskonsulto padėjėjas plk. ltn. J. Sližys, Karo muziejaus konservatorius mjr. P. Šeštakauskas, kompozitoriai J. Tallat Kelpša ir A. Kačanauskas, kunigas Mykolas Vaitkus, „Literatūros naujienų“ redaktorius Liudas Gira, poetas, prozininkas, dramaturgas, aktorius Kazys Inčiūra, muzikas Emerikas Gailevičius, dim. kpt. S. Stanaitis), kuri ir suteikė varpams vardus. Specialiu aktu jie buvo pavadinti Kovų varpais. Tuo pačiu aktu buvo papildytas Muziejaus statuto pirmasis straipsnis ir trisdešimt penki varpai gavo šiuos vardus: Vilnius, Klaipėda, Kėdainiai, Alytus, Panevėžys, Radviliškis, Zarasai, Dauguva, Seinai-Augustavas, Širvintai, Giedraičiai, Kūrėjas-Savanoris, Partizanas-Šaulys, Vilniaus Kovotojas, Klaipėdos Kovotojas, Amerikos Lietuvis Kovotojas, Gediminėnas, Algirdėnas, Vytautėnas, Mindaugėnas, Kęstutėnas, Margėnas, Butegeidėnas, Vaidotėnas, Vytėnėnas, IV Divizijos Karys, Karo Mokyklos Karys, Gudas Karys, Aviatorius, I Artilerijos Pulko Karys, II Artilerijos Pulko Karys, III Artilerijos Pulko Karys, IV Artilerijos Pulko Karys, Husaras-Radvilėnas, Ulonas-Birutėnas, Geležinio Vilko Dragūnas, Technikas Karys.

Vasario 16 d.

Karo muziejuje įvyko Nepriklausomybės sukaktuvių minėjimas. Dalyvavo Vilniaus vadavimo sąjungos pirmininkas dr. Antanas Juška, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos pirmininkas ats. plk. ltn. Petras Gužas, Šaulių sąjungos vadas plk. Pranas Saladžius ir kitų visuomeninių organizacijų atstovai.

Vasario 17 d.

Karo muziejų aplankė SSRS Raudonosios armijos generalinio štabo viršininkas maršalas Aleksandras Iljičius Jegorovas ir jį lydintys aukšti karininkai. Maršalas A. I. Jegorovas apžiūrėjo muziejaus ekspoziciją ir pasirašė Garbės svečių knygoje.

Vasario 27 d.

Nupirktas skulptoriaus Napoleono Petrulio 1633 m. patrankos natūralaus dydžio gipsinis modelis.

Kovas

Iš Liucijos Stykos Paryžiuje nupirktas dailininko Jano Stykos 1901 m. nutapytas paveikslas „Vytauto priesaika“.

Kovo 6 d.

Karo muziejuje įvyko Lietuvos šaulių sąjungos rinktinių atstovų suvažiavimas. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, krašto apsaugos ministras brg. gen. S. Dirmantas, vidaus reikalų ministras ats. brg. gen. Julius Čaplikas, susisiekimo ministras inž. Jokūbas Stanišauskas, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. Jonas Černius.

Balandžio 23 d.

Karo muziejaus sodelyje įvyko Lietuvos karininkų ramovės naujųjų rūmų atidarymo šventė. Nežinomo kareivio kapą pagerbė 2-osios pėstininkų divizijos vadas div. gen. E. Adamkavičius ir Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius. Ramovės seniūnų tarybos vardu jie padėjo vainiką.

Gegužės 23 d.

Karo muziejuje įvyko kariuomenės ir visuomenės šventės iškilmės. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, Ministrų kabineto nariai, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius.

Rugsėjo 8 d.

Karo muziejuje įvyko Lietuvių karių Rusijoje sąjūdžio suvažiavimas, skirtas 20 metų sukakčiai paminėti. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, Vyriausybės nariai, kariuomenės vadovybė, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis, Lietuvių karių Rusijoje sąjūdžio sukakties organizacinio komiteto pirmininkas A. K. Žilinskas, Savanorių sąjungos pirmininkas ats. plk. ltn. P. Gužas, Šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius.

Į Kovų varpams vardų suteikimo komisijos sudėtį įtraukti nauji nariai ats. plk. P. Gužas, plk. ltn. Vytautas Augustauskas ir ats. mjr. Petras Ruseckas nauju aktu ir savo parašais patvirtino Kovų varpams suteiktus vardus.

Karo muziejuje buvo pašventinti Kovų varpai. Nuo to laiko muziejaus bokšte kasdien 4, 8, 12, 16, 20 ir 24 valandomis varpai skambindavo populiariausias lietuviškas melodijas.

Spalio 4 d.

Iš Liucijos Stykos nupirkti dailininkų Jano ir Tado Stykų šeši Žalgirio mūšio eskizai.

Lietuvių karinių dalinių Rusijoje kariai – suvažiavimo dalyviai Karo muziejaus sodelyje

Spalio 30–31 d.

Karo muziejaus Didžiojoje salėje įvyko Vilniui vaduoti sąjungos apygardų ir skyrių vadovų metinis suvažiavimas, kuriame dalyvavo 350 atstovų. Suvažiavimą pradėjo Vilniui vaduoti sąjungos centro komiteto pirmininkas dr. Antanas Juška. Vyriausybės vardu suvažiavimo dalyvius pasveikino Švietimo ministerijos generalinis sekretorius Kazimieras Masiliūnas.

Lapkričio 12 d.

Nupirktos penkios XV a. bombardos ir dešimt XV a. pabūklų, išlietų Vokietijoje, gamykloje „Berlin Staatliche Museum“.

Lapkričio 26 d.

Ats. gen. Silvestro Žukausko palaikai buvo pašarvoti Karo muziejaus Vytauto Didžiojo kapeloje. Palaikus sutiko brg. gen. V. Nagevičius su karo invalidais. Pagarbą atidavė Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, Vyriausybės nariai, kariuomenės vadovybė, universiteto atstovai, įvairių organizacijų delegacijos. Lapkričio 28 d. nuo 11 iki 12 val. prie velionio karsto budėjo generolų Garbės sargyba: kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis,

div. gen. E. Adamkavičius, brg. gen. J. Černius, brg. gen. K. Tallat Kelpša, div. gen. Jonas Sutkus, brg. gen. Vincas Vitkauskas, brg. gen. Kazys Musteikis, gen. št. plk. Vladas Karvelis, brg. gen. Kazys Navakas, brg. gen. Klemensas Popeliučka, brg. gen. Emilis Vimeris, gen. št. plk. Povilas Žilys.

Lapkričio 27 d.

Atsisveikinimas su velioniu gen. S. Žukausku prasidėjo 10 val. ryto. Garbės sargybą pradėjo ulonų pulko karininkai, po to – husarų ir dragūnų pulkų karininkai. Vėliau prie karsto stojo kavalerijos pulkų liktiniai puskarininkiai, karo invalidai, šauliai.

Lapkričio 28 d.

Velionio ats. gen. S. Žukausko karstas išneštas iš Karo muziejaus.

Gruodžio 2 d.

Nupirkta skulptoriaus Stasio Stanišausko Nesvyžiaus Radvilų liejykloje 1595 m. išlieto pabūklo kopija iš dirbtinio marmuro.

Gruodžio 20 d.

Karo muziejuje buvo atidarytas 125-osioms metinėms skirtas Napoleono I žygio per Lietuvą skyrius. Lietuvos karininkų ramovės valdyba ir Lietuvių–prancūzų draugija surengė posėdį, kuriame dalyvavo Prancūzijos pasiuntinys, krašto apsaugos ministras brg. gen. S. Dirmantas, susisiekimo ministras Jokūbas Stanišauskas, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, brg. gen. J. Černius, gausus karininkijos ir visuomenės atstovų būrys.

Gruodžio 23 d.

Lietuvos kariuomenės Karo aviacijos dirbtuvės muziejui perdavė eksponuoti paruoštą lėktuvą ANBO I.

Lietuvių–latvių vienybės draugija padovanojo dailininko Aleksandro Krūko paveikslą „Saulės kautynės“.

Lietuvos universiteto prancūzų kalbos lektorius prof. Raimondas Šmitleinas ir Prancūzijos įgaliotas ministras Lietuvai Žoržas Dulongas padovanojo daug muziejinių vertybių, susijusių su 1812 m. Napoleono I žygiu į Rusiją: įvairių litografijų, paveikslų, leidinių.

1937 m. priešais naujuosius Karo muziejaus rūmus buvo pastatytas

fontanas su senojo fontano nykštuko skulptūra.

1937 m. pabaigoje naujajame muziejuje pagaliau buvo įrengta „Litanicos“ memorialinė salė. Jos įrengimas kainavo 7691,82 Lt.

1938 METAI

Astravo dvaro paveldėtojas Prancūzijos pilietis grafas Jonas Jurgis Tiškevičius Karo muziejui padovanojo dvaro puošmeną – liūtų skulptūras.

Vasario 16 d.

Karo muziejuje įvyko Nepriklausomybės dienos minėjimas. Ta proga Lietuvos karininkų ramovė surengė iškilmingą posėdį, kuriame dalyvavo Kauno įgulos karininkai, svetimų valstybių karo atstovai, visuomeninių organizacijų atstovai, krašto apsaugos ministras brg. gen. S. Dirmantas, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas brg. gen. J. Černius, kiti kariuomenės vadovybės nariai.

Kovo 22 d.

Nupirktas dailininko Zigmo Petravičiaus paveikslas „Generolas Žukauskas ant žirgo“.

Gegužės 28 d.

Karo muziejuje lankėsi Rygos (Latvija) įgulos liktinių puskarininkių choro ekskursija, jos vadovas plk. ltn. Rozentalis, choro kuopos vadas kpt. Berzinis, kpt. Kagusas, kpt. Pilsetniekis, orkestro vadovas Latvijos kariuomenės 4-ojo pėstininkų Valmieros pulko adm. ltn. Banderis, dirigentas Leonidas Vigneris. Ekskursiją lydėjo Latvijos diplomatas, pasiuntinys Lietuvai Liudvikas Sėja ir vyr. ltn. Gerhardas. Taip pat dalyvavo kariuomenės vadas ir ejęs krašto apsaugos ministro pareigas gen. št. brg. gen. S. Raštikis su žmona Elena Marija, kariuomenės štabo viršininkas gen. št. brg. gen. J. Černius, Karo muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius, pėstininkų inspektorius brg. gen. V. Vitkauskas, kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas gen. št. plk. Kostas Dulksnys, kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas gen. št. plk. Antanas Šova, Kauno miesto ir apskrities komendantas plk. Jurgis Bobelis ir kiti karininkai su šeimomis.

Gegužės 29 d.

Karo muziejuje įvyko krikščionybės Lietuvoje 550 m. jubiliejaus

iškilmės. Iškilnėse dalyvavo Vyriausybės, Steigiamojo Seimo, kariuomenės ir Bažnyčios atstovai, kviestiniai svečiai. Iškilmingą posėdį pradėjo prelatas Kazimieras Šaulys, Šventojo Tėvo laišką lietuvių tautai perskaitė arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas. Grojo radiofono simfoninis orkestras, Įgulos bažnyčios choras giedojo „Tikiu į Dievą Tėvą“.

Birželio 25–26 d.

Karo muziejaus salėje įvyko iškilmingas Šaulių sąjungos posėdis. Jame dalyvavo Vyriausybės nariai, kariuomenės vadovybė, Šaulių žvaigždės kavalieriai ir organizacijų atstovai. Posėdžio metu kariuomenės vadas brg. gen. Stasys Raštikis keliolika šaulių apdovanojo Šaulių žvaigžde. Iškilmingas posėdis buvo baigtas Tautos himnu.

Liepos 4 d.

Karo muziejuje paminėta JAV nepriklausomybės diena. Minėjimą surengė Lietuvių ir amerikiečių draugija. Dalyvavo JAV nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvai Ouvenas Noremas, Lietuvos Respublikos finansų ministras Julius Indrišiūnas, švietimo viceministras Kazimieras Masi-liūnas, daug JAV lietuvių.

Rugsėjo 7 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo atidengti skulptoriaus Broniaus Pundziaus sukurti biustai pirmiesiems Nepriklausomybės kovose žuvusiems Lietuvos kariuomenės kariams: karininkui Antanui Juozapavičiui ir kareiviui Povilui Lukšiui.

Spalio 22–24 d.

Karo muziejuje įvyko Lietuvos Nepriklausomybės kovose dalyvavusių žydų karių suvažiavimas.

Lapkričio 23 d.

Vyriausiasis kariuomenės kapelionas kanauninkas A. Sabaliauskas pašventino atidarytą Žuvusiųjų skyrių (Žuvusių už Lietuvos laisvę kriptą, dail. Mstislavlio Dobužinskio projektas). Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kriptos sienos ir lubos buvo iš juodo marmuro. Abiejose pusėse įrengtose masyviomis grandinėmis ir juodo marmuro kolonomis atskirtose nišose – balto marmuro plokštės, kuriose aukso raidėmis buvo surašyti žuvusiųjų už Lietuvos laisvę vardai, pavardės ir mirties datos. Marmurines kolonas puošė valstybės ženklas

Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kriptą

– Vytis. Kiekviena plokštė buvo apšviesta amžinosios ugnies žibintu. Tik įėjus į vidų juodame fone buvo matyti baltas marmurinis kryžius, virš jo – aukso raidėmis užrašyta „Žuvome, kad gyventumėte laisvi“. Šios kriptos grindys buvo išklotos sunkiu kilimu. Prie durų į kriptą buvo Vytauto Košubos skulptūrinė kompozicija „Sužeistas karys“, o virš durų – to paties skulptoriaus sukurtas kario galvos granitinis bareljefas.

Muziejaus bokšte buvo atidengta vieno žymiausių lietuvių skulptorių, moderniosios skulptūros pradininko Lietuvoje Juozo Mikėno dekoratyvi bronzinė 2,65 m aukščio skulptūra „Senosios Lietuvos karys“.

Atidengti kariuomenės vado gen. S. Žukausko, Šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio biustai (skulptorius Bernardas Bučas). Pirmojo kariuomenės vado paminklą pašventino kariuomenės evangelikų kapelionas Adomas Šernas, o kalbą sakė brg. gen. V. Vitkauskas. Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo biustą pašventino vyriausiasis kariuomenės kapelionas, kalbą prie paminklo pasakė šaulių vadas plk. P. Saladžius.

Karo muziejaus sodelyje įvyko Vyčio kryžiaus kavalierių šventė, kurioje dalyvavo Vyriausybės atstovai, Vyčio kryžiaus kavaleriai, kariuomenės dalys, užsienio valstybių karo atašė ir visuomenė. Buvo pagerbtas Vyčio kryžiaus kavaliarius Nežinomas kareivis. Vyčio kryžiaus kavalierių šventė buvo tęsiama Karo

V. Košubos skulptūrinė kompozicija
„Sužeistas karys“

kariuomenė išsivežė iš Biržų pilies.

Rietavo dvaro įpėdiniai Zaluckiai padovanojo XVI a. pradžios šarvus.

1938 m. Karo muziejų aplankė 67 973 lankytojai.

1939 METAI

Sausio 9 d.

Karo muziejuje įvyko baigiamasis vilniečių choro „Varpas“ gastrolių koncertas. Koncerte dalyvavo kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, vyriausiasis kariuomenės kapelionas kanauninkas A. Sabaliauskas, Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. J. Šarauskas.

Sausio 15 d.

Karo muziejuje surengtas Didžiosios ir Mažosios Lietuvos suartėjimo šventės iškilmingas minėjimas. Dalyvavo Vakarų sąjungos pirmininkas dr. Paulius Slavėnas, dr. Vaclovas Sidzikauskas.

Vasario 16 d.

Karo muziejuje įvyko Nepriklausomybės dienos minėjimas, kurį surengė Lietuvos karininkų ramovė. Dalyvavo Lietuvos Respublikos prezidentas

muziejuje. Joje dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, Vyriausybės nariai su ministru pirmininku kunigu Vladu Mironu, Seimo pirmininkas K. Šakenis, Lietuvos kariuomenės karinė vadovybė ir Vyčio kryžiaus kavalieriai. Respublikos prezidentas Laisvės kovų karo invalidams įteikė vėliavą.

Gauta Nesvyžiaus kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilos originalaus pabūklo, nulieta Nesvyžiaus Radvilų liejykloje, kopija. Kopija buvo nulieta Švedijoje, Stokholmo karo muziejuje. Ji padaryta pagal originalą, kurį 1625 m. Švedijos karaliaus Gustavo Adolfo vadovaujama

Lietuvos kariuomenės karininkai šventės metu Karo muziejaus sodelyje

A. Smetona, ministras pirmininkas kunigas V. Mironas, Seimo pirmininkas K. Šakenis, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, Generalinio štabo viršininkas brg. gen. J. Černius, kariuomenės vadovybė, užsienio valstybių kariniai atstovai, daug aukštų karininkų, visuomenės organizacijų atstovai, Lietuvos karininkų ramovės pirmininkas.

Kovo 11 d.

Karo muziejuje surengtas Lietuvos šaulių sąjungos metinis rinktinių atstovų suvažiavimas. Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona pasakė kalbą. Dalyvavo ministras pirmininkas V. Mironas, krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis, kiti Vyriausybės nariai, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas brg. gen. J. Černius, Šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius.

Kovo 30 d.

Nupirkta skulptoriaus Bernardo Bučo gipsinė skulptūra „Sėjėjas“.

Birželio 24 d.

Karo muziejaus sodelyje įvyko Lietuvos šaulių sąjungos įkūrimo 20-ųjų metinių šventė, kurioje dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. P. Sala-

Vilniaus grąžinimo šventė Karo muziejaus sodelyje

džius ir moterų šaulių vadė Sofija Marcinkevičienė, Lietuvos kūrėjų savanorių sąjungos pirmininkas advokatas ats. plk. lt. P. Gužas ir kt.

Liepos 6 d.

Buvo paminėta Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos pirmosios laidos 20 metų sukaktis. Dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas ats. brg. gen. J. Černius, krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis, kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, Seimo pirmininkas K. Šakenis.

Spalio 5 d.

Karo muziejuje pašarvotas buvęs Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas J. Tūbelis. Iškilnėse dalyvavo Respublikos prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas ats. brg. gen. J. Černius, Vyriausybės ir Seimo nariai, kariuomenės vadovybė, Šaulių sąjungos, tautinių organizacijų, įvairių įstaigų organizacijų atstovai.

Spalio 11 d.

Karo muziejaus sodelyje įvyko Vilniaus grąžinimo šventė.

Kariuomenės dienos minėjimas Karo muziejaus sodelyje

Lapkričio 17 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 96, kurį pasirašė krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis ir kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, Vytauto Didžiojo karo muziejui buvo įsakyta bendradarbiaujant su 1-uoju pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulku imtis visų priemonių ir užtikrinti Gedimino kalno ir Vytauto Didžiojo palaikų apsaugą, nustatyti Gedimino kalne vėliavos pakėlimo ir nuleidimo tvarką, paruošti planą Laisvės varpui įkelti į Gedimino kalną Vilniuje.

Lapkričio 23 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo atidengti skulptoriaus B. Bučo paminklai, skirti Mažosios Lietuvos spaudos, visuomenės veikėjui, publicistui, Tilžės akto signatarui, Mažosios Lietuvos patriarchui Martynui Jankui ir Lietuvos visuomenės ir politiniam veikėjui inžinieriui Petriui Vileišiui.

Pirmosios kariuomenės šventės iškilmėms Vilniuje, Katedros aikštėje, vadovavo Karo muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius. Katedros aikštėje ir Gedimino kalne stovėjo Karo muziejaus karo invalidai-trimitininkai.

Lapkričio 30 d.

Karo muziejuje lankėsi Latvijos kariuomenės štabo viršininkas gen. Hugo Rozenšteinas, jo adjutantas kpt. Osis, Latvijos diplomatas, pasiuntinys Lietuvai Liudvikas Sėja, Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas div. gen. Stasys Pundzevičius, Karo muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius, kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas gen. št. plk. K. Dulksnys, Lietuvos karo atašė Baltijos valstybėms gen. št. plk. Povilas Meškauskas.

1938–1939 m. muziejaus viršininko brg. gen. V. Nagevičiaus rūpesčiu Karo muziejuje dirbo ats. gen. ltn. Kazys Ladiga, kuriam buvo pavesta aprašyti 1919–1920 m. Lietuvos Nepriklausomybės kovas ir iliustruoti jas scheme, tačiau pastarajam pavyko išnagrinėti tik kovų su bolševikais ir bermontininkais laikotarpius.

Išleista knygelė „Senoviniai šaunamieji ginklai“, kurios autorius – Karo muziejaus konservatorius mjr. P. Šeštakauskas.

Skvere tarp Maironio gatvės namų ir varpų bokštą su Karo muziejumi jungiančios arkados buvo pastatytos viena į kitą atgręžtos dvi skulptūros: J. Zikaro „Knygnešys“ ir B. Bučo „Sėjėjas“.

Brg. gen. V. Nagevičiaus šaržas.
Dail. Adomas Varnas

1940 METAI

Kovo 18 d.

Nupirka skulptoriaus Petro Rimšos natūralaus dydžio gipsinė skulptūra „Vargo mokykla“.

Gegužė

Karo muziejaus sodelyje buvusiam spaudos draudimo laikotarpiui įamžinti buvo numatyta pastatyti keletą skulptūrų, kurių viena – skulptoriaus J. Zikaro „Knygnešys“ – buvo iš dalies nulieta ir oksiduota plačių geležinkelių dirbtuvėse.

Gegužės 16 d.

Karo muziejuje apsilankė JAV nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Ouvenas Noremas. Iš JAV jis atvežė gėlių, kurias pasodino muziejaus sodelyje prie Nežinomo kareivio kapo. Iš Karo muziejaus sodelio anksčiau buvo nusiųsta rožių į Ameriką, kurios buvo pasodintos ant plk. Edvardo Ryano, JAV Raudonojo Kryžiaus atstovo Lietuvoje, kapo. Vėliau, atsidėkojant Lietuvai buvo atvežta gėlių nuo Džordžo Vašingtono kapo. Gėlių daigus atvežė pasiuntinys Ouvenas Noremas. Gegužės 16 d. jis pats jas ir pasodino prieš vėliavos nuleidimo apeigas po Karo muziejuje įvykusio Amerikiečių-lietuvių draugijos susirinkimo.

Birželio 25 d.

Įsakymu kariuomenei Nr. 67 ir Prezidento aktu Nr. 828 Karo sanitarijos viršininkas ir Karo muziejaus viršininkas brg. gen. Vladas Nagevičius buvo paleistas į atsargą, o plk. Juozas Šarauskas paskirtas laikinai eiti muziejaus viršininko ir Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo viršininko pareigas.

Birželio 26 d.

Paskutinį kartą buvo pagerbtas Nežinomas kareivis. Jį pagerbė Liaudies vyriausybės nariai. Kalbėjo užsienio reikalų ministras prof. Vincas Krėvė-Mickevičius. Su kariuomenės vadu div. gen. Vincu Vitkausku jis padėjo vainiką. Buvo sugiedotas Lietuvos himnas.

Liepos 25 d.

Uždraudus naudoti Lietuvos kunigaikščių ir kitų asmenų vardus, muziejaus pavadinimas buvo pakeistas – jis tapo Karo muziejumi.

Liepos mėn.

Baigta statyti Knygnešių sienelė (archit. Karlas Reisonas) ir pastatytos dvi skulptūros: „Knygnešys“ (skulpt. Juozas Zikaras) ir „Sėjėjas“ (skulpt. Balys Bučas).

Rugpjūčio 1 d.

Plk. J. Šarauskas paskiriamas Kariuomenės štabo ypatingų reikalų karininku pulko vado teisėmis, jam laikinai pavesta eiti Karo muziejaus viršininko pareigas.

Rugpjūčio 9 d.

Šaulių sąjungos likvidacinės komisijos sprendimu visos vėliavos ir dalinių bei rinktinių prizai turėjo būti pristatyti į Karo muziejų iki rugpjūčio 20 d.

Rugsėjo 13 d.

LSSR liaudies komisarų tarybos nutarimu Nr. 78 Krašto apsaugos ministerijos žinioje buvusį Karo muziejų su visu turtu nuspręsta perduoti Švietimo liaudies komisariato žinion.

Rugsėjo 15 d.

Muziejus pavadintas Kariškai-istoriniu muziejumi.

P. Mašiotas

Rugsėjo 15 d.

Muziejuje buvo pašarvotas aušrininkas ir varpininkas rašytojas Pranas Mašiotas.

1941 METAI

Vasario 10 d.

Muziejaus direktoriumi paskirtas politinis vadovas Bronius Žekonis (1911–1944).

Gegužės 23 d.

Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto (LKP (b) CK) biuro nutarimu su grifu „Visiškai slaptai“ iš Karo muziejaus sodelio liepta pašalinti gen. S. Žukausko, V. Putvinskio, P. Lukšio ir A. Juozapavičiaus biustus.

Birželio 15–22 d.

Naujasis Karo muziejaus viršininkas Bronius Žekonis panaikino vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonijas; uždraudė Nepriklausomybės kovose žuvusių karių pagerbimą; pašalino iš muziejaus sodelio Lietuvos didvyrių A. Juozapavičiaus ir P. Lukšio biustus; ekspozicijoje panaikino Nepriklausomybės kovų, šaulių, Lietuvos kariuomenės atskirų pulkų ir dalių skyrius; uždarė Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kriptą. Panaikintų skyrių patalpos (trys salės) buvo perduotos rengiamam revoliucijos muziejui, Didžioji salė buvo skirta Raudonosios armijos propagandos tikslams. Pirmosios sovietinės okupacijos metais muziejus buvo uždarytas. Buvo įleidžiamos tik karių ekskursijos, svečiai iš kitų respublikų ir civiliai su atskirais muziejaus viršininko leidimais.

Birželio 23 d. 12 val.

Virš Karo muziejaus buvo iškeltos tautinė ir valstybinė vėliavos, skambėjo Laisvės varpas. Susirinkusieji muziejaus sodelyje sugiedojo himną.

Liepos mėn.

Grįžo pirmasis muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius.

Ats. mjr. J. Tomkus

1941 m. prieš šv. Kalėdas statoma eglė.

Liepos 27 d.

Buvo atgaivintas vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonias ir Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę pagerbimas. Iki tos dienos atstatyti A. Juozapavičiaus ir P. Lukšio biustai.

Rugpjūčio 8 d.

Vokiečių okupacinė valdžia prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Nežinomo kareivio kapo leido iškelti istorinę Lietuvos vėliavą.

Spalio 5 d.

Muziejuje buvo pašarvoti pirmosios bolševikų aukos ats. mjr. Juozo Tomkaus palaikai. 1940 m. liepos 11 d. ats. mjr. J. Tomkus sovietų buvo suimtas, o liepos 13 d. Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo 139-ojoje kameroje nužudytas. Kūnas buvo išsaugotas VDU Medicinos fakulteto anatomikume ir 1941 m. spalio 6 d. palaidotas Kauno senosiose kapinėse.

Spalio mėn.

Muziejuje buvo įrengtas Raudonojo teroro kampelis. Jame buvo eksponuojami paveikslai „Raudonoji armija taikos metu“ ir „Raudonoji armija kovos metu“ (dail. Zigmas Petravičius), „Raudonasis teroras Lietuvoje 1940–1941“, bolševikų vykdytų egzekucijų, nukankintų Juozo Žemgulio, Stasio Mačiulio, A. Gudonio, medicinos sesers Zinaidos Kanevičienės ir kt. nuotraukos, 29-

Gen. J. Bulota

ojo teritorinio šaulių korpuso vėliava ir kankinimo įrankiai.

1941 metais muziejų applanke Berlyno arsenalo (Zeughaus) direktorius adm. Loris (Lorey), gen. Francas Rogas (Franc Rogues), istorikas prof. dr. Karlas Engelis (Carl Engel) ir kt.

Muziejaus tarnautojams karo invalidams buvo grąžintos pensijos, atkurtos panaikintos muziejaus ekspozicijos, įsigyta 40 naujų ginklų.

1942 METAI

Vasario 6 d.

Muziejaus Didžiojoje salėje buvo pašarvotas aušrininkas, veterinarijos dim. generolas Jonas Bulota. Atsisveikinimo metu karstas su velionio palaikais buvo nuneštas prie Nežinomo kareivio kapo.

Vasario 15 d.

Karo muziejaus sodelyje prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvo paminėta Didvyrių diena (Heldentag). Buvo pagerbti žuvę vokiečių ir lietuvių kariai.

Balandžio 11 d. ir spalio 14 d.

Muziejaus sodelyje vyko atsisveikinimo renginys – lietuviai buvo išlydėti į Reicho darbo tarnybą. Padėti vainikai prie Nežinomo kareivio kapo. Lietuvos himną ir įvairius maršus grojo Karo muziejaus invalidų orkestras. Muziejus buvo papuoštas vėliava su svastika, nuleista nuo balkono.

Birželio 14 d.

Vytauto Didžiojo universiteto studentų atstovybė, universiteto ir bažnytiniai chorai, VDU sporto klubo nariai padėjo vainikus prie Nežinomo kareivio kapo. Taip buvo paminėtos pirmosios trėmimų metinės.

Birželio 18 d.

Muziejaus Didžiojoje salėje buvo pašarvotas visuomenės veikėjas, Vasario 16-osios akto signataras Jonas Vileišis. Atsisveikinimo metu karstas su velionio palaikais buvo nuneštas prie Nežinomo kareivio kapo, skambėjo Laisvės varpas.

Birželio 22 d.

Karo muziejaus sodelyje buvo paminėta išsilaisvinimo iš bolševikų okupacijos diena.

1942 m. muziejus sulaukė per 50 tūkst. lankytojų.

1943 METAI

Vasario 16 d.

Prie Nežinomo kareivio kapo buvo padėtas vainikas nuo generalinių tarėjų ir generalinių direktorių. Vakare sodelyje įvyko vėliavos nuleidimo ceremonija.

Balandžio 5 d.

Muziejuje vyko Lietuvių konferencija, į kurią susirinko 91 atstovas iš visos Lietuvos. Turėjo būti apsvarstytas lietuvių dalyvavimas SS batalionuose ir Lietuvos vyrų šaukimas į vokiečių kariuomenę. 8 val. 10 min. atstovai susirinko antrojo aukšto salėje, bokšto pusėje. Atvyko pirmasis ir vidaus reikalų generalinis tarėjas gen. ltn. Petras Kubiliūnas. Vokiečių salėje nebuvo. Lietuviai tarėsi vieni. Buvo patikrinta, ar nėra pasiklausymo aparatūros. Konferencijoje dalyvavo ir savo rezoliucijas pateikė prof. Mykolas Biržiška, prelatas Kazimieras Steponas Šaulys, div. gen. Stasys Raštikis. Buvo priimtos trys rezoliucijos, skelbiančios apie lietuvių tautos pasiryžimą kovoti su bolševizmu ir SSRS pretenzijomis į Lietuvos teritoriją bei „*duoti frontui vyrų, tik savo noru į kariuomenę stojančių*“. Konferencijos dalyviai pasisakė prieš mobilizaciją į vokiečių kariuomenę. Buvo išrinkta dvylikos narių Tautos taryba: prof. M. Biržiška, brg. gen. V. Nagevičius, brg. gen. Kazys Navakas, Alfonsas Pimpė, prof. Domas Krivickas, kun. Jonas Steponavičius, Karolis Dabulevičius, Antanas Juknevičius, ats. plk. Adolfas Birontas, Antanas Bričkus, Jurgis Elisonas, Vincas Vaičiulis. Oficialusis posėdis vyko Vytauto kapeloje.

Į prezidiumą buvo pakviesti prof. M. Biržiška, brg. gen. V. Nagevičius ir A. Pimpė. Vokiečių valdžiai atstovavo Lietuvos generalinis komisaras dr. Adrianas Teodoras fon Rentelnas (Adrian Theodor von Renteln), politinis atstovas baronas fon der Reke (von der Recke) (Radviliškio valsčiaus dvarininkas) ir kt. 15 val. 30 min. konferencijos atstovai padėjo vainiką prie Nežinomo kareivio kapo.

Birželio 22 d.

Karo muziejaus sodelyje vyko iškilmingas išsilaisvinimo iš bolševikų paminėjimo aktas, kuriame dalyvavo vokiečių Aviacijos garbės kuopa, Reicho darbo tarnybos ir lietuvių savisaugos daliniai. Tribūna (muziejaus balkonas) buvo papuošta reichs valstybės ženklu ir Vokietijos bei Lietuvos tautinėmis vėliavomis. Kalbėjo Lietuvos generalinės srities generalinis komisaras dr. A. T. fon Rentelnas, Lietuvos saugumo srities komendanto atstovas plk. Baueris (Bauer), susisiekimo generalinis tarėjas Kazys Germanas.

Liepos 17 d.

Muziejaus sodelyje vėliavos nuleidimo iškilmių metu buvo paminėtas S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio per Atlantą 10-metis. Dalyvavo tūkstančiai kauniečių.

Rugsėjo 24 d.

Muziejaus sodelyje buvo sutikti lietuviai, grįžę po 9 mėnesių tarnybos Reicho darbo tarnyboje (RDT). Dalyvavo Karaliaučiaus apygardos RDT orkestras ir vokiečių garbės sargyba. Dalyvavo RDT vado įgaliotinis Ostlande gen. ltn. Martinas Eizenbekas (Martin Eisenbeck), Lietuvos vyriausiasis karo lauko komendantas gen. mjr. Emilis Justas (Emil Just), Lietuvos generalinio komisaro atstovas Karlas Nabersbergas (Karl Nabersberg), vokiečių Tvarkos policijos viršininkas prie SS ir policijos vadas Lietuvoje plk. ltn. Valteris Musilas (Walter Musil), pirmasis ir vidaus reikalų generalinis tarėjas Petras Kubiliūnas ir kt.

Spalio 16 d.

Muziejuje buvo pašarvotas kompozitorius ir pedagogas prof. Stasys Šimkus.

1943 metais buvo pradėta rinkti ir ruošiama eksponuoti medžiaga apie Savisaugos dalinius.

S. Šimkus

Tais metais Karo muziejuje veikė šie skyriai: Archeologijos, LDK kunigaikščių, XIX a. sukilimų, Dabartinių laikų; poskyriai: S. Dariaus ir S. Girėno relikvijų, Ginklų ir Lietuvos karo aviacijos.

Vokiečių valdžiai pareikalavus buvo atiduoti į metalo laužą Karo muziejaus bokšto nišoje stovėjusi skulptūra „Karys“ (skulpt. Juozas Mikėnas), nespėta pastatyti skulptūrinė kompozicija „Vargo mokykla“ (skulp. P. Rimša), Napoleono laikų patranka, poeto Juozapo Dagilio biustas, Lietuvos karo aviacijos prizai ir kt.

1944 METAI

Sausio 11–13 d.

Dėl prezidento A. Smetonos mirties muziejaus vėliavos buvo nuleistos iki pusės stiebo.

Vasario 16 d.

Vietinės rinktinės įsteigimo dieną, taip pat pagerbdamas žuvusius karius, brg. gen. Povilas Plechavičius padėjo vainiką prie Nežinomo kareivio kapo.

Kovo 14 d.

Brg. gen. V. Nagevičius buvo paskirtas Lietuvos vietinės rinktinės sanitarijos viršininku. Muziejuje veikė Sanitarijos valdybos raštinė.

Birželio 22 d.

Trečią kartą buvo iškilmingai paminėta sovietų okupacijos pabaiga. Vokiečių okupacijos metais nuo muziejaus bokšto buvo pašalinti herbai, nuo Laisvės statulos postamento – įrašai apie pergalę ties Radviliškiumi ir Klaipėdos prijungimą bei Martyno Jankaus biustas. Uždrausta sodelyje ne renginių metu giedoti arba groti Lietuvos himną, varpais skambinti Jurgio Zauerveino „Lietuviais esame mes gimę“. Vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonijos vykdavo kasdien.

Rugpjūčio 1 d.

Susprogdinus elektros stotį ir Rašytojų namus, nukentėjo ir muziejus: įgriuvo vidinis stogas, nuo trenksmo išdužo langų stiklai, buvo apgadinti Archeologijos skyriaus eksponatai. Į darbą grįžo dalis muziejaus orkestrantų.

Rugpjūčio 17 d.

Muziejaus laikinuoju įgaliotiniu paskirtas Antanas Norvaiša. Jis dirbo iki lapkričio 15 d.

Rugsėjo 9 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejus pavadintas Kariškai-istoriniu muziejumi.

Gruodžio 3 d.

Direktoriaus pareigas laikinai pradėjo eiti buvęs Lietuvos kariuomenės pulkininkas Petras Tarasenka. Nuo 1946 m. birželio iki spalio 27 d. jis buvo muziejaus direktorius.

1945 METAI

Sausio mėn.

Buvo suskaičiuoti karo nuostoliai muziejui. Jie siekė apie 600 000 rublių. Muziejus pradėjo rinkti eksponatus naujomis temomis. Jos buvo tokios: Vilniaus grąžinimas Lietuvai; Raudonosios armijos įžengimas į Lietuvą 1940 m.; Lietuvos gyventojų išvadavimas iš kapitalistinio jungo; Raudonosios

armijos kovos su interventais ir baltagvardiečiais; žymesni Raudonosios armijos vadai; Lietuvos kariuomenės persiformavimas į Lietuvos liaudies kariuomenę, jos demokratėjimas ir įsijungimas į Raudonąją armiją; Šaulių teritorinis korpusas; lietuviškosios divizijos ir jų kovos; neorganizuotas lietuvių tautos pasipriešinimas vokiškiesiems okupantams; tarybinių partizanų veiksmai.

Liepos 9 d.

Kariškai-istorinio muziejaus sodelyje palaidota poetė S. Nėris-Bučienė.

Liepos mėn.

Sutaisytas Kariškai-istorinio muziejaus bokšto laikrodis, nukentėjęs dėl sprogdinimų, įdėti nauji ciferblatai. Buvo svarstomas ir varpų muzikos atgaivinimo klausimas.

Liepta Laisvės paminklo postamente nukapati užrašą „Panevėžys–Dauguva“.

Spalio 14 d.

Muziejaus direktoriaus įsakymu nuo sienos Didžiojoje salėje liepta pašalinti užrašą „Per amžius budėję laisvę laimėjom per aukas ir pasišventimą“.

Spalio 27 d.

Laikiniai eiti direktoriaus pareigas paskirtas Jonas Apuokas-Maksimavičius (1911–1975), revoliucinio judėjimo dalyvis, pagrindininkas, ne kartą kalintas už antivalstybinę veiklą tarpukario Lietuvos Respublikoje. Nuo lapkričio 10 d. pradėjo eiti direktoriaus pareigas. Muziejuje dirbo iki 1963 m.

Gruodžio mėn.

Kartu su Valstybine biblioteka šios patalpose surengta paroda „Tarybinių tautų draugystė“.

1946 METAI

Gruodžio 24 d.

Į vyr. mokslo darbuotojo pareigas priimtas kadrinis Baltarusijos SSR Vidaus reikalų liaudies komisariato (Narodnyj komisariat vnutrennich del – NKVD) atstovas, Raudonosios armijos ats. mjr. Viktoras Bulanovas. Jis muziejuje dirbo iki 1948 m.

Дунайскы в.м. м.м. 1810

Великаго Императора Александра Павловича
указъ о назначеніи въ должность
генерал-лейтенанта и командира
полка артиллеріи въ войска
в.м. м.м. 1810

Александръ Павловичъ
Генералъ

Karšiai Istorinio Muziejaus Menoto darbu
VYŠEYTOJUI

Prūšai darant liūdiųoje muziejaus valėje
reventų, nuisti ten esamą užrašą: "Per amius bud-
je laisvę laisvoms, per sukas ir pasidventiam".

U I T A K T O R I U S .

1988 01 15
A. B. 102

1946 metais muziejus turėjo 17 etatų. Dauguma darbuotojų gavo 150, direktorius – 800, mokslo darbuotojai – 500 rublių atlyginimą. Darbuotojai prižiūrėjo ir muziejaus sodelį: šlavė, ravėjo piktžoles, puoselėjo gėles ir medžius, valė 300 metrų gatvės ir šaligatvio.

1947 METAI

Tais metais muziejaus plotas buvo 2732 kv. m (matuojant grindis), ekspozicijų plotas – 1700 kv. m. Nors muziejus lankytojams buvo uždarytas, parodos vis tiek buvo rengiamos („LSSR istorija ir revoliucinis judėjimas Lietuvoje“, „SSRS tautų draugystė“, „Vokiškieji grobikai – amžini Lietuvos priešai“, „Lietuvių liaudies kova už tarybų Lietuvą“). Jas lankė organizuotos ekskursijos.

Liepos 8 d.

Direktorius J. Apuokas-Maksimavičius dėl muziejaus etatų skaičiaus padidinimo vyko į Maskvą.

Lapkričio mėn.

Muziejus buvo atidarytas lankytojams. Revoliucinio judėjimo Lietuvoje skyrius parengė parodą „Lietuvių liaudies kova už Tarybų valdžią Lietuvoje (1917–1940)“.

Lapkričio 15 d.

Į muziejų priimtas vadinamosios 1918 m. socialistinės revoliucijos Lietuvoje dalyvis Elinas Niselis. Jis dirbo Revoliucinio judėjimo Lietuvoje skyriaus, o vėliau Masinio skyriaus vedėju iki 1961 m.

1947 metais urnos su iškastų ir kremuotų keturių komunarų palaikais iki perlaidojimo buvo perduotos saugoti muziejui.

Muziejus tais metais sulaukė 23 100 lankytojų.

1948 METAI

I ketvirtis

Paruošti eksponuoti keturių komunarų urnų modeliai ir jų sušaudymo vietoje rasti daiktai.

Keturių komunarų palaikų perlaidojimo procesija Kęstučio gatvėje

II ketvirtis

Iš ekspozicijos į sandėlį buvo išnešti lėktuvai ANBO-1 ir „Lituanica“. Jų vietoje ir kitose dviejose salėse buvo planuojama įrengti Didžiojo Tėvynės karo skyrių.

Vasario mėn.

Izidorius Mažrimas padovanojo muziejui Žaliakalnyje rastą monetų ir medalių kolekciją, vieną turtingiausių Lietuvoje (870 vnt.). Tarp jų buvo ir retų Senovės Romos ir Graikijos, taip pat Abiejų Tautų Respublikos laikų (XIV–XVIII a.) monetų.

Balandžio 16 d.

Į muziejų priimtas Visos Rusijos komunistų partijos (bolševikų) (VKP(b)) narys nuo 1921-ųjų Michailas Tkačiovas. Jis buvo paskirtas eiti Ginklų skyriaus vedėjo pareigas. Dirbo iki 1956 m. rugsėjo 25 d.

Balandžio 24 d.

Suomijos–SSRS Žiemos karo ir SSRS okupacijos Lietuvoje 1940 m.

Keturių komunarų urnos

dalyvis, SSRS–Vokietijos karo veteranas Aleksandras Kemovas paskirtas muziejaus direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams. Vėliau dirbo įvairiose kitose pareigose iki 1984 m. birželio 1 d.

III ketvirtis

Muziejuje buvo LSSR istorijos, Lietuvos revoliucinio judėjimo, Didžiojo Tėvynės karo, Ginklų istorijos skyriai.

Per 311 veikimo dienų muziejų aplankė 36 775 lankytojai: 12 155 ekskursantai ir 11 083 moksleiviai. Per metus buvo surengtos dvi parodos muziejuje ir trys ne muziejaus patalpose, veikė du skyriai. Muziejuje dirbo 4 mokslo ir 2 administracijos darbuotojai, 4 vedėjai, 12 aptarnaujančio personalo darbuotojų, dailininkas ir fotografas.

Dėl medžiagų ir ypač dėl armatūrinio stiklo stokos per 4 metus nebuvo užbaigtas muziejaus rūmų remontas. Vietoj armatūrinio buvo gauta šlifuito veidrodinio stiklo, kurio tik iš dalies užteko įstiklinti muziejaus stoglangiams.

IV ketvirtis

Švenčiant pirmųjų tarybų sukūrimo Lietuvoje 30-metį (1918 m. gruodžio mėn.) buvo atidaryta paroda „Lietuvos liaudies kovos už Tarybų Lietuvą“.

Lapkričio 7 d.

Pradėjo veikti Didžiojo Tėvynės karo ir partizaninio judėjimo Lietuvoje (1941–1945) ir Ginklų skyriai.

1948 METAI

Muziejus sulaukė 36 775 lankytojų.

1949 METAI

Balandžio 20 d.

Buvo pasirašytas aktas dėl biustų muziejaus sodelyje sunaikinimo (kaip neturinčių meninės vertės). Mūsų duomenimis, tai buvo gen. S. Žukausko, A. Juozapavičiaus, P. Lukšio ir V. Putvinskio biustai.

Lapkričio mėn.

„Dailės“ kombinate buvo nuliedintas skulptoriaus P. Aleksandravičiaus bronzinis keturių komunarų bareljefas. Jį buvo planuojama įmūryti į Kariškai-istorinio muziejaus sodelio sieną.

1949 m. muziejuje veikė trys parodos: „Lietuvos komjaunimo 30 m. palėpės keliais“, „Keturių komunarų atkasimas ir iškilmingas perlaidojimas į muziejaus sodelio sieną“, „Kolūkių kelias – vienintelis teisingas darbo vals-tiečių kelias“.

Veikė komjaunimo organizacija, kurioje buvo 5 komjaunuoliai. Darbuotojai politiškai lavinosi dviejuose politinio lavinimosi rateliuose. Kas mėnesį buvo leidžiamas sienlaikraštis.

Šeši muziejaus darbuotojai 15 m aukštyje įstiklino 286,35 kv. m Didžiosios salės stoglangių. III ketvirtį vėlgi muziejaus darbuotojai įstiklino 3-iojo aukšto, vidurinės salės, Didžiosios salės vadų kapelos (buvusi Vytauto Didžiojo kapela) antruosius langus ir durų stiklines dalis.

1949 m. muziejus sulaukė 58 311 lankytojų.

1950 METAI

Liepos 21 d.

Minint sovietų Lietuvos 10-metį, muziejuje atidarytas naujas LSSR istorijos skyrius. Jame buvo eksponuojama istorinė medžiaga apie lietuvių kovas su vokiškaisiais grobikais (nuo XII a.), lietuvių ir lenkų feodalais, carizmu, vokiečiais okupantais, taip pat nušviečiamas Tarybų valdžios įkūrimas Lietuvoje.

Tais metais buvo pradėti gręžti ginklai. Bibliotekoje esančios knygos buvo inventorizuotos, o netinkamos pagal sąrašus perduotos į spec. fondus ir GLAVLITUI (Glavnoje upravlenije po ochrane gosudarstvennyh tain pečati – Vyriausioji literatūros ir leidybos reikalų valdyba; SSRS kultūros, literatūros, žiniasklaidos visų rūšių išankstinės ir represinės cenzūros institucija).

Naujajam LSSR istorijos skyriui buvo nutapyti paveikslai „Prūsų sukilimas XIII amžiuje“ (dail. Aleksas Žvirblis), „Šiaulių valstiečių sukilimas 1769 m.“ (dail. Juozas Mackonis), „Pirmoji Gegužės Pirmosios šventė Lietu-

voje“ (dail. Vincas Dilka), „1905 metų revoliucijos reiškiniai Vilniuje“ (dail. Vladas Norkus), „F. E. Dzeržinskis tarp Kauno darbininkų“ (dail. Aleksandras Kubujevas).

Muziejuje veikė šie skyriai: LSSR istorijos (nuo X a. iki 1917 m. Spalio revoliucijos); Revoliucinio judėjimo (vaizdavo 1917–1940 m. liaudies kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje); Didžiojo Tėvynės karo ir partizaninio judėjimo 1941–1945 m. ir Ginklų vystymosi istorijos.

Sunaikinta Knygnešių sienelė su 100 žymiausių knygnešių pavardžių. Jos liekanos buvo panaudotos tiesiant gatvę Kaune.

1950 m. muziejus sulaukė 54 618 lankytojų.

1951 METAI

Kovo 20 d.

Kultūros-švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarimu Nr. d/612 Vidaus reikalų ministerijos (VRM) archyvui buvo perduota 804 nuotraukos (116 vinječių ir 688 nuotraukos su dublikatais) ir 55 nuotraukų albumai: Lietuvos kariuomenės (29 vnt.), Šaulių sąjungos (13 vnt.), lenkų (13 vnt.).

Kovo 21 d.

Kultūros-švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarimu Nr. d/611 muziejaus fondai buvo „apvalyti“ nuo neturinčių vertės muziejinių eksponatų (Šaulių sąjungos ir kitų organizacijų vėliavų (662 vnt.)). Muziejaus direktoriaus įsakymu Nr. 4 buvo nurodyta, kaip tai reikia atlikti: „*Visus Šaulių sąjungos ženklus nuo vėliavų nuimti ir sunaikinti, tas vėliavas, nuo kurių ženklai nenusiims, sunaikinti išvisai. Vėliavų kotų antgalius užpajamuoti kaip metalo laužą. Sunaikintų vėliavų medžiagų atraižas, tinkančias muziejaus eksponatų apiforminimui – atskirai; kandžių sukapotus, mažus bei netinkančius apiforminimo darbams gabalus bei visą kitą medžiagą į skudurus.*“

Kovo 22 d.

Kultūros-švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarimu Nr. d/618 iš muziejaus fondų buvo atrinktos ir perduotos VRM archyvui 27 Lietuvos kariuomenės vėliavos.

Kovo 23 d.

Kultūros-švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarimu iš muziejaus fondų buvo atrinkti ir perduoti LSSR Valstybinės respublikinės bibliotekos spec. fondams muziejiniai eksponatai: buržuazinės Lietuvos žemėlapiai ir schemos (51 vnt.), diagramos (18 vnt.), tekstai ir dokumentai (61 vnt.).

Gegužės 1 d.

Buvo įrengta paroda „Didžiosios komunizmo statybos“.

Liepos 21 d.

Muziejaus sodelyje paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Nežinomo kareivio kapo vietoje buvo pastatytas F. E. Dzeržinskio biustas, jo 25-ųjų mirties metinių proga muziejuje įvyko mitingas.

1951 m. buvo pradėtos rengti etnografinės ekspedicijos į įvairias Lietuvos vietas rinkti eksponatų.

Tais metais muziejus sulaukė 54 136 lankytojų.

KARO MUZIEJAUS VARGAI

Petras Šeštakauskas

Buvęs ilgametis Karo muziejaus konservatorius

Pirmasis Karo Muziejaus puolimas įvyko po apsilankymo Dekanozovo muziejuje. Dekanozovui aiškiai nepatiko Nepriklausomybės skyriaus ir kiti išstatyti eksponatai ir prie pirmo pasimatymo su gen. Vitkausku pareiškė, kad muziejus šiaip gerai atrodo, bet, deja, didelė eksponatų dalis neatitinka geriems santykiams su SSSR.

Dar neatslūgus pirmajam puolimo įspūdžiui, tuojau atsirado antrasis. Petrapilio Artilerijos Istorinis Muziejus per J. Paleckį pranešė, kad jis steigia savo muziejuje lietuvišką skyrių, todėl prašo vėliavas, istorinius ginklus ir kitus eksponatus perduoti Artilerijos Istoriniam Muziejui, naujai steigiamam lietuviškam skyriui. Šiuos puolimus ir reikalavimus apsvarsčius ir pasirengus duoti tinkamus atsakymus, ypač Artilerijos Istoriniam Muziejui, tuojau vėl Karo Muziejaus administracijai atsirado naujų rūpesčių.

Karo Muziejų aplankė agitpropo atstovai su dailininku Žuku priešaky. Apžiūrėję muziejų, agitpropo atstovai pareiškė, kad toks muziejus Socialistinei Lietuvos Respublikai visai nereikalingas. Labai griežtai buvo pasisakyta prieš Vytauto Didžiojo statulą, nes Vytautas buvęs didžiausias imperialistas ir masių skriaudėjas, todėl jį reikėtų tuojau iš muziejaus išimti. Kiti muziejaus galerijoje esantieji karaliai ir kunigaikščiai irgi pakliuvo į nemalonę, jie buvo traktuojami kaip liaudies priešai ir išimtinai iš muziejaus.

Klausiusiems šių nurodymų darėsi koktu, kad agitpropo atstovams ir viduramžių istoriniai asmens pasidarė liaudies priešais ir kad taip lengvai klausimas išsprendžiamas.

Po tokių apsilankymų ir nurodymų tiesiog nežinia buvo, kas daryti ir kur kreiptis, kad būtų apginta per ilgus metus sukurta įstaiga. Akcijai prieš Karo Muziejų didėję, muziejaus administracija nutarė jį kuriam laikui uždaryti, paskelbus, kad muziejus reorganizuojamas.

Uždarius muziejų, buvo kreiptasi į kariuomenės vadą brig. gen. Žemaitį ir politinį vadovą Macijauską, prašant, kad jie aplankytų muziejų ir duotų savo nurodymų bei pataisų. Šių asmenų muziejuje buvo laukiama su didžiausiu įtempimu, nes jų rankose buvo Karo Muziejaus likimas.

Gen. Žemaičiui ir politvadovui Macijauskui Karo Muziejų aplankius ir susipažinus su muziejaus turiniu, buvo gauti iš jų kai kurie nurodymai ir pareikalautas iš muziejaus administracijos darbo planas ateičiai. Atrodė, kad reikalai klostosi teigiama linkme, todėl tas apsilankymas raminausiai paveikė. Administracijos ūpas pagerėjo, bet gaila, kad neilgam. Liaudies Seimo susirinkimo proga į muziejų atvyko grupė raudonosios armijos politrukų su nemažu skaičium „piliečių“. Politrukai pareikalavo parodyti muziejaus salę. Ją apžiūrėję pareiškė, kad muziejuje susirinkusiai publikai jie tuojau dainuos ir šoks. Pradėję įrodinėti, kad pasauly niekur nėra tokių atsitikimų, kad muziejuje šoktų ir kad sukeltos dulkės naikina eksponatus, vis tiek buvo pakartotinai pareikšta, kad šokiai įvyksią. Tik vienam iš politrukų palaikius muziejaus atstovo mintis, buvo atsisakyta nuo Karo Muziejaus salėje numatytų šokių.

Be kasdieninių vargų, žiūrėk, koks nors vėl nemalonumas užklumpa. Lietuvą priėmus į Socialistinių Respublikų šeimą, ateina į muziejų du komjaunuoliai pareikšdami, kad, kompartijai pritarus, jie surengs muziejaus sodely šokius. Įsivaizduokit sau. Vietą, kur Nežinomojo Kareivio kapas, kur lietuvių tautos sūnūs ir dukros džiaugsmo ir liūdesio valandoje guodžiasi, atiduodami šiam kapui savo pagarbą, kur motinų ašaromis nušlakstyta, – tą vietą komjaunuoliai tryps.

Reikėjo rasti išeitį. Buvo skubiai sušaukta muziejaus administracija, kuri vieningai nutarė šioms užmačioms pasipriešinti. Karo Muziejaus politinis vadovas tuojau paskambino telefonu kompartijai ir įrodinėjo, kad sodely šokti nepatogu ir pasiūlė, kaip tinkamiausią vietą Vienybės aikštę. Kitą dieną buvo patirta, kad šokiams pasirinkta Vienybės aikštė.

Atvykus komjaunuoliams atsakymą gauti, buvo pareikšta, kad partija atsisakė muziejaus sodelyje daryti šokius. Jų veiduose matyti buvo nepasitenkinimas. Negavę prie Nežinomojo Kareivio kapo pasišokti, tiek tik atsikeršijo,

kad per karo komendantą įsakė tučtuojau pakeisti kabėjusias ant muziejaus valstybinę ir tautinę vėliavas į raudonas.

Karinė vadovybė Karo Muziejų pradėjo lyg ir toleruoti ir jo būseną darėsi pakenčiamesnė. Deja, tik tai truko neilgai. Lietuvišką kariuomenę įjungus į raudonąją armiją – 29 teritorinį šaulių korpa, Karo Muziejus vėl atsidūrė neaiškioje būsenoje.

Administracijai teko nugirsti, kad muziejus numatomas perduoti Švietimo Liaudies Komisariatui ir kad muziejaus likimas neaiškus. Buvo kreiptasi į komisarą Venclovą, iš kurio irgi sužinota, kad tikrai yra balsų už Karo Muziejaus sulikvidavimą, juo labiau, kad jis likęs be užnugario.

Karo Muziejaus administracija iš komisaro Venclovos kalbos suprato, kad muziejaus sulikvidavimas turės įvykti netrukus ir muziejaus eksponatai bus išskirstyti po kitus muziejus. Komisariate buvo girdėti, kad iš buv. Karo Muziejaus Nepriklausomybės kovų eksponatų dalis pasiliks naujai numatytam kažkokiam muziejui įkurti. Vėliau teko sužinoti, kad buv. Karo Muziejui perimti yra duotas įgaliojimas ir numatyta komisija. Įgaliojimas šitaip skamba:

„L. R. Švietimo Liaudies Komisaro Pavaduotojas, Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 2 d. Įgaliojimas. Švietimo Liaudies Komisariatas įgalioja Kauno Valstybinio Kultūros Muziejaus direktorių Paulių Galaunę sudaryti komisiją perimti buv. Karo Muziejui ir skiria jį tos komisijos pirmininku. J. Žiugžda, Liaudies Komisaro Pavaduotojas“. Švietimo Ministerijos antspaudas.

Akivaizdoje tokio fakto Karo Muziejaus administracija ieško visur užtarimo. Lanko visus asmenis, kas tik turi šios tokios įtakos, įrodinėdama kariško muziejaus reikalingumą ir prašydama užtarimo.

Buvo nutarta apsigynimui įlieti į muziejų dalį naujų tarybinių eksponatų, o popieriuje projektuoti kiek galima daugiau, kad rėksniai būtų nuraminti ir laimėta kiek galima daugiau laiko, nes laikas keičia aplinkybes. Be to, iš komisaro Venclovos buvo išgautas pasižadėjimas, kad muziejaus klausimų sprendimai nebus daromi greit ir be muziejaus administracijos žinios.

Perdavus Karo Muziejų (LTSR Vyriausybės nutarimų ir potvarkių rinkinys Nr. 2) Švietimo Liaudies Komisariato žinion, jis buvo pavadintas Kariškai Istoriniu Muziejumi.

Kariškai Istorinio Muziejaus likimas nepagerėjo. Išplaukia į paviršių Liaudies Kovų Muziejus, kuris numatomas įkurti Kariškai Istorinio Muziejaus sąskaita. Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius J. Būtėnas visur pasiskelbė, kad jis Kariškai Istorinio Muziejaus būsiąs direktorius ir įkursiąs čia Liaudies Kovų Muziejų. Organizatorius energingai griebėsi darbo. Spauda jam lengvai prieinama, tuo tarpu kai Kariškai Istorinio Muziejaus nespausdinamas nė

vienas straipsnis bei paaiškinimas.

Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius komandiruojamas į Maskvą įrengti Tautų Muziejuje lietuvišką skyrių. Aplanko Maskvos ir Leningrado muziejus ir sugrįžęs jaučiasi muziejų reikalu „žinovas“ esąs. Pateikia Švietimo Liaudies Komisariatui Liaudies Kovų Muziejaus struktūrą. Organizuojamam muziejui paimamos iš Kariškai Istorinio Muziejaus trys salės eksponatams sudėti ir vienas kambarys darbo būstinei.

Kariškai Istorinio Muziejaus administracija ginasi, kiek gali. Įrodinėja, protestuoja ir šaukiasi pagalbos iš korpo vadovybės. Tiesa, korpo vadovybė palaiko Kariškai Istorinį Muziejų, bet, gen. Žemaičiui išvažiavus, lieka komisaras Macijauskas, su kuriuo Švietimo Liaudies Komisariatas, kaip su buvusiū kalviu, nelabai nori skaitytis ir laiko jį nekompetentinga asmenybe. Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius kiekviena proga pareiškia, kad SSSR muziejuose niekur nematęs carų ar kunigaikščių portretų, matęs tik Maskvos Istoriniame Muziejuje Petro I portretą ir tai nežymioje vietoje. Atseit, ir iš Kariškai Istorinio Muziejaus reikia kunigaikščių portretus ir biustus išmesti. Be to, pareiškė, kad greit būsianti paskelbta Lenkijos Socialistinė Respublika, todėl reikia išimti iš muziejaus ir eksponatus, vaizduojančius mūsų kariuomenės kovas su lenkais.

Kariškai Istorinio Muziejaus būsenai smarkiai pablogėjus, muziejaus administracija nutarė, kad būtinai reikalinga komandiruoti du žmones iš muziejaus personalo į Maskvą ir Leningradą susipažinti su ten esančiais muziejais. Visas daromas kliūtis e. Muziejaus direktoriaus p. plk. J. Šarauskiui nugalėjus, pavyko išrūpinti kelionę dviem asmenim, skyrių vedėjams B. Žėkoniui ir P. Šeštakauskui, kuriems buvo pavesta pagrindinai išstudijuoti Maskvos ir Leningrado muziejus. Atvykę muziejaus tarnautojai į Maskvą, negalvodami apie poilsį, iš traukinio tuojau nuvyko į Istorinį Muziejų pasižiūrėti, kaip ten atrodo Petro I portretas, pakabintas tamsioje kerteje. Didžiausiam jų nustebimui Petro I epochai pavaizduot, eksponatų išdėstymui užimta viena salė. Be Petro I, rado visus carus ir jų epochoms pavaizduoti visus eksponatus. Leningrado muziejuose buvo rastas paveikslas Nikalojaus II su senatu ir salės su arais ir kitais panašiais eksponatais. Kodėl Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius viso to nematė, man ir šiandien nesuprantama.

Sugrįžę Kariškai Istorinio Muziejaus komandiruoti tarnautojai visus savo įspūdžius išdėstė Švietimo Liaudies Komisariatui, bet jų nustebimui, jiems buvo pasakyta, kas ten galima, mums negalima, nes mes dar nepribrendę. Bet kaip ten bebūtų, Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius buvo nebevienintelis muziejų „specialistas“.

Kariškai Istorinio Muziejaus apsigynimo akcijai sustiprinti kelis kartus buvo kviečiamas iš kompartijos Centro Komiteto švietimo reikalams atstovas Zdanavičius. Kad ir kaip buvo kviečiamas, bet jis Kariškai Istorinį Muziejų aplankyti vengė, nors besiorganizuojantį Liaudies Kovų Muziejų keletą kartų buvo aplankęs ir neoficialiai, Kariškai Istorinio Muziejaus administracijai nežinant, apžiūrėjo muziejų. Zdanavičius, kviečiamas į muziejų, kiekvieną kartą pareiškėdavo, kad laikas būtų nuimti gen. Žukausko, Putvinskio, Juozapavičiaus ir Lukšio biustus. Nors savo pageidavimus jis kelis kartus buvo pakartojęs, bet muziejaus administracija Zdanavičiui įrodinėjo, kad pertvarkymus muziejuje ir jo sodelyje daryti be komisijos sprendimų nesą galima.

Nesulaukiant į muziejų Zdanavičiaus, buvo pakviestas kompartijos CK propagandos skyriaus viršininkas V. Kurojedovas, kuris muziejų aplankė 1941 m. sausio 17 d. 23 val. Jis, išbuvęs muziejuje iki 3 val., išeidamas pareiškė, kad muziejus vertas paramos ir, kaip buvo girdėti, įrodinėjo Zdanavičiui, kad Kariškai Istorinis Muziejus yra remtinas.

Kariškai Istorinio Muziejaus sunaikinimo akcijoje lyg ir įvyksta atoslūgis, bet Liaudies Kovų, vėliau pasivadinęs Revoliucijos Muziejaus, organizatorius vis dar tebevarė akciją prieš Kariškai Istorinį Muziejų.

Lankančius jo įstaigą įtakingus asmenis vedžiojosi po Kariškai Istorinį Muziejų, be muziejaus administracijos žinios, ir visuomet neigiamai juos nuteikdavo. Kad ir šita kliūtis būtų pašalinta, buvo įsakyta tarnautojams Revoliucijos Muziejaus organizatoriaus į Kariškai Istorinio Muziejaus būstinę neįleisti. Revoliucijos Muziejaus organizatorius apeliuoja spaudoje. 1941 m. vasario 14 d. įdėtas jo straipsnis „Tiesoje“ su nusiskundimais ir priekaištais Kariškai Istorinio Muziejaus administracijai dėl daromų jam kliūčių organizuoti muziejų. Tačiau buvo jaučiama, kad Kariškai Istorinio Muziejaus reikalai gerėja. Buvo sudaryta komisija Kariškai Istoriniam Muziejui pertvarkyti. Nors komisijos sudarymas dar nereiškė reikalų pagerėjimo, bet šiek tiek buvo jaučiama šiai įstaigai tolerancija. Komisijos narių tarpe irgi atsirado keletas asmenų, kurie smarkiai palaikė Revoliucijos Muziejaus organizatoriaus tezes ir buvo pareiškę, kad Kariškai Istorinio Muziejus šiais laikais nebereikalingas. Vėliau ir jie kažkaip nubluko.

Kariškai Istorinio Muziejaus administracija komisijos susirinkimo laukė su didžiausia baime, nes teko nugirsti, kad iš komisijos sprendimų Zdanavičius, J. Būtėnas, Venclova ir visa eilė šio lagerio asmenų tikėjosi susilaukti Kariškai Istorinio Muziejaus laidotuvių. Deja, įvyko kitaip. Neoficialioje pirmojo posėdžio polemikoje buvo jaučiama, kad muziejaus laidoti neberekės. Čia nusipelnė keletas asmenų, kurių pavardžių negaliu skelbti,

nes nesu gavęs jų sutikimo.

Komisijai dar darbo neužbaigus, iš Zdanavičiaus vis plaukė reikalavimai nuimti biustus. Vieną dieną buvo įsakyta nuimti kar. Juozapavičiaus ir kareivio Lukšio, o jei ne karas, tai būtų reikėję nuimti gen. Žukausko ir Putvinskio biustai.

Vienu žodžiu, didžiausias Kariškai Istorinio Muziejaus griovėjas buvo Zdanavičius. Jam visa, kas lietuviška, buvo nepakenčiama ir lengva širdimi nuo visko atsisakydavo. Įdėjus sodelyje granito lentas su knygnešių pavardėmis, jis pirmas labai susijaudino ir įtarė, kad tai padaryta kontrrevoliuciniais sumetimais. Zdanavičiui per Revoliucinio Muziejaus direktorių buvo nusiųsta sutartis, kurioje aiškiai buvo matyti, kad lentos užsakytos 1940 m. gegužės mėn., bet reikalas tuo nesibaigė be NKVD įsikišimo. Buvo įsakyta pavardes nudaužyti, bet muziejaus administracija, užuot nudaužius, pridengė jas faniera ir aptaškė cemento skiediniu. Taigi, nežinančiam atrodė, kad knygnešių pavardės panaikintos.

Bolševikams iš Kauno pasitraukus, uždėtos fanieros nuo knygnešių buvo nuimtos, ir jų garbingos pavardės vėl pradėjo byloti lietuviui apie sunkią mūsų tautos praeitį, nepakenčiamą velikarosų priespaudą ir jų imperialistinius siekimus, pridengtus raudonąja skraiste.

Zdanavičiui nepatiko ir Kariškai Istorinio Muziejaus bokšte dar varpais tebeskambančios patriotinės melodijos, Laisvės Varpas jau buvo nutildytas. Jis pageidavo, kad varpų muzika skambintų ką nors panašaus į „široka strana moja rodnaja...“, bet muziejaus administracija įrodė, kad tokiam pakeitimui nėra prietaisų, dėl to varpų muziką teko visai sustabdyti.

Ir štai 1941 m. birželio 23 d. 12 val., Donelaičio gatve dar bebėgant bolševikų kariuomenės likučiams, vėl suskamba Tautos Himnas, kurį giedoja susirinkusi minia, Laisvės varpas suskambo ir buvo iškeltos valstybinė ir tautinė vėliavos. Atgijo ir ilgai tylėjusi varpų muzika, skambindama neišsuktas senas lietuvių širdžiai artimas melodijas. Atnaujinamos ir žuvusiųjų dėl Lietuvos laisvės pagerbimo iškilmės prie Nežinomojo Kareivio kapo, kurias brig. gen. Žemaitis einančiam muziejaus direktoriaus pareigas plk. J. Šarauskiui žodžiu buvo įsakęs sustabdyti. Ir iki to laiko slapta gerbiami žuvusieji dabar vėl laisvai be baimės gerbiami.

Nors Kariškai Istorinis Muziejus per visą bolševikų okupacijos laiką buvo uždarytas, bet dėl išvengimo visokių eventualumų reikėjo į jį leisti karių ekskursijas ir pavienius asmenis, o civilius – tik su atskirais direktoriaus leidimais, nes Liaudies Kovų Muziejaus organizatorius, pasinaudodamas muziejaus uždarymo proga, pradėjo žodžiu ir per spaudą įrodinėti, kad muziejus

uždarytas, todėl jo būstines galima panaudoti kuriamam muziejui.

1941 m. balandžio 6 d. Kariškai Istorinį Muziejų aplankė keli enkavedistai su šeimomis. Enkavedistas Zitkovas, parodęs savo liudijimą, prašė muziejaus direktorių leisti jam muziejuje fotografuoti. Negavęs leidimo užsirašė direktoriaus pavardę ir pradėjo apžiūrinėti muziejų. Nepraėjus nė pusvalandžiui, skubiai buvo iššauktas muziejaus direktorius į muziejų. Čia jį pasitinka Zitkovas, baisiai plūsdamas, ir nusiveda į Vytauto Kapelos užkulisį. Ten apie mėnesį stovėjo ant grindų pastatytas ir apdengtas Lenino biustas. Zitkovas su savo palydovais rado nuo Lenino biusto nuimtą uždangalą ir tuo pačiu uždangalu buvo moteriškai aprištas Lenino veidas. Zitkovas ir jo palydovai rėkė, neklausydami jokių paaiškinimų. Rodydami į Lenino biustą, vis prikišamai kartojo, kad jūsų kunigaikščiai pagarbiai pastatyti muziejaus salėje ant postamentų, tuo tarpu iš Lenino biusto esą tyčiojamas. Žadėjo kontrrevoliucinę muziejaus administraciją sudoroti.

Šiam incidentui pasibaigus, Zitkovas, įprastomis enkavedistui manieromis, prikibo prie muziejaus aiškintojo, pareikšdamas, kad aiškintojas apie Vytautą kalbąs kaip apie šventąjį ir t. t. Ir štai tas enkavedistas Zitkovas, greičiausiai pats padaręs provokaciją, išėjęs iš muziejaus, sodelyje, linksmai nusiteikęs, visokius kalinkos-malinkos šokius išdarinėjo. Jis džiaugėsi, kad atsikeršijo už neleidimą muziejuje fotografuoti.

Kodėl bolševikai norėjo sunaikinti Karo Muziejų ir vieton jo įkurti Liaudies Kovų Muziejų? Atsakymas yra aiškus. Karo Muziejus lietuvių tautai žadina jausmus ir meilę tėvynei. Karo trofėjai ir batalistiniai paveikslai ugdo pasiryžimą ginti savo laisvę ir t. t. Tokiu būdu Karo Muziejus nei forma, nei turiniu bolševikams buvo nepriimtinas. Jiems rūpėjo lietuvių tautą pavergti ir viską išnaikinti, kas tik galėjo priminti lietuviui, kad jis lietuvis yra. Šiam tikslui pasiekti ir buvo numatyta įkurti vietoje Karo Muziejaus naują Liaudies Kovų Muziejų, kuris visiškai atitiktų socialistinius reikalavimus.

Sunkus buvo Karo Muziejaus bolševikų okupacijos laikotarpis, bet dėl atkaklios Kariškai Istorinio Muziejaus administracijos kovos sugrįžęs 1941 m. liepos mėn. pirmoje pusėje senasis Karo Muziejaus viršininkas rado muziejuje, be buvusių eksponatų, dar ir kitų lietuvių tautai brangių relikvijų, kurios drauge su senu rinkiniu žymiai praturtina šią įstaigą.

*Iš leidinio: Kovų archyvas.
Bolševizmo metai, t. 2, Kaunas,
Studijų biuro leidinys, 1942, p. 243–248.*

S. DARIAUS IR S. GIRĖNO KLĖTELĖ-MUZIEJUS PŠČELNIKE

Dalė Naujalienė

Skrydis lietuvių tautai dar XX a. pradžioje tapo veržimosi į laisvę išraiškos priemone. Jos simbolis – nepamirštama Stepono Dariaus ir Stasio Girėno auka. Pagal skridimo be nusileidimo nuotolį pasiekę antrą rezultatą pasaulyje ir ketvirtą pagal ore išbūtą laiką, 1933 m. liepos 17 d. lakūnai žuvo tuometinėje Vokietijoje, Soldino apylinkėje. Iki skrydžio tikslo – Kauno – buvo likę vos 650 km. Šie duomenys ir faktai amžiams įrašė dviejų narsių žemaičių vardus į Lietuvos istoriją, o pasaulio žmones privertė vis prisiminti ir kartoti jų bei Lietuvos vardus.

1936 m. lakūnų žuvimo vietoje Lietuvos Vyriausybės iš Vokietijos 99 metams išsinuotomame žemės sklype (314 m²) pagal Lietuvos aeroklubo garbės nario architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio parengtą projektą buvo pastatytas paminklas. Paminklas vaizduoja dvigubą kryžių, kurio šonuose yra užrašyta: „Čia žuvo lietuviai lakūnai – Atlanto nugalėtojai Stepas Darius – Stasys Girėnas“. Vokiečių valdžia iš pradžių nenorėjo leisti užrašyti parengto teksto. Tik po ilgų derybų buvo leista rašyti trimis kalbomis – lietuvių, anglų ir vokiečių. Paminklas pastatytas ant apskrito akmeninio pagrindo, kurį supa trijų pakopų laipteliai. Paminklą pastatė vokiečių firma „Rich und Co“. Jis Lietuvos aeroklubui kainavo 18 534 Lt.¹ Lietuvos aeroklubo delegacija į paminklo atidengimo iškilmes (1936 m. liepos 17 d.) atvežė lietuvišką koplytstulpį, kurį pagal architekto V. Landsbergio-Žemkalnio projektą iš ažuolo išdrožė Marijampolės amatų mokyklos mokytojai V. Karalius ir P. Vėbra. Koplytstulpis, ant kurio užrašyta lakūnų žuvimo data, buvo pastatytas šalia granitinio paminklo, toje vietoje, kur rastas Dariaus kūnas. Iki 1940 m. Dariaus ir Girėno paminklą globojo Lietuvos Respublikos diplomatinė atstovybė Berlyne. Kaip teigė seniausi Kuhdamo kaimo gyventojai, patį paminklą tvarkė, sodino ir laistė gėles Lietuvos atstovybės Berlyne pasamdyta šio kaimo gyventoja. Apie paminklo istoriją 1941–1944 m. laikotarpiu duomenų nėra, bet greičiausiai paminklui ir jo aplinkai tuo metu negrėsė joks pavojus. 1945 m. prie Soldino didelių mūšių nevyko, tik miške netoli paminklo buvo apsistojęs sovietinės armijos tankų dalinys, pasiruošęs Oderio forsavimui, todėl dar ir dabar ma-

¹ S. Birgelis, Dariaus ir Girėno paminklo Pščelnike istorija, *Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike*, sud. S. Birgelis, Punkskas, 1993, p. 15.

Atminimo knygoje pasirašo girininkas Piotras Nevinskis (Piotr Newinski). 2000 m. kovo 25 d.

paminklą Pščelnike globojo Jadvyga ir Feliksas Švagdziai. Apie paminklą jie sužinojo visai atsitiktinai, dar gyvendami Dolske. Tuo metu miške stovėjo sovietinės kariuomenės dalinys. Kartą vaikščiojant miške netikėtai nuaidėjo šūvis. J. ir F. Švagdziai nuėjo jo kryptimi ir greitai pamatė besikalbančius kareivius, o šalia jų – pilką, apsamanojusį, be užrašo, visų apleistą ir užmirštą monumentą...² Apie savo atradimą papasakojo kitiems lietuviams. Bendromis jėgomis paminklu pradėjo rūpintis ir Žemaitaičių, Milaševičių šeimos. Vienu metu monumentui grėsė visiškas sunaikinimas. Buvo ketinama milžiniškus granito luitus ir granito suolus išvežti, o dalį pušų paminklo aikštelėje iškirsti. Myslibožo komunalinio ūkio darbuotojai norėjo paminklinį granitą panaudoti statomiems namams, tačiau tam pasipriešino miškų urėdija ir vietiniai lietuviai. Girininkas Piotras Nevinskis (Piotr Newinski) darbininkams, vežimu atvažiuavusiems plokščių, pagrasino net ginklu – jei bus pradėtas ardyti paminklas, ims šaudyti³. Kunigas Alfredas Rukšta, pritariant doc. Broniui Mickevičiui, kreipėsi į Ščecino vaivadijos prezidiumą, o taip pat į Ščecino vaivadijos girininkijos valdybą ir paprašė, kad prie paminklo nebūtų kertamos pušys ir būtų duotas leidimas atnaujinti paminklo užrašą⁴. Ryškūs pokyčiai

² Ten pat, p.17.

³ Piotr Niewinski, Mano pažįstami iš Lietuvos, *Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike*, sud. S. Birgelis, Punkskas, 1993, p. 33.

⁴ 1953 09 07 Opolės teologijos universiteto studento A. Rukszto prašymas Ščecino apygardos miškų departamentui dėl pušų išsaugojimo S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo vietoje ir leidimo prie paminklo pritvirtinti naujus užrašus (tekstas lenkų kalba), Vytauto Didžiojo karo muziejus (toliau VDKM), S-17860; 1953 09 25 Opolės teologijos universiteto studento A. Rukszto prašymas Opolės vaivadijos tautinės tarybos prezidiumo komunalinio ūkio skyriui Ščecine, dėl S. Dariaus ir S. Girėno paminklo išsaugojimo ir leidimo prie paminklo pritvirtinti naujus užrašus lenkų, lietuvių, rusų, vokiečių ir anglų kalbomis (tekstas lenkų kalba), VDKM, S-17863.

Paminklas S. Dariui ir S. Girėnui su piktybiškai nuplėštomis raidėmis.
Pščelnikas, 1997 m.

Pščelnike įvyko 1958 m. liepos 16 d., kai buvo minimos transatlantinio skrydžio 25-osios metinės. Iškilmsė dalyvavo Stepono Dariaus dukra Nijolė Dariūtė-Maštarienė, rašytojas A. Bieliauskas, P. Rotomskis ir dar du atstovai, Ščecino vaivadijos ir Myslibožo apskrities administracija⁵. Prie paminklo garbės sargyboje stovėjo skautai, lenkų ir sovietų kariai. Visiems tapo aišku, kad paminklui ir koplytstulpiui reikalinga nuolatinė priežiūra. Tais pačiais metais Antano Riaubos pastangomis buvo restauruotas koplytstulpis, 1966 m. Vroclavo lietuvių dėka prie paminklo pritvirtinta lenta su užrašu lietuvių ir lenkų kalbomis. Iš jos lankytojai sužinodavo, kad tai ne vokiečių, o lietuvių paminklas. Tai pristabdė bandymus paminklą sunaikinti. 1974 m. buvo pastatyti nauji betoniniai vartų stulpai, padaryta mašinų stovėjimo aikštelė, privažiavimas ir t. t. Nuo 1977 m. Lietuvių visuomeninės kultūros draugijos (LVKD) iniciatyva prie paminklo pradėti organizuoti kasmetiniai paminėjimai, o 1980 m. globoti paminklą pavesta šios draugijos Ščecino skyriui. Ilgus metus tuo rūpinosi LVKD pirmininkas Jonas Želepienis ir jo žmona Julija, vėliau – Viktoras Buvelskis (Wiktor Buwelski).

⁵ J. Vaina, Gyvi žmonių atmintyje, *Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike*, sud. S. Birgelis, Punkskas, 1993, p. 36.

S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo vietoje iš kairės: 1-a Nijolė Dariūtė-Maštarienė, 2-as Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 3-ias J. Žemaitaitis, 7-as Jonas Želepienis. 1988 m. liepos 17 d.

Dariaus ir Girėno paminklo globėjai ilgą laiką neturėjo jokios išsamesnės informacijos apie transatlantinių lietuvių lakūnų gyvenimą ir jų skrydį su lėktuvu „Lituanica“. Tokių žinių neužteko priimant svečius ir lankytojus, be to, jau Lenkijoje, lietuvių šeimose, gimusiems vaikams reikėjo paaiškinti ir papasakoti apie lietuvių lakūnų atliktą žygdarbį. Buvo nutarta rinkti eksponatus ir kaupti tokią informaciją. Pradžioje buvo naudojama Petro Jurgėlos knyga „Sparnuoti lietuviai“, kiek vėliau buvo gauta medžiagos iš architekto V. Landsbergio-Žemkalnio ir aviacijos istoriko Jono Balčiūno. Greitai buvo parengta paskaita lenkų kalba bei informaciniai tekstai lietuvių ir lenkų kalbomis. Pastarieji palikti artimiausioje nuo paminklo sodyboje pas ūkininką A. Dombrovskį (A. Dombrowski). Prie paminklo buvo rengiamos laikinos fotografijų parodos, savo kūrinius eksponavo dailininkai A. Glušauskas ir K. Šveinauskas. Įamžinimo bei istorinės medžiagos kaupėsi vis daugiau ir daugiau, todėl kilo mintis įkurti S. Dariui ir S. Girėnui skirtą muziejų. Surinktus eksponatus prie paminklo pasistatytoje pastogėje vasaromis eksponuodavo Julius Senvaitis – ilgametis paminklo prižiūrėtojas. 1988 m. S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo vietą Pščelnike aplankė grupė svečių iš Lietuvos, tarp kurių

Kauno „Lituanicos“ klubo nariai lakūnai ir (iš dešinės antras) S. Dariaus provaikaitis Ažtuolas Maštaras. 1988 m. liepos 17 d.

Alvydo Stankūno parengtą projektą (senovinės klėties kopija) lakūnai, Kauno „Lituanicos“ klubo nariai, patys į Pščelniką atvykę dviračiais, pastatė klėtelę – būsimą muziejų⁷. Lakūnų brigadai vadovavo Liudas Ganusauskas, statė lakūnai Vytautas Marganavičius, Gintautas Juodžbalis, Rolandas Galkis, Gintautas Platūkis, Vidmantas Mickus, Arūnas Blusis, Juozas Maliavskis, Kauno restauracijos dirbtuvių restauratoriai Jurgis Dubosas ir Klemensas Megelinskas. Darbus prižiūrėjo pats klėtelės projektuotojas A. Stankūnas. Vieta klėtelei buvo parinkta toličiau nuo paminklo, bet saugumo sumetimais – prie vietinio gyventojų sodybos. Darbus finansavo Jonavos „Azoto“ gamybinis susivienijimas, tam tikslui paaukojęs 10 000 rublių⁸. Statybos buvo užbaigtos iškilmių išvakarėse. LKVD Ščecino skyriaus lėšomis buvo įvesta elektra.

1988 m. gimęs Persitvarkymo sąjūdis aktyviai iš užmaršties kėlė istorinę praeitį, jos palikimo išsaugojimo problemas, todėl laikas aprašomiems darbams vykdyti buvo labai palankus. Žmonės noriai aukojė pinigų įvairių paminklų, muziejų atstatymui tuo tarsi norėdami bent mažyte dalele prisidėti prie laisvos Lietuvos atkūrimo. Visi buvo Nepriklausomybės idėjų verpete. Tais pačiais metais iš Kauno į Pščelniką buvo atvykusi tekstilės įmonės „Šilkas“ sąjūdininkų grupė, kuri pažadėjo kitais metais klėtelėje įrengti muziejaus ekspoziciją. Darbo ėmėsi „Šilko“ sąjūdžio grupės narys dailininkas interjeristas Raimundas Marcinkevičius. Jau 1989 m. rugsėjo 1 d. buvo parengtas muziejaus Pščelnike

⁶ E. Ganusauskas, Senos idėjos ir nauji galvosūkių, *Komjaunimo tiesa*, 1989 m., Nr. 137, p. 3.

⁷ „Lituanica“ – „Lituanica“, *Kauno tiesa*, 1989 m. liepos 29 d., Nr. 173, p. 7.

⁸ 1995 m. Dariaus ir Girėno paminklo Pščelnike priežiūros bei muziejaus įrengimo baigiamųjų darbų planas, *Autorės archyvas* (toliau AA).

Prie paminklo S. Dariui ir S. Girėnui Lenkijos lietuvių kultūros draugijos Ščecino skyriaus atstovai, Kauno „Lituanicos“ klubo nariai lakūnai – klėtelės-muziejaus statytojai ir ekspozicijos įrengėjai. 1990 m. liepos 15 d.

vitrinų ir baldų projektas⁹. Jis buvo derinamas su Lietuvos kultūros fondo Kauno taryba ir LKVD Ščecino skyriumi. Parengtas projektas apėmė tik pirmąjį klėtelės aukštą, kur turėjo būti ekspozicija. Tačiau buvo numatyta ir antrasis muziejaus įrengimo etapas – antrojo aukšto sutvarkymas. Ateityje buvo planuojama įrengti sandėliuką, skirtą muziejaus tvarkymo inventoriui laikyti, bei nedidelę svetainę-auditoriją paskaitoms, pokalbiams, filmų peržiūroms. Šis kambarys prireikis turėjo tapti laikinos nakvynės patalpa (atvykusiems muziejaus tvarkytojams)¹⁰. Projekto įgyvendinimui reikėjo nemažai lėšų. Jas rinkti ėmėsi projekto autorius sąjūdininkas R. Marcinkevičius. Aukos buvo surinktos iš vienuolikos Kauno įmonių ir gamyklų bei pavienių asmenų – iš viso 14 534 rublių. Dar 6 285 668 zlotų skyrė LKVD¹¹.

1990 m. birželio pabaigoje sulaukiau R. Marcinkevičiaus skambučio. Tik prieš pusmetį buvau pradėjusi dirbti S. Dariaus ir S. Girėno sektoriaus vedėjos pareigose. Jis prašė nuotraukų ir dokumentų kopijų naujai ekspozicijai muziejuje Pščelnike. Net negalvojusi sutikau padėti. Prisimenu,

⁹ Ten pat.

¹⁰ Antrojo aukšto įrengimo projektas dėl lėšų stokos liko neįgyvendintas.

¹¹ J. Želepienis, Muziejaus statyba, *Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike*, sud. S. Birgelis, Punkskas, 1993 m., p. 41.

S. Dariaus ir S. Girėno klėtėlė-muziejus

su fotografu dirbome visą šeštadienį ir kai pamačiau, kiek daug atrinkome medžiagos, supratau, kad be muziejininko pagalbos darbo grupei bus neįmanoma chronologiškai išdėlioti ir kvalifikuotai pateikti istorinę medžiagą naujojoje ekspozicijoje. Juo labiau kad etiketės bus verčiamos ir rašomos jau išdėliojus eksponatus. Pasiūliau padėti. Išgirdęs, kad sutinku daugiau kaip dviem savaitėms važiuoti į Lenkiją ir dirbti be jokio atlygio, R. Marcinkevičius labai apsidžiaugė. Gavusi muziejaus administracijos leidimą, liepos 1 d. kartu su darbo grupe išvykau į Pščelniką. Muziejaus rengėjų grupei, kurią sudarė Antanas Kęstutis Jakštas (stalius), Vaclovas Paulauskas (stalius), Kęstutis Karkauskas (apdailininkas), Gedvydas Grigas (stalius), Dalia Sosnovskienė (dailininkė), Judita Keršytė (dailininkė), Dalia Vosylienė (Vytauto Didžiojo karo muziejaus S. Dariaus ir S. Girėno transatlantinio skrydžio sektoriaus vedėja), vairuotojai Georgijus Pomazas ir Tarasas Lisničiukas, vadovavo dailininkas interjeristas R. Marcinkevičius¹². Važiavome senu rusišku autobusu, į kurį buvo sukrauti stendai, dviejų savaitių maisto atsargos, eksponatai ir visų mūsų manta... Kai kam sėdėti teko tiesiog ant dėžių, nes keletą sėdy-

¹² Ten pat.

Jonas Grigas ir Steponas Gečas tvarko S. Dariaus ir S. Girėno klėtelės-muziejaus aplinką, o Raimundas Marcinkevičius įrenginėja stendą lėktuvo „Lituanica“ medžiagos skiautelei įdėti. 1991 m.

liai Pasienio apsaugos tarnybos nebuvo, kartu su Lazdijų savanoriais prieš sovietinę muitinę Lazdijuose buvo Lietuvos Respublikos laikinasis pasienio kontrolės postas. Čia įstrigome daugiau nei parai. Nors vežėmės tik muziejinių vertybių kopijas ir skrydžio įamžinimo medžiagą, tam turėjome gauti leidimą. Tuo metu prie Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo jau buvo įkurta Kultūros paveldo apsaugos inspekcija, o prie Vyriausybės įsteigtas Paminklotvarkos departamentas. Abi institucijos energingai ėmėsi veiklos, nors iš dalies dubliavo viena kitos funkcijas. Dabar jau negaliu prisiminti, iš kurios tarnybos buvo pareikalauta pristatyti leidimą. Vienas iš darbo grupės narių sėdo į pakeleivingą automobilį ir išrūko į Vilnių atvežti reikiamo dokumento. Situaciją ap sunkino ir tai, kad buvo sekmadienis. O mes likome laukti... Tik kitą dieną po pietų, sulaukę kolegos su reikiamu dokumentu, sėkmingai pajudėjome Augustavo link. Kelionė truko daugiau kaip dvidešimt valandų. Pirmiausia aplankėme LKVD Ščecino skyriaus pirmininko J. Želepiečio šeimą. Čia buvo susirinkę ir kiti Ščecino lietuviai. Susipažinę aptarėme darbus ir problemas, kilsiančias rengiant ekspoziciją Pščelnike. Buvome šiltai priimti, pavaišinti ir apnakvindinti. Kitą dieną išvykome į Pščelniką, kur pirmą kartą pamačiau S. Dariaus ir S. Girėno klėtelę ir transatlantinių lakūnų žūties vietą. Įsikūrę antrajame klėtelės aukšte, ėmėmės darbo. Keletą dienų truko stendų ir baldų montavimo darbai. Vėliau didžioji krūvio dalis teko man. Išdėdėsiu apie 300 eksponatų, puoliau rašyti etiketes. Jas į lenkų kalbą vertė LKVD Ščecino skyriaus pirmininko pavaduotojas Antanas Marcinkevičius, o dailininkės D. Sosnovskienė ir J. Keršytė iš karto rašė etikečių tekstus. Darbas vyko sklandžiai ir abi ekspozicijos salės buvo įrengtos laiku, iki

nių dėl vietos stokos išėmėme. Laukė ilga ir varginanti beveik 900 km kelionė autobusu, tačiau pirmuosius nesklandumus patyrėme jau prie sienos. Buvo 1990-ieji. Tik atkurtos Lietuvos Respublikos sienų apsaugos tvarkai nustatyti buvo išleista keletas nutarimų. Tačiau pirmieji valstybės įteisinimo bandymai vyko labai sudėtingomis sąlygomis, kai Sovietų Sąjunga net nesiruošė pripažinti Lietuvos nepriklausomybės. Nors oficia-

S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo vietoje aukojamos Šv. Mišios. Liturgiją skaito Lenkijos lietuvių kultūros draugijos Ščecino skyriaus sekretorius Antanas Marcinkevičius. 1991 m. liepos 14 d.

Tarptautinės konferencijos Myslibožo krašto muziejuje metu. 1998 m.

Prie paminklo S. Dariui ir S. Girėnui gėles deda Lietuvos oficialios delegacijos atstovai. 2001 m.

transatlantinio skrydžio minėjimo, kuris įvyko 1990 m. liepos 15 d. Pirmoji salė skirta pirmojo lietuvių transatlantinio skrydžio istorijai pateikti, antroji – įamžinimo medžiagai eksponuoti. Pagrindinės salės centre tarp vitrinų buvo pakabinti S. Dariaus ir S. Girėno portretai, papuošti tautine juosta, ir lakūnų testamentas „Mes skrisime į Lietuvą“. Pagrindinės ekspozicinės vitrinės šonuose pastatytos Lietuvos Respublikos tautinė ir Jungtinių Amerikos Valstijų vėliavos. Viršuje pakabinome „Lituanicos“ modelį. Man labai patiko ekspoziciniai baldai (projekto autorius R. Marcinkevičius). Vitrinos išties derėjo rąstinės klėtelės erdvėje. Jų vidinė sienelė buvo aptraukta lietuviškais raštais austa drobe, todėl ant jų tvirtinamos fotografijos ir kiti eksponatai atrodė labai šiltai ir jaukiai. Prie S. Dariaus ir S. Girėno paminklo Mišias aukojęs kunigas A. Rukšta pašventino ir klėtelę-muziejų.

1991 m. liepos mėnesį vėl vykau į Pščelniką. Tuo metu dar nežinojau, kad nešildomose S. Dariaus ir S. Girėno klėtelės-muziejaus patalpose dėl temperatūros skirtumo genda dokumentų ir nuotraukų kopijos, kad raitosi ir glamžosi etiketės, taigi dar daug kartų teks čia vykti, kad muziejaus ekspozicija atrodytų nepriekaištingai. 1991 metų darbo grupę sudarė R. Marcinkevičius, Steponas Gečas, D. Vosylienė, Vaidotas Ruibys, Liukrecija Navickienė, Alvyra Grabliūnienė, Jonas Grigas ir vairuotojai Jonas Povilaitis bei Grigorijus Mačiulaitis. Šįkart į Pščelniką vežėme brangiausią eksponatą – „Lituanicos“ medžiagos skiautelę (jai eksponuoti buvo pagamintas ir nuvežtas specialus stendas). Tam tyliai pritarė ir dabartinis Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausiasis specialistas Romanas Senapėdis.

59-ųjų transatlantinių lietuvių lakūnų žūties metinių minėjime dalyvavo pirmasis oficialus atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos atstovas Lietuvos ambasadorius Dainius Junevičius su žmona Laima. Po iškilmingo minėjimo mums, grįžtantiems į Kauną, teko ambasadorių D. Junevičių parvežti į Varšuvą, nes 1992-aisiais savo automobilio ambasada dar neturėjo.

1993 metais šešiasdešimtųjų S. Dariaus ir S. Girėno transatlantinio skrydžio metinės ir Lietuvoje, ir Lenkijoje buvo pasitiktos gausybė renginių. Vytauto Didžiojo karo muziejuje atidarėme dvi parodas: tarptautinę ekslibrisų parodą-konkursą bei skrydžio istorijai atskleisti parodą iš muziejaus rinkinių. Liepos 17 d. Ažuolyne buvo atidengtas dar tarpukariu planuotas ir brandintas paminklas S. Dariui ir S. Girėnui. Dėl renginių Kaune kelionė į lakūnų žuvimo vietą nusikėlė savaite. Tą kartą į Lenkijos Respubliką vyko ir vyriausybinių delegacija, vadovaujama ministro pirmininko Adolfo Šleževičiaus. Važiavome ir mes, muziejaus delegacija.

Šv. Mišias aukoja vyriausiasis Lietuvos kariuomenės kapelionas plk. lt. Kazimieras Gražulis. 2003 m.

Transatlantinio S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio 71-ųjų metinių proga prie S. Dariaus ir S. Girėno gimnazijos Myslibože Lietuvos delegacijos nariai ir Myslibožo miesto valdžios atstovai. 2004 m.

S. Dariaus ir S. Girėno klėtelės-muziejaus ekspozicija.
2008 m.

D. Dariaus ir S. Girėno klėtelė-muziejų aplankyti teko ir 1997, 1998, 2000, 2002, 2003, 2004, 2007, 2008 metais, o 1999-aisiais į Pščelniką vyko Vytauto Didžiojo karo muziejaus skyrių vedėjai.

1998-ieji įsimintini tuo, kad Myslibožo krašto muziejuje įrengėme parodą „Per Atlantą į Kauną...“ Ši paroda visus metus keliavo po lietuviškas mokyklas, o vėliau buvo perduota Myslibožo S. Dariaus ir S. Girėno gimnazijai. Myslibožo krašto muziejuje minint 65-ąsias S. Da-

riaus ir S. Girėno žuvimo metines, kartu su Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriumi Juozapu Jurevičiumi ir vyriausiąja fondų saugotoja Janina Karosevičiūte dalyvavau čia vykusioje tarptautinėje konferencijoje ir perskaičiau pranešimą „Soldino miško paslaptis“.

Ruošiantis paminėti S. Dariaus ir S. Girėno 70-ąsias žuvimo metines, į Pščelniką vyko penki VDKM darbuotojai: Algirdas Grincevičius (direktoriaus pavaduotojas), Dalija Gembickienė (dailininkė), Vytautas Stakys (darbininkas), Romualdas Puskunigis (vairuotojas) ir Dalė Naujalienė (S. Dariaus ir S. Girėno transatlantinio skrydžio sektoriaus vedėja). Dirbome visą savaitę. Naujais eksponatais papildėme klėtelės-muziejaus ekspoziciją, sutvarkėme aplinką, visą paminklinį monumentą nušveitėme ir nuplovėme.

Vytauto Didžiojo karo muziejui perėjus į Krašto apsaugos ministerijos pavaldumą, 2007 m. pirmą kartą S. Dariaus ir S. Girėno žūties vietą ir klėtelė-muziejų aplankė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, atvykęs kartu su Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ir užsienio reikalų ministerijų pareigūnais ir kariuomenės atstovais. Tais metais į Pščelniką vykome penkių darbuotojų grupė (Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė ir vyriausiasis muziejininkas Marius Pečiulis, Ryšių su visuomene skyriaus vedėja Regina Rajeckienė ir šio skyriaus ekskursijų vadovas Andriejus Stoliarovas bei darbininkas Rimas Kudrevičius). Per metus paminklas buvo apaugęs samanomis, žolėmis, nuo pušų spyglių ir drėgmės pažaliavęs, o eksponatai klėtelėje-muziejuje praradę savo išvaizdą.

Prie paminklo S. Dariui ir S. Girėnui Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus ir Lenkijos Respublikos prezidentas Lechas Kačinskis (Lech Kaczynski). 2008 m.

S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo metinių minėjimo metu. 2008 m.

VDKM vyr. muziejininkai Andriejus Stolarovas ir Paulius Radzevičius tvarko S. Dariaus ir S. Girėno klėtelės-muziejaus ekspoziciją. 2008 m.

Prie atidengto S. Dariaus ir S. Girėno paminklinio akmens (skulptoriaus Kęstutis Lanauskas) Myslibože. 2008 m.

Teko gerokai padirbėti.

Į 75-ųjų S. Dariaus ir S. Girėno žuvimo metinių minėjimą žadėjo atvykti dviejų valstybių prezidentai. Tokiam susitikimui ruošėsi ne tik Lenkijos lietuvių kultūros draugija ir vietos administracija, bet ir mūsų muziejaus darbo grupė. Sutvarkyti lakūnų klėtelę-muziejų į Pščelniką išvyko Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus darbuotojai: vedėja D. Naujalienė, vyriausieji muziejininkai A. Stolarovas, M. Pečiulis ir Paulius Radzevičius. Pabaigę darbus klėtelėje-muziejuje, kartu su Lešek Bončiuku (Leszek Bonczuk) vykome į Gožovą. Čia aplankėme ir sutvarkėme žuvusio lietuvio Vytauto Viršilos kapą. Myslibožo krašto muziejuje pristatėme Jono Čepo ir Stasio Dargio dokumentinį filmą „Lituanicos“ didvyriai amžinai gyvi“. Liepos 13 d. delegacija dalyvavo lakūnų pagerbimo iškilmėse, susitiko su Myslibožo savivaldybės ir urėdijos bei Lenkijos lietuvių kultūros Ščecino skyriaus atstovais, aptarė tolesnį bendradarbiavimą prižiūrint paminklą ir klėtelės-muziejaus aplinką. Į lakūnų pagerbimo iškilmes Pščelnike, Myslibože ir Ščecine atvyko Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus ir Lenkijos Respublikos prezidentas Lechas Kačinskis (Lech Kaczynski). Lietuvos Respublikos prezidento oficialioje delegacijoje buvo krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, susisieki-

ministras Algirdas Butkevičius, Gynybos štabo viršininkas flot. adm. Kęstutis Macijauskas, Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, kiti aukšti pareigūnai. Į minėjimo renginius buvo pakviestas ir S. Dariaus vaikaitis Skirmuntas Maštartas su žmona Nijole. Mūsų tvarkomą ir prižiūrimą klėtelė-muziejų aplankė Lietuvos Respublikos prezidentas V. Adamkus, lydimas kitų garbių svečių. Jiems papasakojau kai kurių eksponatų atsiradimo šiame muziejuje istoriją. Vienu ypač susidomėjo Gabrielius Žemkalnis. Šis eksponatas į muziejų pakliuvo vykdant jo tėvo V. Landsbergio-Žemkalnio valią. Apžiūrėjęs ekspoziciją, prezidentas V. Adamkus pasirašė klėtelės-muziejaus Garbės svečių knygoje. Vėliau visi nuvykome į Myslibožą, kur S. Dariaus ir S. Girėno skverelyje įvyko S. Dariaus ir S. Girėno paminklinio akmens (skulptorius Kęstutis Lanauskas) atidengimo ceremonija.

Džiugu, kad kasmet vis garbingesni svečiai susirenka lietuvių transatlantinių lakūnų žuvimo vietoje, kad vis didesnę dėmesį paminklinei vietai ir klėtelei skiria Lenkijos ir Lietuvos valdžios atstovai. Juk 1989–1990-aisiais klėtelę statėme ir muziejaus ekspoziciją rengėme tik milžiniško entuziazmo, didelio ryžto ir užsispyrimo dėka.

JANO IR TADO STYKŲ PAVEIKSLŲ ĮSIGIJIMO ISTORIJA

KĄ PASAKOJA KARO MUZIEJUJE SAUGOMI DOKUMENTAI?

Danutė Gruzdienė

Ladas Natkevičius. XX a. 4 dešimtmetis. Iš istoriko A. Markūno asmeninio archyvo

1936 m. vasario 16 d. Karo muziejaus ekspozicija buvo perkelta į architekto Vlado Dubeneckio su projektuotus naujus erdvius rūmus, pavadintus Vytauto Didžiojo vardu. Karo muziejaus viršininko gen. ltn. Vlado Nagevičiaus pagrindiniu tikslu tapo eksponatų, kurie atskleistų Lietuvos istorijos reikšmingiausių įvykių, paieška ir įsigijimas. Eksponatų įsigijimo klausimu V. Nagevičius bendradarbiavo su Švedijos karo muziejumi, kai kuriais Vokietijos muziejais. Jo artimas bičiulis kpt. Ladas Natkevičius ypač daug pasidarbavo įsigyjant labai svarbius Karo muziejui eksponatus – dailininkų Jano ir Tado Stykų batalinės tapybos darbus. 1930 m. Paryžiuje, Sorbonos universitete, L. Natkevičius

įgijo teisės daktaro laipsnį, grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Užsienio reikalų ministerijos sekretoriumi. 1934 m. jis buvo paskirtas Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėju. Šiose pareigose dirbo iki 1939-ųjų, tačiau nors ir toli buvo nuo Lietuvos, visuomet rūpinosi jos reikalais. 1935 m. Paryžiuje išvydęs dailininko J. Stykos paveikslą „Vytauto priesaika“, L. Natkevičius iš karto numatė tinkamiausią jam vietą – Karo muziejų.

J. Styka gimė 1858 m. Mažojoje Lenkijoje, Lvove. Dailės mokslus studijavo Vienos dailės akademijoje, po to Romoje. Vėliau studijas tęsė Krokuvėje pas vieną garsiausių lenkų dailininkų Janą Mateiką. J. Styka mėgo tapyti istorinio ir religinio siužeto paveikslus. Iš pastarųjų darbų geriausiai žinomas panoraminis paveikslas „Golgota“, kurį tapė drauge su kitais dviem lenkų

Janas Styka. Iš knygos „Styka – the art and family memories“

dailininkais K. Stanislavskiu ir T. Popieliu. Garsiausi J. Stykos istoriniai darbai – įspūdingo dydžio batalinis paveikslas „Raslavicų mūšis“, kurį tapant jam talkino žinomas lenkų dailininkas V. Kosakas, ir didžiulė drobė „Polonia“, kurioje vaizduojama Lenkijos istorija.

Taip susiklostė likimas, kad J. Styka ilgą laiką gyveno užsienyje: Prancūzijoje, Paryžiuje, vėliau Italijoje, Kaprio saloje, todėl išgarsėjo ir buvo geriau žinomas pasaulyje negu tėvynėje. Taigi dėl šios priežasties dailininko kūriniai dažniau sutinkami Europos šalių galerijose nei Lenkijoje. J. Styka mirė 1925-aisiais,

sulaukęs garbingo amžiaus – 73 metų. Jis paliko daug puikių tapybos darbų ir du sūnus, Adomą ir Tadą, taip pat dailininkus.

1937 m. vasarį Karo muziejus įsigijo dailininko paveikslą „Vytauto priesaika“, 1937 m. spalio pabaigoje – su sūnumi Tadu tapytą Žalgirio mūšio panoramą. Batalinė drobė „Vytauto priesaika“ buvo nutapyta 1901 m. Paryžiuje, tačiau jo eskizas buvo nupieštas Lietuvoje, dailininkui viešint pas grafą Benediktą Henriką Tiškevičių Raudondvario rūmuose. Paveiksle vaizduojami personažai – nutapyti vietiniai gyventojai. Kūrinyje dailininkas įamžino 1362 metais degančią Kauno pilį. Nuo Aleksoto kalno aiškiai matyti Nemuno ir Neries santakos panorama. Paveiksle vaizduojamas momentas, kuomet kryžiuočiai užpuolė ir sudegino Kauno pilį, o lietuvių kariuomenė nesuskubo laiku atvykti. Vytautas nutapytas paveikslo centre. Dešine ranka iškėlęs kardą, o kaire – skydą, jis prisiekia atkeršyti kryžiuočiams. Paveikslo siužetas liudija dailininko domėjimąsi istoriniais įvykiais ir neabejotinai kunigaikščio Vytauto asmenybe.

Šis paveikslas apkeliavo nemažai šalių: 1914 m. su juo turėjo galimybę susipažinti Paryžiaus meno gerbėjai, jis buvo eksponuojamas net Amerikoje. Dr. Aleksandras Račkus paveikslą matė Čikagoje surengtoje parodoje ir norėjo jį pirkti, tačiau tuomet jis buvo įkainotas 150 000 dolerių. Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo L. Natkevičiaus ir gen. V. Nagevičiaus ypatingų pastangų dėka paveikslas buvo nupirktas iš dailininko J. Stykos žmonos už

Janas Styka su sūnumis Tadu ir Adomu.
Iš knygos „Styka – the art and family
memories“

12 000 litų. Tai buvo neeilinė dovana Karo muziejui jo pirmųjų metinių naujuosiuose rūmuose proga.

Šio straipsnio tikslas – supažindinti skaitytojus su sudėtinga, tačiau ne mažiau įdomia dailininkų Jano ir Tado Stykų paveikslų įsigijimo istorija.

Atvertę Karo muziejaus 1936 m. bylos Nr. 16 antrąjį puslapį, randame laišką, rašytą 1935 m. liepos 25 d. Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo daktaro L. Natkevičiaus tuometiniam muziejaus viršininkui gen. V. Nagevičiui. Laiške teigiama: „*Rašau Tamstai šį laišką gan svarbiu reikalu, nes gerai žinau, kad tiktai Tamsta, pone Generale, galėsi nulemti teigiamą ar neigiamą to klausimo išsprendimą. Paryžiuje*

aš aptikau garsiojo menininko Jan Styka veikalo „Vytauto Didžiojo priešaika atkeršinti kryžiuočiams 1362 m.“ originalą. Paveikslas itin puikus, panoraminio pobūdžio, bet itin didelis ir atsakantis istorinei tikrenybei. Jis turi 6 m 40 ilgio ir 3 m 50 pločio, puikiai išlaikytas.“¹ Toliau laiške pasakojama, kad dailininkas J. Styka yra lankęsis Lietuvoje, domėjosi Lietuvos istorija ir šiam paveikslui nutapyti pašventė daugiau nei vienerius darbo metus. Dailininkas savo žmonai yra sakęs, kad jeigu jai reikėtų paveikslą parduoti, pirmiausia pasiūlyti Lietuvos Vyriausybei.

Prancūzijoje reziduojančio diplomato L. Natkevičiaus manymu, minimas paveikslas Vytauto Didžiojo muziejui buvo būtinas. Jis netgi buvo pradėjęs pirkti Prancūzijos valstybinės loterijos bilietus, kad išlošęs didesnę pinigų sumą galėtų muziejų paremti įsigyjant šį paveikslą. Tačiau šansų loterijoje laimėti maža, o paveikslas Lietuvai labai reikalingas. Taigi pasiuntinybės vardu diplomatas oficialiai parašė Užsienio reikalų ministerijai, kad pastaroji sudomintų Švietimo ministeriją ir Vytauto Didžiojo muziejaus komitetą, tačiau ši iniciatyva palaikymo nesulaukė. Galbūt išgąsdino paveikslo kaina, nes

¹ VDKM (Vytauto Didžiojo karo muziejus) archyvas, 1936 m. Byla Nr. 16, l. 2.

J. Styka. „Vytauto priesaika“

pirmas „*pasiūlymas siekė 150.000 frankų, tai yra apie 60.000 litų*“². Žinoma, tai buvo imponantiška suma krizę tuomet išgyvenančiai Lietuvai.

Dailininko našlė Liucija, gyvenanti Prancūzijoje, paveikslų pardavimo klausimus buvo patikėjusi advokatui, su kuriuo diplomatas L. Natkevičius bandė taip suderinti pardavimo kainą, kad ją galėtų sumokėti Karo muziejus. Aptarta suma siekė 20 000 litų, tačiau ją galėjo koreguoti dailininko žmona. Paveikslą buvo galima įsigyti ir už mažesnę sumą, tačiau tokiu atveju reikėjo naudotis našlės blogėjančia materialine padėtimi. Greitai sulaukti tokio meto vargu ar buvo galima tikėtis, nes dailininko žmonos sūnus Adomas gyveno Niujorke, o Tadas – Paryžiuje. Abu sūnūs ją rėmė materialiai. Objektyviai vertinant, gerai žinomo dailininko visų metų darbas mažiau kaip 20 000 litų ir negalėjo kainuoti. L. Natkevičiaus nuomone, už šią sumą pirkti J. Stykos paveikslą vertėjo. Diplomatas svarstė ir siūlė įvairias paveikslų įsigijimo galimybes. Viena iš jų – 50 procentų perkant darbą, o vėliau dailininko našlei kas mėnesį mokant po 1000 litų. Paveikslą transportuoti nebuvo sudėtinga, nes rėmus buvo galima išardyti, o darbą susukti į ritinį. L. Natkevičius ragino gen. V. Nagevičių greičiau apsispręsti ir pažadėjo tarpininkauti paveikslą įsigyjant. Laiške diplomatas rašė: „*Mano būtų didžiausias noras, kad kalbamas paveikslas jau rugsėjo 8 d. atsidurtų Kaune. Apie jįjį esu kalbėjęs laike jo buvimo Paryžiuje su p. Generolu Pečiulioniu, kuris žadėjo Tamstai duoti savo palankią nuomonę.*“³ Remiantis aptariamo laiško turiniu, akivaizdu, jog L. Natkevičius dėjo visas pastangas, kad muziejus paveikslą įsigytų. Laišką diplomatas baigė tokiais žodžiais: „*Aš jums rašau, tikėdamas mūsų senai pažinčiai ir, rodos, prieteliškiems santykiams, kad Tamsta, Pone Generale, į mano laišką pažiūrėtum visu rimtumu ir jeigu bus Jūsų nusistatymas paveikslą įsigyti, aš nei valandėlei nedirštu abejoti, kad rasite būdų tai realizuoti, nežiūrint ir mūsų didelio suubagėjimo.*“⁴

1935 metų vasaros pabaigoje prasidėjo paveikslų odisėja į Lietuvą. Tų pačių metų rugsėjo 16 d. generolą pasiekė dar vienas L. Natkevičiaus laiškas. Jame buvo rašoma: „*Nabašniko žmona laikosi gan tvirtos kainos už paveikslą ir ji šiuo metu pigiau 50.000 frankų (kas sudaro 20.000 litų) šio kūrinio neparduos.*“⁵

Paveikslų įsigijimo tarpininkas su generolais Zenonu Gerulaičiu ir Motiejumi Pečiulioniu nuvyko pas J. Stykos žmoną ir dar kartą apžiūrėjo

² Ten pat.

³ Ten pat, l. 3.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat, l. 4.

paveikslą. Tuomet ji minėjo 100 000 frankų sumą, tačiau advokatui našlę pavyko įtikinti, kad užtektų ir 50 000 frankų. Minima pinigų suma dailininko žmoną tenkino tik tuo atveju, jeigu ji būtų sumokėta tučtuojau. Iš laiško, rašyto 1935 m. rugsėjo 16 d., turinio galima suprasti, kad Karo muziejaus vadovybė siūlė 25 000 frankų (10 000 litų), tačiau, suprantama, už tiek paveikslo nebuvo galima nupirkti. Tuomet L. Natkevičius sugalvojo „kombinaciją“. Jis pasiūlė J. Stykos žmonos advokatui-agentui gauti „licenciją įvežti į Prancūziją už atitinkamą sumą produktų iš Lietuvos ir už mūsų kumpius dešras galima būtų tada nupirkti, darant šios rūšies kompensatą.“⁶ Diplomatas L. Natkevičius teigė, jog maisto produktais galima mokėti netgi brangiau, kadangi kainos Lietuvoje ir Prancūzijoje skiriasi, be to, toks pirkimas psichologiškai būtų lengviau pateisinamas. Galbūt iš bendrovės „Maistas“ būtų galima gauti produktams nuolaidą ar likti kiek skolingsiems, o vėliau, kuomet kūrinys bus eksponuojamas Vytauto Didžiojo muziejuje, organizuoti paveikslo išpirkimo vają. Patarėjo nuomone, tokiais sunkiais laikais tai būtų tinkama priemonė paveikslui įsigyti.

Dailininko žmonos advokatui pasiūlyta idėja buvo priimtina ir jis uoliai ėmėsi ją įgyvendinti – surado firmą, kuri imtųsi importuoti produktus iš Lietuvos už sutartą sumą.

Jeigu dėl paveikslo autentiškumo kiltų kokių nors abejonių, V. Nagevičiui buvo siūloma komandiruoti kurį nors profesionalų dailininką (gen. M. Pečiulionis minėjo dailininką Joną Mackevičių), kad jis tartų autoritetingą žodį. L. Natkevičius rašė: „Dėl paveikslo autentiškumo jokių abejonių nekyla. Jojo meninė, istorinė, patriotinė ir net šiuo momentu politinė reikšmė yra aiški.“⁷ L. Natkevičius laišką baigė svarbiu perspėjimu: „Aš manau, kad būtų pravartu paveikslo reikalui nieko neduoti spaudon, nes tai gali atsiliepti į kainą.“⁸

1936 m. spalio 9-osios laiške, rašytame generolui V. Nagevičiui, diplomatas L. Natkevičius informavo, kad paveikslo pirkimo situacija tokia pat. J. Stykos žmona galėjo nuleisti kainą iki 50 000 frankų, tai yra 20 000 litų. Tačiau įvertindamas esamą ekonominę padėtį, L. Natkevičius darė tokią išvalgą: „Man rodos, kad tokios sumos šiuo metu išvežimas iš Lietuvos už lenko paveikslą gali sulaukti rūgėjimų.“⁹ Paveikslo įsigijimo šalininkas siūlė ieškoti rėmėjų, galbūt kreiptis į Amerikos lietuvius, taip pat patarė kiek palaukti, nes, jo manymu, dailininko našlę kainą turėtų nuleisti. Tačiau J. Stykos žmonos

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat, l. 6

⁹ Ten pat, l. 7

advokatas, gavęs pažadą dėl tam tikros sumos nuo paveiklo pardavimo kainos, nebuvo suinteresuotas parduoti pigiau. Minėtame laiške diplomatas akcentavo dar vieną sumanymą: „*Reikalinga, kad jie įsitikintų, kad Lietuva vienintelis bus pirkėjas ir kad tikrai mūsų pasiūlytą kainą p. Stykienė gali gauti.*“¹⁰

Turimi dokumentai liudija, kad dėl „Vytauto priesaikos“ įsigijimo tarp generolo V. Nagevičiaus ir L. Natkevičiaus vyko intensyvus susirašinėjimas. Tačiau Karo muziejaus viršininkas neskubėjo mokėti prašomos sumos ir siūlė perpus mažesnę – 10 000 litų, tai yra 25 000 frankų. 1936 m. vasario 29 d. laiške L. Natkevičius rašė: „*Senutė (paveiklo savininkė – D. G.) sunkiai sukalbama. Ji tvirtina savo 50.000 francūzų frankų, nors sūnus savo laiku sakė, kad gal iš jos išderėtų dar 10.000 francūzų frankų.*“¹¹ Taigi buvo nuspręsta derėtis tarp 25 000 ir 30 000 frankų. L. Stykienės advokatas susisiekė su šios sūnumi Adomu, kad jis įkalbėtų motiną parduoti paveikslą už 30 000 frankų. Toks planas buvo sunkiai įgyvendinamas, nes vienu metu dailininko žmona „Vytauto priesaiką“ buvo įvertinusi 150 000 frankų suma. Ji buvo supykusi netgi ant savo advokato, įtarė jį savanaudiškais ketinimais, nes tokias aplinkybes kaip nepakankama suma įkainotas paveikslas vertino kaip savo vyro atminimo įžeidimą. Tačiau advokatas turėjo savo tikslų ir dėjo visas pastangas paveikslą parduoti.

Sumanymo pirkti J. Stykos paveikslą už maisto produktus buvo atsisakyta, kadangi tai buvo per daug sudėtinga, o ir būtų kainavę gerokai brangiau. Tačiau L. Natkevičius diplomatiniais sumetimais gen. V. Nagevičiui siūlė: „*Jeigu tvirtai nusistatysit paveikslą pirkti, aš vis vien norėčiau patarti paleisti gandą Lietuvoj, kad jis perkamas mainais už mūsų produktus. Tuomi būtų neužgauta opozicija, jeigu tokia būtų.*“¹²

1936 m. kovo 12 d. laiške L. Natkevičius gen. V. Nagevičių ragino greičiau apsispręsti dėl galutinės didžiausios sumos, kurią galėtų mokėti už paveikslą. Tuomet būtų buvę aišku, ar apskritai prasminga vesti derybas su „*sunkiai sukalbama*“ dailininko našle. Tame pačiame laiške diplomatas rašė: „*Man, žinoma, būtų didelis noras, kad šis originalas atsidurtų Lietuvoje, bet nežinau nei Jūsų resursų, nei lygiai operacijos psichologinės pusės, ar pakankamai tokiam įsigijimui palankus „climat“, kaip kad prancūzai sako.*“¹³ Vos po keturių dienų, kovo 16-ąją, Lietuvą pasiekė dar vienas laiškas iš Prancūzijos, kuriame pranešama labai svarbi žinia. Pagaliau tvirtai sutarta su J. Stykos našle dėl

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat, l. 8.

¹² Ten pat, l. 8a.

¹³ Ten pat, l. 9.

paveikslų kainos – 30 000–35 000 frankų, tai yra apie 12 000 litų. Tačiau dailininko žmona turėjo tam tikrų pageidavimų: „*Ji nori, kad po paveikslų būtų pažymėta, kad jos vyro noru paveikslas pasiektų Lietuvą.*“¹⁴ Antras prašymas – „*moraliai pažadėti, kad ji galėtų atvažiuoti į Lietuvą už 1-2 metų pažiūrėti paveikslą, tai sudarytų apie 3000 frankų*“. Ir paskutinis prašymas: „*Kad kvitą, kurią ji išduos, būtų pažymėta, kad ji perleido paveikslą už 50000 frankų, o kitus (pinigus) kiek išderėsime, padovanojimo muziejui.*“¹⁵ 1936 m. kovo 16-osios laiške L. Natkevičius paaiškino susidariusią padėtį: tokia sutartis sudaroma tam, kad nebūtų ižeisti senutės sentimentai – ji bijo, kad priešingu atveju paveikslas būtų tarsi neįvertintas. Toliau laiške generolas buvo informuotas, kad „*jeigu pasiseks paveikslą nupirkti už 12.000 litų, turbūt reikės primokėti advokatui už tarpininkavimą. Paveikslą galima bus gražiai susukti ir pasiųsti į Antverpeną, iš kur mūsų laivai nuveš į Klaipėdą. Tai papigins transporto išlaidas*“.¹⁶ Pagaliau atrodė, jog „Vytauto priesaikos“ pirkimo klausimas išspręstas. Tačiau po dviejų savaitių, 1936 m. kovo 31-ąją, gen. V. Nagevičius gavo laišką iš Paryžiaus su labai nemaloniomis naujienomis. Laiške buvo rašoma, kad kartojasi ta pati istorija – dailininko žmona vėl persigalvojo dėl kainos, jos vaikai taip pat tikisi didelių pinigų už paveikslą. Realiai įvertinti „Vytauto priesaiką“ buvo sunku, tačiau, L. Natkevičiaus nuomone, esant sudėtingai politinei ir ekonominei padėčiai paveikslas vertas ne daugiau nei 10 000 litų, tai yra 25 000 frankų.

Išlikę susirašinėjimo tarp L. Natkevičiaus ir V. Nagevičiaus dokumentai liudija ryžtingą siekį „Vytauto priesaiką“ įsigyti. Diplomatai pasiekusi nauja Karo muziejaus viršininko telegrama įgaliojo toliau tęsti derybas. Tačiau L. Natkevičius pasiūlė naują kainą – 35 000 frankų (14 000 litų), tačiau paveikslą savininkė buvo beveik sutikusi kūrinių parduoti už 40000 frankų, tad galiausiai diplomatas pasiūlė 37 000 frankų (14 480 litų) tikėdamasis, kad už tokią kainą paveikslą ši tikrai parduos. Po derybų dailininko našlė paprašė kelių dienų, kad galėtų šį reikalą aptarti su vaikais. Sutartu laiku dailininko žmona pranešė neparduosianti paveikslą už mažiau nei 50 000 frankų, tai yra 20 000 litų.

L. Natkevičius „Vytauto priesaiką“ parodė Petruui Klimui. Šis pasakė, kad Lietuvai būtų per brangu mokėti ir 30 000 frankų. Patarėjas L. Natkevičius išsakė pageidavimą, kad gen. V. Nagevičius pats atvyktų į Paryžių ir apžiūrėtų paveikslą. 1936 m. kovo 31 d. laiške jis rašė: „*p. Klimui ir man*

¹⁴ Ten pat, l. 13.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

*išrodo, kad su pirkimu reikia palaukti. Lenkai tokių pinigų už jį nemokės, jų ir interesas nedidelis, idėjiniai Vytauto Didžiojo priesaika keršinti vokiečiams šiuo metu lenkams svetima. Atskiri asmenys irgi nepirks. Šiam paveiksliui vieta tėra viena Jūsų kuriamame, Pone generole, muziejuje. Bet kad jį įsigyti reikia kantrybės.*¹⁷ L. Natkevičiui vilties ir ryžto nestigo. Jis sugebėjo išsiaiškinti, kad dailininko žmonos sūnūs nėra tokie turtingi, kaip kad buvo manyta, tad vylėsi: „*Po velykų Madame S. (Stykienė – D. G.) vėl kreipsis į savo advokatėlį. Tada iš naujo reikės siūlyti ne daugiau 10.000 litų.*“¹⁸

Lankydamasis Kaune, ministras P. Klimas susitiko su gen. V. Nagevičiumi ir aptarė galimas paveikslų pirkimo sąlygas. Muziejaus viršininkas už paveikslą ryžosi siūlyti 15 000 litų, tačiau ministras buvo nusiteikęs griežtai – ne daugiau kaip 10 000 litų. Apie savo susitikimą jis informavo ir L. Natkevičių. Šis suprato, kad paveikslų pirkimo reikalas atidedamas neribotam laikui. Tačiau nežiūrint visų sudėtingų aplinkybių, L. Natkevičius, raginamas savo šefo P. Klimo ir gen. V. Nagevičiaus, derybas tęsė toliau. 1936 m. gegužės 26 d. jis parašė laišką paveikslų savininkei, kuriame teigė, kad didžiausia suma, kurią gali mokėti už paveikslą „Vytauto priesaika“, yra 25 000 frankų (tai yra 10 000 litų). Kitą laišką L. Natkevičius išsiuntė muziejaus viršininkui gen. V. Nagevičiui patardamas 10 000–12 000 litų atidėti paveiksliui pirkti ir... laukti. Vasaros pradžioje jis planavo apsilankyti Lietuvoje ir vylėsi tuo metu sulaukti palankesnių naujienų iš J. Stykos žmonos.

1936 m. birželio 6 d. laiške Lietuvos pasiuntiniui Paryžiuje L. Natkevičiui gen. V. Nagevičius išsakė savo nusivylimą: „*Iš visų mūsų gražių kalbų ir vilčių berods išėjo burbulas, kuris žada sprogti. Apie Tamstos žygius buvau painformavęs p. Prezidentą ir gavęs iš jo paveiksliui įsigyti malonų pritarimą.*“¹⁹ Tačiau, rodos, ir tokioje sunkiai suvokiamoje derybų painingoje generolas tikėjosi paveikslą matyti Karo muziejuje. Savo laišką gerbiamam patarėjui jis baigė tokiais žodžiais: „*Žinodamas Tamstos sumanumą ir energiją dar šiek tiek turiu vilties... pagyvensim pažiūrėsime. Širdingai dėkodamas už užuojautą, rodomą Karo muziejaus reikalams ir man asmeniškai dažnai rodomą palankumą, prašau šia proga priimti mano aukštos pagarbos pareiškimą.*“²⁰

Viešėdamas Lietuvoje, Birštone, L. Natkevičius supažindino gen. V. Nagevičių su paskutinėmis naujienomis. 1936 m. liepos 7 d. laiške jis rašė: „*Prieš patį mano išvažiavimą iš Paryžiaus buvo pas mane atsilankęs jos*

¹⁷ Ten pat, l. 17.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat, l. 22.

²⁰ Ten pat.

sūnus Adomas. Jis man pareiškė, kad jau esąs įtikinęs motiną parduoti paveikslą už 35-37000 frankų, tai yra 15000 litų. Taigi faktinai, vykdant Jūsų, Pone Generale, instrukciją, aš jau galėjau ir sutikti patį pirkimo reikalą atlikti.“²¹ Atrodė, jog atėjo metas „Vytauto priesaiką“ įsigyti. Tačiau Lietuvos diplomatas neskubėjo, turėjo vilties dar nusiderėti, pažadėjo pranešti asmenims, kurie domėjosi paveikslo pirkimu. Rugsėjo 1 d. L. Natkevičius, jau grįžęs į Paryžių, išsiuntė paveikslo savininkės sūnui telegramą dėl paveikslo kainos. Buvo minima 25 000 frankų (t. y. 10 000 litų) suma. Akivaizdu, kad už 10 000 litų savininkė paveikslo negalėjo parduoti, nes derybų pradžioje jį buvo įvertinusi 150 000 frankų, kas sudarė 60 000 litų. Ketinant paveikslą nupirkti už 10 000 litų reikėjo ilgai laukti, spekuliuoti našlės materialine padėtimi ir net ignoruoti sandėrį. Laikantis tokios pozicijos buvo ir tam tikros rizikos, nes dailininko žmona „Vytauto priesaiką“ už mažesnę sumą galėjo perleisti lenkams arba padovanoti kokiam nors Lenkijos muziejui, taip siekdama išsaugoti garbę, kurią itin brangino. Gen. V. Nagevičius leido paveikslo įsigijimo tarpininkui disponuoti 12 000 litų suma. Turėdamas tokius įgaliojimus, L. Natkevičius pabandė veikti kitaip. 1936 m. liepos 7 d. laiške muziejaus viršininkui jis rašė: „Po kelių dienų paskambinsiu, kad pati pasiuntinybė neva nuo savęs pridėda 5000 fr. t. y. 2.000 litų, sumokam 30000 fr., kas sudaro 12000 litų ir basta...“²² Tokiomis diplomatinėmis gudrybėmis buvo tikimasi paveikslą įsigyti už siūlomą sumą.

Gen. V. Nagevičiui beliko pasirinkti reikiama pinigų suma. Jis raportu kreipėsi į krašto apsaugos ministrą: „Karo muziejus daugiau kaip pusė metų per mūsų atstovybę Paryžiuje veda derybas su Jono Stikos „Vytauto Priesaika“ paveikslo savininke tam paveiksliui Karo muziejui iš jos atsiimti. Paskutinėmis žiniomis, paveikslą galima bus nupirkti už 12000 litų. Karo muziejus tam tikslui turi 7000 litų. Stingančius 5000 litų Spaudos ir Švietimo Skyriaus Viršininkas plk. Juozas Šarauskas yra linkęs išskirti iš jo skyriaus sąmatos. Pirkimo reikalu prašau leidimo paskolos pavidalu paskolinti iš Spaudos ir Švietimo skyriaus kreditą.“²³ Karo muziejaus viršininko prašymą krašto apsaugos ministras patenkino.

1936 m. rugsėjo 3-iosios laišku gen. V. Nagevičius gavo nemalonią žinią – paveikslo pirkimo istorija prasideda iš pradžių... Atsakymo iš dailininko žmonos ir jos advokato iki sutarto laiko, tai yra rugsėjo 1 d., taip ir nesulaukė. Buvo manoma, kad savininkė „Vytauto priesaiką“ pasiūlė įsigyti Lenkijos ambasadoriui K. Lukoševičiui, kuris nebuvo Lietuvos draugas, todėl

²¹ Ten pat, l. 23.

²² Ten pat.

²³ Ten pat, l. 24.

ir delse duoti atsakymą L. Natkevičiui. Taigi kol kas beliko laukti. Paskutinė naujiena iš Paryžiaus generolo kantrybės taurę perpildė. 1936 m. spalio 5 d. jis išsiuntė laišką L. Natkevičiui, kuriame rašė: „Paveikslų pirkimo klausimu gyvai susiinteresavęs yra ir Krašto Aps. Ministeris. Tamstos paskutinį laišką aš jam įteikiau, kad neturėtų ypatingų vilčių paveikslų įsigijimo klausimu. Man labai gaila, kad tenka savo ministerį informuoti šia nemalonia prasme.“²⁴ Generolas nervinosi ir apgailėstavo, kad po tiek pastangų, susirašinėjimo ir kalbų šį reikalą teks palaidoti, taigi laiško pabaigoje pratrūko įžeidžiamu tonu: „Laukiu iš Tamstos maksimum, to ko leidžia man laukti Tamstos geras noras ir pasiryžimas ištesėti. Man teko nelaimingojoje Ispanijoje iš ispanių lūpų nugirsti apie vyrus: „Ne tas vyras, kuris pradeda, bet tas, kurs baigia.“²⁵

Diplomatas L. Natkevičius buvo ne mažiau suinteresuotas, kad „Vytauto priesaika“ papuoštų Karo muziejų. Net ir gavęs šį gen. V. Nagevičiaus laišką, jis tęsė pradėtą darbą ir bandė įtikinti generolą neprarasti vilties, turėti kantrybės. Paveikslas dar nebuvo parduotas, Prancūzijos franko vertė mažėjo, todėl susiklosčius minėtoms aplinkybėms, L. Natkevičius tikėjosi su J. Stykos žmona susitarti. 1936 m. spalio 16 d. jis rašė: „Senė jau nuo 150000 frankų nusileido iki 36000, kas dabar jau sudaro 10000 litų. Aš nenustojau vilties, kad greitai už šią sumą „Vytauto priesaiką“ galėsiu Jums pasiūlyti ir už Jūsų rūščius žodžius sutaupti dar 2.000 litų.“²⁶ Gen. V. Nagevičius, gavęs laišką su tokia viltinga informacija, sušvelnino toną ir dar kartą bandė priminti diplomatai L. Natkevičiui, kaip svarbu šį paveikslą įsigyti. Jis rašė: „Esu taip susigyvenęs su mintimi, kad jis turėtų atsirasti jam skirtoje vietoje muziejuje, būsiu labai nelaimingas ir tikrai jausiuos kaip sunkus ligonis, jei šis paveikslas nepateks į mūsų rankas.“²⁷ Laišką generolas baigė prašymu paremti jo pastangas siekiant praturtinti Karo muziejų istoriniu paveikslu. Atsakymą V. Nagevičiui diplomatas parašė lapkričio 3 d. Jis teigė: „Pagaliau ji nusileidžia už paveikslą 40000 f., bet su sąlyga, kad nupirktume dar 6 eskizus Grunvaldo mūšio už 10000 f. Taigi iš viso būtų 50000 f. Gal jūs sukrapštysite dar 900 litų, už kuriuos gausite 6 didokus eskizus.“²⁸ Tame pačiame laiške autorius akcentavo, jog dėl eskizų pirkimo dar nieko nesutaręs, tuo labiau kad keturi eskizai tapyti Jano Stykos sūnaus Tadeušo.

Ministras P. Klimas laikėsi nuostatos, kad „Vytauto priesaikos“ kaina

²⁴ Ten pat, l. 27.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat, l. 32.

²⁷ Ten pat, l. 33.

²⁸ Ten pat, l. 34.

per didelė, tačiau L. Natkevičius manė, jog kartais tenka mokėti brangiau, jeigu daiktą nori turėti tučtuojau. Karo muziejaus viršininkas po tokių nepabaigiamų derybų siekė paveikslą įsigyti kuo greičiau. Visos paveikslo pardavimo galimybės buvo apsvarstytos daugybę kartų, tačiau galutiniai taškai vis dar nebuvo sudėti. 1936-iejiėjo į pabaigą ir gen. V. Nagevičius buvo nusiteikęs ryžtingai – siekė metų pabaigoje „Vytauto priesaiką“ turėti Karo muziejuje. Laiške L. Natkevičiui jis skundėsi: *„Iš pono Ministerio Klimo gavau nemalonių laišką, kuriame jis paveikslą kur kas daugiau peikia negu pirmiau. Kas svarbiausia, jis paveikslą įvertina jau nebe 10.000 ar 12.000 litų, bet tik 10.000 frankų, reiškia, mažiau negu 5000 litų.“*²⁹ Tokia P. Klimo nuomonės kaita gen. V. Nagevičiui buvo visiškai nesuprantama. Jis svarstė galimybę netgi siūsti ekspertą iš Kauno šiam klausimui spręsti. Turėdamas daug reikalų su įvairiais menininkais, jis darė prielaidą: *„Kad į p. Ministerį Klimą ar tik neveikia kokie nors mūsų menininkai, kurie patys nesugebėdami sukurti istorinio pobūdžio paveikslą jų ir neapkenčia ir varo kur tik gali tam tikrą akciją, net ir prieš lietuvius dailininkus, kurie bando padaryti net ir šį tą Karo muziejui.“*³⁰ Gerbiamam diplomatus Karo muziejaus viršininko rūpestis buvo visiškai suvokiamas, tačiau paveikslą nupirkti pigiau galimybės nebuvo. Iš paveikslo savininkės sūnaus Adomo, gyvenančio Amerikoje, Niujorke, atėjusiame laiške buvo pasakyta, esą *„būtų juokinga paveikslą parduoti už 40000 f. (11.000 litų)“*³¹. 1936 m. gruodžio viduryje L. Natkevičių pasiekė džiugi žinia, kad dailininko žmona sutinkanti parduoti paveikslą už 42 500 frankų, taigi jis tuoj pat išsiuntė laišką generolui ir pranešė labai laukiamą informaciją, kad „Vytauto priesaika“ parduodama, ir dar pridūrė, kad *„p. Ministeris Klimas jokios opozicijos pirkimui nedaro. Ekspertas, jo nuomone, irgi nereikalingas, nes dėl paveikslo autentiškumo niekas neabejoja“*³². Tame pačiame laiške diplomatas priminė, kad *„paveikslas figūruoja ant mūsų banknotų (5 litų), o tai irgi priduoda jam vertės“*³³.

Be to, pasiūlė gen. V. Nagevičiui puikią idėją: *„Galėtumėte paraginti Lietuvos Banką, kad jis prisidėtų nupirkti paveikslą, nes gali būti Bankas paduotas teisman, mes nesame pasirašę Berno konvencijos autoriaus teisėms saugoti, tačiau moralės pasmerkimą galėtų lengvu būdu sulaukti.“*³⁴

²⁹ Ten pat, l. 36.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat, l. 49.

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

³⁴ Ten pat.

5 litų banknotas. Į apyvertą išleisti 1930 m.

Ilgai ir tikrai sunkiai derintas „Vytauto priesaikos“ pirkimo reikalas buvo baigtas. Gen. V. Nagevičiui reikėjo pervesti į Prancūzijos pasiuntinybę maždaug 43 000 frankų, kad pakaktų lėšų ir transporto išlaidoms. 1936 m. gruodžio 21 d. Karo muziejaus viršininkas raportu kreipėsi į krašto apsaugos ministrą: *„Ką tik gavau iš Paryžiaus mūsų atstovybės pranešimą, kad J. Stikos „Vytauto D. priesaika“ paveikslą perleidžia karo muziejui už 12.000 litų, prašau Tamstos sutikimo jį įvykdyti.“*³⁵ Gruodžio 22 d. gen. V. Nagevičius išsiuntė dar vieną raportą, kuriame rašė: *„Prašau Tamstą gauti valiutų komisijos leidimą persiųsti mūsų atstovybei Paryžiuje 12.000 litų J. Stikos paveikslui „Vytauto D. priesaika“ pirkti“*³⁶. Pasinaudodamas diplomato L. Natkevičiaus patarimu, jis išsiuntė laišką Lietuvos Banko valdytojui, kuriame rašė: *„Turiu garbės prašyti Tamstos paskirti 5000 litų J. Stykos „Vytauto priesaika“ paveikslui nupirkti. Be to, dar turiu garbės priminti Tamstai, kad šis paveikslas yra ir mūsų pen-*

³⁵ Ten pat, l. 40.

³⁶ Ten pat, l. 41.

klitinėje asignacijai panaudotas. Paveikslas Lietuvai nenupirkus jo savininkai galėtų patraukti atsakomybėn Lietuvos Banką už panaudojimą jo be savininkų sutikimo.³⁷ Didelėmis pastangomis ir karišku ryžtu generolas surinko reikiama sumą pinigų ir pervedė atstovybei Paryžiuje. O 1937 m. sausio 10 d. Karo muziejaus viršininkas rankose laikė telegramą, kuri informavo: „Paveikslas nupirktas jau pasiuntinybėj. Daromi žygiai išekspedijuoti“.³⁸ Kitą dieną, sausio 11-ąją, gen. V. Nagevičius išsiuntė laišką atstovybės Paryžiuje patarėjui. Jis rašė: „Sveikinu Tamstą su paveikslu pirkimu, kaip su svarbiu kultūriniu įvykiu mūsų gyvenime. Kaip ir kas tą paveikslą įvertintų, vis tik jis vienintelis savo rūšies pasaulyje. Jis iškelia senos stabmeldiškos Lietuvos autoritetą asmenyje jos didelio vado. Tinkamiausia jam vieta yra Vytauto D. karo muziejus, kuris ir pastatytas šio vado titulu.“³⁹ Tame pačiame laiške buvo išdėstyti du prašymai. Pirmas – dėl paveikslu saugaus transportavimo į Lietuvą. „Vytauto priesaiką“ buvo nuspręsta plukdyti iš Antverpeno bendrovės „Maistas“ laivu į Klaipėdą. Nors toks paveikslu kelionės būdas generolui kėlė šokią tokią baimę, tačiau kitos galimybės, atrodo, nebuvo. Patirties šiuo reikalu generolas visai neturėjo, todėl viską patikėjo L. Natkevičiui, maloniai kreipdamasis: „Pasitarę su specialistais turbūt spręsite klausimą, ar jį aptaisyti fanera visą su rėmais nesulankstytą, ar, rėmus išardžius, paveikslą surutuliuoti, o rėmus gabalais sukrauti į atskirą krovinį. Manychiau tą dalyką visai pavesti Jūsų nuožiūrai.“⁴⁰ Antras prašymas buvo delikatesnis. Karo muziejaus viršininkas rašė: „Labai būtų pageidaujamas Ponios Stikienės prancūzų kalba parašytas laiškas, kuriame būtų svarbiausioje vietoje paminėtas faktas, apie kurį Jūs man sakėte, būtent, kad Stika dar gyvas būdamas pareiškęs norą, kad paveikslas būtų nugabentas Lietuvon.“⁴¹ V. Nagevičius norėjo, kad toks dokumentas būtų surašytas L. Natkevičiui prižiūrint, nes ketino tą tekstą su lietuvišku vertimu iškabinti po stiklu šalia paveikslu. Generolas rašė, kad „jis sugiminiuotų iki žinomo laipsnio paveikslu autorių su mūsų šių dienų lietuviškomis aspiracijomis, o lenkams bent kiek perbrauktų per nosį. Kaip Adomas Mickevičius vadina Lietuvą savo tėvyne, taip ir Stikos parodyta simpatija turėtų šokios tokios reikšmės aiškinant šį eksponatą tiek saviesiems, tiek lenkams, tiek ir kitiems svetimšaliams.“⁴²

1937 m. sausio 30 d. diplomatas L. Natkevičius išsiuntė į Kauną

³⁷ Ten pat, l. 42.

³⁸ Ten pat, l. 47.

³⁹ Ten pat, l. 46.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat.

telegramą: „Paveikslą išvežė laivas „Maistas“ sausio 29. Bus Klaipėdoj ne antradienį.“⁴³ Sulaukęs šios informacijos, vasario 1-ąją gen. V. Nagevičius skubiai išsiuntė laišką Finansų ministerijos Užsienio prekybos komisijai informuodamas, kad: „Karo muziejui iš Lietuvos Atstovybės Paryžiuje atsiunčiamas dail. Stykos „Vytauto priesaika“ paveikslas su rėmu dydžio 6 x 4 metr. sumoje 12.000 litų. Prašau išduoti leidimą šį paveikslą įvežti.“⁴⁴ Tą pačią dieną kitą laišką išsiuntė Finansų ministerijos Prekybos departamento direktoriui, kuriame rašė: „Karo muziejui iš Paryžiaus per Baltijos Transporto b-vę atsiunčiamas dail. Stykos „Vytauto priesaika“. Prašau Tamstos parėdymo minimą paveikslą ir rėmus įleisti be maito.“⁴⁵ Iškilus nenumatytoms papildomoms išlaidoms, generolas V. Nagevičius kreipėsi į Krašto apsaugos ministrą: „Karo muziejus, mūsų pasiuntinybei Paryžiuje tarpininkaujant, įsigijo Jono Stykos „Vytauto priesaika“ paveikslą už 12.000 litų. Atsižvelgiant į reikalą kuo greičiau ir kuo saugiau paveikslą išsiųsti Karo muziejui, paveikslas buvo iš Paryžiaus į Antverpeną, kur stovėjo mūsų laivas „Maistas“ pasiūstas didžiąja skuba, kas atstovybei kainavo 2008 fr. 40 sent. Kadangi Karo muziejus savo sąmatoje transportui lešų neturi, tai prašau Tamstos parėdymo 2008 fr. 40 sent. išmokėti Lietuvos Pasiuntinybei Prancūzijoje.“⁴⁶

Įveikus visas kliūtis ir išsprendus organizacines problemas, 1937 m. vasario pradžioje „Vytauto priesaikos“ kelionė baigėsi. Gen. V. Nagevičius išsiuntė laišką L. Natkevičiui informuodamas, kad paveikslą gavo. Tame pačiame laiške jis rašė: „Aš ir visi, kam teko tą paveikslą pamatyti, o jų tarpe ir nemažas autoritetas dail. Mackevičius labai tuo paveikslu džiaugiamės. Šio paveikslo pirkimą laikau vienu didžiausių Karo muziejaus laimėjimų, o to laimėjimo kaltininku laikau Tamstą.“⁴⁷

J. Stykos paveikslo „Vytauto priesaikos“ parvežimas į Kauną buvo reikšmingas įvykis. Gen. V. Nagevičius pakvietė svarbius svečius ir specialistus apžiūrėti paveikslo. Dar prieš pradėdant eksponuoti jį apžiūrėjo Seimo pirmininkas inžinierius Konstantinas Šakenis, ministras pirmininkas Kazys Balutis, dr. Aleksandras Račkus, meno mokyklos vadovai ir žinomi dailininkai Jonas Mackevičius, Antanas Žmuidzinavičius, Jurgis Šlapelis, Petras Kalpokas, Stasys Ušinskas, Viktoras Petravičius, Pranas Bičiūnas. Spaudos atstovai taip pat neliko abejingi. 1937 m. „Kardo“ žurnalo 5-ajame numeryje buvo aprašyta

⁴³ Ten pat, l. 50.

⁴⁴ Ten pat, l. 54.

⁴⁵ Ten pat, l. 55.

⁴⁶ Ten pat, l. 56.

⁴⁷ Ten pat, l. 59.

Darytas,
1937 m. vasario 14

[Signature]

A. J. G. Gorbunova Pono Generolo,

At Jūsų laiško, kad pabrėžiate, kad
 Jūsų nuostabi. Ein pabrėžiantis dar ir del to
 kad aptikę ir mano laik nuostabi nuostabi
 kaip m. A. k. styka, kuri buvo ir aptikę, ta
 bendrai nuostabi ir kele dar ir keidaro
 savo nuostabi. Vėli m. p. darytas, pirmą kartą
 vėli darytas buvo darytas, o p. m. man, Poni-
 patinčiu ir Tauske, Pono Generolo, tūto
 ir supratu, kad Jūs labai asijote ir ausgai.
 Ocausia pabrėžiate, kad Jūs nuostabi. pabrėž-
 ta, kaip nepabrėžite, nori ir m. m. m. m.
 pabrėžite nuostabi. Keli laisvumai darytas
 pabrėžite, kaip 10.000 fr. m. m. m. m. m.
 darytas, kaip darytas, kaip pabrėžite. Suvai-
 lais pabrėžite m. p. pabrėžite, pabrėžite pabrėžite.
 Pabrėžite transporto laisvumai, nori dary-
 gni darytas, kad pabrėžite pabrėžite pabrėžite
 o pabrėžite. Romai, pabrėžite, pabrėžite, kad pabrėž-
 darytas, kad pabrėžite pabrėžite pabrėžite
 darytas, pabrėžite darytas pabrėžite...
 Del osazgy m. p. styka pabrėžite momentu
 darytas ir nedarytas, pabrėžite darytas ir darytas
 darytas darytas m. o darytas darytas, p. m. p. m.
 darytas pabrėžite dar 5.000 fr. m. p. darytas pabrėž-
 darytas, kad darytas darytas, nori darytas
 darytas darytas, kad darytas darytas darytas
 darytas darytas pabrėžite darytas darytas, darytas
 darytas. Darytas pabrėžite darytas, pabrėžite dary-
 5.000 fr. (2.500 litų), pabrėžite darytas.
 Suvai- darytas darytas ir fotografija
 (pabrėžite darytas) ir darytas darytas, kad
 pabrėžite pabrėžite darytas 15.000 fr. m. m.

1937 m. vasario 18 d. L. Natkevičiaus laiškas V. Nagevičiui

Vasario 16-osios minėjimo šventė ir Karo muziejaus pirmasis gimtadienis naujuosiuose rūmuose. Straipsnyje „*Milžiniškas paveikslas Karo muziejuje*“ buvo rašoma: „*Visų lankytojų dėmesį iškart pritraukia tik ką pargabentas iš Paryžiaus milžiniškas „Vytauto Didžiojo priesaikos“ paveikslas originalas, pirmą syk papuošęs Karo Muziejaus sienas 19-ųjų Lietuvos nepriklausomybės ir metinių Karo Muziejaus atidarymo sukaktuvių proga.*“⁴⁸ Per iškilmes Karo muziejaus viršininkas V. Nagevičius „Vytauto priesaiką“ pristatė. Šis darbas, palyginti su buvusiais muziejuje, atrodė milžiniškas. Kaip buvo rašoma to meto spaudoje, „*iš viso jis yra didžiausias paveikslas Lietuvoje, užimęs apie 25 kvadratinis metrus sienos ploto*“⁴⁹. Menine prasme paveikslas buvo nutapytas labai drąsiai ir gerai, remiantis istorine ir archeologine medžiaga.

Karo muziejaus ekspoziciją papuošus paveikslu „Vytauto priesaika“, gen. V. Nagevičius nenurimo. Jį užvaldė kitas tikslas – į Lietuvą pargabenti dailininkų Jano ir Tado Stykų Žalgirio mūšio panoramą, 1909 m. nutapytą šešiuose eskizuose. Buvo planuojama šį darbą baigti Žalgirio mūšio 500-osioms metinėms ir eksponuoti Lenkijoje, Krokuvos barbakane.

Viešėdamas Prancūzijoje, Karo muziejaus viršininkas apsilankė pas T. Styką, apžiūrėjo minėtus darbus ir nusprendė, kad tinkamiausia vieta šiems paveikslams eksponuoti yra Lietuvos karo muziejus. V. Nagevičius turėjo ir kitą troškimą. Jis norėjo, kad visi paveiksai, įamžinantys Lietuvos istoriją, būtų saugomi vienoje vietoje – Karo muziejuje.

Prasmingo tikslo paskatintas generolas ėmėsi ryžtingų veiksmų. 1937 m. rugpjūčio 30 d. jis išsiuntė dailininkui telegramą informuodamas, kad sutinka eskizus pirkti. Tą pačią dieną jis parašė ir laišką, jog sutinka mokėti 25 000 frankų, tačiau su keliomis sąlygomis: „*1) paveikslas, kuriame figūruoja Vytautas, turi būti bent pusantro karto didesnis už kitus, 2) visi kiti penki paveiksai turi būti tinkamai užbaigti, kad galėtų būti pakabinti muziejuje, 3) visas šitas darbas turi būti užbaigtas ne vėliau kaip š. m. gruodžio mėn. 1 d. ir įteiktas mūsų atstovybei persiuntimui į Kauną.*“⁵⁰ Laiške gen. V. Nagevičius savo pageidavimą padidinti paveikslą, kuriame figūruoja Vytautas, motyvavo tuo, jog toks noras bus visai suprantamas prisimenant, kokią reikšmę Lietuvai turi šis kunigaikštis. Tikėdamasis puikaus paveikslo, V. Nagevičius dailininką skatino tokiais žodžiais: „*Tikiuosi, kad šį paveikslą didindamas Tamsta panorėsi ypatingai nuoširdžiai šiam darbui atsiduoti, o tuo pačiu užsipelnyti sau lietuvių*

⁴⁸ J. S. Milžiniškas paveikslas Karo muziejuje // Kardas, 1937 m. Nr. 5, p. 122.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ VDKM archyvas, 1936 m., b. 16, l. 78.

Krokuvos barbakanas. Iš http://wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:Barbakan_Krakow_z_ulicy_Baszowej_2.jpg&filetimestamp=20070317103639

*pagarbą ir dėkingumą.*⁵¹ Sukoncentravęs visą dėmesį į pastarąjį paveikslą, generolas pamiršo aptarti likusių darbų matmenis, todėl T. Styka atsiuntė telegramą. Jis rašė: „*Čia yra dydžiai: keturi paveikslai: 160 centimetrų ant 80, vienas paveikslas 135 ant 66 ir Vytautas didysis du metrai ant vieno metro penkiasdešimt.*“⁵² Karo muziejaus viršininkas tuoj pat parašė dailininkui laišką, kuriame patikslino: „*Sutinku paveikslą su Vytautu du šimtai centimetrų ant šimto penkiasdešimt centimetrų, o penkis paveikslus šimtas šešiasdešimt centimetrų ant aštuoniasdešimt centimetrų. Dėkoju už perspėjimą dėl paveikslų dydžio, nes užsakydamas pamiršau, kad iš šešių paveikslų du buvo mažesni. Atsiprašydamas už klaidą prašau neatsisakyti sutikti su užsakymo paklaida.*“⁵³

Visos „Žalgirio mūšio“ paveikslų užsakymo detalės buvo suderintos ir aptartos, todėl reikėjo atlikti tik organizacinius darbus. 1937 m. rugsėjo 7 d. generolas krašto apsaugos ministrui parašė raportą: „*Prašau Tamstos leidimo už 25.000 frankų (apie 5000 litų) nupirkti Karo muziejui dail. Jono ir Tado Stykų „Žalgirio mūšio“ paveikslą vaizduojamą šešiuose fragmentuose.*“⁵⁴ 1937 m. rugsėjo 11 d. V. Nagevičius išsiuntė laišką P. Klimui į Paryžių. Jis rašė: „*Su dail. Tadu Styka susitariau „Žalgirio mūšio“ paveikslo įsigijimo klausimu. Visus*

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat, l. 85.

⁵³ Ten pat, l. 84.

⁵⁴ Ten pat, l. 79.

šešis paveikslus p. T. Styka pasižadėjo pristatyti atstovybėn. Pinigus 25.000 frankų paveikslus priėmus jis prašė išmokėti jo motinai p. Stykienei.⁵⁵ Karo muziejaus viršininkas laišką ministrui baigė prašymu: „Siųsdamas 25.000 frankų prašau Tamstos neatsisakyti, paveikslus priėmus, išmokėti pagal prigulimybę, o paveikslus atatinkama proga persiųsti Karo muziejui juos apdraudžiant muziejaus sąskaiton.“⁵⁶ Gen. V. Nagevičius išsiuntė laišką Užsienio valiutos komisijos pirmininkui informuodamas, kad Karo muziejus iš dailininko T. Stykos nupirko šešis paveikslus, vaizduojančius Žalgirio mūšį, ir paprašė leidimo 25 000 frankų pervesti Lietuvos atstovybei Paryžiuje. 1937 m. spalio 8 d. Karo muziejaus viršininkas sulaukė malonios telegramos iš Prancūzijos. Joje buvo rašoma: „Šeši paveikslai pasiuntinybėje, pinigai sumokėti, darome žygių išsiųsti.“⁵⁷ O spalio 13 d. V. Nagevičius gavo dar vieną telegramą: „Paveikslai siunčiami iš Roueno laivu „Maistas“, kuris bus Klaipėdoj apie dvidešimtą spalio.“⁵⁸ Gavęs šią žinią, gen. V. Nagevičius Finansų ministerijos Prekybos departamento direktoriui spalio 21 d. parašė laišką ir informavo: „Karo muziejui iš Paryžiaus atstovybės, per Baltijos Transporto B-vę, atsiųstas laivu „Maistas“ Klaipėdon „Žalgirio mūšio“ paveikslas šešiuose fragmentuose. Prašau Tamstos parėdymo minimą paveikslą įleisti be muito.“⁵⁹

1937 m. spalio pabaigoje šeši „Žalgirio mūšio“ darbai buvo atplukdyti į Lietuvą. Karo muziejaus viršininkas V. Nagevičius išsiuntė laišką L. Natkevičiui. Laiške jis rašė: „Kaip ir už „Vytauto priesaiką“, taip ir už „Žalgirio mūšį“ turiu būti Tamstai ypatingai dėkingas. Tik Tamsta man apie juos pranešei ir tik Tamstos pastangomis ypač „Vytauto priesaika“ buvo nupirkta. Žalgirio mūšio paveikslai visumoj sudaro gražios ir galingos kompozicijos išpūdį. Mūsų meno mokyklos profesūra ir vyresniųjų skyrių mokiniai yra tiesiog sužavėti, o ir aš labai ir labai patenkintas.“⁶⁰ Tačiau gen. V. Nagevičius, žinodamas, kad Prancūzijoje, Tado Stykos dirbtuvėje, yra likę dar trys J. Stykos darbai, negalėjo nurimti. Laiške L. Natkevičiui jis rašė: „Tie trys paveikslai turi karo muziejui visokeriopos reikšmės ir vertės. Žinoma, geriau būtų juos gauti dovanai, bet jeigu pareikalautų atlyginimo, tai kad ir labai švelnioj formoj tektų derėtis.“⁶¹

1937 m. spalio pabaigoje generolas V. Nagevičius parašė padėkos laišką dailininko žmonai: „Turiu garbę nuoširdžiai padėkoti Tamstai už tarpininkavimą

⁵⁵ Ten pat, l. 80.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat, l. 93.

⁵⁸ Ten pat, l. 94.

⁵⁹ Ten pat, l. 91.

⁶⁰ Ten pat, l. 100.

⁶¹ Ten pat.

T. Styka. Eskize vaizduojama lenkų riterių susidūrimas su didžiuoju

T. Styka. Eskize vaizduojama Jogailos

magistru Ulrichu fon Jungingenu ir kova dėl Krokuvos vėliavos

stovykla ir Jogaila su savo dvariškiais.

T. Styka. Eskize vaizduojamas Janas Žižka besiginantis nuo teutonų riterių.
J. Stykos eskizo kopija

T. Styka. Eskize vaizduojamas Vytautas, vedantis lietuvių raitelių pulkus į mūšį.
T. Stykos eskizo kopija

J. Styka. Kęstutis ir jaunas Vytautas (eskizas)

*Tanenbergo mūšio paveikslų nupirkimo reikalui. Visi 6 paveikslai laimingai pasiekė karo muziejų. Aš esu ypatingai laimingas, kad „Vytauto priesaika“ ir naujai įgytieji paveikslai gražiai kits kitą papildė ir Vytauto vardo muziejuje yra kaip tik savo vietoje ir labai aukštoj pagarboj.*⁶² Tame pačiame laiške Karo muziejaus viršininkas pakvietė J. Stykos žmoną su sūnumi Tadu apsilankyti Lietuvoje ir patiems pamatyti, kaip yra laikomi paveikslai. Laiške gen. V. Nagevičius išdėstė jam labiausiai rūpimą klausimą: *„Labai prašyčiau Tamstos pritarimo ir tarpininkavimo pas p. Tada patenkinti mano prašymą:*

1. *Atiduoti ar perleisti karo muziejui ir tuos du Jano Stykos eskizus – originalus, kuriuos mums yra padidinęs p. Tadas Styka.*

2. *Prašau perleisti karo muziejui Jano Stykos eskizą, vaizduojantį Kęstutį, mūšio metu besikalbantį su jaunuoliu Vytautu. Šis eskizas randasi p. Tado Stykos atelėje Paryžiuje ir esąs, anot jo žodžių, Tamstos nuosavybė.*⁶³

Gen. V. Nagevičiui buvo labai svarbu surinkti visus darbus, dailininko Jano Stykos nutapytus Lietuvos praeities tema. Jo sūnus Tadas pasakojo, kad paveikslas, vaizduojantis Kęstutį, mūšio metu besikalbantį su jaunuoliu Vytautu, tėvui buvo pradžia ir pirma idėja sukurti „Vytauto priesaiką“. Ši priežastis dar labiau paskatino Karo muziejaus viršininką įsigyti paveikslą ir *„turėti ten, kur randasi iš jo išdygusi ir „Vytauto priesaika“*⁶⁴. Laišką dailininko žmonai V. Nagevičius baigė tokiomis mintimis: *„Jei mano prašymas būtų patenkintas ir visi trys šie paveikslėliai atsirastų karo muziejuje, tai tas išeitų ne tik į D. K. Vytauto garbę, bet ir pilniau ir tinkamiau būtų pagerbtas ir tas asmuo, kurs gyvas būdamas tiek jautė simpatijos prie Vytauto ir jam paaukėjo daug savo energijos ir talentingos kūrybos.*⁶⁵

Apie sėkmingą paveikslų kelionę į Lietuvą gen. V. Nagevičius informavo ir Tada Styką. Laiške dailininkui jis rašė: *„Visi 6 paveikslai laimingai pasiekė karo muziejų. Su Tamstos Gerbiamaja Motina esu atsiskaitęs ir gavau iš jos pakvitavimą. Esu dėkingas už gražiai padarytas ir padidintas iš Tamstos tėvo eskizų dvi kopijas.*⁶⁶

Karo muziejaus viršininkas tame pačiame laiške išdėstė ir jam rūpimą problemą: *„Būtų labai didelis prašymas, su kuriuo aš į Tamstą kreipiuos mėnininkų raginamas, tai atiduoti karo muziejui ir tuos du Tamstos tėvo pieštus*

⁶² Ten pat, l. 101.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Ten pat

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat, l. 102.

J. Styka. Vytautas veda lietuvių raitelių pulkus į mūšį (eskizas)

*originalus, iš kurių Tamsta padarei taip gražias kopijas.*⁶⁷ Didžiulis noras surinkti visus dailininko J. Stykos nutapytus Lietuvos istorijos darbus paskatino V. Nagevičių paprašyti ir dar vieno paveikslo. Dailininkui Taduui Stykai jis rašė: „*Norėčiau gauti karo muziejui ir tą paveikslėlį, kurį mačiau Tamstos atelje, vaizduojantį senį Kęstutį su jaunu Vytautu, kuris, anot Tamstos žodžių, ir buvo pirmoji mintis „Vytauto priesaikai“ sukurti*“⁶⁸. Laiško pabaigoje Karo muziejaus viršininkas teigė, kad menininkai su ypatinga pagarba įvertino dailininko kūrybą ir „*buvo net iškelta mintis apie pasikvietimą Tamstos pagal tuos eskizus grandiozinei panoramai padaryti*“⁶⁹.

1937 m. gruodžio 28 d. gen. V. Nagevičius sulaukė naujų žinių iš Paryžiaus. Dailininko našlė pranešė sutinkanti parduoti eskizą, vaizduojantį Kęstutį su Vytautu, ir patikslino informaciją dėl likusių dviejų paveikslų eskizų originalų. Jos sūnus Adomas, su kuriuo taip pat buvo aptariamas paveikslų pardavimo klausimas, manė, kad yra trys eskizai, todėl ir prašė nustatyti 6000 frankų sumą. Dailininko žmona pranešė turinti tik du eskizus, ko jos sūnus nežinojo, ir sutinkanti du paveikslus parduoti už 3000 frankų.

1938 m. sausio 10 d. V. Nagevičius išsiuntė laišką kpt. L. Natkevičiui. Savo pagrindinį tarpininką generolas informavo iš dailininko žmonos gavęs laišką ir telegramą, kad ši pareiškė norinti parduoti Karo muziejui ne tik „Kęstutį ir Vytautą“, bet ir J. Stykos eskizo originalą, kurio padidinta kopija jau yra Karo muziejuje. Laiško pabaigoje V. Nagevičius motyvavo savo poelgi, kodėl iš karto nepirko originalų, o užsakė kopijas: „*Tai atsitiko todėl, kad šitie du mums svarbūs lietuvius liečių eskizai buvo mažesnio formato už kitus, vaizduojančius kitas kariuomenes, ir Karo muziejui negarbinga būtų savo kariuomenę reprezentuoti, palyginti su kitais, mažesniuose paveiksluose. Bet šitie originalai, kaipo Jano Stykos gaminti yra savotiškai vertingi kaipo meno kūriniai ir bus panaudoti muziejuje kitoje vietoje.*“⁷⁰ Galima sakyti, jog šiuo laišku L. Natkevičius buvo įpareigotas pasirūpinti, kad visi J. Stykos tapyti darbai Lietuvos tematika iš dailininko žmonos būtų nupirkti.

1938 m. sausio 17-osios dokumentas, rašytas Užsienio valiutos komisijos pirmininkui, liudija, kad: „*Karo Muziejus Paryžiuje iš dail. Jano Stykos žmonos p. Stykienės yra nupirkęs du eskizus: Kęstutis su Vytautu ir Vytautas pergrupuoja savo kariuomenę Žalgirio mūšyje už 2.200 fr.*“⁷¹ Generolas prašė

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat, l. 122.

⁷¹ Ten pat, l. 121.

leidimo minėtą sumą pervesti Lietuvos atstovybei Paryžiuje išmokėti dailininko našlei. 1938 m. vasario 1 d. V. Nagevičius sulaukė laiško iš L. Natkevičiaus. Jame buvo rašoma: „Iš Lietuvos liečiančių kūrinių pas p. Stykienę dabar nieko nebus likę. Gerai, kad originalą paveikslo „Vytautas Žalgirio mūšyje“ būsite gavę ir tik už 1.000 frankų. Siunčiu ir paveikslėlį „Keistutis mokina Vytautą“. Už abu paveikslu /abu originalu/ sumokėjau 2.000 frankų /kvitą pridedu!.“⁷² Be to, patarėjas pranešė paveikslus išsiuntęs diplomatinio kurjeriu – mažąjį kartone, o antrąjį susukęs į ritinį tikėdamasis, kad siuntinys Lietuvą pasieks tvarkingas. Laiško pabaigoje L. Natkevičius rašė: „Aš esu linksmas, kad tie kūriniai pateks į taip saugias ir tvirtas rankas. Aš moraliai irgi esu patenkintas, kad prisidėjau nupirkti, nors turėjau ir labai sunkių derybų. Bet tai buvo bendras labas.“⁷³

1937–1938 metais talentingų dailininkų Jano ir Tado Stykų paveiks-lai, įamžinantys svarbius Lietuvos istorijos įvykius, papuošė Karo muziejų ir papildė jo meno rinkinius.

⁷² Ten pat, l. 123.

⁷³ Ten pat, l. 124.

GRAFŲ TIŠKEVIČIŲ KOLEKCIJOS ISTORIJA

Vidmantas Airini, Vilija Sapjanskienė

1940 metų vasaros pabaigoje Vytauto Didžiojo karo muziejus netikėtai pasipildė keliomis dešimtimis vertingų eksponatų. Į muziejų pateko didelė dėžė su šautuvais, špagomis, kirasomis, alebardomis, kirviais ir kitais daiktais. Juos priėmė ir surašė Karo muziejaus saugūnas (vyr. fondų saugotojas) mjr. Petras Šeštakauskas. Sąrašas vadinosi taip: *„Žemės Ūkio Kooperatyvų „Sindikatas“ sandėlyje, Kaunas, Kęstučio g-vė Nr. 29 rastų istorinių ginklų ir daiktų sąrašas.“* Kaip žinia, žemės ūkio kooperatyvai prekiaavo trąšomis, žibalu, teikė paskolas, steigė žemės ūkio produktų perdirbimo įmones. Kaipgi ten atsidūrė ši paslaptingoji dėžė?

Pavartę senąsias VDKM archyvo bylas, randame Kauno miesto milicijos (nebe policijos) kvotos, atliktos 1940 m. rugpiūčio 22 d., protokolus. Juose surašyti žemės ūkio kooperatyvo „Sindikatas“ sandėlio vedėjo, pardavėjo ir sargo parodymai. Sandėlio vedėjas Balys Jasinskas pareiškė: *„Š. m. rugpiūčio 20 d. buvau išvažiuojęs ir kokiu būdu toj dėžė sandėly rasta ir kaip ji atrodo aš nežinau ir nemačiau. Taip pat nežinau, kas kalbamoj dėžėj rasta.“*¹

Pardavėjas Vincas Stanionis teigė, kad kooperatyvo sandėlis nuo 1923 m. buvo jo žinioje. Jis žinąs medinę dėžę Nr. 11, kuri *„priklausiusi grafui Tiškevičiui, Raudondvario dvaro savininkui, bet kas toj dėžėj randasi neklausiau ir iki šiol nežinojau“*².

Aiškiausi yra sargo parodymai: *„Mačiau, kaip 1914 metais, kilus didžiajam karui, Raudondvario dvaro savininkas grafas Tiškevičius į „Sindikato“ sandėlį buvo suvežęs visus savo Raudondvario dvaro daiktus: rūbus, baldus, žemės ūkio įrankius ir kitką. Tais pat metais maždaug už dviejų trijų mėnesių Tiškevičius visus savo daiktus išsivežė į Varšuvą.“* Pasak sargo, liko tik paslaptingoji dėžė Nr. 11, kuri be šeimnininko pragulėjo 26 metus. Tik 1940 m. rugpiūčio 20 d. tvarkant sandėlį dėžė buvo atplėšta ir, *„radus joje senovinius ginklus, pranešta karo muziejui ir dėžė ten nugabentą“*³.

Kas gi buvo slepiama toje paslaptingoje dėžėje?

1940-ųjų birželį prasidėjusi pirmoji sovietinė okupacija ir po metų kilęs SSRS–Vokietijos karas sutrukdė muziejaus darbuotojams tęsti kruopš-

¹ VDKM archyvas, byla Nr. 36, 1940, l. 89.

² Ten pat, l. 88.

³ Ten pat, l. 90.

Kvotos dokumentas. 1940 m. VDKM archyvas, bylos Nr. 36, l. 86

tų darbą. Neramių ir skausmingų permainų metu į Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondus patekę daiktai nebuvo nuosekliai inventorizuojami. Dėžės iš „Sindikato“ sandėlio turinys buvo inventorizuojamas keliais etapais. Deja, inventorinėse eksponatų knygosose buvo nurodytas tik dalies eksponatais tapusių objektų gavimo būdas, t. y. gavimo iš „Sindikato“ sandėlio faktas. Mes neturime galimybių atpažinti daugelio Tiškevičių kolekcijai priklausiusių daiktų, kurie ilgą laiką išgulėjo neinventorizuoti ir buvo įtraukti apskaiton vėlesniais laikais.

Gausiausią ir, ko gero, vertingiausią kolekcijai priklausančių eksponatų dalį sudaro rankiniai šaunamieji ginklai. Tai įvairių pasaulio regionų ir valstybių šautuvai, pagaminti ir naudoti XVIII–XIX a. Chronologiškai seniausią šios grupės eksponatų dalį sudaro titnagines spynas turintys šautuvai. Gausią jų dalį sudaro Šiaurės Afrikoje pagaminti arba surinkti šautuvai, pasižymintys itin ilgais vamzdžiais, mauritaniškosiomis titnaginėmis spynomis, gausiai papuošti kaulu, pusiau brangiaisiais akmenimis, spalvotųjų metalų apkaustais ir inkrustacijomis, spalvotais dažais sukurtais dekoro elementais. Įdomią šios grupės ginklų dalį sudaro šaunamieji ginklai: plačiomis žiotimis muškietonai⁴ ir pistoletas-trombonas⁵. Gana retas yra 1764-aisiais datuojamas, iš drūtgalio, panaudojant atskiras kameras, užtaisomas puošnus šautuvas titnagine spyna, gerai iliustruojantis vieną iš alternatyviojo XVIII a. šautuvų užtaisymo būdų.

⁴ Muškietonas (angl. musketoon, blunderbuss, rus. мушкетон, тромбон, тромблон) – šautuvas ratukine arba titnagine spyna ir trumpu vamzdžiu plačiomis žiotimis, skirtas vienu šūviu iššauti keliolika apskritų kulkų. Buvo efektyvus šaudant mažu atstumu. Naudotas civilių ir įvairių kariuomenių, ypač kavalerijos, formuočių bei karo laivyno nuo XVI iki pat XIX a.

⁵ Pistoletas-trombonas (angl. blunderbuss pistol, rus. пистолет-тромбон arba тромблон) – pistoletas titnagine spyna ir vamzdžiu plačiomis žiotimis, skirtas vienu šūviu iššauti keliolika apskritų kulkų. Kaip ir muškietonas, buvo efektyvus šaudant mažu atstumu. Buvo paplitęs XVIII–XIX a. kaip individualus civilių ginklas, skirtas savigynai.

Be šių gana nestandartinių, o gal ir unikalių ginklų, figūruoja XIX a. Europos valstybių ir JAV kariuomenės naudoti šautuvai kapsulinėmis ir šliaužiamosiomis spynomis. Šie rankiniai šaunamieji ginklai atspindi kariuomenių ginkluotės vystymąsi ir įtaką kovinės taktikos pokyčiams, vienokiai ar kitokiai karinių konfliktų baigčiai ir ištisų valstybių likimui. Vienas tokių ginklų yra adatinis šautuvas „Dreyse“⁶, kuris 1866 m. padėjo Prūsijos kariuomenės pėstininkams mūšio lauke daugybę kartų pademonstruoti savo pranašumą ir galiausiai įveikti austrų karius, ginkluotus tuo metu jau pasenusiais, per laibgalį užtaisomais šautuvais kapsulinėmis spynomis.

Muziejaus ginklų rinkiniuose pavyko surasti ir atpažinti kur kas mažiau Tiškevičių kolekcijai priklausančių šaltųjų ginklų. Tenka apsiriboti tik nedidelės sportinių ginklų grupės (rapyrų, espodronų, špagų), puošnios, cheminio ėsdinimo būdu dekoruotos alebardos, dekoratyvių partizanų⁷, XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios karų laikotarpio inžineriniams darbams priskiriamų Prancūzijos kariuomenės kirvių ir Azijoje raitelių naudotų kovinių kirtiklių pristatymu.

XVIII–XIX a. karių torsus saugojusių šarvų – kirasų – svarba atskleidžia ne tik Europos, bet ir Lietuvos istorijos kontekste. Tiek Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto Poniatovskio gvardijos kavaleristo, tiek Lietuvą palietusio 1812 m. Prancūzijos–Rusijos karo laikotarpio prancūzų kirasyro šarvai yra įdomūs eksponatai, kuriais galėtų didžiuotis bet kuris muziejus.

Ypatingu puošnumu išsiskiria kolekcijai priklausantis apskritas skydas rondašas cheminio ėsdinimo būdu suformuotomis renesansinėmis kompozicijomis ir taip pat prabangiai dekoruotas arbaletas vokiškuoju užtaisymo mechanizmu. Išskirtinę vietą muziejaus rinkiniuose užima ir pateikti reti ekipuotės elementai (balnakilpės, pentinai, parakinės, šovininė).

Kaip matyti iš šios trumpos apžvalgos, Tiškevičiai buvo sukaupę istoriniu, menotyriiniu, galų gale net technologiniu požiūriu vertingų ir įdomių ginklų kolekciją. Be jokių abejonių, ypatingo dėmesio verta ir pati šios kolekcijos atsiradimo istorija.

⁶ Prūsijos kariuomenė pirmoji Europoje 1841 m. buvo apginkluota graižtvinais iš drūtgalio užtaisomais šautuvais „Dreyse“, šaudančiais popieriniais unitariniais šoviniais, sudarytais iš kulkos, parako ir kapsulės. Ilgai adatai sudavus smūgį į kapsulę, parakas užsidegdavo ir kulka išlėkdavo.

⁷ Partizanė – ietis plačiu antgaliu, su sparnų formos atsikišimais, artima spontonui. XVI–XIX a. pradžioje daugelyje Europos valstybių buvo pėstininkų dalinių karininkų ir asmens sargybinių ginklas.

Sportiniai espodronai, rapyros ir špagos. Europa, XIX a.

Sportiniai espodronai, rapyros ir špagos. Europa, XIX a.

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 17 mm. Šiaurės Afrika, XIX a.

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 17 mm. Šiaurės Afrika, XIX a. pradžia

Šautuvas titnagine spyna. Europietiškas vamzdis, kalibras – 17 mm. Šiaurės Afrika, XVIII a.

Šautuvas titnagine spyna. Europietiškas vamzdis, kalibras – 17 mm. Šiaurės Afrika, XVIII a.

Šautuvas titnagine spyna. Europietiškas vamzdis, kalibras – 15 mm. Šiaurės Afrika, XIX a.

Rytietiškas šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 18 mm. XIX a. pradžia

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 13,3 mm, užtaisomas iš drūtgalio. Vakarų Europa, 1764 m.

Šautuvas „Spencer“. 1865 m. modelis, kalibras – 52 (13 mm), dėtuvė 7 šoviniams. JAV, 1865–1869 m

Adatinis šautuvas „Dreyse“. 1862 m. modelis, kalibras – 15,43 mm. Prūsija, Spandau, XIX a. 7-asis dešimtmetis

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 17 mm. Šiaurės Afrika, XIX a.

Štuceris „Lorenz“ kapsuline spyna. Spyna perdirbta iš titnaginės, kalibras – 14 mm. Austrija, 1854 m.

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 17,5 mm. Šiaurės Afrika,
XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia

Šautuvas „Berner“ kapsuline spyna. 1843 m. modelis, kalibras – 18 mm.
Belgija, Lježas, XIX a. 5–6 dešimtmetis

Šautuvas titnagine spyna. Kalibras – 15 mm. Šiaurės Afrika, XIX a.

Mušketonas titnagine spyna. Vakarų Europa, XVIII a.

Pistoletas-trombonas titnagine spyna. Europa, XVIII a.

Mušketonas titnagine spyna. Bronzinis vamzdis, kalibras (žiotyse) – 42 mm.
Turkija, XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia

Parakinės. Vakarų Europa, XVIII–XIX a.

Krepšelis šoviniams. Vakarų Europa, XVII–XVIII a.

Rytietiško tipo balnakilpės. Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Pentiniai. Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Partizanės antgalis. Europa, XIX a. Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV gvardijos karininko ginklo kopija

Dekoratyvinė partizanė. Europa,
XVII–XVIII a.

Kovinis kirtiklis. Indija-Persija, XVI–XVII a.

Alebarda. Vakarų Europa, XVI–XVII a.

Pionierių kirvis. Prancūzija, XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia

Pionierių kirvis. Prancūzija, XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia

Arbaletas vokiškuoju suktuvu. Vokietija, XVI a.

Prancūzijos kariuomenės kirasyro krūtinšarvis. Prancūzija, XIX a. pirmoji pusė

Prancūzijos kariuomenės kirasyro krūtinšarvis ir nugaros šarvas. Prancūzija, XIX a. pradžia

Stanislovo Augusto gvardijos kirasa su
Stanislovo Augusto monograma. Abiejų
Tautų Respublika, XVIII a. pabaiga

Apskritas skydas rondašas. Vakarų Europa, XVI a.

Pulkininkas grafas Mykolas Tiškevičius.
Portretas iš leidinio „Historia 17 polku
ulanow“

Tiškevičių giminės Lelijos
(Leliwas) herbas

O dabar trumpai apie Tiškevičių giminę.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje didikai Tiškevičiai iškilo XVI a., o didžiausią galią įgijo XVIII a. Jie aktyviai dalyvavo politiniame ir kariniame valstybės gyvenime, nes užėmė aukštas pareigas: buvo vaivados, didieji maršalkos, lauko etmonai, kaštelionai, senatoriai, išdininkai, seniūnai, pora vyskupų, mokslo ir meno atstovai. Tiškevičiai, dar XVI a. gavę grafų titulą, garsėjo savo dvarais ir juose sukauptais turtais: puikiais rūmais ir parkais, bibliotekomis, meno rinkiniais ir ginklų kolekcijomis. Tiškevičiai valdė Biržus, Palangą, Vokę ir Voločiną (Baltarusija), Lentvarį, Užutrakį ir Kretingą, Raudondvarį. Apsistosime ties Raudondvariu, nes kaip tik ten veda mūsų kolekcijos istorija.

Raudondvario dvaras stovi dešiniajame Nevėžio krante, netoli Kauno. Nors rūmai dažnai vadinami pilimi ir turi pilies bruožų (bokštas, šaudymo angos), tačiau gynybinės reikšmės jie neturėjo, sienas būtų nesunkiai įveikusios to meto patrankos. Tai buvo reprezentaciniai rūmai, kuriuose 1819 m. pradėjo kurtis viena grafų Tiškevičių giminės šakų. Šiuos dvaro

Reklaminės iškabos dalis. Medis. Nežinoma dirbtuvė, 1905 m. Raudondvario rūmų muziejus

rūmus nusipirko Napoleono armijos 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko vadas Kauno gubernijos bajorų maršalka grafas Mykolas Tiškevičius (1761–1839). Vėliau rūmus atnaujino ir išgražino jo palikuonys – vyriausias sūnus Benediktas Emanuelis Tiškevičius (1801–1866) ir vaikai

Benediktas Henrikas Tiškevičius (1852–1935).

Tiškevičiams priklausę dvaro rūmai pagal čia saugomas meno kolekcijas buvo viena iš turtingiausių didikų rezidencijų Lietuvoje ir Lenkijoje. Čia buvo sukaupta ir labai vertinga biblioteka, turėjusi apie 10 tūkst. egzempliorių spaudinių, itin garsėjusi daugybe retų ir unikalių XV–XVIII a. spaudinių, kurie buvo kruopščiai įrišti. Kai kurių knygų viršeliai buvo odiniai, paausuoti, knygas puošė ekslibrisai. Tarp jų būta ir Stanislovo Augusto ekslibriso⁸. Meno kūrinių, šeimos relikvijų rinkinys buvo nuolat papildomas.

Grafai Tiškevičiai buvo keliautojai ir kolekcininkai. Konstantinas Tiškevičius, gimtojo krašto praeities ir gamtos tyrėjas (archeologas, etnologas, bibliofilas), 1857 m. suorganizavo plaukimą Nerimi – mokslinę ekspediciją. Mykolas Tiškevičius 1861–1862 m. keliavo po Egiptą ir Nubiją. Ten archeologinių kasinėjimų metu rastas, pirktas arba dovanų gautas senienas dovanojo Luvrui, Vilniaus senienų muziejui ir giminaičiams, gyvenantiems Lohoiske ir Raudondvaryje. Plačiau žinomos paskutinio Raudondvario šeimininko Benedikto Tiškevičiaus kelionės. 1875 m. jis išsirusė į kelionę po Rytų šalis: Indiją, Kiniją ir Japoniją.

1876 m. Raudondvario rūmų inventoriaus knygoje⁹ atsiranda įrašų apie parsigabentus egzotiškus daiktus: muzikos instrumentus, vazas, statulėles iš dramblio kaulo ir porceliano, rytietiškus rūbus ir ginklus – durklus, kardus ir šarvus.

Sunku nustatyti, kuriam iš Tiškevičių giminės keliautojų priklausė mūsų turimi ginklai iš šiaurės Afrikos. Galbūt juos parsivežė Raudondvario šeimininkas Benediktas Tiškevičius, 1905 m. keliavęs į Ugandą, Egiptą ir Kongą. Šią kelionę primena Raudondvario rūmų muziejuje saugoma reklaminė iškaba: „Grafo Benedikto Tiškevičiaus meninės etnografinės kelionės (Afrika)“.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą didesniąją dalį kolekcijų (tarp jų ir

⁸ Snitkuvienė A. Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas. V., 1998, p. 19.

⁹ M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas, FMDS, M-4-1-3, l. 80.

I. J. Jacottet. Raudondvaris. 1847 m. Litografija
iš K. Vilčinsko leidinio „Vilniaus albumas“

meno kūrinių) šeiminkams pavyko išsivežti į Lenkiją, bet rūmuose liko dalis bibliotekos. Karo metais rūmuose buvo įsikūręs vokiečių kariuomenės štabas. Ober-Osto (Rytų fronto vadovybės) spaudos skyriuje dirbo kariuomenėje tarnavęs vokiečių rašytojas Arnoldas Cveigas (1887–1968)¹⁰. Jis sukūrė septynių romanų ciklą „Didysis baltųjų žmonių karas“. Vienas iš jų – 1937-aisiais parašyta knyga „Crowning of a King“ (Karaliaus kėlimas į sostą), kurią 1955 m. išvertė K. Urbonavičius ir pavadino „Mindaugas II“. Knygoje aprašomi Raudondvario rūmų kambariai ir biblioteka: „Knygos su paausotomis nugarėlėmis ir margais viršeliais uždengia pusantros sienos, o ažuolinis stalas liūto kojomis, mediniai krėslai su aukštomis atkaltėmis ir šlifuito akmens židinyš...“ Ir su viltimi kalbama apie ateitį: „Tai priklausė grafui Tiškevičiui ir, jei Dievas ir Prūsijos karalius panorės, vėl bus jo nuosavybė.“ Toliau rašoma, kad „rusams pasitraukus Raudondvaryje rado viską apversta aukštyn kojomis“¹¹. (1914 m. Raudondvaris smarkiai nukentėjo, nes buvo pafrontės zona, todėl caro armija taktiniais sumetimais net susprogdino bažnyčios bokštus.)

Po karo Tiškevičiai liko gyventi užsienyje, o dvarą nuomojo. Po 1925-

¹⁰ Cveigas A. Mindaugas II. V., 1955, p. 6.

¹¹ Ten pat, p. 26.

Raudondvario rūmai 2010 m.

ųjų žemės reformos dvarui liko 40 ha. Kai kurie pastatai buvo pradėti griauti.

Tarpukariu Raudondvario rūmuose norėta įrengti meno galeriją arba Respublikos prezidento rezidenciją, tačiau nepavyko susitarti su užsienyje likusiais gyventi Tiškevičiais. Tada čia buvo įkurta našlaičių prieglauda, kuria rūpinosi Lietuvos moterų globos komitetas. Iki Antrojo pasaulinio karo rūmai buvo gana neblogai išsilaikę. Tarpukariu ir Antrojo pasaulinio karo metais meno kolekcijos buvo išvežtos, turtinga biblioteka sunaikinta¹².

1944 m. vokiečiai, traukdamiesi iš šių vietų, rūmus padegė.

Po karo rūmai buvo atstatyti, jiems suteikta renesanso stiliaus bruožų. Šiuo metu rūmuose veikia kompozitoriaus Juozo Naujalio memorialinis muziejus, o pilies bokšte įrengta Raudondvario istorijos ekspozicija. Tiškevičių giminės vardą mena ne tik architektūrinis Raudondvario pilies ansamblis, bet ir Lietuvoje išsaugotas nemažas šios garsios giminės kultūrinis palikimas. Nors, kaip minėta, didžioji Raudondvario rūmų meno vertybių dalis buvo išvežta į Varšuvą, o dalis pateko į Prancūziją, kur ilgą laiką gyveno Benediktas Henrikas Tiškevičius¹³, kai kurių išlikusių (didikų dovanotų ar prarastų) meno kūrinių ir dirbinių galima rasti bažnyčiose, muziejuose, privačiose kolekcijose. Nėdidelė, bet vertinga grafų Tiškevičių kolekcija, gaubiamą paslaptingos istorijos, saugoma ir mūsų muziejuje.

¹² Snitkuvienė A. Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas. V., 1998, p. 21.

¹³ Ten pat, p. 76.

APIE KELIS XVIII A. PABAIGOS–XIX A. PRADŽIOS EKSPONATUS

Vilija Sapjanskienė

Muziejuje yra keletas XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios karinės atributikos elementų, apie kuriuos mažai kas žinoma. Tai kariškų kepurių metalinės skardos, diržų sagtys, vardinio ginklo plokštelė, perpetės ženklas. Ši karinė atributika turi simboliką, kurią reikia iššifruoti.

Perpetės ženklą identifikuoti buvo sunkiausia. Daikto pagaminimo technika (kalyba) rodo, kad tai jau ne paprastas XVIII a. rankų darbas, o XIX a. manufaktūros gaminys. Iš tvirtinimo detalių galima daryti išvadą, kad tai ne diržo sagtis. Tai gali būti perpetės arba prie būgno tvirtinamas ženklas. Jis žymėjo pulką, kuriame tarnavo karys. Ant ženklo yra pulko šefo inicialai. Tai prūsiška tradicija, kuri XVIII a. paplito ir kitose šalyse. Taip buvo ženklinama ir Napoleono Bonaparto kariuomenė. Rusijoje uniformas ir ekipuotę puošė valdovų inicialai. Ištyrinėjus daugybę monogramų, istorijos peripetijų, pasikonsultavus su kitų šalių atstovais¹, manoma, kad tai galėtų būti Žeromo Napoleono, jauniausio Napoleono Bonaparto brolio, 1807–1813 metais valdžiusio Vestfalijos karalystę, sudarytą iš užkariautų Prūsijos žemių (į vakarus nuo Elbės), kariuomenės perpetės ženklas.

Į muziejų (spėjama, jog kartu su ginklu, greičiausiai šautuvu) pateko prie ginklo tvirtinama žalvarinė vardinė apdovanojimo plokštelė, kurioje lenkiškai išgraviruota: „Szustego Oktobre Podluk Ruskiego, stylem 88. go Roku w szturmie Oczakowskim wzięta to Broni Od Paszy Trzechtulnego Komendantu Tamecznego y Michalowi Mossakowskimu Dnia 15 Junii 1780 Roku w Kokutinach w Moldawii Dorowane od JO Xięcia Jmei Portenkina w dowodzie Feldmarsalka Pomięci Laskowej Jego“ (aut. vert.: „1788 m. spalio 6 d. pagal rusišką kalendorių, šturmuojant Očiakovą, paimtas šitas ginklas iš pašos Trzechtulnio, tuomečio komendanto, ir Mykolui Mosakovskiui 1790 m. birželio 15 d. Kokutine, Moldavijoje, padovanotas Jo šviesybės kunigaikščio feldmaršalo Potiomkino, pažymint maloningą jo atminimą“.

Žinių apie šios dovanos savininką rasti nepavyko. Priimant eksponatus nebuvo padaryta jokio prieraišo. Žinoma tik, kad muziejaus inventorinėje knygoje eksponatas buvo užregistruotas 1940 metais.

Panagrinęjus istoriją pagal raktinius žodžius „Očiakovas“, „Mosakovs-

¹ Lenkijos ir Rusijos karo istorijos klubai.

Prancūzų kariuomenės kavaleristas. Vestfalija, XIX a. pradžia. <http://www.napoleon-series.org/images/military/organization/Westphalia/Sauerweid/Sauerweid19b.jpg>

Perpetės ženklas. Vestfalija, XIX a. pradžia

kis“, „Potiomkinas“, „1780-ieji“ ir kt., pavyko nustatyti, kad vardinė ginklo plokštelė mena Krymo prijungimo prie Rusijos istoriją. 1783 m. Rusijos imperatorė Jekaterina II išleido manifestą apie „draugišką“ šių žemių prijungimą ir pasirengimą šventai jas ginti. Prijungtas kraštas buvo pavadintas Naująja Rusija, kurią pavesta valdyti imperatorės favoritui kunigaikščiui Grigorijui Potiomkinui. Netrukus šį imta vadinti Taurijos (senasis Krymo pusiasalio pavadinimas) kunigaikščiu ir „pietų vicekaraliumi“. Kaip ant mielių stepėse augo kaimai, buvo statomi uostai, kuriamas karinis ir prekybinis Juodosios jūros laivynas.

Prijungus Krymą labai pablogėjo Rusijos santykiai su Turkija. Ši griežtai reikalavo, kad Rusija grąžintų Krymą ir nesikištų į Kaukazo reikalus. Dėl to kilo 1787–1791 metų Rusijos ir Turkijos karas. Didžiausias mūšis šiame kare įvyko tarp Osmanų vizirio Džezairlio Hasano pašos vadovaujamos kariuomenės ir kunigaikščio G. Potiomkino kariuomenės, remiamos laivyno, ginant nuo rusų Očiakovo tvirtovę. Po ilgos apsiausties ir kruvino mūšio 1788 m. spalį tvirtovė liko Rusijai. Didelė Turkijos kariuomenė negalėjo atsilaikyti prieš apmokytą ir neblogai ginkluotą rusų kariuomenę.

Muziejuje turime tris karinių kepurėlių priekines plokštes, kurios datuojamos 1770 metais. Dvi iš jų eksponuojamos, o trečioji, blogesnės būklės,

Očiakovo tvirtovės gynyba 1788 m. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Sturm_Ochakov.jpg

Apdovanojimo plokštelė, kalama prie ginklo. Rusija. XVIII a. pabaiga Očiakovo tvirtovės gynyba 1788 m. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Sturm_Ochakov.jpg

saugoma ginklų fonde.

Tokios metalinės plokštės buvo nešiojamos ant kepurių, vadinamų grenadierėmis. Tai mitros formos uniforminė kepurė su kutais viršūnėje (tokios formos yra ir liturginės kepurės).

XVIII a. grenadierės pradėtos naudoti daugelyje Europos valstybių ir buvo naudojamos iki XIX a. pradžios. Labiausiai tokios kepurės buvo paplitusios Prūsijos ir Rusijos kariuomenėse. Jos buvo siuvamos iš veltinio, lino, odos, meškos kailio, bet dažniausiai iš šiurkštaus vilnonio audinio, užtempto ant kepurės karkaso. Kepurės išorinė dalis būdavo

skardinė. Kepurės viršaus karkasas būdavo daromas iš banguoto ūso arba karklo vytelių, kurias kartais sutvirtindavo ražo juostelėmis. Pamušalas buvo drobinis, o apatinis kraštas turėjo vidinę odinę juostelę. Priekis buvo puo-

Prūsų kariuomenė Septynerių metų kare. XVIII a. vidury.

http://battlesart.blogspot.com/2009_12_01_archive.html

Grenadierės ženklas.
Prūsija, XVIII a. pabaiga

šiamas stambia metaline plokšte (mitros formos, išgaubta pagal kepurę). Šias plokštes dažniausiai iš žalvario, vario, sidabro gamino amatininkai privačiose dirbtuvėse, kartais – tiesiog grenadierių pulkuose. Plokštėje buvo vaizduojami valstybinis herbas, valdovo arba pulko šefo inicialai, karinės simbolikos ir puošybos elementai, užrašai, pvz.: „Dievas su mumis“, „Frydrich REX“². Tokio tipo kepurės Abiejų Tautų Respublikos kariuomenėje buvo naudojamos nuo 1730 iki 1789 metų. Po 1789-ųjų karinės reformos pėstininkų pulkai gavo odines kasketes.

XVIII a. pabaigoje grenadieriai mažai kuo skyrėsi nuo kitų pėstinin-

² Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 7, V., 2005, p. 133.

Rusų kariuomenės grenadieriai. XVIII a. pabaiga
http://www.data-x.ru/uploads/posts/2010-01/1263649834_untitled

Diržų sagtys. Rusija, XVIII a. pabaiga

kų. Tokias pačias arba labai panašias kepurės nešiojo fuzilieriai ir artileristai (pastarieji kiek žemesnes).

Viena mūsų turima plokštė yra prūsiška. Tai fuzilieriaus kepurės metalinė plokštė (varis?) su Prūsijos imperatoriaus Frydricho Didžiojo inicialais „FR“ (Frydericus REX) ir valstybiniu herbu (karūna ir viengalvis erelis). Paaiškėjo, kad tai buvo pėstininkų fuzilierių regimentas Nr. 53, vadovaujamas karininko Karlo Alberto Frydricho fon Raumerio. Regimentas buvo įkurtas 1773 m.

Kita kepurės plokštelė kiek žemesnė (tokios būdingos rusiškajam variantui). Ją puošia Sibiro herbas – du sabalai, prilaikantys imperatoriškąją karūną ir laikantys sukryžiuotas strėles. Sabalai buvo didžiausias Sibiro turmas, o strėlės (kartais herbuose dar buvo vaizduojamas ir lankas) simbolizavo Sibiro prijungimo prie Rusijos karinį pobūdį. Šis herbas turi ilgą istoriją. Jau 1570 m. Rusijos carai titulavosi „valdovais ir didžiaisiais kunigaikščiais visų Sibiro žemių“³. Ypač intensyviai Sibiras buvo prijungiamas XVII–XVIII a. Besikurianti rusų reguliarioji kariuomenė dėl geresnio aprūpinimo buvo suskirstyta pagal sritis, gubernijas ir provincijas. Čia būdavo po vieną ar po kelis

³ Е. И. Каменцева, Н. В. Устюгов. Русская сфрагистика и геральдика, Москва, 1974, с. 159.

pulkus. Nuo 1724 m. pulkai buvo vadinami pagal gubernijas ar miestus, o šių herbai pavaizduojami vėliavose ir karinėje atributikoje.

Žygio metu tokios kepurės būdavo aptraukiamos drobiniais išvaškuotais apvalkalais. Jei kelyje pasitaikydavo miestas, kariuomenė susitvarkydavo, apvalkalus paslėpdavo, išsirikiuodavo, o gurguoles ir moteris pasiūsdavo atskirai į priekį. Pulkas pražygiuodavo pasitempęs, karininkai būdavo su espantonais. Ne rikiuotės metu kareiviai nešiojo paprastas kepurės.

Ypač brangios ir puošnios buvo Rusijos gvardijos grenadierių kepurės. Jos beveik nesikeitė nuo Petro I laikų. Keitėsi tik iš plunksnų pagaminti sultonai. Karininkai nešiojo baltų plunksnų sultonus, žemesnio rango kariai – raudonus arba raudonus-baltus pliumažus. Žemesnio rango karių kepurė varinės plokštės buvo paaukuotos, karininkų – sidabrinės paaukuotos. Kepurė buvo skirta nešioti 10, varinė skarda – 12 metų, plunksnos per tą laiką buvo keičiamos 4 kartus. 1756 m. karininko kepurė kainavo 80 rub. 51 kap., seržanto – 60 rub. 82 kap., kapralo – 52 rub. 15 kap., eilinio – 51 rub. 53 kap. Eilinio kareivio išlaikymas per 10 metų irgi kainavo 50 rub. (O. Leonovas, I. Uljanovas. *Reguliarioji pėstininkija 1698–1801*, Maskva, 1995, p. 89). Eiliniai gvardiečiai negalėjo lygintis su leibkampanijų karininkais, kurių žalios spalvos uniforminiai švarkai net švytėjo nuo auksinių siūlų.

XVIII a. 3–9 dešimtmetyje rusų kariuomenė, mėgdžiodama prūsišką, perėmė ne tik gerąją šios patirtį, bet ir nepatogias uniformas, įmantrias šukuosenas (išpudruotos garbanos ir kasa užpakalyje). Rusų kareiviai vietoj kremo naudojo taukus, vietoj pudros – giroje išmaišytus miltus.

XVIII a. pabaigoje kunigaikštis G. Potiomkinas rusų kariuomenę reformavo. Buvo įvestos patogesnės uniformos, milinės, kepurės. Grenadierės tebebuvo nešiojamos iki pat napoleonmečio, o kartais ir vėliau.

Pora senų kariškų diržų sagčių mena Rusijos imperatorės Jekaterinos II laikus (1762–1796). Viena jų didesnė, su inicialais „EA“ (Ekaterina Aleksejevna), o antroji turi tik Rusijos valstybinį herbą – dvigalvį erelį. Pagal šiuos ženklus sunku nustatyti, kokiai kariuomenės rūšiai priklausė jas nešioję kariai, kokiose kautynėse jie liejo kraują, rodė drąsą ar tiesiog atliko pareigą ir prievolę. Kadangi artilerijos, inžinerijos, laivyno daliniai turėjo aiškius skiriamuosius ženklus (granata, kirvis, inkaras), o mūsų turimos sagtys jų neturi, tai galėtų būti pėstininko arba kavaleristo XVIII a. antrosios pusės diržų sagtys.

Prancūzijos kariuomenės 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko kario kepurė.
1812–1813 m.

Kepurės vidinė dalis

Kepurės ženklas

17-OJO LIETUVIŠKOJO ULONŲ PULKO KARIO KEPURĖ

Lina Urbonienė

2010 metais Vytauto Didžiojo karo muziejui buvo padovanotas retas ir labai vertingas eksponatas – 1812–1813 m. Prancūzijos kariuomenės 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko kario kepurė. Už šią relikviją muziejaus darbuotojai nuoširdžiai dėkoja kolekcininko B. Kviklio dukroms.

17-asis lietuviškasis ulonų pulkas, kaip ir kiti lietuviškieji kariniai daliniai, buvo pradėtas formuoti 1812 m. Napoleono Bonaparto įsakymu, siekiant papildyti Prancūzijos kariuomenės gretas. Pulko vadu paskirtas pulkininkas grafas Mykolas Tiškevičius. Į šį pulką kariai buvo renkami iš Vilniaus, Breslaujos, Ukmergės, Upytės, Raseinių, Šiaulių ir Telsių paviėtų. Tačiau formuojant pulką buvo susidurta su kliūtimis: valstiečiai stengėsi rekrutavimo išvengti, trūko arklių, sunkiai sekėsi apsirūpinti maistu ir pašaru. Visgi pulkas buvo suburtas ir jau 1812-ųjų pabaigoje kartu su besitraukiančia Prancūzijos kariuomene dalyvavo mūšiuose Tilžėje, Liubave, Karaliaučiuje. 1813 metų vasarį 17-asis ulonų pulkas patyrė didelių nuostolių Lenkijoje, ties Sierakovu, prie Vartos upės. Tų pačių metų pavasarį pulkas buvo sujungtas su 19-uju ulonų pulku, vasarą dalyvavo ginant Hamburgą, vėliau pateko į danų korpuso sudėtį ir iki 1813-ųjų pabaigos kovojo Danijoje.

Prancūzijos kariuomenėje lietuviškieji daliniai išsiskyrė puošnėmis uniformomis, tačiau iki šių dienų išlikusių originalių to laikotarpio uniformų ar atskirų jų dalių yra nedaug: 17-ojo ulonų pulko karininko kiverį galima išvysti Varšuvoje, Lenkijos kariuomenės muziejuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugoma 19-ojo lietuviškojo ulonų pulko poručiko uniforma.

Šio periodo uniformų pavyzdžių mūsų muziejus neturėjo, todėl 2000 m. įsigijo Lenkijoje pagamintą 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko uniformos rekonstrukciją, o 2006-aisiais – dar šešias lietuviškųjų karinių dalinių uniforminių kepurų rekonstrukcijas. Taigi muziejui padovanota originali 17-ojo ulonų pulko kario kepurė – ypač svarbus ir vertingas eksponatas, papildęs rinkiniuose saugomų uniformų kolekciją.

Kepurė yra konfederatės tipo, korpusas juodos spalvos vilnonio audinio, viršus keturkampis, juodos odos, kampuose pritvirtintos dekoratyvinės metalinės detalės – stilizuotos liūto galvos. Prie trijų priekinių dekoratyvinių detalių prikabinti dirželiai iš metalinių grandelių. Apačioje kepurę juosia

6 cm pločio juodos spalvos odinė juosta, virš jos – 4 cm pločio aukso spalvos galionas. Kairiajame kepurės šone pritvirtinta baltos ir raudonos spalvos muaro kokarda su aukso spalvos metaliniu kryžiumi. Kepurės snapelis odinis, dažytas juodai, jo kraštas apjuostas 1 cm pločio metaline juosta. Virš snapelio pritvirtintas kepurės ženklas – žalvarinė plokštelė, kurioje pavaizduotas Vytis stilizuotų saulės spindulių fone. Kepurės ženklo aukštis 18 cm, plotis 20 cm. Kepurės šonuose – odiniai dirželiai, padengti žalvarinėmis plokštelėmis. Atskirai nuo kepurės yra odinė vidinė kepurės dalis, ant kurios matyti apvalus antspaudas „LIMOGES“.

Kartu su kepure buvo padovanotas ir 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko kario kepurės papildomas žalvarinis ženklas. Kepurės ženklai nėra visiškai identiški (skiriasi dekoru ornamentika), nes tuo metu buvo užsakyti pas skirtingus meistrus, be to, nebuvo paisoma griežtų standartų ar reikalavimų. XIX a. ikonografiniuose šaltiniuose taip pat sutinkame skirtingus to paties pulko uniforminės kepurės ženklų variantus.

KARIAMS SIAUBĄ KĖLĖS GINKLAS

Arvydas Pociūnas

Muziejaus ginklų saugyklose humanišku ginklų nėra. Visi jie vienaip ar kitaip susiję su neapsakomu skausmu, po kurio dažniausiai ateidavo mirtis. Vieni jos nepajusdavo, o kiti mirdavo siaubingose kančiose. Vienas iš tokių šėtonišku ginklų – liepsnosvaidis, skirtas svaidyti padegamąją medžiagą ir sudaryti sąlygas jai užsiliepsnoti.

Pro muziejuje eksponuojamą liepsnosvaidį (inventorinis Nr. G-92) lankytojai praeina beveik nekreipdami dėmesio, nors jis pradėjo kelti tikrą siaubą prieš 95 metus. 1901-aisiais vokiečių inžinierius Richardas Fydleris (Richard Fiedler) sukonstravo pirmąjį liepsnosvaidį, o 1912 m. Vokietijos kariuomenėje jau buvo visas liepsnosvaidininkų pulkas. Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai liepsnosvaidžius pirmą kartą panaudojo viename iš Vakarų fronto barų prieš anglų pėstininkus. Šie, išvydę naujojo ginklo poveikį, puolė į paniką ir, metę šautuvus, leidosi bėgti. 1916 m. vokiečiai naująjį ginklą masiškai panaudojo prie Verderno tvirtovės Vo (Voux) forto. Jie puolė grupėmis, kurias sudarė trys pėstininkų skyriai, sustiprinti minuotojais, kulkosvaidžiais, minosvaidžiais ir liepsnosvaidžiais. Tų pačių metų lapkričio 9-ąją, nors ir nesėkmingai, vokiečiai pirmą kartą liepsnosvaidžius panaudojo prieš Rusijos kariuomenę Rytų fronte ties Baranovičiais.

1915 m. vokiečių ginkluotėje buvo dviejų rūšių nešiojamieji liepsnosvaidžiai. Mažąjį „Veks“ sudarė 11 litrų talpos indas (panašus į gelbėjimosi ratą) su viduje esančiu degiuoju skysčiu ir balionu su azoto dujomis. Užpildytas liepsnosvaidis svėrė 24, tuščias – 13 kg. Esant 23 atmosferų slėgiui, nepertraukiama deganti srovė liejosi 20 sekundžių, o jos nuotolis siekė apie 25 metrus.

Vidutinis liepsnosvaidis „Kleif-M-1915 m.“ veikė tokiu pat principu kaip ir minėtas „Veks“, tik buvo didesnis: užpildytas svėrė 33,5, tuščias – 17,5 kg. Esant 23 atmosferų slėgiui, nepertraukiama deganti srovė liejosi 25 sekundes, jos nuotolis buvo 22 metrai. Sujungus du „Kleif“ aparatus, srovė liejosi 22 sekundes, jos nuotolis siekė 35–40 metrų.

Visi liepsnosvaidžiai veikė vienodu principu: degusis skystis didesnio ar mažesnio tūrio inde būdavo suspaudžiamas iki tam tikro laipsnio dujomis, sklindančiomis iš baliono per vamzdį. Spaudimas iki reikiamo slėgio būdavo sumažinamas specialiais prietaisais. Skystis, besiliejantis iš žarnos arba jau išsiliejęs ant žemės, būdavo uždegamas kibirkštį įžiebiančiomis granatomis.

Liepsnosvaidis „Kleif-M-16“,
pagamintas 1917 m. Vokietija

Muziejaus turimo liepsnosvaidžio
markiruotė

Liepsnosvaidininkas paleidžia degančio mišinio srovę

Dujų slegiamas jis tekėdavo iš indo per trumpesnę ar ilgesnę žarną su čiaupu, kurią karys nukreipdavo į reikiamą pusę. Buvo naudojami įvairūs lengvai užsidegančių skysčių mišiniai: naftos, benzino ir žibalo mišinys, lengvieji anglies distiliavimo produktai, sumaišyti su benzolu, arba sieros karbonatas su fosforu. 1915 m. vokiečių lengvąjį ir vidutinį liepsnosvaidžius aptarnavo du kariai. Vienas ant nugaros nešė metalinį indą, o kitas nukreipdavo žarną į reikiamą pusę. 1916 m. vokiečiai supaprastino vidutinį liepsnosvaidį ir pradėjo gaminti „Kleif-M-1916 m.“, kurį galėjo nešti ir aptarnauti vienas karys. Mūsų metu, nors ir rečiau, būdavo naudojami sunkieji liepsnosvaidžiai – pozicinių veiksmų ginklas; tokiems aptarnauti reikėjo 4–5 karių. Ginklas svėrė 85–125 kg ir veikė 70 m atstumu. Per Pirmąjį pasaulinį karą liepsnosvaidžiai buvo naudojami kaip pagalbiniė priemonė puolant priešininko apkasus, kulkosvaidžių lizdus, tvirtovių fortuose esančias ambrazūras, tankus. Liepsnosvaidininkas privalėjo greitai ir nepastebėtas prisiartinti prie tikslo, kad galėtų išnaudoti visus savo ginklo privalumus. Susivėlinusį karį snaiperis ar geras šaulys galėjo paversti dideliu degančiu fakelu. Vienintelis pastebėto liepsnosvaidininko išsigelbėjimo būdas buvo degančio skysčio srovę paleisti priešais save žemyn – pakilę juodi dūmai karį visai paslėpdavo. Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, Prancūzijos kariuomenės savanoris Anri Barbiusas rašė: *„Prisimenu, kaip aš peržengiau kažkieno degantį lavoną; jis buvo visas juodas, skaisčiai raudono kraujo klanas traškėjo liepsnose; taip pat aš prisimenu, kaip šalia manęs užsidegė kažkieno milinės skvernas ir paliko rūkstančią dūmų juostą...“*

Liepsnosvaidis Lietuvos kariuomenės manevrų metu

Taip jau atsitiko, kad 1916-aisiais vokiečiams nepraradus nė vieno kario pavyko užimti Verderno tvirtovės Duomono fortą. Tačiau netrukus pergales džiaugsmą užtemdė siaubas. Gegužės 8 d. forto kazematuose buvo vokiečių dviejų pulkų ir dviejų batalionų štabai, taip pat sužeistųjų perpildytas lazaretas. Nėra žinoma, dėl kokios priežasties granatų saugyklose įvyko sproginimas. Po granatų saugykla

buvo liepsnosvaidžių saugykla, kurią pasiekė sproginimo banga. Liepsnosvaidžių mišiniai užsidegė. Liepsna ir dūmai užpildė visus kazematus ir galerijas (forto ventiliacija tuo metu neveikė). Sproginėjant granatoms, degant mišiniams, pakilus temperatūrai, detonavo užsilikęs prancūzų 155 mm artilerijos pabūklų sviedinių sandėlis. Per vieną naktį vokiečiai neteko šimtų karių. Tie, kurie liko gyvi, galėjo pasakyti: aš mačiau kažką panašaus į pragarą.

Šiame kare liepsnosvaidžius taip pat naudojo Anglijos, Prancūzijos ir Rusijos kariuomenės. Po karo dėmesys šiam ginklui nesusilpnėjo. Į savo ginkluotę liepsnosvaidžius įtraukė ir daugiau Europos kariuomenių, taip pat ir Lietuvos.

1924 m. rugpjūčio 12–13 dienomis įvyko aukšto lygio Lietuvos kariuomenės manevrai, kuriuose dalyvavo Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursų klausytojai, Karo mokyklos kariūnai, Kauno įgulos daliniai. Manevruose buvo naudojama artilerija, minosvaidžiai, kulkosvaidžiai, kurių koviniai sviediniai ir šoviniai kaukdami pralėkdavo virš dalyvių galvų. Manevrų nuotraukoje šalia karininko matyti du kariai. Vienas iš jų ant nugaros yra užsidėjęs metalinį indą, kitas laiko nukreipęs žarną, iš kurios srūva degusis mišinys. 1926 m. sausio 25 d. krašto apsaugos ministro įsakyme Nr. 13 vienoje iš pastraipų tarp stambiųjų ginklų paminėti ugniasvaidžiai (liepsnosvaidžiai – A. P.). Daugiau medžiagos autorius apie juos nerado. Galbūt šie ginklai buvo panaudoti tik per 1924-ųjų manevrus, o paskui buvo laikomi sandėliuose. Gal mūsų karininkai, pamatę šio ginklo galią, atsisakė jį naudoti kaip nehumanišką. Kaip ten bebūtų, bet vienas iš šių liepsnosvaidžių, „Kleif-M-16“ pavyzdžio (25 atmosferų), pagamintas 1917 m. balandžio 23 d. (gamybos Nr. 1683), pateko į Vytauto Didžiojo karo muziejaus saugyklas.

Buvo konstruojami ir liepsnosvaidiniai tankai. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjungoje sukonstruoti tankai OT-26 ir T-130 spjaudydami liepsnas 1939 m. puolė suomių karius, įsitvirtinčius Manerheimo gynybos linijoje. Tačiau tai jau kita tema. Per Antrąjį pasaulinį karą, 1940-aisiais puldami Prancūziją, vokiečių kariai vėl aktyviai naudojo šį ginklą. Vienas vokiečių parašiutininkas dalyvavo puolant vieną iš naujausių ir stipriausių belgų Ebedo-Emaelio fortą. Jis rašė: *„Beveik nesitaikęs iššoviau į tą pusę. Tikriausiai pataikiau į vieną iš priešininkų. Sekundei šaudymas nutilo. To ir užteko, kad prie durų pribėgtų mūsų liepsnosvaidininkas. Iš ginklo vamzdžio išsiveržė ugnies srovė ir mes išgirdome belgų riksmus ir dejones. Pro angas pradėjo veržtis juodi dūmai.“*

Karo metais liepsnosvaidžius plačiai naudojo JAV, Japonijos ir Sovietų Sąjungos kariuomenės. Šis žiaurus ginklas neužmirštas ir šiandien, o jo pirmtaką galima pamatyti mūsų muziejaus ekspozicijoje.

Jaunieji karininkai su savo turtu. 1936 m.

IŠLEISTUVĖS TARPUKARIO LIETUVOS KARO MOKYKLOJE

Danguolė Graibuvienė

Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuotraukų rinkiniuose saugoma ikonografinė medžiaga leidžia detaliai iliustruoti kai kurias tradicinėmis tapusias Karo mokyklos šventes, jos ceremonijas. Viena ryškiausių Karo mokyklos švenčių – karininko laipsnio suteikimas kariūnams. Išleistuvių šventė buvo itin įsimintina ir patiems Karo mokyklos auklėtiniams.

Pasidomėti Karo mokyklos išleistuvių ceremonialu paskatino trys gana retos 1936 metų nuotraukos, kuriose kariūnai mokykloje matuojasi uniformas; stovi didžiuliai lagaminai, skirti jų mantai, o džiaugsmu švytintys veidai rodo sulaukus neeilinės šventės.

Tris pirmąsias laidas Karo mokykla išleido Nepriklausomybės kovų metais, tad dauguma jaunųjų leitenantų po kuklios išleistuvių ceremonijos išvyko tiesiai į frontą. Nepaisant sunkmečio, pagal išgales buvo rūpinamasi jaunųjų karininkų materialine padėtimi. Pirmųjų Karo mokyklos laidų kariūnams buvo skiriama 1500 auksinų pašalpa rūbams ir kitoms būtiniausioms

Paskutinis vakaras prieš gaunant leitenanto laipsnį. 1936 m.

reikmėms. Dalis šios sumos buvo skiriama pinigais, kita dalis – daiktais. I laidos karininkai gavo milinę, 3 metrus gelumbės, diržą, antklodę, lagaminą ir 500 auksinų, už kuriuos turėjo pasisiūdinti rūbus, batus, kitus reikmenis¹. Minėtos pašalpos, suprantama, neužteko. Priklausomai nuo ekonominių sąlygų skiriamos pašalpos pinigine ir daiktine išraiška kito kiekvienais metais. Blogiausiai aprūpinti buvo III laidos karininkai. Uniformoms pasisiūdinti nebuvo laiko, todėl kiekvienam išleidžiamajam buvo išduota po 6 metrus vilnonės medžiagos rūbams ir milinei, odos batams, pakėlimo į laipsnį pašalpa². Taip pat buvo išduoti kasdien dėvėti angliški kareiviški rūbai, kuriuos kai kam teko vilktis ant pliko kūno, nes valdiškus apatinius reikėjo grąžinti, o nuosavų įsigyti nespėjo³.

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, augant ekonomikai, gerėjo ir Karo mokyklos materialinė bazė. 1935 m. liepos 3 d. buvo patvirtintas Karo mokyklos statutas, pagal kurį Karo mokyklą baigę jaunesnieji leitenantai už 1500 litų pašalpą turėjo įsigyti kepurę, milinę, du mundurus, dvejus viršutines kelnes, vieną porą batų, vieną porą aulinių batų, ketverius apatinius marškinius, ketverias apatines kelnes, keturis rankšluosčius, keturias paklodes,

¹ Pirmojo Lietuvos prezidento Karo mokykla 1919–1939, p. 102.

² Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.), Vilnius, 2007, p. 45.

³ Pirmojo Lietuvos prezidento Karo mokykla 1919–1939, p. 103.

Karo mokyklos išleidžiamoji laida persirengia karininkų uniformomis kardų įteikimo ceremonijai. 1932 m. spalio 31 d.

IX karininkų laidos išleistuvių pietūs. 1927 m. rugsėjo 8 d.

šešias poras kojinių, antklodę, po vieną porą kasdienių ir išėiginių pirštinių, diržą, išėiginę juostą, apsiaustą, planšetę, lagaminą ir kitų smulkių būtiniausių reikmenų. Už likusius 300–400 litų reikėjo įsigyti reikalingiausius baldus: lovą, staliuką, kelias kėdes⁴.

Nėra tikslių duomenų, kada ir kaip išleidžiamojo kurso kariūnai įsigydavo šiuos daiktus. Kaip rašo XIV laidos j. ltn. P. Gužaitis, „ypatingas šurmulys kilo, kai atgabeno naujus rūbus ir suvažiavo visas būrys siuvėjų įvairiems trūkumams pataisyti. Kariūnai vienas per kitą brovėsi prie siuvėjų, matavosi uniformas, tvarkėsi naujutėlaičius, įvairių daiktų prikrautus lagaminus“⁵. Tai gi išleistuvių šventė prasidėdavo laukimo nuotaikomis gerokai anksčiau, nei įvykdavo oficiali ceremonija.

Oficialus pakėlimo į karininkus ceremonias formavosi iki 3-iojo dešimtmečio pabaigos. Pirmųjų laidų išleistuvės buvo labai kuklios – pamaldos, laipsnio suteikimo akto skaitymas, paradinis žygiavimas pro Vyriausybę, išleistuvių pietūs ir bendra nuotrauka. Graži, visam gyvenimui įsimenama kardų įteikimo tradicija aprašyta 1927 metų „Karde“⁶. IX laidos kavaleristams ir artileristams prezidentas įteikė kardus, o kitų ginklo rūšių karininkams – špagas. Abiejose špagos geležtės pusėse buvo po menišką graviūrą: vienoje pusėje pažymėti svarbiausi Lietuvos kariuomenės laimėjimai senovėje, kitoje – Nepriklausomybės laikų pergalės. Špagos, įteiktos IX laidos karininkams, vėliau buvo pakeistos kardais⁷. 1929 m. išleidžiant XI karininkų laidą, Karo mokyklai buvo įteikta vėliava, todėl galima daryti prielaidą, kad vėliavos perdavimo ceremonija atsirado apie 1931 metus. Atsiradus naujoms išleistuvių apeigoms, šiek tiek keitėsi ceremonijų eiliškumas, šventė būdavo iškilmingesnė ir įspūdingesnė.

Išleistuvių rytą vėliavomis papuoštoje Karo mokykloje buvo juntama nepaprastai iškilminga ir paslaptinga nuotaika. Paskutinį kartą mokyklos auklėtiniai rengėsi kariūnų uniformomis ir avėsi daug žygių mačiusiais batais, paskutinį kartą pagal komandas kuopos rikiavosi pusryčiams. Apie devintą ar pusę dešimtos Karo mokyklos batalionas rikiuodavosi užsiėmimų aikštėje. Rikiuotės dešiniajame sparne stovėdavo išleidžiamieji, o toliau – vyresnis ir jaunesnis kursas. Išleidžiamųjų dešinėje stovėjo karys su mokyklos vėliava, iš šonų – du karininkai – vėliavos asistentai⁸. Į aikštę atvykusį mokyklos vir-

⁴ Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.), Vilnius, 2007, p. 65.

⁵ Didi diena mūsų Alma Matris sienose // Kariūnas, 1932, Nr. 2, p. 8.

⁶ Karo mokyklos šventė ir naujų karininkų IX laida // Kardas, 1927, Nr. 26–27, p. 377.

⁷ Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.), Vilnius, 2007, p. 53.

⁸ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., Čikaga, 1986, p. 681.

Prezidentas A. Smetona atvyksta į XI karininkų laidos išleistuves. 1929 m. spalio 7 d.

Prezidentas A. Smetona, lydimas krašto apsaugos ministro plk. B. Giedraičio, Karo mokyklos viršininko gen. ltn. J. Jackaus ir kitų aukšto rango karininkų, apeina karininko laipsnio suteikimui išrikiuotas XV karininkų ir VII atsargos karininkų laidas. 1933 m. rugsėjo 15 d.

. XVIII karininkų laidos išleistuvių pamaldos. 1936 m. rugsėjo 15 d. Iš kairės: gen. št. plk. J. Černius, kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis, plk. S. Dirmantas, Karo mokyklos viršininkas gen. št. plk. K. Musteikis, prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas J. Tūbelis, švietimo ministras K. Šakenis, gen. S. Žukauskas.

šininką su raportu pasitikdavo bataliono vadas. Dešimtą valandą batalionas, palikęs aikštėje sustatytus šautuvus, su vėliava priekyje grįždavo į aktų salę dalyvauti pamaldose.

Į pamaldas Karo mokykloje rinkosi ir aukštoji valstybės bei karo vadovybė. Priekyje buvo sodinami garbingiausi svečiai: Respublikos prezidentas, krašto apsaugos ministras, kariuomenės štabo viršininkas, kiti aukšto laipsnio karininkai – šių iškilmių dalyviai.

Po pamaldų Karo mokyklos batalionas vėl išsirikiuodavo užsiėmimų aikštėje. Į aikštę atvykstantį prezidentą, dažniausiai lydimą krašto apsaugos ministro, Karo mokyklos viršininko ar kitų aukštų karininkų, su raportu pasitikdavo bataliono vadas. Orkestrui grojant Prezidento maršą, prezidentas apeidavo kariūnų rikiuotę ir pasisveikindavo. Sustojęs ties rikiuotės viduriu, galvos linktelėjimu duodavo ženklą mokyklos viršininkui, o šis įsakydavo adjutantui perskaityti įsakymą kariuomenei apie kariūnų pakėlimą į jaunesniojo leitenanto laipsnį. Perskaičius pakėlimo aktą ir prezidentui pasveikinus jaunuosius karininkus, buvo giedamas himnas. Po himno vyriausiajam gin-

Karo mokyklos vėliavos perdavimo ceremonija. 1936 m. rugsėjo 15 d.

Pakėlimo į karininkus akto skaitymas. 1932 m. spalio 31 d.

Kardo įteikimo ceremonija. „Be reikalo nepakelk, be garbės nenuleisk!“.
1933 m. rugsėjo 15 d.

XIII laidos karininkas bučiuoja ką tik įteiktą
kardą. 1931 m. spalio 24 d.

← XIII laidos karininkų laidos priesaika
bučiuojant vėliavą. 1931 m. spalio 24 d.

Karo mokyklos kariūnų, pakeltų į karininkus, priesaika. Apie 1936–1939 m.

kluotųjų pajėgų vadui buvo tris kartus sušunkama „valio“⁹. Kol prezidentas su palydovais ir svečiais užimdavo savo vietas tribūnoje, mokyklos batalionas persirikiuodavo iškilmių maršui. Pro tribūną iškilmių maršu pražygiuodavo visa mokykla, vedama mokyklos viršininko. Tai būdavo paskutinis išleidžiamųjų paradas.

Po iškilmių maršo kariūnai išsirikiuodavo priešais mokyklos rūmus, kur iškilmingai, su tam tikromis ceremonijomis, būdavo perduodama vėliava mokykloje liekantiems kariūnams. Vėliavą perimdavo antrojo kurso geriausias kariūnas. Vėliavą perduodantysis raportuodavo: „Pirmojo Lietuvos prezidento Karo mokyklos vėliavą saugoti perduodu.“ Vėliavą priimantysis pakartodavo tą patį raportą, tik vietoj žodžio „perduodu“ sakydavo „priimu“ ir priklausęs bei pabučiavęs vėliavą perimdavo¹⁰. Po vėliavos pagerbimo ceremonijos vėliavą, lydimą asistentų, nunešdavo į aktų salę, o jaunieji leitenantai būdavo paleidžiami persirengti naujomis karininkų uniformomis.

Persirengę pakeltieji ėjo į aktų salę kardų įteikimo iškilmėms. Viename aktų salės šone rikiuodavosi jaunieji karininkai, kitame – prezidentas, krašto apsaugos ministras, kariuomenės štabo viršininkas ir mokyklos vadovybė. Arčiau durų – svečiai. Ant ilgo, žalia gelumbe dengto stalo gulėdavo eile

⁹ P. L. P. Karo mokyklos XVII kadro karininkų ir X atsargos karininkų laidų išleistuvės // Kardas, 1935, Nr. 19, p. 407.

¹⁰ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., p. 682.

Išleistuvių paradas. 1935 m. rugsėjo 15 d.

sudėti kardai. Juos pašventindavo mokyklos kapelionas. Adjutanto šaukiami jaunieji karininkai prieidavo prie prezidento ir priklaupdavo ant vieno kelio. Prezidentas, palietęs kardo ašmenimis petį, tardavo simboliškus žodžius: „Be reikalo nepakelk, be garbės nenuleisk“ ir įteikdavo kardą. Kiekvienas karininkas, pabučiavęs ginklo ašmenis, atsistojęs saliotuodavo juo prezidentui, tada įdėjęs kardą į makštį grįždavo savo vieton¹¹. Po kardų įteikimo ceremonijos jaunieji karininkai prisiekdavo pakėlę ranką ir kartodami kapeliono skaitomus priesaikos žodžius. Vėliau bučiuodavo mokyklos vėliavą, evangeliją ir kryžių. Oficialios iškilmės baigdavosi bendra svečių ir išleidžiamųjų karininkų nuotrauka.

Apie tryliką valandą pačių kariūnų papuoštoje sporto salėje prasidėdavo iškilmingi pietūs. Į salę susirinkdavo visa aukštoji karinė vadovybė, mokykloje dėstę ir išleidžiamieji karininkai. Puotos metu buvo sakomos kalbos, linkėjimai, keliami tostai. Išleidžiamųjų vardu už pamokymus ir linkėjimus dėkodavo vienas iš jaunesniųjų leitenantų. Iš puotos išvykus prezidentui ir kitiems aukštiesiems svečiams, jaunieji karininkai dar kurį laiką šnekučiuodavosi, dainuodavo liaudies dainas. Vakare toje pačioje salėje vykdavo šokiai.

Pirmąjį naujojo gyvenimo rytą jaunieji karininkai susirinkdavo aktų salėje, kur mokyklos viršininkas paskutinį kartą su visais atsisveikindavo.

¹¹ P. L. P. Karo mokyklos XVII kadro karininkų ir X atsargos karininkų laidų išleistuvės // *Kardas*, 1935, Nr. 19, p. 407.

LIETUVOS KARIUOMENĖS ORKESTRAI 1919–1940 METAIS

Lina Urbonienė

Muzika karių gyvenime užima labai svarbią vietą, o dūdų orkestrai – nepamainomi talkininkai žygiuose, naujokų sutiktuvėse, paraduose ir šventėse. Fronte muzika pakeldavo kariams ūpą, suteikdavo jėgų ir energijos. Ne vienas mūšis buvo laimėtas dar ir dėl to, kad kovotojų dvasią stiprino galingi kariško maršo garsai.

Lietuvoje kariniai dūdų orkestrai pradėjo kurtis kartu su kariniais daliniais. Kol kas jų istorija mažai tyrinėta, o žinių nėra daug. Daugiausia informacijos šia tema galima rasti tarpukario karinėje spaudoje.

Pirmuoju Lietuvos kariuomenės dūdų orkestru reikėtų laikyti 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko orkestrą, įkurtą 1919 m. vasario 15 d. Jo užuomazga buvo Kauno šv. Juozapo draugijos pučiamųjų orkestras, susibūręs 1918 metais, vadovaujamas kapelmeisterio J. Gužo. Šis iki 1918-ųjų gyveno ir tarnavo Rusijoje. Rusų kariuomenėje išmoko muzikuoti, laisvu nuo tarnybos metu privačiai studijavo konservatorijos svarbiausio kurso dalį¹. Karjerą pučiamųjų orkestre jis pradėjo orkestro auklėtiniu, vėliau tapo laisvai samdomu orkestrantu ir galiausiai 99-ajame Ivangorodo pulke pradėjo eiti kapelmeisterio pareigas².

1918 metais grįžęs į Lietuvą, J. Gužas subūrė minėtą Šv. Juozapo draugijos pučiamųjų orkestrą, kuris du kartus per savaitę grojo „Metropolio“ salėje, koncertavo įvairiuose pasilinksminimų vakarėliuose Kaune. Orkestro koncerte apsilankęs pulkininkas V. Grigaliūnas-Glovackis pakvietė pagroti organizuojamo 2-ojo pėstininkų pulko kariams Aukštojoje Panemunėje. J. Gužas prisimena: „*Aš, kaip užaugęs kariuomenėje, tokį pakvietimą priėmiau su malonumu ir kartu pakviečiau stoti visus muzikantus. Bet čia tarp muzikantų įvyko skilimas. Vieni, kurie tarnavo rusų kariuomenėje muzikantais, tuojau sutiko stoti į pulką, o kiti, kaip amatininkai ir muzikantai mėgėjai, atsisakė, ir tuo būdu aš su dešimčia žmonių muzikantų 1919 m. vasario 15 d. įstojau į 2-ą pėstininkų pulką.*“³ Kapelmeisterio J. Gužo vadovaujamas orkestras jau pirmaisiais kūrimosi mėnesiais dalyvavo kareivio P. Eimučio laidotuvėse, 1919 m. gegužės 11 d. – pirmojoje iškilmingoje Lietuvos kariuomenės priesaikoje.

¹ Batavičius A. Tauragės apskrities dūdų orkestrai. Tauragė, 1995, p. 21.

² Kariuomenės gyvenimas. 2 pėst. pulkas // Karys, Nr. 51–52, 1937, p. 1495.

³ Kuriant savo karinę muziką // Karys, Nr. 6–7, 1938, p. 195.

2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko pučiamųjų orkestras.
Kaunas, Šančiai, 1932 m.

Po kelių dienų, 1919 m. vasario 24 d., antrasis Lietuvos kariuomenės dūdų orkestras buvo įkurtas 1-ajame pėstininkų pulke. Jam vadovavo kapelmeisteris J. Gudavičius. 1918 metų gruodį J. Gudavičius buvo mobilizuotas ir paskirtas į 1-ąjį pėstininkų pulką, tačiau susiklosčius nepalankioms aplinkybėms pulką pasiekė tik 1919 metų vasarį, kai šis pateko į bolševikų apsuptį. Sėkmingai ištrūkęs iš apsupties, J. Gudavičius vasario 24-ąją pasiekė Marijampolės pulko štabą, kur gavo pulko vado įsakymą skubiai organizuoti orkestrą⁴. Savo prisiminimuose kapelmeisteris rašo: „Išvykau į Žemaitiją rinkti savanorių ir be pinigų pirkti pasitaikiusius orkestrui instrumentus. Prisiėję savo pinigais supirkinėti pučiamuosius instrumentus, nes pulkas pinigų skirti tam reikalui negalėjo ir neturėjo.“⁵ Per trumpą laiką J. Gudavičius subūrė 18 orkestrantų komandą. Muzikantus parėmė Stulgių klebonas kun. Skinderis. Jis nupirko devynis instrumentus⁶. Orkestras kartu su pulku keliavo į frontą prie Alytaus, vėliau į Daugpilį, dalyvavo mūšiuose su bermontininkais.

Apie kitų pulkų orkestrus žinių yra nedaug. Manoma, kad XX a. 3-iajame dešimtmetyje visi Lietuvos kariuomenės pėstininkų ir kavalerijos pulkai turėjo savo etatinius orkestrus. Faktų apie įvairių pulkų orkestrus aptinkama archyvinėje medžiagoje, Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose

⁴ Kaip aš organizavau pirmąjį mūsų kariuomenės dūdų orkestrą // MAB RS. f-193-165, l. 2.

⁵ Ten pat.

⁶ Batavičius A. Tauragės apskrities dūdų orkestrai, p. 22.

Lietuvos kariuomenės orkestrai 1919–1940 m.

5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko orkestras. 1923–1927 m.

1-ojo husarų Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas Tautos šventės parade. Kaunas, Laisvės alėja, 1927 m. gegužės 15 d.

saugomoje ikonografinėje medžiagoje, to meto karinėje spaudoje. Pavyzdžiui, 1921–1928 metais 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko orkestras dažnai būdavo kviečiamas groti Karo muziejaus sodelyje per karo invalidų atliekamą žuvusiųjų už Lietuvos laisvę pagerbimo ir vėliavos pakėlimo bei nuleidimo ceremoniją. Valstybinių švenčių metu būdavo pakviečiami keli orkestrai⁷. Per paradas tiek pėstininkų, tiek kavalerijos pulkai pasirodydavo su savo orkestrais. 1927 m. gegužės 15 d. Tautos šventės metu 1-asis husarų Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas kartu su orkestru dalyvavo šventiniame parade Laisvės alėjoje⁸. Orkestrantai, išsiskirdami iš kitų husarų pulko karių, jojo ant baltų žirgų.

Karinėje spaudoje užsimenama apie 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulko orkestro koncertus Klaipėdoje 1931-aisiais⁹, 1937 metais minima, jog susikūrė 3-iojo dragūnų Geležinio Vilko pulko orkestras.

Mažesnės karinės dalys galėjo pasikviesti arba pasisamdyti orkestrus iš kitų pulkų. Šią tvarką 1921 m. nustatė įsakymas kariuomenei Nr. 296. Jis skelbė: „*Kiekviena atskira rikiuotės dalis ne mažesnė atskiro bataliono, neturinti savo orkestro, gali kviešti veltui savo metinėms šventėms orkestrą iš artimiausios kariuomenės dalies, jeigu toksai tą dieną jai pačiai nereikalingas neatbutiniams tarnybos reikalams ir jeigu atstumas ne didesnis nei 100 km geležinkeliu ir 25 km paprastais keliais.*“¹⁰

Ilgą laiką Karo muziejus taip pat neturėjo savo orkestro. Karo invalidų atliekamos žuvusiųjų už Lietuvos laisvę pagerbimo ir vėliavos pakėlimo ceremonijos metu valstybės himną ir gedulo maršą sugroti buvo kviečiami 2-ojo pėstininkų, 5-ojo pėstininkų arba 1-ojo husarų pulko orkestrai. Karo muziejaus viršininkas gen. lt. V. Nagevičius nuolat susidurdavo su orkestro paieškų problema. Pulkų orkestrai dažnai būdavo užimti savo dalyje ir negalėdavo dalyvauti ceremonijoje. Be to, kiekvieną kartą muziejaus viršininkas turėdavo iš anksto informuoti pulkų vadus, kada jam bus reikalingas orkestras. Todėl 1928 metais gen. lt. V. Nagevičius kreipėsi į Krašto apsaugos ministeriją su prašymu leisti jam steigti orkestrą. Generolo prašymas buvo patenkintas, orkestro kapelmeisteriu paskirtas J. Gudavičius. Jis subūrė šešiolikos žmonių orkestrą, pavadintą Karo invalidų orkestru. Pradžioje orkestrantai būdavo priimami neetatiniiais darbuotojais, vėliau kai kurie tapdavo etatiniais muzikantais ar gaudavo Karo muziejaus civilio tarnautojo pareigas. Atlyginimas buvo nedidelis, todėl kadrai

⁷ Telefonograma 5 p. pulko adjutantui, 1927-07-23 // LVCA, f. 1764, ap. 1, b. 125, l. 53.

⁸ Fotonuotrauka // VDKM. Fa-17315/30.

⁹ Mūsų orkestrai // Karys, Nr. 16, 1931, p. 311.

¹⁰ Įsakymas kariuomenei Nr. 296, Kaunas, 1921-12-23, § 9.

Karo muziejaus orkestras. 1928 m.

3-iojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulko orkestras.
1926 m. rugpjūčio 27 d.

nuolat keitėsi. Pasitaikydavo, kad muzikantai būdavo atleidžiami dėl prasižengimų tarnyboje, girtavimo ar nepadarę pažangos muzikos srityje¹¹. 1930-aisiais orkestrui vadovauti pradėjo kapelmeisteris E. Gailevičius, turintis gerą muzikinį išsilavinimą. Muzikantams jis išskėlė kelias svarbias užduotis. Pirmiausia – tarnybinė-reprezentacinė: dalyvauti visose tautinėse, karinėse šventėse, iškilmėse sutinkant garbingus muziejaus svečius. Kita užduotis – kultūrinė: muziejaus lankytojams ir Kauno miesto svečiams parengti ir atlikti meninę programą. Trečioji užduotis – būti pavyzdžiu kitiems pučiamųjų orkestrams, o tam reikia tobulai įvaldyti muzikinę techniką ir repertuarą¹². Muziejaus orkestras šias užduotis sugebėjo įgyvendinti, puikiai reprezentavo ne tik Karo muziejų, bet ir Kauno miestą Dainų švenčių metu, sutinkant užsienio valstybių delegacijas. Jo koncertai buvo įtraukti į Kauno radiofono programą.

Lėšų orkestrai galėjo užsidirbti grodami įvairiuose vakarėliuose, gegužinėse, šokiuose. 45 proc. uždarbio būdavo pervedama į karinės dalies ekonomines sumas, 15 proc. atitekdavo kapelmeisteriui, bet tik tuo atveju, jei jis renginyje dalyvaudavo kartu su orkestru¹³. Muzikantai lygiomis dalimis pasidalindavo likusius 40 proc. Pinigai būdavo išmokami po kiekvieno koncerto.

Orkestro sąstatą paprastai sudarydavo kapelmeisteris, kuopininkas, liktiniai puskarininkiai, kareiviai, muzikantai-auklėtiniai (arba mokiniai), taip pat civiliai tarnautojai. Kapelmeisteris buvo atsakingas už orkestro veiklą, rūpinosi repertuaru, rengė muzikos mokymo planus, rūpinosi orkestrantų drausme. Jis turėjo tokias pat teises kaip ir kuopos vadas. Kapelmeisteris kartu su orkestru dalyvavo visuose renginiuose, susijusiuose su karine tarnyba: valstybinėse iškilmėse, pulko šventėse, paraduose, apžiūrose, vykdavo į kitus pulkus. Privačiuose renginiuose kapelmeisteris galėjo nedalyvauti. Papildomai užsidirbti jis galėjo mokydamas muzikos privačiai ir valstybinėse mokyklose¹⁴. Kapelmeisteris turėjo pavaduotoją – kuopininką. Kiekviena orkestre buvo vadinamųjų auklėtinių – nepilnamečių jaunuolių nuo 14 metų, į orkestrą priimtų kaip mokiniai. Pirmenybė buvo teikiama muzikantų vaikams ir našlaičiams. Šie jaunuoliai buvo pilnai išlaikomi, gaudavo drabužius, gyveno kartu su kariais kareivinėse. Orkestras galėjo turėti 4–6 auklėtinius. Mokiniui būdavo privalomas bandomasis laikotarpis, kurio metu kapelmeisteris nustatydavo, ar jis tinkamas muzikavimui. Be muzikos, visi orkestrantai turėjo išeiti karinį

¹¹ Karo muziejaus orkestras // Lietuvos aidas, Nr. 115, 1930, p. 5.

¹² Karo muziejus // LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 150, l. 7.

¹³ Įsakymas kariuomenei Nr. 70, Kaunas, 1936-11-05, § 2.

¹⁴ Lietuvos kariuomenės dūdų orkestrų nuostatai, 1939 // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 235, l. 6.

1-ojo husarų Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko orkestras
Ažuolyne. Kaunas, 1924 m.

Karo mokyklos orkestras laisvalaikiu. Kaunas, 1926 m.

mokymą. Jiems buvo privaloma rikiuotė, vidaus tarnyba, fizinis lavinimas ir orkestro rikiuotė¹⁵. Viduriniojo išsilavinimo žinias mokiniai galėjo įgyti vakariniuose kursuose. Gyvenimas kareivinėse su vyresniais kariais ne visada teigiamai veisdavo paauglius: nemažai jų užaugdavo silpnavaliais žmonėmis, nors muzikiniu atžvilgiu būdavo labai gabūs. Kapelmeisteriai labai rūpinosi jaunaisiais muzikantais, į auklėjamąjį darbą įtraukdavo pulko kapelionus, Karininkų šeimų moterų draugijos nares.

Iki 1935-ųjų kariuomenės orkestrai tvarkėsi kas sau. Pasitaikydavo įvairių aplaidumo atvejų. Kariuomenės vadovybė atkreipė į tai dėmesį ir pavedė Spaudos ir švietimo skyriui orkestrų veiklą koordinuoti centralizuotai, todėl buvo įvesta kariuomenės muzikos instruktoriaus pareigybė. Pirmuoju instruktoriumi paskirtas Vytauto Didžiojo karo muziejaus kapelmeisteris E. Gailevičius¹⁶. Jam buvo pavesta kariuomenės orkestruose išsiaiškinti padėtį, rūpintis inventorius išsigijimu, muzikiniu repertuaru, koordinuoti visų kapelmeisterių veiklą. 1939-aisiais buvo patvirtinti Lietuvos kariuomenės dūdų orkestrų nuostatai. Jie reglamentavo visą orkestrų veiklą¹⁷.

XX a. 4-ajame dešimtmetyje populiarioji muzika, džiazas užvaldė ir kariuomenę. Kiekviename pulke, be pučiamųjų orkestro, buvo po džiazos kapelą – džiazbandą. Ją sudarydavo muzikantai, grojantys styginiais instrumentais, fortepijonu, saksofonu, kai kuriais pučiamaisiais ir mušamaisiais instrumentais. Šios kapelos grojo kareivių šokiuose, privačiuose vakarėliuose, kurortų restoranuose. Pasitaikydavo, kad po tokių pelningų ir triukšmingų vakarėlių muzikantai pradėdavo nepaisyti drausmės, vėluodavo grįžti į kareivines, dažnai neblaivūs papildavo į įvairias kuriozines situacijas, net į areštinę. Stengiantis išspręsti šią problemą, nuo 1936 m. džiazos kapeloms buvo uždrausta koncertuoti privačiai. Jos galėjo groti tik karinių dalių ramovėse ir kariškių organizuojamuose renginiuose.

Ilgą laiką Lietuvos kariuomenės dūdų orkestrų muzikinis repertuaras buvo skurdokas. Ypač trūko lietuviškų maršų. Kompozitoriai nerodė didelio susidomėjimo pučiamųjų orkestrais. Šią problemą bandė spęsti patys kapelmeisteriai. Jie ėmė kurti sutikimo, pulkų vardinius, žygio maršus. Vieni geresnių buvo 2-ojo pėstininkų pulko kapelmeisterio J. Gužo sukomponuoti maršai „Kur bėga Šešupė“, „Valio Vytautiečiai“, „Nauja gadynė“¹⁸. Kapelmeisteris

¹⁵ Ten pat, l. 7.

¹⁶ Kariuomenės Spaudos ir švietimo skyriaus raštas Nr. 33945, 1935-10-15 // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 195, l. 47.

¹⁷ Lietuvos kariuomenės dūdų orkestrų nuostatai, 1939 // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 235, l. 541–560.

¹⁸ Kariuomenės gyvenimas. 2 pėst. pulkas // Karys, Nr. 51–52, 1937, p. 1495.

Karo mokyklos džiazų kapela. Kaunas, 1931 m.

J. Gudavičius taip pat sukūrė keletą muzikinių kūrinių: „Žemaitišką fantaziją“, lietuviškų dainų popuri, muzikinį vaizdelį „Iš kariuomenės gyvenimo“. Nuo 1937 metų pradėti organizuoti kasmetiniai kariuomenės maršų konkursai. Juose galėjo dalyvauti visi Lietuvos piliečiai ir užsienyje gyvenantys lietuviai¹⁹. Laimėtojai buvo premijuojami. Konkursus ėmė skelbti ir atskiri pulkai. Šie konkursai vyko gana sėkmingai, į karinės muzikos kūrybą įsitraukė ne tik kapelmeisteriai, bet ir kompozitoriai profesionalai, jaunimas. Konkursų dėka karinių pučiamųjų orkestrų repertuaras išaugo iki kelių šimtų kūrinių.

Lietuvos kariuomenės orkestrai, pradėję formuotis kartu su besikuriančia kariuomene, vadovaujami gabių kapelmeisterių, per dvidešimt Nepriklausomybės metų išaugo. Jų muzikinis profesionalumas kilo, repertuaras plėtėsi. Kariniai orkestrai buvo populiarūs visuomenėje, jų koncertai parkuose, kurortuose sutraukdavo gausias klausytojų minias. Nesudėtingi nuotaikingi kūriniai, paremti liaudiškomis melodijomis, paprastiems piliečiams buvo suprantami ir savi. Populiariųjų džiazų kapelų atliekami kūriniai plėtė klausytojų akiratį, supažindindami su modernia lengvąja muzika, pasaulį užvaldžiusiu džiazu.

¹⁹ Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius skelbia kariuomenės maršam parašyti konkursą // *Karys*, Nr. 20, 1937, p. 537.

IŠSKIRTINĖ JUOZO ZIKARO KŪRYBINĖS VEIKLOS SRITIS

Gerarda Dručkuvienė

2011 m. lapkričio 11 d. sukanka 130 metų, kai gimė žymus lietuvių dailininkas, skulptorius Juozas Zikaras (1881–1944). Turbūt visi žino tokius jo darbus kaip Laisvės paminklas, Knygnešio statula, žymių mūsų kultūros ir visuomenės veikėjų biustai. Dalis menininko darbų saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje, puošia muziejaus sodelį. O kiekvieno lietuvių širdžiai mielos Laisvės skulptūros gipsinė kopija yra vienas pirmųjų muziejaus eksponatų, 1922 metais padovanotas Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto. Tačiau kažin ar kiekvienam yra žinomas ne mažiau reikšmingas menininko kūrybinis palikimas – tarpukario Lietuvos monetos. J. Zikaras vienintelis prieš karą dirbo šioje srityje ir visos to laikotarpio monetos turi tokią išvaizdą, kokią šis menininkas joms suteikė. O ji tikrai puiki. Tikėkimės, kad apie jų meninę vertę savo žodį tars menotyrininkai. O šios temos tikslas – trumpam nusi-kelti į monetų, tiksliau – jų modelių, kūrimo laikus, papasakoti, kokiomis aplinkybėmis tie modeliai gimė, su kokiomis problemomis kūrybos procese susidūrė autorius.

1925 metais į apyvartą buvo išleistos naujutėlaitės 1, 2 ir 5 litų sidabrinės ir 1, 5, 10, 20 ir 50 centų aliuminio-bronzos lydinio monetos, nukaltos Anglijoje. Kol monetos pasirodė, buvo atlikta begalė parengiamųjų darbų. Vienas iš jų – monetos apipavidalinimas, juk neturėdama konkrečios išvaizdos, moneta negali egzistuoti. Taigi Finansų ministerija paskelbė konkursą ir kreipėsi į Lietuvos menininkus. J. Zikaras tuo metu gyveno Panevėžyje, miesto gimnazijoje dėstė piešimą ir vadovavo dailės būreliui. Jis ne tik skatino savo mokinius dalyvauti šiame konkurse, bet ir pats jame dalyvavo. Tai liudija 5, 10 centų ir 1 lito monetų piešti projektai, išsaugoti skulptoriaus dukros Alytės Zikaraitės, kuri, po tėvo mirties likusi gyventi jo name (Kaune, J. Zikaro g. 3), ne tik su meile prižiūrėjo ir saugojo tėvelio palikimą, bet ir buvo įkūrusi pusrūsyje esančiose dirbtuvėse neoficialų muziejų, veikusį nuo 1959 metų. Po A. Zikaraitės (1998) ir jos vyro (2000) mirties namas su visais jame saugomais skulptoriaus darbais testamentu atiteko Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui. 2001-aisiais, minint J. Zikaro 120-ąsias gimimo metines, jame buvo atidarytas memorialinis muziejus. Taigi šiuo metu Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomuose

Nebaigtas auksinės monetos plastilininis modelis. Ø 212 mm

Auksinės monetos plastilininis modelis. Ø 212 mm

50, 20 ir 10 centų gipsiniai modeliai. Ø 142 mm, Ø 174 mm ir Ø 156 mm

minėtuose projektuose gausu mums brangių tautinių simbolių, liaudiškų ornamentų, augalinių motyvų, atspindinčių ano laikotarpio dvasią ir autoriaus patriotinį nusiteikimą. Deja, šie, kaip ir konkursą laimėjusio J. Zikaro mokinio Bernardo Bučo, projektai niekada nebuvo įgyvendinti. Priežastis labai paprasta – jie neatitiko štampos gamybos techninių reikalavimų ir buvo sunkiai pritaikomi. Ir tai nenuostabu, juk savi pinigai nebuvo kalami daugiau kaip du šimtus metų, taigi kadaise turėta šioje srityje patirtis buvo pamiršta. Daug ko reikėjo mokytis iš naujo. Būtent tai ir teko padaryti J. Zikarui, nes po nepavykusio konkurso, pačioje 1923-ųjų pabaigoje, Finansų, prekybos ir pramonės ministerija kreipėsi tiesiogiai į jį ir užsakė pagaminti 1, 2, 5, 10, 20, 50 centų ir 1, 3, 5, 10 litų monetų modelius. Vienoje jų pusėje buvo pageidaujama pavaizduoti Vytį, užrašyti LIETUVOS RESPUBLIKA ir metus, kitoje – ūkio emblemas.

Šis užsakymas J. Zikarui nebuvo eilinis. Nors už pirmos laidos lietuviškų monetų projektus jam buvo sumokėta 17 000 litų, remiantis dukros A. Zikaraitės atsiminimais, kuriuos 1996-aisiais pokalbio metu užfiksavo šio straipsnelio autorė, jis dirbo ne vien dėl pinigų. Puikiai suprasdamas, kad pinigai yra ne tik mokėjimo priemonė, bet ir savotiška valstybės vizitinė kortelė, jis jautė labai didelę atsakomybę. Būdamas patriotas, jis norėjo monetose atspindėti pačius svarbiausius, reikšmingiausius, būdingiausius Lietuvai dalykus ir padaryti tai kuo tobuliau. Dirbant šį darbą neužteko vien meninio polėkio ir atsidavimo kūrybinei idėjai – reikėjo ieškoti pakankamai dekoratyvaus ir daugiausia informacijos suteikiančio varianto ir kartu derintis prie monetų kalimo techninių reikalavimų ir galimybių, spraudusių menininką į griežtus rėmus.

Tuo metu J. Zikaras dirbo retai tepalikdamas savo piešimo klasę. Netgi pamokų metu, uždavęs mokiniams darbo, pasinerdavo į kūrybą, stengdamasis kruopščiai išbaigti kiekvieną detalę, bandydamas kuo tiksliau perteikti savo idėją. Mokiniai gerbė ir mylėjo savo mokytoją, taigi šiam nereikėjo jų raminti ar drausminti. Vėliau A. Zikaraitei jie pasakojo bijodavę net krustelėti, kad nesutrukdytų mokytojui. O mokytojas, trumpam palikęs modelį, pereidavo per klasę, pasakydavo vieną kitą pastabą ir vėl pasinerdavo į kūrybines kančias.

Skulptorius įvykdė užsakymą, tačiau apyvartoje nepasirodė 2 centų bei 3 ir 10 litų monetos, o buvo nukalta 2 litų moneta. Kaip turėjo atrodyti dienos šviesos neišvydusios monetos, galima spręsti iš išlikusių modelių ar jų aprašymų. 2 centų monetoje turėjo būti pavaizduota žydinčio lino šakelė (pirmą kartą jos modelis publikuotas 1925 m. „Trimite“). 3 litų monetos modelis nėra žinomas. 10 litų monetos modelyje pavaizduota verpianti moteris. Tai

Popieriuje pieštuku nupieštas 1 lito projektas.
140 x 156 mm

moteris su karūna, imituojančia Gedimino pilies bokštą, vienoje rankoje laikanti vėliavą, kita atsiremusi į skydą su dvigubu kryžiumi. Modelyje pažymėta data – 1926 m. Nors modeliuose nematome monetos nominalo, remiantis 1924 metais Seimo priimtu monetų įstatymu, jis turėjo būti 50 litų. Deja, sumanymas išleisti auksines monetas liko neįgyvendintas.

Tuo J. Zikaro darbai su monetomis nesibaigė. 1936-aisiais buvo nutarta monetas kalti Kaune, Spindulio spaustuvėje, naudojant Belgijoje pagamintus šampus ir atitinkamos metalo sudėties monetų ruošinius. Tuo metu J. Zikaras su šeima gyveno Kaune, nuosavame name šalia Meno mokyklos, kurioje dėstė ir vadovavo Skulptūros skyriui ir buvo įsirengęs dirbtuves. 1935 m. spalį Finansų ministerija vėl kreipėsi į menininką ir pasiūlė sukurti naujos laidos monetų modelius (1, 2, 5, 10, 20, 50 centų ir 1, 2, 5, 10 litų). J. Zikaras sutiko ir netgi apsiėmė prižiūrėti monetų kalimo darbus.

Daug ilgų vakarų prabėgo mokyklos dirbtuvėse, kol skulptorius įkvėpė gyvybę naujosioms monetoms. Taip, patirtis jau buvo nemaža, bet menininkas ir sau kėlė didesnius reikalavimus siekdamas tobulumo. J. Zikaro vaikai mėgdavo stebėti dirbantį tėvelį arba patys šalia jo ką nors dirbti. O jis nevarydavo vaikų šalin, tik duodavo jiems darbo, o pastarieji stengdavosi jam netrukdyti. Dukra A. Zikaraitė pasakojo, su koku kruopštumu tėvelis brėžė kiekvieną štrichą, siekdamas išgauti kuo išraiškingesnę, plastiškesnę daromo

žinome iš aprašymo Vertybinių ženklų gaminimo priežiūros monetų šampų apskaitos knygoje.

1925-ųjų viduryje J. Zikaras vėl kviečiamas atvykti į Kauną – šį kartą tartis dėl auksinės monetos projekto kūrimo. Skulptorius padarė tris popierinius eskizus. Ministrų kabinetas, juos aptaręs, atrinko du ir pavedė autoriui pagaminti du gipsinius modelius. Sunku pasakyti, koks buvo atmestasis eskizas. O dviejų atrinktųjų plastilininiai modeliai saugomi Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Vienas, su artoju, neužbaigtas, o antrame pavaizduota sėdinti

modelio variantą. Modeliui pagaminti pradžioje būdavo išliejamas daug didesnio diametro nei būsima moneta gipsinis skritulys. Prie jo pritvirtinamos plastilininės raidės, skirtos užrašams. Iš jo išliejamas gipsinis modelis tik su užrašais. Tada jame vėlgi plastilino stekais (nedidelės lazdelės su praplatintais įvairių formų ir dydžių galais) išgaunamas reikiamas reljefinis išgaubtas atvaizdas. Iš jo liejamas gipsinis modelis, pagal kurį jau daromas monetos kalimo štampos.

Iš visų naujos laidos monetų modelių buvo atrinkti ir patvirtinti 1, 2 ir 5 centų bei 5 ir 10 litų modeliai. Šių nominalų monetos pasirodė apyvartoje 1936 metais. Buvo atsisakyta 10, 20 ir 50 centų, kurių modeliuose pavaizduoti Lietuvos miestų simboliai: Klaipėdos švyturys, Kauno rotušė ir Vilniaus katedra. Galbūt tokį sprendimą nulėmė politinė situacija, o gal tiesiog jų kalimas paprasčiausiai buvo atidėtas vėlesniam laikui. Neišvydo pasaulio ir šios laidos 1 bei 2 litų monetos. Yra išlikęs tik pieštas 1 lito projektas su pavaizduotu jame paršeliu – nors ir nelabai tauriu gyvuliu, bet simbolizuojančiu Lietuvą kaip žemės ūkio šalį. Dviejų litų monetos modelyje pavaizduota tarp rūtos šakelių tekanti saulė. Būta problemų įgyvendinant 5 ir 10 litų projektus. Kalant vienoje pusėje Vytį, o kitoje – portretą (J. Basanavičiaus ir Vytauto Didžiojo), išėjo pernelyg aukštas reljefas, o tai galėjo atsilipti šampų patvarumui. Briuselio karališkųjų rūmų akte buvo siūloma atsisakyti portretų. J. Zikarui teko net kelis kartus vykti į Belgiją. Išsiaiškinus problemą, jam pavyko meistriškai pažeminti reljefą ir išsaugoti portretus. Beje, modelyje su J. Basanavičiumi (vieninteliame iš visų) autorius paliko savo inicialus J. Z.

Kai kurių nominalų monetoms buvo sukurta po kelis modelius. Liko neįgyvendinti du 5 centų modeliai: su rūtos šakele ir su avizomis, du 5 litų modeliai su skirtingais J. Basanavičiaus portreto variantais, 5 litų monetos modelis su javų gubomis. Tarp kitų 1936-ųjų laidai ruošų modelių A. Zikaraitė saugojo dar vieną 10 litų gipsinį modelį be datos. Jame pavaizduota tarp rudens gėrybių sėdinti lietuvaitė su verpste ir verpstuku rankose. Gal tai dar vienas nepanaudotas 1936 metų laidai paruoštas 10 litų variantas, o gal jau minėtoje Monetų šampų knygoje ne visai tiksliai aprašytas 1925 metų 10 litų modelis.

Paskutinės ir vienintelės jubiliejinės 10 litų tarpukario lietuviškos monetos, skirtos Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmečiui, išleistos 1938-aisiais (su prezidento Antano Smetonos portretu) autorius taip pat yra J. Zikaras. Numizmatikos specialistų vertinimu, tai pati dailiausia anuometinės Lietuvos ir viena gražiausių pasaulyje monetų. Ne veltui 1938 metais „Spindulio“ bendrovės iniciatyva ir lėšomis šios monetos šampais buvo nukaldintas vienintelis

auksinis perkamosios galios neturintis variantas ir padovanotas prezidentui A. Smetonai.

Visų patvirtintų ir į apyvartą išleistų monetų modeliai, jų plastilininiai variantai, formos, korektūros, piešiniai (iš viso 54 vnt.) saugumo sumetimais buvo sunaikinti, todėl negalime šiandien jais pasigrožėti. Apie tai, kokie jie buvo, byloja išlikusios tarpukario laikotarpio abiejų laidų moneta. Nemažai jų saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Į muziejaus rinkinius pateko ir sugadinta minėta jubiliejinė 10 litų moneta su prezidento A. Smetonos atvaizdu. Sovietinės okupacijos metais šios moneta buvo konfiskuojamos ir staklėmis iš abiejų pusių sugadinamos taip, kad nesimatytų, kas jose pa-vaizduota. Tai tikrai retas, kartu patvirtinantis šios moneta svarbą ir vertę, eksponatas.

J. Zikaro moneta yra aukšto meninio ir techninio lygio, atspindi sąsajas su mūsų tautos praeitimi, pasižymi nacionaliniu savitumu, temos iš-raiškumu ir išbaigtumu, realistiškumu, suderintu su dekoratyvumu. Tokio lygio moneta nepadarytų gėdos ir šiandien.

*Nuotraukose panaudota Nacionaliniame
M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugoma medžiaga*

PANTEONO ATKŪRIMAS

ISTORIJOS IR PRISIMINIMŲ FRAGMENTAI

Dr. Steponas Gečas

Kauno ir Lietuvos gyventojų atmintyje buvo išlikęs ankstesnis tautos panteonu virtusio Karo muziejaus sodelio vaizdas ir jo transformacijos okupacijos metais. Susikūrus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui, žmonių dėmesys sugriautoms vertybėms dar labiau sustiprėjo. Į muziejų kreipdavosi kauniečiai ir teiraudavosi, ką numatoma keisti vadinamojoje J. Janonio aikštėje, kuria juridiškai disponavo miesto savivaldybė (tuometinis Kauno miesto vykdomasis komitetas).

Dar sovietiniais metais archyvuose rinkdamas istorinę medžiagą, buvau aptikęs dokumentinių faktų apie Karo muziejaus sodelio kūrimą ir jo griovėjus. Esu dėkingas tuomečiam kultūros ministru Jonui Bielinui už leidimą persifotografuoti dokumentus apie Karo muziejų. „Kauno tiesos“ redakcijos prašymu parengiau straipsnį, kuris, išspausdintas pavadinimu „Tendencingas uolumas istorijos kryžkelėse“, pasirodė 1988 metų 216-ajame numeryje (p. 4, 5). Atsiliepę skaitytojai iškėlė mintį nugriautus objektus atstatyti. Tarp jų buvo žymus tautodailininkas, Lietuvoje ir tarptautinėse parodose pagarsėjęs medžio drožėjas Pranas Peleckis, buvęs miesto vyriausiasis architektas Algimantas Sprindys, 1988-ųjų vasarą atkurto Lietuvos kultūros fondo (LKF) Kauno padalinio pirmasis pirmininkas.

Lietuvos kultūros nevyriausybinis fondas, įsteigtas 1987 metais Vilniaus universiteto profesorius Česlovas Kudabas iniciatyva, buvo pirmoji po 1940-ųjų SSRS okupacijos Lietuvoje įsteigta visuomeninė organizacija istorinio kultūrinio palikimo tyrimams remti. Sąlygos jam atsikurti atsirado prasidėjus SSKP CK generalinio sekretoriaus M. Gorbačiovo *perestroikai*, kai buvo įsteigtas SSRS kultūros fondas, rekomendavęs steigti respublikinius padalinius. LKF idėja atgimė diskusijose, kurias rengė „Žinijos“ draugija, subūrusi nemažai progresyvių mokslininkų, kultūros veikėjų, publicistų. Taigi LKF buvo įsteigtas 1987-ųjų pabaigoje, daugiau kaip pusmetis iki Sąjūdžio pradžios ir beveik pustrėčių metų iki 1990 m. kovo 11-osios. Tapęs pirmuoju LKF valdybos pirmininku, Č. Kudaba pasakė: „*Tebūnie tai nerimastinga sąžinės skola kiekvieno ir, svarbiausia, visam laikui.*“ Tarp pirmųjų fondo darbų buvo istorinės atminties atgaivinimas, senosios ir tarpukario Lietuvos kultūros veikėjų sugražinimas iš priverstinės užmaršties. Beje, sąjunginis KF į respublikinių KF veiklą nesikišo. Č. Kudabos rūpesčiu, aktyviai remiant vietos inteligentijai,

Kauniečių mitingas Karo muziejaus sodelyje sugrąžinus Lietuvos trispalvę. 1988 m. spalio 9 d.

1988 m. spalio 8 d. iškėlus Lietuvos trispalvę virš Gedimino bokšto Vilniuje, spontaniškai prie muziejaus bokšto suorganizuota trispalvės garbės sargyba

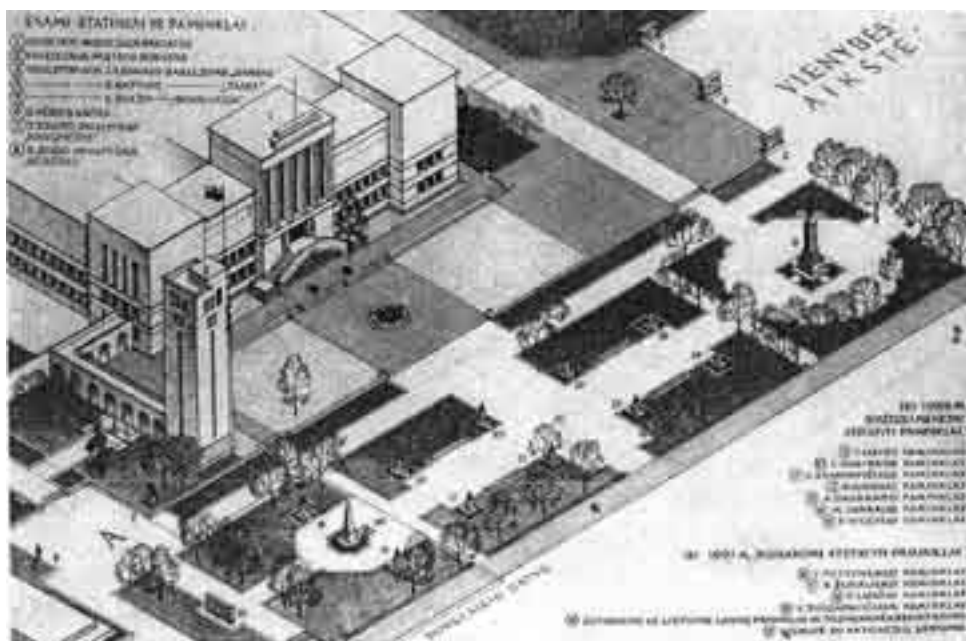
įsikūrė LKF padaliniai. Ypač aktyvūs buvo Kauno, Šiaulių, Žemaitijos skyriai. 1988 m. trečiąjį ketvirtį Kauno menininkų namuose, kurie vėliau tapo LKF Kauno tarybos (KT) būstine, įvyko bendras KT, miesto vykdomojo komiteto ir kompartijos Kauno vadovų susirinkimas. Buvau deleguotas jame atstovauti muziejaus vadovybei. Dalyvaujant LKF pirmininkui Č. Kudabai išplieskė audringos diskusijos tarp valdžios ir LKF atstovų. Po didelių kompromisų buvo leista rinkti aukas ir organizuoti Vytauto Didžiojo skulptūros, Laisvės statulos atstatymą, paminklo „Lituanicos“ skrydžio didvyriams statymą.

Dar prieš pradėdant didžiuosius panteono atkūrimo darbus, reikia paminėti vieną nepaprastai svarbų įvykį, įaudrinusį visos Lietuvos ir miesto visuomenę – 1988 m. spalio 9-osios popietę, kai buvo vėl iškelta legalizuota tautinė trispalvė (diena vėliau nei Vilniuje). Į improvizuotą mitingą susirinko tūkstančiai kauniečių. Dar nepertvarkytas sodelis iki pat „Pramprojekto“ bangavo lyg žydinti pieva. Tarp vėliavos kėlėjų buvo ir Karo muziejaus bokšto laikrodžio prižiūrėtojas Romualdas Vytautas Siudikas (1924–2005).

Vytauto Didžiojo skulptūros paieškomis ir atstatymu tiesiogiai pradėjo rūpintis prie LKF įsikūręs „Atgajos“ klubas. LKF Kauno taryba, netrukus perrinkus valdybą, pasinėrė į svarbiausio objekto – Karo muziejaus sodelio – atkūrimo darbus.

Lietuvos vėliava virš Karo muziejaus bokšto. 1988 m. spalio 9 d.

Atkuriamo Karo muziejaus sodelio aksonometrinis projektas (autorius A. Sprindys)

Suplanavus darbus, jau vėlų 1988-ųjų rudenį prasidėjo konkretūs sodelio atstatymo darbai. Pirmiausia būsimosios šlovės alėjos viduryje buvo atkurti postamentai ir Naujųjų metų išvakarėse (1988 m. gruodžio 30 d.) ant jų užkelti Simono Daukanto, Vinco Kudirkos, Jono Basanavičiaus ir Maironio biustai – tie, kurie buvo išsaugoti Lietuvos muziejuose.

Reikėjo visiškai pertvarkyti ir pačią sodelio teritoriją, buvusios J. Janonio aikštės dalį. Atstatomo sodelio bendrą projektą rengė LKF KT vienas vadovų, buvęs miesto vyriausiasis architektas Algimantas Sprindys. Besiformuojančio atnaujinto sodelio panoramos pagrindiniu akcentu turėjo tapti Laisvės statula, eksponato statusu priklausiusi Karo muziejui ir per 30 metų eksponuota Sobore, Šv. archangelo Mykolo bažnyčioje (dabar Kauno karių įgulos bažnyčia). Čia XX a. 7-ajame dešimtmetyje buvo įrengta M. K. Čiurlionio dailės muziejaus skulptūros ir vitražo galerija. Atstatomo paminklo, kaip ir viso sodelio, projektą kūrė archit. A. Sprindys. Kasant paminklo pamatų duobę, buvo rastas surūdijęs lynas, kuriuo, kaip manoma, buvo nuversta statula. Atkastas ir senojo postamento pietvakarių kampas, pagal kurį nustatyta tiksli paminklo vieta. Naujajam postamentui vietoj nugriauto betoninio (granitiniu tinku padengto) granitines plokštes tiekė tuometis Kauno „Granito“ susivienijimas. Armatūra, betonu ir kėlimo mechanizmais aprūpino Kauno miesto komunalinio ūkio valdyba. Sunaikintas bronzines plokštes su įrašais „Karžygiams“, „Širvintai, Giedraičiai – 1920“, „Panevėžys – 1919“ ir „Klaipėda – 1923“ pagal nuotraukas nuliejo Kauno „Centrolito“ liejykla. Montuojant pagal naująjį projektą pakeista Laisvės angelo kryptinė orientacija – jis veidu pasuktas į sodelį kaip labiau kompoziciškai vienijantis visą ansamblį. Daugelis darbų buvo atlikta be atlyginimo arba pusiau dovanai. Žmonių entuziazmas ir noras atkurti tai, kas sovietmečiu sugriauta, buvo be galo didelis. Vos susikūrusi LKF Kauno taryba tapo paminklo užsakove ir finansuotoja iš kaupiamų aukų.

Laisvės paminklas kartu su prie postamentų dar nepritvirtintais keturiais biustais buvo atidengtas 1989 m. vasario 16-ąją. Pirmą kartą po daugelio metų sodelyje susirinko keliasdešimt tūkstančių žmonių, plaikstėsi prieš pusmetį legalizuotos trispalvės. Prieš baltu audeklu uždengtą statulą išsirikiavo Jo Eminencija kardinolas Vincentas Sladkevičius su aukščiausiais Katalikų bažnyčios hierarhais. Daugelio žmonių akyse spindėjo jaudulio ašaros. Laisvės paminklo atidengimo iškilnėse kalbėjo Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis, sodelio ir paminklo atstatymo projekto autorius A. Sprindys. Šventinimo ceremoniją kardinolas

Iškilinga ceremonija atidengiant atstatytą Laisvės paminklą

Laisvės paminklo atidengimo dieną. Vyskupas K. Preikšas, kardinolas V. Sladkevičius,
LKP CK pirmasis sekretorius A. Brazauskas

Vincentas Sladkevičius pradėjo kreipimusi į susirinkusiuosius: „*Visiems mums reikėjo šitos akimirkos, kad dar kartą suvoktume paprastą išmintį: savo istorijos nežinantys žmonės visada lieka vaikai arba nebrendėliai...*“

Atidengus Laisvės paminklą, toliau vyko laipsniškas sodelio komplekso atkūrimas, jo dangos formavimas. Atstatyti Karo muziejaus fonduose išsaugoti Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus ir žymaus aušrininko Petro Vileišio biustai, kurių abiejų autorius – skulptorius Bernardas Bučas. Sunaikintą Šaulių sąjungos kūrėjo Vlodo Putvinskio biustą pagal jo giminaičio Stasio Putvio išsaugotą senojo biusto nuotrauką atkūrė skulptorius Zenonas Survila. Jis atkūrė ir pirmųjų Nepriklausomybės kovose žuvusių karių – savanorio Povilo Lukšio ir karininko Antano Juozapavičiaus – biustus. V. Putvinskio biustą nuliejo Talino „Ars“ liejykla, P. Lukšio ir A. Juozapavičiaus – Vilniaus dailės kombinatas.

Įdomi istorija nutiko su pirmojo Lietuvos kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko biustu, kuris buvo sunaikintas. Šio straipsnio autoriui kreipusis per žiniasklaidą, į muziejų atėjo skulptoriaus B. Bučo ir poetės S. Nėries sūnus Saulius ir pranešė, kad gipsinis pirmojo kariuomenės vado biustas saugomas jo bute. Kartu su architektu A. Sprindžiu nuvykę į Žaliakalnį, Rytų gatvę, biustą pamatėme kiek apgadintą – ant krūtinės buvo apdaužyti apdovanojimai, veido detalės aptrupėjusios. Kadangi S. Bučas buvo dirbęs tėvo skulptoriaus B. Bučo padėjėju ir turėjo tam tikrų restauravimo įgūdžių, sutarėme, kad jis gipsinę formą restauruos. Taip pagal ją Kauno „Centrolito“ liejykloje ir buvo nulietas biustas.

1989-aisiais vyko tolesnis atstatymo ir paieškų etapas. Reikėjo surasti ir tiksliai nustatyti Nežinomo kareivio palaidojimo ir paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ buvusias vietas. Kartu su sąjūdžio Kauno skyriaus vadovu Česlovu Vytautu Stankevičiumi (buvęs KAM ministras, dabar Lietuvos Seimo narys) suorganizavome entuziastų grupę ir atkasėme pamatus bei keletą smulkių akmenų su skiedinio liekanomis. Pagal VDKM darbuotojo ir muziejaus sąjūdžio grupės pirmininko Vytauto Jono Žuko (dabar generolas majoras, sausumos pajėgų vadas) pateiktą medžiagą 1989 m. rugsėjį buvo suorganizuota 16 akmenų rinkėjų grupių penkiasdešimtyje Nepriklausomybės kautynių vietų (tarp jų 3 Latvijoje ir 4 Lenkijoje). Vienoje iš grupių Aukštaitijoje akmenis rinko ir muziejaus darbuotojai Arvydas Pociūnas ir V. J. Žukas.

Akmenis rinko ir pavieniai asmenys. Akcijoje dalyvavo apie 200 žmonių. Surinkti akmenys buvo gabunami prie muziejaus ir kraunami į krūveles netoli fontano. Susikaupė per 300 akmenų. Tačiau rūpėjo surasti ir autentiškus nugriauto paminklo akmenis. Šio straipsnio autorius per radiją,

televiziją ir spaudą ne kartą kreipėsi į miesto visuomenę prašydamas suteikti kokios nors informacijos. Laiškais ir asmeniškai atsiliepė keliolika žmonių. Ypač vertingas buvo Magdalenos Mašiotienės, gyvenusios Kauno senamies-tyje, laiškas. Ji nurodė Jonučių (Kauno priemiestis) gyventojų pavardę, kuris tuos akmenis išsivežė. Kartu su V. J. Žuku nuvykę nurodytu adresu, sodybos kieme radome nedidelę krūvelę akmenų su skiedinio liekanomis. Savininkas buvo miręs. Duktė patvirtino, kad akmenis tėvas parsigabeno iš griaunamo muziejaus sodelio ir juos panaudojo naujojo namo pamatams. Keletą likusių akmenų paėmėme ir padėjome muziejuje. Kad niekam nekiltų jokių abejonų, skiedinio liekanas nuo akmenų sodybvietėje ir rastų paminklo vietoje nuvežiau į Vilnių, į tuometį Lietuvos paminklų projektavimo ir restauravimo institutą. Maždaug po dviejų savaičių buvo gautas atsakymas, kad pagal panaudojimo laikotarpį ir cheminę sudėtį abu pavyzdžiai tapatūs. Taigi du senojo paminklo akmenys buvo simboliškai įmūryti atstatytame paminkle.

Paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ projektą kūrė Paminklų projektavimo ir restauravimo instituto Kauno filialo architektai, vadovaujami Kęstučio Žalnieriaus (1944–2007), vėliau dirbusio šios įstaigos direktoriumi. Nežinomo kario aukurą projektavo taip pat šio instituto architektas kau-nietis Vytautas Liaudanskas, gamino ritualinių paslaugų įmonė (dabar UAB „Akmelita“).

1989 m. lapkričio 23 d., minint Lietuvos kariuomenės 71-ąsias metines, akmenis sugabenome į statybvieta. Buvo įmūrytas kertinis pamato akmuo. Jį simboliškai įtvirtino šviesaus atminimo Lamos lagerio kalinys plk. lt. Antanas Malijonis.

Nors žmonės aukėjo nuvertėjančius rublius ir nemažai darbų atliko be atlygio, tačiau pagrindinio paminklo įrangai (nerūdijančio plieno šerdiniam vamzdžiui, tvirtinimo skiediniui, keltuvams) ir mūrijimui vis dėlto reikėjo surasti pakankamai lėšų, todėl ieškojome pigiausių vykdytojų. LKF užsakymą už palyginti nedidelę 13 000 rublių sumą sutiko atlikti susivienijimo „Struktūra“ specializuota mūrininkų kauniečių grupė: Vytautas Sabaliauskas (grupės vadovas), Vladislovas Dobrovolskis, Gintaras Mockus, Gediminas Agliniškis ir Marijonas Sabutis. Piramidė buvo sumūryta maždaug per mėnesį. Darbas vyko uždaroje specialiai pastatytoje palapinėje. Jį baigus iki oficialaus atiden-gimo paminklas buvo apgaubtas drobinu audeklu.

Karo muziejaus fonduose išliko nugriauto paminklo metalinis bareljefi-nis skydas su Vyties kryžiumi. Nugriovus paminklą jį purvyne rado muziejaus budėtojas šviesaus atminimo R. V. Siudikas ir visą sovietmetį laikė paslėpęs varpų bokšte po skudurais ir visokiais rakandais. Apie tai žinojo tik Romo

Nešami akmenys į atstatomo paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ vietą.
1989 m. lapkričio 23 d.

broliai – muziejuje taip pat budėtoju dirbęs Jeronimas ir P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės karys Jonas (plačiau apie tai – almanache „Vytauto Didžiojo karo muziejus 2007 metais“). Taigi prasidėjus Atgimimui, R. V. Siudikas skydą perdavė muziejui. Baigus mūryti piramidę, jis buvo pritvirtintas viršutinėje dalyje. Apatinės dalies portalo imitacijoje buvo pritvirtintas Karo muziejaus fonduose išsaugotas skulptoriaus J. Zikaro bronzinis bareljefas su liūdinčia lietuvaitė, dedančia lauko gėlių puokštę ant žuvusio brolio kapo. Naują rausvo granito plokštę su užrašu „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pagal nuotrauką grafiškai atkūrė Inžinerinių tyrinėjimų instituto geokameros vedėjas Albinas Kondratas. Viršūnėje atkurtas ir ažūrinis metalinis kryžius. Kartu su juo paminklo aukštis siekia daugiau kaip 7 metrus.

Baigiant paminklą, į jo nerūdijančio metalo šerdį buvo įleista vašku užantspauduota speciali metalinė kapsulė su atstatymo organizatorių, akmenų rinkėjų ir visų prisidėjusiųjų pavardėmis. Atstatymo eigos epizodus įamžino Radijo ir televizijos Kauno redakcijos darbuotojai – vyr. redaktorius Zenonas Lapinskas ir operatorius Stasys Dargis. Atstatymui uoliai talkino Kauno vykdomojo komiteto Komunalinio ūkio valdybos vyr. inžinierius Zenonas Girčys (dabar Savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Kultūros paveldo departamento skyriaus vedėjo pavaduotojas), šios valdybos vedėjas Ze-

nonas Vainoras ir Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Bronius Kučinskas (dabar savivaldybės tarybos narys). Paminklas buvo atidengtas labai reikšmingų Lietuvai ir visai Sovietų Sąjungai įvykių fone. Neseniai LKP buvo pasiskelbusi atsiskirianti nuo SSKP. Lietuvių tauta ruošėsi rinkti naują Aukščiausiąją Tarybą, į kurią balotiravęsi kandidatai – tiek Sąjūdžio, tiek kompartijos atstovai – orientavosi į Lietuvos savarankiškumo idėją.

Paminklas buvo atdengtas 1990 m. vasario 16 d. Jį pašventinęs Jo Eminencija kardinolas Vincentas Sladkevičius pasakė: „*Šiandien vasario 16-oji, bet neturime teisės sveikinti su Nepriklausomybės diena, nes Nepriklausomybės dar neturime, jos dar tik siekiame.*“ Nukritus audeklui kilo ovacijos, pasigirdo džiaugsmingi šūksniai. Kalbėjo Sąjūdžio lyderis V. Landsbergis, buvusios Lietuvos karo invalidų sąjungos pirmininkas S. Dariaus tarnybos draugas karo lakūnas Simonas Stanaitis (1898–1994), Lenkijos lietuvių bendruomenės atstovas Petras Rolofas, VDKM direktoriaus pavaduotojas LKF Kauno tarybos pirmininkas S. Gečas, Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininko pareigas einantis Alfonsas Gaputis, svečiai iš Latvijos, Estijos, pasaulio lietuvių bendruomenių atstovai iš Kanados, JAV, atsikuriančių Lietuvos šaulių sąjungos, jaunalietuvių atstovai. Keliasdešimt tūkstančių susirinkusiųjų išklaušė Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio sveikinimo įrašą.

Atstačius paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ Ritualinių paslaugų įmonėje jau buvo pagamintas amžinosios ugnies aukuras (archit. V. Liaudanskas). Panteone po truputį ryškėjo projekte numatyti objektai. Tačiau dar nebuvo pagrindinio prasmnio akcento – Nežinomo kareivio kapo, kryžių ir koplytstulpių, atstatytos Knygnešių sienelės.

Kryžių kompleksas, Knygnešių sienelė, Nežinomo kareivio kapas buvo tie objektai, kurie prieš sugriovimą sudarė vientisą paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ansamblį. Šiuo klausimu taryboje daug diskutuota, ginčytasi. Pagal ankstesnę tradiciją už paminklo buvo atsodinta tujų gyvatvorė. Vėliau, keičiantis objektų išdėstymo tvarkai, ji buvo panaikinta.

Tęsiant tyrinėjimo ir projektavimo darbus, nuspręsta Knygnešių sienelę ir paminklą „Lietuvos mokykla“ perkelti į pietinę sodelio dalį už Knygnešio skulptūros ir arkadų. Šioje vietoje V. Nagevičius buvo numatęs įkurdinti lietuvišką sodybą-skaityklą su tautiškos spaudos draudimo ekspozicija.

Sunku tiksliai nustatyti, kada muziejaus sodelyje atsirado pirmieji kryžiai. Matyt, pastačius paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Kryžiai ir koplytstulpiai buvo statomi muziejaus kūrėjo ir ilgamečio vadovo V. Nagevičiaus rūpesčiu. Jie simbolizavo visus Lietuvos etnografinius regionus. 1928, 1934 ir 1937 metų nuotraukose kryžiai ir koplytstulpiai išdėstyti skirtingai.

Pastačius ir įrengus naujuosius muziejaus rūmus, pakeitus sodelio išplanavimą, kryžių ir koplytstulpių (iš viso dvylika) išdėstymas susiformavo galutinai. Paskutinė koplytelė buvo prikalta prie augančio medžio. Papuvę kryžiai, matyt, buvo pakeičiami. Svarbiausias iš jų buvo žinomo tautodailininko Vinco Svirskio kryžius su angeliukų figūromis.

Po pirmosios sovietų invazijos (1940–1941) ir nacių okupacijos metais kryžiai ir koplytstulpiai liko nepalieti. Jie buvo sunaikinti 1949-ųjų rudenį ar 1950-ųjų pavasarį griauinant visą sodelio ansamblį. Tačiau garsųjį V. Svirskio kryžių ir originalų kreivomis medžių šakomis apkaltą kryžių pavyko išsaugoti. Dabar jie saugomi M. K. Čiurlionio nacionalinio dailės muziejaus liaudies meno fonduose.

Būtinybę atstatyti kryžius pirmasis iškėlė pripažintas medžio drožėjas LSSR meno saviveiklos žymūnas Pranas Peleckis. Vadovaudamas Kauno zonos medžio drožėjų akcijai, jis pakvietė drožėjus prisidėti prie sodelio atkūrimo darbo ir padovanoti savo kūriniais. „*Mums reikėtų tik nedidelės kurio nors medžio apdirbimo įstaigos paramos*“, – atsišaukime rašė tautodailininkas dar 1988 metų rugsėjį. Kartu su garsiu gintaro dirbinių meistru ir medžio drožėju Kostu Toleikiu (1920–1996) jis subūrė tautodailininkus visoje Lietuvoje. LKF KT kartu su istorikais, architektais ir paveldo specialistais ne kartą svarstė kryžių ir koplytstulpių išdėstymo ir skaičiaus variantus. Nutarta vietoj buvusių dvylikos apsisototi ties keturiais kryžiais ir trim koplytstulpiais. Atsakyta buvusios simetriškos kompozicijos. Išdėstymo projektą parengti patikėta paminklų projektavimo ir restauravimo specialistei Zitai Čilinskienei. Kryžius ir koplytstulpius buvo numatyta pašventinti 1990 m. birželio 14 d. – Gedulo ir vilties dieną.

Nauji kryžiai ir koplytstulpiai buvo gaminami Rumšiškėse, Labūnavoje, Kaune ir kitose vietose. Maždaug trys savaitės iki jų pastatymo šios publikacijos autorius aikštelėje priešais muziejų organizavo kryžių dirbėjų stovyklą. Tai buvo daroma siekiant galutinai užbaigti darbus, padaryti fanerinius maketus ir išdėstymo vizualinę kompoziciją. Transportu ir kryžių pamatų pritvirtinimu rūpinosi buvęs tremtinys, tuomečio Kauno „Dailės“ kombinato medžio meistras Pijus Krušinskas.

Kryžius ir koplyteles pagal išlikusius fragmentus ir nuotraukas gamino beveik 20 meistrų ir kalvių. Aukščiausią dviejų kryžmų kryžių atkūrė kauniečiai Edmundas Akulauskas ir Romas Kaunelis (ornamentika) ir Valdas Berūkštis. Kryžių su pilnu saulutės ornamentu padarė taip pat kauniečiai Aleksandras Strielčiūnas ir Algirdas Liepinaitis. Kryžių su keturiomis mažomis skulptūrelėmis koplytelėje pagal nuotraukas darė Pranas Peleckis, Leonas Reveltas ir

Kryžiai nešami į pastatymo vietą. Pirmas iš dešinės A. Pociūnas, trečias – S. Gečas, ketvirtas – A. Rimša

buvęs tremtinys Ignas Burlingis, skulptūreles drožė Algis Kulieša. Kryžių su eglutės ornamento detalėmis pagal išlikusias senojo kryžiaus detales atkūrė P. Peleckis, L. Reveltas, I. Burlingis, A. Kulieša. Pastarasis su 80-mečiu tėvu talkino darant ir kitus kryžius, Karo muziejui padovanojo išdrožtą medinį Vytį. Apvalų koplytstulpį pagal nuotraukas savo namuose Rumšiškėse padarė ir apskardino Algirdas Šalkauskas. Ypač daug pastangų įdėjo pagal išlikusius fragmentus droždami aukštaitišką koplytstulpį tauragiškis Romanas Meižys ir palemonietis Vytautas Sabataitis. Žemaitišką koplytėlę su šv. Jurgiu pagal išlikusiąją gamino labūnaviečiai Audronius Vaidalauskas ir Voldemaras Skugaras. Kryžiams ir gausiai ornamentuotiems koplytstulpiams saulutes ir metalinius kryžius nukalė kalviai Kęstutis Jocius, V. Sakalauskas ir Alfredas Staškus.

Atkuriant kryžių ir koplytstulpių ansamblį daug talkino „Dailės“ kombinato direktorius Stanislovas Gudonavičius, Pažaislio vienuolyno muziejaus vedėjas istorikas Povilas Meškauskas. Prie kryžių apdailos ir gamybos užbaigimo vienaip ar kitaip prisidėjo liaudies meistrai K. Toleikis, V. Kebėra, A. Mažeikis-Baranauskas, Kauno gyventojas Benjaminas Stanevičius.

Gabenant ir statant kryžius talkino Karo muziejaus darbuotojai Arvydas Jakštas, A. Pociūnas, atstatymui pritarė direktorius Juozapas Jurevičius.

Į pašventinimo iškilmes susirinko apie 15 000 žmonių. Kryžius šventino teologijos dr. kunigas Steponas Vytautas Vaičiūnas. LKF KT pirmininkas S. Gečas ir Lietuvos tautodailininkų sąjungos Kauno skyriaus pirmininkė

Prie Nežinomo kareivio sarkofago.
A. Rimša ir S. Gečas

Teresė Blužienė visiems kryžių ir koplytstulpių ansamblio atkūrimo dalyviams įteikė specialius atminimo medalius.

Dėl Nežinomo kareivio kapo išniekinimo ir palaikų likimo labai aktyviai reagavo ne tik Kauno, bet ir visos atgimusios Lietuvos žmonės. LKF Kauno tarybai jie pateikdavo įvairiausių versijų. Viena jų buvo ta, kad Nežinomas kareivis perlaidotas Aukštųjų Šančių karių kapuose. VDKM direktoriaus pavaduotojas A. Pociūnas, tuo metu dirbęs Nepriklausomybės laikų ir Lietuvos Respublikos skyriaus vedėju,

prisimena vienos kaunietės teiginį, jog Nežinomo kareivio palaikai buvę perlaidoti karių kapuose, 1929 m. žuvusio puskarininkio Kopūsto kape. 1990-ųjų vasarą ieškotojai atkasė ne tik šį, bet ir kitų Nepriklausomybės kovose žuvusių karių kapus. Kasinėjimų dalyvis A. Pociūnas pasakoja, kad Nežinomo kario palaikai nebuvo aptikti, tačiau buvo rasta daugybė keistų palaidojimų – ant anksčiau palaidotų karstų gulėjo mažesni karsteliai, kuriuose buvo sudėti suaugusių žmonių kaulai, kai kur – vermachto karių palaikai, palaidoti stacionais. Manoma, kad į karių kapus galėjo būti perlaidoti neatpažinti Nepriklausomybės kovose žuvusių karių palaikai iš XX a. 7-ajame dešimtmetyje sunaikintų miesto kapinių – dabartinio Ramybės parko. 1944 metų liepos pabaigoje Kauno gatvėse žuvę vokiečiai buvo gabenami į Aukštųjų Šančių karių kapines ir su uniformomis sumesti į paskubomis išraustas duobes net neperlaužiant asmeninių atpažinimo žetonų.

1990 metų pavasarį įkūrus Krašto apsaugos departamentą (KAD), LKF Kauno taryba pradėjo tartis ir dėl Nežinomo kareivio palaikų bei kapo. Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkiu buvo sudaryta valstybinė perlaidojimo komisija: A. Vaitkaitis (pirmininkas), A. Bartusevičius, S. Gečas, A. Norvilas, V. Vilkelis ir H. Žukauskas.

Šios publikacijos autoriaus siūlymu Vyriausybė leido perkelti bevardžio kario palaikus iš Giedraičių kapų, kur buvo ne vienas neatpažinto lietuvio kovotojo kapas. Tai turėjo simbolinę prasmę – ties šiuo Rytų Aukš-

Prie Nežinomo kareivio kapo uždegama Amžinoji ugnis. 1990 m. lapkričio 23 d.

taitijos miesteliu 1920 m. lapkričio 21 d. Lietuvos kariuomenė, paklusdama Tautų Sąjungos reikalavimams, baigė karines operacijas prieš L. Želigovskio kariauną.

Perlaidojimo iškilimėms buvo numatyta lapkričio 23-ioji – pirmoji Kariuomenės diena, švenčiama po 1990 m. kovo 11-osios. Buvo pagamintas juodo ažuolo sarkofagas. Palaikai pirmiausia buvo atgabenti į Vilnių ir atsisveikinimui įnešti į atšventintą arkikatedrą, po to atvežti į Vytauto Didžiojo karo muziejų. Kitą dieną tūkstančiai žmonių plūdo į Kauno arkikatedrą. Po šv. Mišių Vilniaus gatve ir Laisvės alėja iškilminga procesija su giesmėmis bei vėliavomis atvyko į Karo muziejaus sodelį, kur laukė išsirikiavę juodomis uniformomis apsirengę pirmieji atgimusios Lietuvos savanoriai. Kelios dienos prieš tai, naktimis, kai nebevažiuodavo miesto transportas, kariai, prižiūrimi buvusio Lietuvos žemės ūkio akademijos Karinės katedros viršininko, vėliau Karininkų kursų viršininko plk. Bronislovo Vizbaro, mokėsi maršrutotės žingsnių. Šiandien su plk. Vizbaru šypsodamiesi prisimename, kaip į asfaltą šlepsėdavo nedarnūs, dažnai sportiniais bateliais apsiavusių būsimų karių žingsniai.

...Lapkričio 23-ioji – šilta, tačiau apsiniaukusi. Visą sodelio ir Vienybės aikštės erdvę užpildę dešimtytys tūkstančių žmonių. Iš muziejaus savanoriai kariai

išneša sarkofagą su Nežinomo kario palaikais. 12 valandą skamba Laisvės varpo dūžiai. Aktorė Rūta Staliliūnaitė skaito eiles. Kovo 11-osios akto signataras monsinjoras Alfonsas Svarinskas pašventina kapo duobę ir į ją nuleidžiamas sarkofagas su palaikais.

Iškilmėse kalbėjo dim. plk. lt. A. Malijonis, premjerės Kazimiros Prunskienės pirmasis pavaduotojas A. M. Brazauskas, Aukščiausiosios Tarybos (Atkuriamojo Seimo) pirmininkas V. Landsbergis, Valstybinės laidojimo komisijos narys LKF KT pirmininkas S. Gečas. Renginio vedėjas Kovo 11-osios akto signataras A. Norvilas žodį suteikia Krašto apsaugos departamento direktoriui Audriui Butkevičiui. Jis skaito, o Kauno ir Vilniaus pirmieji savoriai garsiai kartoja kario priesaiką. Visiškoje tyloje iškilmingai skamba juodomis uniformomis vilkinčių vyrų žodžiai. Kapą uždengia granito plokštė su užrašu „Nežinomasis kareivis, žuvęs už Lietuvos laisvę“. A. Malijonis, atsikūrusios skautų organizacijos vadovas Feliksas Šakalys ir LKF KT narys A. Rimša uždega Amžinosios ugnies aukurą. Savoriai iš šautuvų darniai paleidžia tris salves. Perlaidojimo iškilmes ir priesaiką tiesiogiai transliavo Lietuvos televizija. Atgimusios Lietuvos kariuomenės pirmieji savoriai nežinojo, kad po kelių savaičių duotos priesaikos patikimumą teks įrodyti ginant Parlamentą.

Taip buvo baigti pagrindinių sodelio akcentų atstatymo darbai. Gruntinė danga ir knygnešystės erdvė užbaigta po kelerių metų. Prieš pradėdant atkurti ją, į Petrašiūnų kapines iš sodelio buvo perkelti lietuvių poetės S. Nėries palaikai.

Baigiamąjį sodelio atkūrimo etapą projektavo konkursą laimėjęs architektas Liucijus Dringelis. Sienelę su knygnešių pavardėmis ir teksto projektą parengė komunalinio ūkio vyr. inžinierė Rūta Bridžiuvienė ir konstruktorė Evita Skrupskienė, o žodžius iškalė „Akmelitos“ akmentašė Sofija Uogintienė. Iš viso ji iškalė 20 542 raides. Sienelę montavo įmonės „Kauno keliai“ specialistų grupė (vadovas Edvardas Janulionis). Ji buvo atidengta 1993 metais. Skulptūrinės kompozicijos „Lietuvos mokykla“ atkūrimu rūpinosi Lietuvos knygnešių draugija ir ypač knygnešio skulptūros autoriaus skulptoriaus Petro Rimšos sūnėnas Aidas Rimša. Jis išardė dalimis išsaugotą gipsinę kompoziciją ir paruošė išgabenti liejimo darbams į Vilniaus dailės kombinatą.

„Lietuvos mokykla“ buvo iškilmingai atidengta 1994-ųjų birželį. Iškilnėse kalbėti buvo pakviesti vyskupas Sigitas Tamkevičius, LKF pirmininko pavaduotoja Knygnešių draugijos pirmininkė dr. Irena Kubilienė, VDU rektorius Bronius Vaškėlis, Istorijos instituto direktorius Antanas Tyla, LKF KT pirmininkas dr. S. Gečas.

Grupė Lietuvos knygnešių draugijos narių prie atstatytos P. Rimšos skulptūros „Lietuvos mokykla“

2008–2009 metais sodelyje, netoli paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, buvo pastatyti du nauji – K. Škirpos ir P. Plechavičiaus – biustai, kurie generaliniame projekte nebuvo numatyti.

Baigiant prisiminimų fragmentus norisi pasidžiaugti, kad visus tuos metus (1988–1994), atstatant ir iš naujo kuriant tautos panteoną, tarp skirtingų grandžių žmonių – miesto savivaldybės, LKF Kauno tarybos, projektuotojų ir darbininkų – vyravo sutarimas, dalykinis pareigos supratimas, noras viską atlikti kuo gražiau ir geriau.

Nuotraukos iš S. Gečo ir A. Rimšos asmeninių archyvų

KAIP RINKOME AKMENIS KAUTYNIŲ VIETOSE

Arvydas Pociūnas

1989 metais, vykstant paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ atkūrimo darbams, buvo sudaryta šešiolika akmenų rinkėjų grupių. Jos turėjo pririnkti akmenų iš vietų, kuriose vyko Nepriklausomybės mūšiai, nes paminklą sunaikinus jų neišliko.

Viena iš grupių buvo suformuota ir Vytauto Didžiojo karo muziejuje (tuomečiame Kauno valstybiniame istorijos muziejuje). Ją sudarė Nepriklausomybės ir Lietuvos Respublikos skyriaus darbuotojai Arvydas Pociūnas ir Vytautas Jonas Žukas. 1989 m. rugsėjo 22-osios ankstų rytą sėdome į V. J. Žuko tėvų žigulius ir išvykome iš Kauno.

Akmenis turėjome atrinkti, nufotografuoti, išmatuoti, sudaryti akmenų pasą. Jiems buvo suteikta numeracija nuo Nr. 91 iki Nr. 101. Akmenų pase sutrumpintai įrašydavome ir rajoną, kuriame jis buvo rastas. Turėjome apsilankyti pasirinktas vietas Anykščių (An), Panevėžio (Pn) ir Ukmergės (Uk) rajonuose. Minėtuose rajonuose vyko Nepriklausomybės mūšiai, rezistencinė partizanų kova. Šiuose rajonuose gyveno nemažai mūsų giminių, todėl vietoje gerai pažinojome.

10 val. 45 min. jau buvome Anykščių rajone. Užvažiavome į Kurklius. Ten susitikome su vietiniais gyventojais. Jų dėka išsiaiškinome, kas galėtų nurodyti vietą, kur 1919 m. gegužės 18 d. lietuvių kariai atėmė iš bolševikų 76 mm lauko patranką, tapusią vienu pirmųjų mūsų kariuomenės artilerijos pabūklų.

Privažiavome Didžiakiemį, kur su šeima gyveno Lietuvos kariuomenės savanoris Juozas Baranauskas, gimęs 1899 metais. Jis papasakojo, kad nuo 1919 m. birželio 13 d. tarnavo 8-ajame pėstininkų pulke (kuopos vadas krn. Jonas Radzimavičius), kovėsi su Raudonąja armija ties Turmantu, Gryva, Daugpiliu, o prie Salako, Drobiškių kaime, į nelaisvę paėmė prieš raitelį. Kovėsi jis ir su lenkais ties Gibais (kuopos vadas ltn. Jonas Steikūnas). J. Baranauskas buvo apdovanotas Savanorio medaliu. Valstybė jam skyrė 10 ha žemės ir dviejų tūkstančių litų pašalpą.

Sodyboje mus pasitiko pats šeimnininkas. Sužinojęs, iš kur ir kokių tikslų atvykome, pakvietė vidun, paprašė palaukti. Netrukus pasirodė pasitempęs, pasipuošęs išlygintu kostiumu, baltais marškiniais, ryšintis kaklaraiščiu, avėjo

J. Baranauskas ir A. Pociūnas apžiūri mūšio su bolševikais vietą. 1999 m. rugsėjo 22 d.

blizgančiais bateliais. Atsikvošėjome, kai šeimininkas pasiūlė eiti drauge. Už kokio puskilometro pasirodė brūzgynai. J. Baranauskas toliau eiti atsisakė, nes nenorėjo išsitepti rūbų. V. J. Žukui teko pritūpti, užsisodinti savanorį ant pečių ir dar gerą puskilometrį nešti istorinės vietos link. Pagaliau priėjo-me Virintos upę ir šalia esančią brastą, kurioje kitados buvo atimta patranka. Nufotografavome, užpildėme pirmųjų akmenų (An 91–34x24x19 cm, An 92–31x24x16 cm) pasus. Grįžtant V. J. Žukui vėl teko nešti savanorį ant pečių.

13 val. 35 min. palikome Kurklių apylinkes ir 15 val. 15 min. atvykome į Troškūnus. Apsilankėme Vytauto gatvės 9-ajame name, Albino Tvarskaus sodyboje (ją padėjo surasti vietinis gyventojas Antanas Čiuplinskas). Vyrai parodė mums vietą, kur tarp namo ir klojimo 1920 m. lapkričio 21 d. buvo nušautas šaulys Antanas Žarskus, ir papasakojo, kaip tai atsitiko. Tą dieną ties Troškūnais pasirodė lenkų kavalerijos brigados žvalgai. Nuo bažnyčios stogo juos apšaudė lietuvių partizanų šaulių grupė. Žvalgai pasitraukė, bet neilgam. Jie grįžo su pagrindinėmis brigados jėgomis. Po trumpo susišaudymo keturi lietuviai buvo suimti ir prie vienuolyno sienos, šalia bažnyčios,

Iš kairės: J. V. Žukas, Nepriklausomybės kovų savanoris M. Staškevičius su sūnumi, A. Pociūnas

sušaudyti. Šaulys Antanas Žarskus sugebėjo ištrūkti ir atsišaudydamas nubėgo per dabartinį A. Tvarskaus sodybos kiemą. Tarp namo ir klojimo jis buvo nušautas (oficialioje spaudoje teigiama, kad jis buvo sušaudytas kartu su kitais keturiais šauliais.). Taip jau sutapo, kad toje vietoje radome kelis akmenis, tad užpildėme pasus An 93–33x34x30 cm ir An 94–33x14x25 cm. Pokario metais Troškūnuose vyko aktyvi lietuvių partizanų rezistencinė kova, taigi miestelyje išsirinkome didžiausią akmenį – An 95–148x54x24 cm.

16 val. 10 min. palikome Troškūnus ir pro Anykščius dulkėtu žvyrkeliu 17 val. 30 min. pravažiavome Taujėnus, 19 val. – Lėno kaimą. 20 valandą, likus 4 kilometrams iki Ramygalos, užvažiavome pas V. J. Žuko giminaitį ūkininką Aleksą Samsoną. Išvydome tikro lietuvių sodybą. Tarpukariu jis tarnavo Lietuvos kariuomenės 1-ojo husarų didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulke, pasirinkęs „Dailidės“ slapyvardį dalyvavo pokario rezistencinėje partizanų kovoje, 15 metų praleido lageriuose. Vakare, prisivalgę aukštaitiškų valgių, nuėjome miegoti. Rugsėjo 23-iają, 7 val. 10 min., pabudome. Paskubomis apžiūrėjome miškingą apylinkę aplink sodybą, kur 1919 metais vyko mūšiai su bolševikais ir pokario rezistencijos kovos.

Šioje vietoje iš bolševikų buvo atimta haubica

Pažymėjome naujus akmenis: Pn 96–107x64x54 cm, Pn 97–36x40x26 cm ir Pn 98–30x28x25 cm.

Sugrįžę į sodybą papusryčiavome ir, nuoširdžiai padėkoję šeimininkams, išvykome į Ramygalą. 9 val. 15 min. jau buvome miestelyje. Vietiniai gyventojai P. Cvirkos gatvėje mums parodė namą, pažymėtą 61 b numeriu. Čia gyvenantis savanoris Pranas Pranauskas, gimęs 1898 metais Šlekių kaime, papasakojo daug įdomių istorijų, kaip, būdami gimnazistai, vieni pirmųjų kovėsi su bolševikais. Vėliau 4-ojo pėstininkų pulko sudėtyje jis tęsė kovas su bolševikais nuo Panevėžio iki Daugpilio (kuopos vadas j. krn. Mikas Eli-sejevas). Kovėsi su bermontininkais ties Meškuičiais, su generolo Liucijano Želigovskio daliniais, ties Jašiūnais papuolė į nelaisvę, bet pabėgo (kuopos vadas ltn. Vladas Šulga). Jis minėjo, kad pulko ginkluotę iš pradžių sudarė rusiški, o vėliau vokiški šautuvai. Valstybė P. Pranauskui skyrė 8 ha 90 arų žemės ir 40 medžių miško.

Palikę A. Pranausko namus, pasukome į miestelio kapines, kuriose palaidoti mūsų savanoriai. Čia ilsisi ir savanoris Jonas Karulis. 1919 metų pradžioje, vykstant kovoms su bolševikų daliniais prie Ramygalos, miestelyje

nuo kalvos (dabar čia kapinės) jis šaudė į puldinėjančius raudonarmiečius. Priešo kulka pataikė drąšiam kulkosvaidininkui į akį, jis buvo sunkiai sužeistas. J. Karulis išgijo, nors mirties atveju prašė jį palaidoti toje vietoje, kur buvo sužeistas. Dabar šioje vietoje jis ilsisi amžiams. Paėmėme akmenį Pn 99–27x18x17 cm. Klebono leidimu 10 val. 55 min. užlipome į Ramygalos bažnyčios bokštą ir apžiūrėjome buvusių kautynių lauką.

11 val. 55 min. atvažiavome į Panevėžį. Čia prisipylėme kuro ir tęsėme kelionę. 12 val. 15 min. sustojome ties Liūdyne, kur 1919 m. gegužės 21 d. vyko smarkūs mūšiai su bolševikais. Čia ilsisi dauguma žuvusių mūsų 2-ojo pėstininkų pulko karių. Paėmėme iš šios vietovės akmenį Pn 100–72x52x35 cm.

Toliau pro Raguvą, Šilus 16 val. 30 min. atvykome į buvusį Lokinės dvarą šalia Siesikų miestelio. Jau griūvantis dvaras mena ne tik 1831 ir 1863 metų sukilėlių vadus, praužusius mūšius su carinės Rusijos kariuomene, bet ir Nepriklausomybės kovas. Čia, šalia Lokinės dvaro, 1919 m. balandžio 2 d. budėjo lietuvių sargybos postas, kurį sudarė 6 kariai. Bolševikams netikėtai postą užpuolus, penki kariai pasitraukė, o eilinis Juozas Isiūnas pateko į nelaisvę ir bolševikų karių buvo pasmeigtas ant šautuvų durtuvų (karys palaidotas Siesikų kapinėse). Pokario metais čia vyko žiauri rezistencinė partizanų kova su sovietiniais daliniais. Prie Lokinės dvaro rastam akmeniui užpildėme pasą Uk 101–30x29x19 cm.

17 val. 30 min. išvykome iš Siesikų ir pro Panoterius, Bukonis, Jonavą vakarop pasiekėme Kauną. Po kelių dienų sutvarkėme akmenų pasus, nuotraukas, visą reikalingą dokumentaciją. V. J. Žukas ją perdavė šio vėjaus Kauno koordinatoriams. Akmenis nunešėme į bendrą krūvą, kur buvo ruošiamasi atstatyti paminklą „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.

Balys Buračas. Autoportretas. „Gaila virstančių kryžių!“ 1922 m.

UŽGAVĖNIŲ BURTAI PAGAL BALĮ BURAČĄ

Danutė Tamošaitienė

„1936 m. Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus siestas, keliavau po Rytų Aukštaitiją, padariau apie 300 nuotraukų; užrašinėčiau tautosaką ir liaudies papročius, – rašė Balys Buračas (1897–1972) savo autobiografijoje. – Šimtus kartų su savo fotoaparatu stabtelėdavau prie kaimo trobų, kiemuose sukiojaisi, ilgai liežuvių pyniau su įdomiais kaimo žmonėmis. Dabar dažnai pagalvoju, kur jie? Daugelio, žinoma, jau nėra. Jų vaikai išaugo. Savais rūpesčiais gyvena. Betvarkydamas rinkinius, vėl pasineriu į tas senas, kelionių išpūdžių pripildytas dienas.“

Iki pat 1941-ųjų, karo pradžios, B. Buračas visas savo dienas paskyrė laisvo keliaujančio kraštotyrininko darbui. Viena iš fotografo ir kraštotyrininko aprašytųjų švenčių – Užgavėnės. Savo nuotraukose jis užfiksavo linksmųjų Užgavėnių šėlsmą, šiai šventei būdingus veikėjus, peizažą, aplinką.

Užgavėnės – linksmo triukšmo ir juoko diena, išvaranti žiemą, suteikianti žemei derlingumo galią. Tai paskutinė mėšėdžio diena. Lašininis rungiasi su Kanapiniu. Nugali Kanapinis – pasninko simbolis. Tą dieną visur skamba: „Žiema, žiema, bėk iš kiemo!“

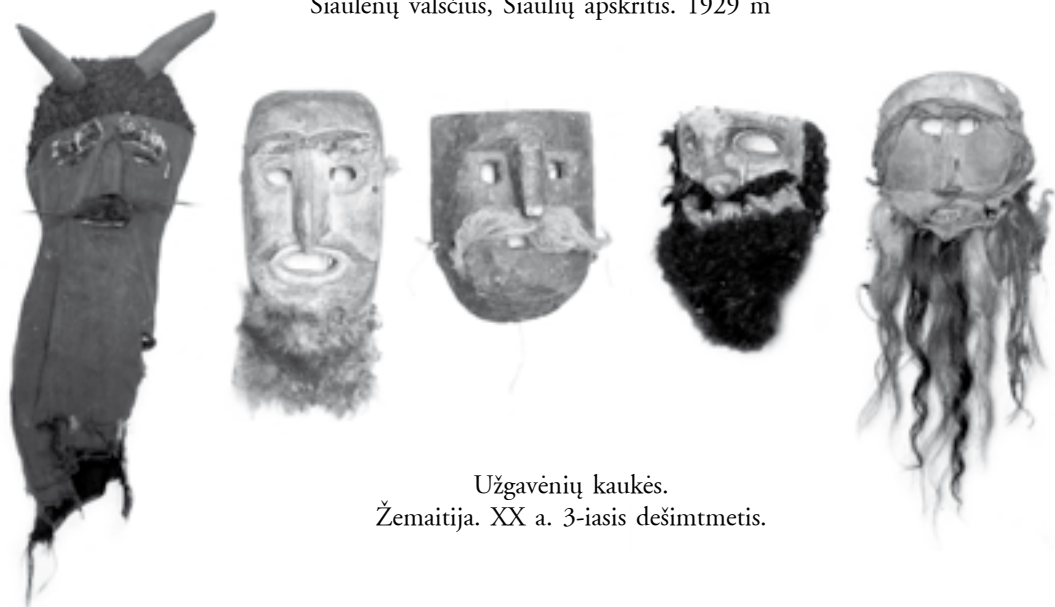
Užgavėnės švenčiamos likus 40 dienų iki Velykų, Gavėnios išvakarėse. Svarbūs ūkio darbai tą dieną nedirbami. Tik linksminamasi ir sočiai valgoma. Senu papročiu valgyti reikia dvylika kartų. Pagrindinis Užgavėnių valgis – blynai. Tai vienas archajiškiausių valgių – duonos prototipas. Kiti valgiai – vėdarai, dešros, šiupinys. Žmonės valgo patys, vaišina kitus, nepamiršdami net protėvių vėlių, tikėdami, kad javų derlius bus geresnis.

Per Užgavėnės mūsų proseniai važinėdavosi dar nepravažintu arkliuku. Jei sniego pakakdavę ir keliai būdavę pravažinti, nenuostabu, kad Užgavėnių dieną visais vieškeliais skambėdavę variniai varpeliai. Kiekvienas stengėsi kuo toliau nuvažiuoti, kitaip tariant, liną tęsdavo, kad ilgesnis užaugtų. Važinėtojai po rugių lauką iššokdavo iš rogių ir voliodavosi po sniegą. Manyta, jog žiemos pabaigoje žemė nusilpusi ir jai reikalinga pagalba. Žmonės tikėdavę, jog besivoliiodami perduoda žemei gyvybines jėgas, kad ji greičiau sužaliuotų. Užgavėnių pasivažinėjimais turėjo garantuoti kaimo žmogui ir gerą javų derlių.

Nevengdavę pasivažinėtojai laistytis vandeniu, taip reikalingu augmenijai. Gausiai apsilaisčius tikėta, kad greičiau atšils žemė, gerai derės vasarojus.

Užgavėnių „žydo“ kaukė. Kunigiškių kaimas,
Šiaulėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1929 m

Užgavėnių kaukės.
Žemaitija. XX a. 3-iasis dešimtmetis.

Užgavėnių personažai kaimo aikštėje po ąžuolu.
Spaudžių kaimas, Šaukėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1926 m.

Užgavėnių diena nepraeidavo ir dabar nepraeina be triukšmingų juokdarių ir linksmų išdaigininkų. Lietuvos kaimuose vežiodavo Užgavėnių Morę – moteriškais drabužiais juokingai aprengtą pamėklę su spragilu, kuris švaistydavosi ir Morė atrodydavo gyva. Jos galvą puošė spalvoti kaspiniai ir žalių egliaškių vainikas. Morės vežiotojai ir lydėtojai apsitaisydavo keturkojais gyvūnais: ožiais, žirgais, meškomis, beždžionėmis ir kupranugariais. Kai tokia „banda“ imdavo šokti ir išdykauti, visi žiūrovai leipdavo iš juoko. Kiti vaizduodavo velnius, žydus, čigonus, ubages, giltines. Persirengėliai užsidėdavo kuo baisesnes kaukes, padarytas iš medžio žievės, avikailio ar gyvulių kaukolių. Kaukės turi labai senas tradicijas. Anot mitologijos tyrinėtojo dr. L. Klimkos, tai esą toteminių protėvių ar jų antgamtinių savybių priminimas. Totemas – labai senais laikais, dar akmens amžiuje garbintas koks nors žvėris. Medžiotojų gentis jį laikydavo savo pranokėju ir globėju. Vėlesniais laikais naminiai gyvuliai – ožys, arklys, avinas – tapo žemės derlumo, vaisingumo simboliais. Vaikščiodami su šiomis kaukėmis iš namų į namus, žmonės tikėdavę, jog tuo pažadinsią derlingumą ir vaisingumą.

Užgavėnių eisenos Žemaitijoje būdavo tikri karnavalai. Žygaičių kaimas, Šaukėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1925 m.

Per Užgavėnes juokdariai vežiodavo pamėklę Morę. Kretingsodis. 1925 m.

Užgavėnių juokdariai – trys „muzikantai“. Kurtuvėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1925 m.

Morės vežimas būdavęs padarytas iš pusės rogių ir pusės ratų. Tai reiškia, kad pusę žiemos važiuojama rogėmis, pusę – ratais. Morę svita lydėdavo iškilmingai – su „ginklais“ ir „muzika“. Tranki eisena pasirodydavo apie pietus. Muzikantai pūsdavę dūdas, mušdavę krosnies dangčiais, brūžindavę kočėlais. „Muzika“ lodindavusi visus kaimo šunis. Visi puldavo prie Morės vežiotojų. Vieni juos apliedavo vandeniu, kiti apmėtydavo šlapiu sniegu. Morininkai gindavosi botagais. Įsiveržę trobon, grodavo, šokdindavo mergiotes, juokindavo vaikus. Vikresnieji pasigrobdavo peilių, šakučių, klumpių. Smalžiai stengdavosi nugvelbti karštų blynų, vėdarų ir dešrų, paragauti alučio. Taip jie ir traukdavę per visą kaimą.

Vėliau – vakaronė jaunimui šokti, dūkti. Čia atsiveždavo ir Morę. Ūkininkai savo daiktus vaduodavo išpirkomis. Išsiperkant nugvelbtą daiktą reikėdavo su Morės vežiotojais pašokti kokį nors juokingą šokį. Per žiemos šventes aplankę persirengėliai – tai protėvių vėlės iš anapus, iš dausų.

Artinantis pusiaunakčiui, Morę iškilmingai sudegindavo ant aukščiausio kaimo kalno, kad ji su javais atgimtų. Teateinie pavasaris!

Linksmybės baigtos – prasideda Gavėnios pasninkas.

Užgavėnės kupinos prietarų ir burtų, turinčių pagreitinti pavasario atėjimą, pažadinti iš miego šalčio sukaustytą žemę.

Užgavėnių „ožys“ ir „žydas“ – juokdariai.
Žygaičių kaimas, Šaukėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1925 m.

Jonutis, užsidėjęs iš medžio skobtą Užgavėnių kaukę.
Žansaičių kaimas, Šiaulėnų valsčius, Šiaulių apskritis. 1925 m.

- Panevėžio apskrityje sakoma: per Užgavėnes negalima gryčioje laikyti peilių. Jei laikysi – šieno nebus.
- Raguvos apylinkėse sakoma: kad linai gerai derėtų, per Užgavėnes reikia ką nors mazgoti ar plauti. Tačiau galvos trinkti negalima – kasos neaugs.
- Subačiaus apylinkėse šią dieną reikia į laukus išvežti vežimą mėšlo – kad būtų derlingi metai.
- Merkinės apylinkėje, kai ariant jungas jaučiams kaklą nutrindavęs, tepdavę per Užgavėnes virtais lašiniais – kad greičiau užgytų. Sėdamas kanapes ir kviečius, sėjėjas pasitapa tais lašiniais savo rankas – sako, žvirbliai pasėtų javų nelesą.
- Merginos, norėdamos sužinoti, iš kur atvyks piršliai, pavalgiusios eidavo laukan, kumpio kaulu mušdavo į tvorą ir klausydavosi, kurioj pusėj šunys los – iš ten ir būsią piršliai.
- Merkinės apylinkėse dzūkai prie Užgavėnių stalo kviesdavę visus vabzdžius (muses, uodus, gylius) – kad jie vasarą gyvulių nekąstų.
- Jei per Užgavėnes sausa, pavasaris bus be lietaus, jei saulėta – javai gerai derės, o jei sninga – geri linai užaugs.

„*Žiema, žiema, bėk iš kiemo*“, – sako žmonės ir laukia greičiau ateinant pavasario. O jis jau visai čia pat – išduoda pavasarinio oro dvelksmas.

2010 METŲ PARODOS

„LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽINYBINIAI IR VISUOMENINIŲ ORGANIZACIJŲ APDOVANOJIMAI 1990–2010“

Algirdas Markūnas

2010 m. kovo 9 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo atidaryta paroda „Lietuvos Respublikos žinybiniai ir visuomeninių organizacijų apdovanojimai 1990–2010“, skirta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui. Parodos kuratorius ir autorius – Naujaisiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas, bendraautorė – Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus vyriausioji muziejininkė Gerarda Dručkusienė. Parodos pagrindą sudarė įvairūs apdovanojimai ir pasižymėjimo ženklai, Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojų pastangomis sukaupti per visą atkurtos Lietuvos Respublikos 20-metį.

Parodoje buvo eksponuojami Lietuvos Respublikos Seimui atskaitingų institucijų (Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Valstybės saugumo departamento), Lietuvos Respublikos Vyriausybei pavaldžių įstaigų (Kūno kultūros ir sporto departamento, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, Valstybinės

maisto ir veterinarijos tarnybos, Lietuvos Respublikos ginklų fondo), atskirų Lietuvos Respublikos ministerijų ir jų struktūrinių padalinių (Užsienio reikalų ministerijos, Švietimo ir mokslo ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Ūkio ministerijos, Žemės ūkio ministerijos, Teisingumo ministerijos, Sveikatos apsaugos ministerijos, Susisiekimo ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos) garbės ženklai ir apdovanojimai. Beveik visi – nauji, nors yra ir atkurtų (pvz., ženklas „Plieno sparnai“, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medalis ir kt.). Ženklią vietą užėmė atskirų ministerijų struktūrinių padalinių įsteigti pasižymėjimo ženklai. Bene daugiausia jų turi Vidaus reikalų ministerijos departamentai. Eksponuojami visi Policijos departamento, kurio aukščiausias apdovanojimas yra „Angelo sargo žvaigždė“, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos (FNTT) 1-ojo, 2-ojo ir 3-iojo laipsnio pasižymėjimo ženklai „Už nepriekaištingą tarnybą“, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento 1-ojo, 2-ojo ir 3-iojo laipsnio kryžiai „Artimui pagalbom“ bei „Ugniagesio gelbėtojo žvaigždė“ (beje, atkurti pagal išlikusius pirmosios Lietuvos Respublikos apdovanojimų pavyzdžius ir pagaminti Lietuvos monetų kalykloje). Garbingą vietą parodoje užėmė buvusių Vidaus tarnybos 1-ojo ir 2-ojo pulkų ženklai, jau spėję tapti numizmatine retenybe, Valstybinės sienos apsaugos tarnybos prie VRM bei Muitinės departamento prie Finansų ministerijos ir Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos, Generalinės miškų urėdijos prie Aplinkos ministerijos, Lietuvos standartizacijos departamento prie Aplinkos ministerijos garbės ženklai. Parodoje taip pat buvo eksponuojami įvairių visuomeninių organizacijų apdovanojimai: Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos „Garbės kryžius“, Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdžio ženklas „Partizanų žvaigždė“, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos aukso,

sidabro ir bronzos medaliai, 1941 m. birželio 23–28 d. sukilėlių sąjungos garbės ženklai, Lietuvos šaulių sąjungos, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos, Lietuvos karininkų sąjungos, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir kt. organizacijų apdovanojimai. Lietuvos aukštosioms mokykloms „atstovavo“ aukso ir sidabro medaliai „Už nuopelnus Vytauto Didžiojo universitetui“. Kauno arkivyskupija padovanojo savo garbės ženklą – Šiluvos Dievo Motinos medalį. Parodos atidarymo metu buvo eksponuojama ir VDU Garbės daktaro grandinė, universiteto vadovybės padovanota mūsų muziejui.

Atskiroje vitrinoje buvo eksponuojami Lietuvos Respublikos apskričių ir Kauno miesto savivaldybės apdovanojimai. Deja, dėl finansinės krizės kai kurių apdovanojimų ir garbės ženklų nepavyko įsigyti. Mandagiai atsiprašė, kad kol kas negali muziejui padovanoti savo žymenų, Vilniaus miesto savivaldybė, Vadovybės apsaugos departamentas prie VRM, Viešojo saugumo tarnyba prie VRM, Pravieniškių 1-ųjų pataisos namų administracija. Atskiruose stenduose buvo eksponuojami ir kai kurių ženklų bei medalių projektai (autorai Nerijus Treinys, Violeta Žaltauskaitė ir Liudas Gedminas) ir apdovanojimų liudijimų pavyzdžiai. Paroda veikė iki 2010 m. lapkričio 5 d.

„LIETUVOS KARYS ŽALGIRIO MŪŠYJE“

Kristina Rickevičiūtė

2010 m. balandžio 15 d. Karo muziejuje, Vytauto Didžiojo kapeloje, buvo atidaryta paroda „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“, skirta Žalgirio mūšio 600 metų jubiliejui. Centre – Vinco Grybo sukurta skulptūra: rūstus ir susimąstęs Vytautas Didysis, nugalėjęs savo mirtiną priešą Vokiečių ordiną. Skulptūros papėdėje – XV a. bombardos, akmeniniai sviediniai. Paveikslai ant sienų primena ankstesnes mūsų protėvių kovas su šiuo priešu, beveik 200 metų engusiu ir niokojusiu Lietuvos žemes: 1236 metais ties Šiauliais įvykusį Saulės mūšį, kuriame buvo sutriuškintas Kalavijuočių ordinas, ir 1260-ųjų Durbės mūšį, kuriame buvo sumuštas Vokiečių ordinas. Žalgirio mūšis buvo vienas iš didžiausių viduramžių Europoje. Jis įvyko 1410 m. liepos 15 d. Ordino kariuomenę su talkininkais sudarė 51 vėliava (pulkas) – maždaug 23 tūkst. kariauninkų, kuriems vadovavo ordino didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas atsivedė 40 vėliavų – apie 13 tūkst. karių, o Lenkijos karalius Jogaila – 52 vėliavas, t. y. apie 24 tūkst. karių. Šiame mūšyje buvo visiškai sutriuškintas galingasis Vokiečių ordinas. Kautynėse žuvo didysis magistras ir tūkstančiai karių. Po šio pralaimėjimo

ordinas taip ir nebeatsigavo. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės laimėjimas buvo didžiulis smūgis visai krikščioniškajai Europai. Šią pergalę iškovojo du lietuviai: Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas ir Lenkijos karalius Jogaila. Jų dėka Rytų Europos tautoms nebegrėsė vokiečių feodalų pavergimas. Po Žalgirio mūšio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prestižas Europoje ypač sustiprėjo. Europos valdovai suprato, jog Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – galinga valstybė, o jos valdovas – gabus karvedys ir gudrus politikas, su kuriuo reikia skaitytis.

Žalgirio mūšis tapo kovų už laisvę ir nepriklausomybę simboliu. Parodoje eksponuojama Jano Mateikos paveikslo „Žalgirio mūšis“ kopija, kurią nutapė dailininkas Ignas Rudolfas. Paveiksle pavaizduotas kulminacinis kovos momentas, kurio centre dominuoja du priešininkai. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, iškęlęs rankas ir laikantis kalaviją, simbolizuoja pergalę, o žudomas ordino didysis magistras Ulrichas fon Jungingenas – pralaimėjimą. Be to, eksponuojami ir keturi mažai kam žinomi Jano ir Tadeušo Stykų paveikslai – Žalgirio mūšio panorama.

Taigi kyla klausimai: kaip ginkluoti buvo Lietuvos kariai, kad laimėjo vieną didžiausių mūšių viduramžių Europoje? Kokia buvo jų žirgų ekipuotė? Radinių iš Žalgirio mūšio lauko neturime. Tačiau Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus fonduose yra nemažai šio laikotarpio ir ankstesnių amžių radinių iš senkapių, piliakalnių ir kapinynų, kurie gali padėti atsakyti į šiuos klausimus. Pasitelkę istoriografinę ir ikonografinę medžiagą, archeologinius radinius, muziejaus direktoriaus pavaduotojas karo istorikas Arvydas Pociūnas ir dailininkė A. Janušaitė-Vitkūnienė padarė trylika Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karių ginkluotės ir jų žirgų ekipuotės rekonstrukcijų, kurios eksponuojamos parodoje. Tai prieš Žalgirio mūšį ant žirgo šuoliuojantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Vytautas su jį lydinčiais vėliavnešiais, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės vėliavos vadas, vėliavnešiai su vėliavomis, pašauktinis bajoras, pašauktinis karys, raitasis arbaletininkas, lankininkas ir kiti. Vitrinose eksponuojami ginklai, apsaugos priemonės, žirgų aprangos reikmenys. Patys paprasčiausi ir demokratiškiausi ginklai buvo lankai su strėlėmis ir ietys. Parodoje matome įtveriamuosius ir įmovinius strėlių antgalius, datuojamus XIV–XVI a. pradžia, kurie rasti Veliuonos piliakalnyje kasinėjimų metu. To paties laikotarpio yra arbaletų strėlių antgaliai iš Kauno pilies kultūrinių sluoksnių. XV a. pradžia datuojami lengvi, trumpi svaidomieji ir masyvūs ietigaliai, aptikti Karmėlavos, Masteikių, Šulaičių, Radikių ir kituose senkapiuose. Ypač įspūdingi stambūs ietigaliai, su kuriais buvo palaidoti vyrai Karmėlavos ir Masteikių senkapiuose.

Pakalniškių šalmo rekonstrukcija

Karmėlavos kalavijas (VDKM)

Ietigalis. Karmėlava (VDKM)

Prie paprastų ginklų priskiriami ir kirviai. Parodoje eksponuojami kirviai aptikti XV a. pradžios vyrų kapuose jau minėtuose kapinyuose. Dėmesį patraukia retai pasitaikantis radinys – to paties laikotarpio kavaleristo kirvis iš Gėluvos senkapio vyro kapo Nr. 4. Parodą puošia XIII–XV a. pradžios kalavijai. Kalavijas – brangus, iš kartos į kartą perduodamas ginklas – retai kada buvo dedamas į kapą. Puikiai žemėje išsilaiškė XIII a. dviašmeniai kalavijai iš Raudonės, Kejėnų, Desiukiškių. XV a. pirmąją pusę datuojami dviašmeniai kalavijai iš Munkaviškių, Bartonijų ir Krūvandų bei vienašmeniai kalavijai, rasti Munkaviškėse, Karmėlavoje, Radikiuose. Įspūdingas Karmėlavos kalavijas. Šis ginklas yra 99 cm ilgio, tiesia, tolygiai siaurėjančia 6,3 cm pločio geležte su išilginiu grioveliu abiejose nugarėlės pusėse. Šalia kalavijų matome keturis kovos peilius (50–28 cm ilgio) iš Karmėlavos ir Dimitravos, datuojamus XV a. pradžia. Tai pagalbinis savigynos ginklas, kurį galėjo turėti kiekvienas karys. Negalima nepaminti ir dviejų buožių. Iš kitų kario ginkluotės reikmenų eksponuojami XIII–XIV a. datuojami žieduočių šarvų fragmentai. Jie aptikti Pakalniškių, Ruseinių, Tolišių kapinyuose, Bubių piliakalnyje. Parodą pajavirina du reti geležiniai antriešiai, saugoję riešus. Vienas jų – iš Bubių piliakalnio, antrasis rastas Graužių kapinyno žirgo kape. Jie datuojami XIII–XIV a. Galvas saugojo šalmai. Šalmų Lietuvoje rasta vos keli, nes jie retai kada būdavo dedami į kapą, todėl eksponuojami ir ankstesnio laikotarpio (XI–XII a.) šalmai iš Rusių ir Pakalniškių. Pastarasis rastas labai turtingame dviejų žirgų kape Nr. 23. Šis šalmas dar turi tinklėlį, apsaugantį kaklą. Šalia eksponuojama ir šalmo rekonstrukcija. XIV a. pabaiga–XV a. pirmąją pusę datuojamas šalmas iš Gelgaudiškio.

Vienas iš ginkluotės elementų – raitelio pentinai. Jų Lietuvoje rasta įvairių. Parodoje eksponuojami XIII–XIV a. datuojami pentinai iš Paežerio, Daugirdavos ir XV a. pradžios pentinai iš Munkaviškių, Kauno, Vilniaus gubernijos ir kitų vietų.

Kiekvieno raitojo kario palydovas – žirgas, todėl jis buvo branginamas ir puošiamas jau nuo seniausiųjų laikų. Tai rodo ir žirgų kapai. Žirgui skiriamas išskirtinis dėmesys ir lietuvių pasakose, jis apdainuojamas liaudies dainose. Lankytojai gali susipažinti ir su žirgo aprangos reikmenimis: kamanomis, žąslais, apkalais, balno kilpomis. Dėmesį patraukia sidabriniais apkaliukais papuoštos išskirtinės kamanos iš Masteikių ir Marvelės kapinynų, datuojamos XII–XIII a. Parodą puošia ir kamanų rekonstrukcijos iš Pakalniškių ir Masteikių kapinynų žirgų kapų. Neliko pamiršti ir žąslai. Jų parodoje yra pačių įvairiausių, tačiau gražiausi – XII–XIII a. datuojami žąslai iš Rimaisių, papuošti sidabro plokštele, ir XIII–XIV a. stambūs su dideliais ornamentuotais

skersinukais žąslai iš Rusių. Pajvairina parodą ir žalvarinės įvijos, gintariniai karoliai, puošiantys karčius, apyuodegiai. Kol kas Lietuvoje nerasta sveiko balno. Tačiau Masteikių kapinyno žirgo kape Nr. 30 išliko žalvariniai balno apkalai ir odiniai balno diržai, papuošti žalvariniais pasagos formos apkalais. Jie eksponuojami pirmą kartą. Stebina ir balno kilpų gausa, jų formų įvairovė. Tačiau gražiausios ir vienintelės tokios visoje Lietuvoje – XII–XIII a. balno kilpos su apkalais iš Rimaisių. Jos yra dengtos sidabru ir ornamentuotos žirgų galvutėmis. Parodoje eksponuojamos XIII–XIV a. balno kilpos iš Pakalniškių, Paežerių, Daugirdavos, Kauno pilies.

Taigi parodos eksponatai lankytojus supažindina su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karių ginkluote, jų žirgų ekipuote Žalgirio mūšio metu. Matyti, jog ji niekuo nesiskyrė nuo sąjungininkų lenkų ir priešų vokiečių ginkluotės.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Vytautas ir jį lydintys vėliavnešiai
prieš Žalgirio mūšį

LDK valdovo pulkų vėliavnešys

LDK kariuomenės pašauktinis bajoras

LDK kariuomenės pulkų vėliavnešys

LDK valdovo asmeninės sargybos karys atakos metu

DK kariuomenės vėliavos (pulko) vadas

LDK kariuomenės pašauktinis karys

LDK kariuomenės raitasis arbaletininkas

LDK kariuomenės lankininkas

LDK valdovo asmeninės sargybos karys poste

LDK kariuomenės karys

LDK kariuomenės gurguolininkas

LDK kariuomenės pabūklininkas prie Marienburgo

KILNOJAMOJI PARODA „LIETUVOS KARIUOMENĖS PERGALEI PRIE ŠIRVINTŲ IR GIEDRAIČIŲ – 90“

Dalė Naujalienė, Andriejus Stoliarovas

2010 m. gegužės 25 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus (VDKM) tarybai buvo pristatyta, o rugsėjo 1 d. lankytojams duris atvėrė Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėjos Dalės Naujalienės ir vyriausiųjų muziejininkų Mariaus Pečiulio, Andriaus Pūkio ir Andriejaus Stoliarovo parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“. Parodoje nušviečiami Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių bei abiejų valstybių teritoriniai siekiai, nagrinėjama karinio konflikto genezė ir kariniai veiksmai nuo 1919 m. balandžio iki 1920 m. rugsėjo. Didžiausias dėmesys skiriamas želigovskiadai: lenkų gen. Liucijano Želigovskio (Lucjan Żeligowski) legionams, jų įsiveržimui 1920 m. spalio 8 d., pirmajam ir antrajam lenkų kavalerijos reidams spalio 17 ir 26 d., kautynėms prie Širvintų (lapkričio 19–20 d.) ir Giedraičių (lapkričio 20–21 d.), paliauboms ir karinio konflikto pasekmėms. Šie istoriniai momentai atskleidžiami eksponuojant VDKM rinkiniuose esančių nuotraukų, dokumentų, spaudos leidinių, apdovanojimų ir dalinių ženklų kopijas, mūšių schemas ir žemėlapius. Rengiant parodą kilo įvairiausių sunkumų, nes eksponatų, ypač apie Lenkijos kariuomenę, VDKM rinkiniuose nėra daug, todėl buvo remtasi ir asmeniniais archyvais. Trumpai apžvelgsime Lenkijos ir Lietuvos karinio konflikto istoriją (1919–1920) ir eksponatus, kuriais šiuos įvykius iliustruojame parodoje.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė atkurianti nepriklausomą valstybę, tačiau valstybingumui įtvirtinti reikėjo karinių pajėgų. Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžia sutapo su bolševikų, o netrukus ir su bermontininkų bei lenkų kariuomenių veržimusi į Lietuvos žemes. 1919 m. gegužės 8 d., lenkams užpuolus lietuvių sargybas prie Vievio, tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių prasidėjo pirmieji koviniai veiksmai, kurie su pertraukomis tęsėsi iki 1920 m. pabaigos. Parodoje šie įvykiai iliustruojami nuotraukomis („Lenkijos kariuomenės žvalgai fronte pirmųjų susidūrimų metu. Kariai ginkluoti 1898 m. modelio karabinais „Mauser“. 1919 m. balandis–gegužė“, „Lietuvos kariuomenės kariai kovos pozicijoje su 105 mm kalibro 1898–1909 m. modelio lauko haubica „Krupp“. 1919 m.“, „Lenkijos kariuomenė, užėmusi Vilnių, žygiuoja miesto gatvėmis. 1919 m. pavasaris“), o taip pat laikraščių ir dokumentų kopijomis („Lenkijos karinės vadovybės („Lietuvos gynimo komiteto“) parengtas propagandinis atsišaukimas į lietuvių

Lenkijos kariuomenės 41-ojo Suvalkų pėstininkų pulko minosvaidininkai užtaisę vokiškus 250 mm kalibro minosvaidžius. 1920 m.

karius, kuriame raginama sudaryti bendrą valstybę ir pasipriešinti bolševikams. 1919 m.“, „Laikraščio „Mūsų kraštas“ („Nasz kraj“) priedas, nušviečiantis Lenkijos kariuomenės veiksmus užimant Vilnių. Vilnius, 1919 m. balandžio 29 d.“). Net keletą kartų karinį konfliktą sprendė tarptautinės kontrolės misijos, nustatydamos demarkacines linijas. Lenkai paprastai jų nepaisė, tad kovos veiksmai atsinaujindavo. 1920 m. rugsėjį kovose dėl Suvalkų, Seinų ir Augustavo su Lietuvos kariuomene kovojo 41-asis Suvalkų pėstininkų pulkas (nuotrauka „Lenkijos kariuomenės 41-ojo Suvalkų pėstininkų pulko raitieji žvalgai atokvėpio minutę. Kariai ginkluoti 1898 m. modelio vokiškais karabinais „Mauser“ ir 1917 m. modelio lenkiškais kavalerijos kardais. Apie 1920 m.“), 7-asis ir 16-asis ulonų pulkai ir kitos lenkų kariuomenės dalys. Rugsėjo pabaigoje su lietuviais kovėsi II lenkų armijos, vadovaujamos gen. Edvardo Rydzo-Šmiglo (Edward Rydz-Smigly), daliniai. Ši armija buvo suskirstyta į dvi grupes. Pirmąją grupę sudarė I legionų pėstininkų divizija (sudarė keturi pėstininkų pulkai), I lietuvių–baltarusių divizija (sudarė trys pėstininkų pulkai), XVII pėstininkų divizija (sudarė keturi pėstininkų pulkai), II kavalerijos brigada (sudarė 3 kavalerijos pulkai) ir IV kavalerijos brigada (sudarė 4 kavalerijos pulkai). Antrąją grupę sudarė III legionų pėstininkų divizija, kalnų divizija ir savanorių divizija. Augustavo apylinkėse rezerve buvo palikta II legionų pėstininkų divizija ir Atskiroji brigada. Prieš Lietuvos kariuomenę kovos veiksmuose dalyvavo I legionų pėstininkų divizija, kurioje į dvi brigadas buvo suskirstyti 1-asis, 5-asis, 6-asis ir 41-asis pėstininkų pulkai bei kiti daliniai.

Didžiausi susirėmimai įvyko 1920 m. rugpjūčio–spalio mėn. Rugpjūčio pabaigoje lietuviai, reaguodami į lenkų puolamuosius veiksmus pietų Suvalkijoje, atsakė žygiu į Seinus ir Suvalkų trikampį („Lietuvos kariuomenės 3-iosios pėstininkų divizijos Seinų operacijos žurnalas. 1920 m. rugsėjo mėn.“, nuotraukos „Grupė Lietuvos kariuomenės karių su šarvuotais automobiliais („Daimler“) ir sunkvežimiu lenkų fronte. 1920 m. rugsėjo 5 d.“, „Lietuvos kariuomenės 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko 7-oji baterija žygiuoja per Krasnapolį į naujas pozicijas. 1920 m. rugsėjo 6 d.“, schema „Lietuvių puolimas 1920 m. rugsėjo 2–5 d.“). Nepasisekus įgyvendinti

Augustavo–Seinų operacijos prieš 4–5 kartus gausesnį priešą, rugsėjo 22 d. Lietuvos kariuomenė patyrė pralaimėjimą ir prarado dalį kontroliuotų teritorijų („Lietuvos kariuomenės 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko 2-ojo bataliono vado kpt. Valerijono Bagdonavičiaus prašymas Nr. 67 pulko vadui kpt. Kaziui Škirpai organizuoti gynybos veiksmus – atsiųsti šarvuotą automobilį ir artileriją. 1920 m. rugsėjo 13 d.“).

Kovinius veiksmus nutraukė spalio 7 d. pasirašyta Suvalkų sutartis (paveikslo „Lietuvos ir Lenkijos delegacijų derybos Suvalkuose. 1920 m. spalio“ kopija. Dail. Zofija Kochanauskienė, 1929 m.), kurią jau kitą dieną Lenkija sulaužė, imitavusi savo karinių dalinių maištą. Spalio 9 d. šie daliniai, vadovaujami gen. L. Želigovskio, įsiveržė į Vilnių ir paskelbė įkurią atskirą „Vidurio Lietuvos“ valstybę. Šią parodos dalį iliustruojame nuotraukomis ir dokumentais, karinių veiksmų schemomis (Lietuvos karo aviacijos skrydžių į frontą ir gen. L. Želigovskio dalinių puolimo 1920 m. spalio 7–lapkričio 17 d. schema). 1920 m. spalio pradžioje lietuvių–lenkų fronte (nuo Daugpilio iki Vištyčio) veikė maždaug 24 700 lenkų karių pajėgos. Gen. L. Želigovskio pajėgas sudarė iki 15 500 karių. Jo veiksmus dengusiose gen. Vladislavo Sikorskio (Władysław Sikorski) pajėgose buvo apie 50 tūkstančių karių. Lenkijos kariuomenės ginkluotė kovų su Lietuvos kariuomene metu 1919–1920 m. buvo labai panaši į tą, kurią naudojo lietuviai. Daugiausia tai buvo įvairūs prancūziški ginklai, nes lenkai kovai prieš bolševikus sulaukė didžiulės paramos iš Prancūzijos. Taip pat į Rytų frontą buvo permesti dar Pirmojo pasaulinio karo metais Prancūzijoje, Austrijoje ir Rusijoje suformuoti lenkiški daliniai. Lenkų kariuomenės apranga 1919–1920 m. buvo labai įvairi. Pėstininkų dalinių kariai dėvėjo 1917 m. modelio uniformas. Dominavo chaki spalva. Dalis pajėgų, kurios buvo permestos į Rytų frontą iš Prancūzijos, taip pat vilkėjo 1917 m. modelio, tik pilkšvai melsvas uniformas. Ryškiomis uniformomis išsiskyrė kavalerijos dalinių kariai, ypač ulonų karininkai (nuotraukos „Lenkijos kariuomenės 41-ojo Suvalkų pėstininkų pulko minosvaidininkai užtaiso vokiškus 250 mm kalibro minosvaidžius. 1920 m.“, „Lietuvos kariuomenės kariai Kaišiadorių stotyje prie iš lenkų atimto turto. 1920 m. liepa“ ir kitos).

Gen. L. Želigovskio pajėgų branduolį sudarė I lietuvių–baltarusių divizijos, sukurtos 1918 ir 1919 m. sandūroje, daliniai, kurių sudėtyje buvo 201-ojo pėstininkų pulko batalionas, pionierių batalionas, kavalerijos divizionas, dvi 216-ojo lauko artilerijos pulko baterijos, 3-ioji kavalerijos brigada bei 101-asis ir 13-asis ulonų pulkai (nuotraukos „Lenkijos kariuomenės totorių, vėliau 13-ojo Vilniaus ulonų pulko kariai. Šis pulkas dalyvavo gen. L. Želigovskio karinėje akcijoje“, „Lenkijos kariuomenės mirties husarų diviziono ir 2-ojo ulonų

Lietuvos kariuomenės 6-oji baterija pakeliui į Širvintas prie Gumbelių kaimo.
1920 m. lapkričio 19 d.

pulko pikės vėliavėlių nuotraukos. Vėliavėlės lietuvių karių paimtos kaip karo grobis Suvalkų operacijos metu. 1920 m.“). 1920 m. užėmusios Vilnių, lenkų pajėgos sulaukė pastiprinimo, kurį sudarė kavalerijos ir nedideli specializuoti technikos daliniai bei kitos tarnybos. Kovose prieš Lietuvą kartu su sausumos pajėgomis dalyvavo ir aviacija. Tai buvo 16-oji žvalgybinė eskadrilė, sudaryta iš penkių dviviečių žvalgybinių lėktuvų „Breguet XIV A2“ (nuotrauka „Lenkijos kariuomenės karo lėktuvas „Breguet XIV“, naudotas kovose su Lietuva. XX. a. 2–3 dešimtmetis“). Ši lėktuvų grupė 1920 m. spalio 27 d. iš Lydos buvo perdislokuota į šalia Vilniaus esantį Kirtimų aerodromą. Spalio 31 d. prie jos prisijungė ir lėktuvas „Albatros C XV“, pilotuojamas Lenkijos kariuomenės kpt. Vaclavo Ivaškievičiaus (Waaclaw Iwaszkiewicz). Iki 1920 m. pabaigos lenkų lėktuvai, vykdydami įvairias žvalgybos ir bombardavimų užduotis, atliko 30 kovinių skrydžių. Skrydžių metu buvo bombarduojamas Kauno aerodromas ir Lietuvos kariuomenės pozicijos ties Kaišiadorimis ir Ukmergė.

Lapkričio 17 d. gen. L. Želigovskio pradėtas stambus puolimas įstrigo („Lenkų oficialusis leidinys „Vyriausybės dienraštis“ („Dziennik urzedowy“), jame skelbiami Vidurio Lietuvos vyriausiojo kariuomenės vado gen. L. Želigovskio įsakymai ir potvarkiai, kuriais remiantis sudaryta civilinė valdžia.

Lietuvos kariuomenės 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko karininkai užėmus Giedraičius. 1920 m. lapkričio 22 d.

Vilnius, 1920 m. lapkričio 30 d.“). Užimti Širvintas ir Giedraičius bei pasi-
stūmėti kelis kilometrus į priekį pavyko tik tos dienos vakare. Vienintelė lenkų
kavalerijos brigada, prasiveržusi gilyn ir mažai kliudoma, lapkričio 19 d. buvo
pasiekusi Kėdainius (1920 m. lapkričio 17 d. gen. L. Želigovskio vadovauja-
mų karinių pajėgų puolimo schema, nuotraukos „Lietuvos kariuomenės 6-oji
baterija pakeliui į Širvintas ties Gumbelių kaimu. 1920 m. lapkričio 19 d.“,
„Lenkijos kariuomenės kariai Švenčionių apylinkėse. 1920 m.“, „Lietuvos
kariuomenės 5-ojo pėstininkų didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko 3-iosios
kuopos kariai priešakinėse lenkų fronto linijose. 1920 m.“ ir kitos).

Kadangi Lietuvai pralaimėjus grėsė didelis pavojus prarasti nepriklau-
somybę, susidariusią padėtį galėjo išgelbėti tik drąsus ir rizikingas manevras.
Lietuvos kariuomenei grėsė apsupimas. I pėstininkų divizijos vadas plk. ltn.
Edvardas Adamkavičius pritarė 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butė-
geidžio pulko karininkų pasitarimo paremtam pulko 3-iojo bataliono 8-osios
kuopos vado vyr. ltn. Teodoro Balno pasiūlytam planui apeiti Širvintas ir
smogti lenkams iš flango ir užnugario (1920 m. lapkričio 19 d. Širvintų kau-
tynių schema, nuotrauka „Lietuvos kariuomenės I divizijos 7-ojo pėstininkų
Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulko 3-iojo bataliono 8-osios kuopos

vadas vyr. ltn. Teodoras Balnas, lapkričio 18 d. vadovavęs 170–200 karių kovinei grupei, išgelbėjusiai Lietuvos kariuomenę nuo grėsusios lenkų apsupties prie Širvintų. 1921–1927 m.“). Šiam sumanymui įgyvendinti lapkričio 18 d. vakare buvo suformuota 170–200 karių dalinys, kuriam vadovavo pats vyr. ltn. T. Balnas. Dalinys, naktį atlikęs 14 km žygį mišku, prie Motiejūnų kaimo puolė stovinčius lenkų dalinius. Mūšio metu žuvo Gardino pulko vadas, į nelaisvę pateko gen. L. Želigovskio lietuvių–baltarusių brigados ir Gardino pulko štabai, apie 200 lenkų kareivių, paimtas ir nemažas karo grobis, kurį sudarė 2 patrankos, 9 minosvaidžiai, 20 kulkosvaidžių, gurguolė su įvairiu turtu. Ši pergalė pakėlė lietuvių karių kovinę dvasį ir leido Lietuvos kariuomenei į savo rankas perimti tolesnių karo veiksmų iniciatyvą. Persigrupavę lenkai lapkričio 20 d., lietuviams pasitraukus, vėl užėmė Širvintas (paveikslų nuotraukos „Artilerijos mūšis ties Širvintomis 1920 m. Dail. E. Jeneris, 1924 m.“, „1920 m. Lietuvos kariuomenės 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulko kariai prie Širvintų iš lenkų atima patrankas. Dail. V. Kosciuška. 1937 m.“).

Lietuvos kariuomenė, sustiprinusi esamus pulkus ir pritraukusi rezervų, ruošėsi kontrpuolimui. Gen. Silvestro Žukausko įsakymu kariuomenė puolimą pradėjo naktį iš lapkričio 20-osios į 21-ąją. Širvintos vėl apeitos iš šono mišku ir po trumpo mūšio užimtos. Puolant Giedraičių kryptimi, sunkios kautynės vyko ties Šiupieniais, Bekupe ir Giedraičiais (1920 m. lapkričio 19–21 d. Širvintų–Giedraičių–Musninkų kautynių schema, nuotrauka „Lietuvos kariuomenės 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko karininkai užėmus Giedraičius. 1920 m. lapkričio 22 d.“, dokumentas „Įsakymas kariuomenei Nr. 491, kuriame skelbiama Lietuvos Respublikos Prezidento padėka Lietuvos kariuomenei, įveikusiai gen. L. Želigovskio karines pajėgas prie Giedraičių ir Širvintų“). Šiose kovose ypač pasižymėjo 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko 3-iasis batalionas, vadovaujamas vyr. ltn. Andriaus Butkevičiaus. Lapkričio 21 d. po pietų Giedraičiai buvo išvaduoti. Giliai užnugaryje likusi atkirsta lenkų kavalerijos brigada ėmė skubiai trauktis ir, persekiojama lietuvių karių bei partizanų, lapkričio 24 d. prie Labanoro perėjo fronto liniją.

Buvo pasiekta istorinė pergalė, tačiau ja pasinaudoti nepavyko, nes tolesnius karo veiksmus sustabdė Tautų Sąjungos kontrolės komisija. Lapkričio 29 d. pasirašytos paliaubos, o kariaujančios pusės buvo atskirtos neutralia zona („Nepriklausomybės kovų žemėlapis, kuriame pažymėtos Lietuvos kariuomenės ir gen. L. Želigovskio karinių dalinių svarbiausių kautynių vietos ir datos, Antantės Aukščiausiosios Tarybos nustatytos demarkacinės linijos, valstybes

skyrusi neutrali zona, Vidurio Lietuvos teritorija. 1919–1920 m.“). Pasibaigus kovoms Lietuvos kariuomenė, patyrusi nemažų nuostolių, grįžo į iki 1920 m. lapkričio 17 d. turėtas pozicijas. Buvo nukauta 15 karių (nuotrauka „Paminklas karžygiams, žuvusiems už Lietuvos laisvę kovoje prie Giedraičių, atidengtas 1932 m. birželio 19 d.“), apie 60 sužeista ir apie 70 dingę be žinios. Po Giedraičių kautynių Lenkijos kariuomenė taip pat patyrė nemažų nuostolių: sudaužytas šarvuotas automobilis, prarasti 2 kulkosvaidžiai, lietuviams atiteko apie 20 tūkstančių šovinių, keletas vežimų, artilerijos sviedinių, 60 belaisvių (nuotraukos „Lietuvos kariuomenės 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko vadas mjr. Julius Čaplikas, sugrįžęs iš lenkų nelaisvės. 1920 m. lapkritis–gruodis“, „Lietuvos kariuomenės Kauno bataliono pulko karininkai, pabėgę iš lenkų nelaisvės. Iš kairės: vyr. ltn. Kristupas Veczemelis ir ltn. Juozas Černius. Kaunas, 1920 m.“, „Lietuviai kariai, grįžę iš lenkų nelaisvės. 1920 m.“ ir kitos).

1923 m. buvo nustatyta administracinė linija, su kuria Lietuvos valstybė nesutiko. Vilnius ir Vilniaus kraštas iki 1939 m. rudens liko okupuotas lenkų (nuotraukos „Demarkacinės linijos padalintas Grabijolų kaimas prie Neries. XX a. 3–4 dešimtmetis“, „Lenkijos kariuomenės 7-ojo Lydos pulko 9-oji kuopa“, „Lietuvos kariuomenės 9-ojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulko kariai, saugantys Lenkijos–Lietuvos demarkacinę liniją, prie sargybos būstų. 1921 m.“, „Sargybos tikrinimas prie Lenkijos–Lietuvos demarkacinės linijos Mlynke, Vievio apylinkėse. 1921 m.“ ir „Demarkacinę liniją tarp diplomatinių santykių nepalaikiusių Lietuvos ir Lenkijos valstybių žymėjo iki 6 m aukščio kartys su pririštais šiaudų pėdais, todėl demarkacinė linija dar buvo vadinama „šiaudine“ siena. Tokiais riboženkliais Lietuvos valstiečiai žymėjo ir savo laukų ribas. XX a. 3–4 dešimtmetis“).

2010 m. rugsėjo 28 d. VDKM Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja D. Naujalienė ir šio skyriaus vyriausiasis muziejininkas A. Stoliarovas Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokiniams, mokytojams ir į renginį pakviestiems garbiems svečiams pristatė parodą „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“. Iki lapkričio 20 d. paroda apkeleliavo dar dešimt Šalčininkų rajono mokyklų: Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnaziją, Baltosios Vokės „Šilo“, Jašiūnų „Aušros“, Turgelių, Dieveniškių „Ryto“ vidurines bei Dieveniškių verslo ir technologijų, Kalesnikų, Butrimonių, Čiužiakampio, Poškonių pagrindines mokyklas.

VIENO PAVEIKSLO PARODA, SKIRTA DURBĖS MŪŠIO 750-OSIOMS METINĖMS

Danutė Gruzdienė

Kauno muzikos ansamblis „Ainiai“

2010 m. liepos 13 d. buvo minimos Durbės mūšio 750-osios metinės. Ta proga Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo atidaryta dailininko Prano Griušio paveikslo „Durbės mūšis“ paroda. Daudyčių fanfaronėmis renginio pradžią paskelbė ansamblis „Ainiai“. Šventės dalyvius pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis. Apie Durbės mūšio reikšmę Lietuvos istorijai kalbėjo muziejaus

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas. Vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė papasakojo, kaip gimė idėja surengti šią parodą. Istorikė Inga Baranauskienė renginio metu pristatė istorinį romaną „Durbės mūšis. Nepasidavę lemčiai“. Renginių vedė Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja Regina Rajeckienė.

Durbės mūšis

1260 m. liepos 13 d. kuršių žemėje, prie Durbės ežero (dabartinės Latvijos teritorijoje), žemaičiai, slapta remiami lietuvių, susikovė su Vokiečių ordino kariuomene. Ordino karines pajėgas sudarė apie 5000 karių ir 200 riterių. Žemaičiai ir lietuviai sutelkė apie 4000 karių, kuriems, tikėtina, vadovavo kunigaikštis Treniota. Mūšiui prasidėjus, iš ordino kariuomenės pasitraukė kuršiai. Dalis jų vokiečius puolė iš užnugario. Ordino kariuomenės padėtį silpnino ir jos dalių tarpusavio nesutarimai. Žemaičiai ir lietuviai, padedami kuršių, priešą staigiai apsupo. Žuvo apie 150 riterių ir daug karių, ordino kariuomenės vadai Burhardtas fon Hornhausenas, Heinrichas Botelis ir Švedijos karalaitis Karolis su savo daliniu.

Durbės mūšis buvo didžiausias XIII–XIV a. žemaičių ir lietuvių

laimėjimas karuose su Vokiečių ordinu. Po jo ordino užgrobtose žemėse sukilo kuršiai, žiemgaliai, estai, prasidėjo Didysis prūsų sukilimas. Mindaugas nutraukė taiką su ordinu ir vėl pradėjo kariauti. Durbės mūšis sužlugdė Vokiečių ordino tikslą užgrobti Žemaitiją, sustabdė jo veržimąsi į rytus ir leido sustiprėti Lietuvos valstybei.

Paveikslo „Durbės mūšis“ autorius

Tapytojas Pranas Griušys gimė 1955 m. Žemaitijoje, Klaipėdos rajone. 1976–1982 m. studijavo Vilniaus dailės institute. Nuo 1982 m. dėsto VDA Kauno dailės fakultete (profesorius, Vizualaus meno katedros vedėjas, Tapybos studijos vadovas).

P. Griušys yra Lietuvos dailininkų sąjungos narys. Tapytojas surengė nemažai personalinių parodų, dalyvavo daugelyje užsienyje surengtų parodų: Lenkijoje, Airijoje, Anglijoje, Kinijoje ir kt.

Dailininkas yra sukūręs apie 10 istorinių-batalinių drobių. „Durbės mūšis“ nutapė 2002-aisiais. Kauno dailės parodoje „Geriausias 2002 m. kūrinys“ šis paveikslas dailininkui pelnė publikos išrinkto laureato vardą.

EDUKACIJA VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUJE 2010 METAIS

Regina Rajeckienė

Vytauto Didžiojo karo muziejaus edukacijos specifiką lemia visa jo erdvė: ekspozicijose esantys eksponatai ir etiketės, suteikiančios informaciją, parodos, apžvalginės ir teminės ekskursijos, mokymo programos, renginiai, konferencijos, paskaitos, leidybinė veikla, informacija apie svarbiausius muziejaus įvykius. Kas yra mūsų muziejaus lankytojai, ar skiriasi jie savo socialiniu statusu ir poreikiais? Potencialią mūsų muziejaus auditoriją galima išskaidyti į smulkesnes grupes: mokinius su mokytojais, pavienius muziejaus lankytojus (vietinius ir iš užsienio), organizuotas turistų grupes (vietines ir iš užsienio), organizuotas karių grupes (vietines ir iš užsienio), tėvus su vaikais, pensininkus. Kiekvienai šiai socialinei grupei pagal galimybes ir grupės prioritetus bei norus siūlome edukacines programas. Terminas „edukacinė programa“ Lietuvos muziejuose prigijo nuo 1996-ųjų, kai savo patirtimi pasidalijo Didžiosios Britanijos, o vėliau ir Švedijos muziejininkai.

Atsižvelgdami į muziejaus metinę lankytojų statistiką, didžiausią dėmesį skiriame auditorijai, gausiausiai besilankančiai muziejuje, – organizuotoms moksleivių grupėms, taigi joms ir kuriame didžiąją dalį edukacinių programų. 2010 m. ikimokyklinio amžiaus vaikai bei pradinių ir vyresniųjų klasių mokiniai galėjo rinktis 12 edukacinių programų. Šalia 8 tęstinių programų parengtos ir pristatytos 4 naujos edukacinės programos 9–12 klasių mokiniams. Tai Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovų parengtos mokomosios programos „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Krėvos unijos metu“ (Edvinas Vaidotas) ir „1831 metų sukilimas“ (Mindaugas Grigonis) bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės skyriaus vyriausiųjų muziejininkų parengtos programos, skirtos Žalgirio mūšio 600 metų jubiliejui paminėti: „Kelyje į Žalgirį. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė XIV a. viduryje–XV a. pradžioje“ (Danutė Gruzdienė) ir „Žalgirio mūšio įamžinimas“ (Vilija Sapjanskienė). Ikimokyklinio amžiaus vaikų itin mėgstama programa „Atskleiskime muziejaus paslaptis“, 1–7 klasių mokiniams parengta programa „Kaip senovėje kariauta“, vyresniųjų klasių mokiniams – „Prancūzmetis Lietuvoje“, „Vasario 16-osios reikšmė“, „Lituanicos“ didvyriai amžinai gyvi“. Kai kurias temas pasirinkome atsižvelgdami į Švietimo ir mokslo ministerijos moksleivių mokymo programas, kitas pasiūlė patys mokyklų istorijos mokytojai

Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono karių ekskursija

(pavyzdžiui, „Prancūzmetis Lietuvoje“), o trečias siūlome išanalizavę mokymo programas ir pastebėję, kam skiriama per mažai dėmesio (pavyzdžiui, programos „Oršos mūšis“, „Mindaugo Lietuva“). Edukacinių programų „Karyba lietuvių padavimuose ir legendose“, „Kaip senovėje kariauta“, „Išbandyk gido profesiją“, „Ką žinai apie Lietuvos karybos istoriją?“ metu lankytojai tampa ne tik stebėtojais, bet ir dalyviais: apsivelka šarvinius viduramžių kario marškinius, užsideda šalną. Visuomenėje stiprėja poreikis aiškiau suvokti savo tautos ir šalies praeitį, istorijos kelius. Muziejaus edukacine veikla ir siekiama patenkinti šiuos poreikius. Kasmet ši veikla plečiasi, surengtų edukacinių programų ir jų dalyvių skaičius didėja. Šį kitimą iliustruoja pateikta lentelė. Lyginant 2007 ir 2010 m. edukacinių programų ir jų dalyvių skaičių, jis išaugo net 6,5, o 2009-aisiais – 2,6 karto.

Lankytojų grupės	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.
Surengtų edukacinių programų skaičius	25	37	67	261
Edukacinių programų dalyvių skaičius	728	996	1 824	6525

Džiugina aktyvūs ir žingeidūs moksleiviai iš Kauno „Versmės“, K. Griniaus, „Ažuolo“, „Purienu“, Milikonių vidurinių, Žaliakalnio ir Senamiesčio pagrindinių mokyklų, Panemunės pradinės mokyklos, J. Naujalio muzikos gimnazijos, Kėdainių „Aušros“ gimnazijos, Klaipėdos mokyklos-darželio „Varpelis“ ir Vytauto Didžiojo gimnazijos, Telšių Germintos vidurinės mokyklos ir daugelio kitų.

2010 m. Edukacijos ir informacijos skyrius kartu su mokyklomis parengė 6 bendrus edukacinius projektus. Du projektus parengėme su Kauno „Vyturio“ katalikiškąja vidurine mokykla: vasario 23 d. projekte „Paskelbėme, atkūrėme, apgynėme“, skirtame Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui, dalyvavo daugiau kaip keturi šimtai 5, 6 ir 8 klasių mokinių, o gegužės 18-ąją, Tarptautinę muziejų dieną, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje įvyko bendras muziejaus ir Kauno katalikiškosios „Vyturio“ vidurinės mokyklos edukacinis projektas „Pajusk Žalgirio mūšio dvasią“, kuriame dalyvavo net 250 penktų ir šeštų klasių mokinių. „Vyturiukai“ mūsų muziejuje dažni svečiai – tai jau trečias bendras muziejaus ir mokyklos projektas. Edukacinį projektą „Istorijos diena Vytauto Didžiojo karo muziejuje“ (kovo 18 ir spalio 22 d.) suorganizavome su Kauno V. Kudirkos vidurinės mokyklos

Riterių dvikovos inscenizacija iš edukacinės programos „1410-ieji viešpaties metai, sudrebinę Europą“ (Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija)

5–12 klasių mokiniais. Prasidėjus mokslo metams, rugsėjo 9–17 d. tapome respublikinio mokslo festivalio „Erdvėlaisis Žemė“ partneriais ir festivalio jaunesiems dalyviams papasakojome apie Mindaugo Lietuvą, Žalgirio mūšį, viduramžių karius, surengėme apžvalgines ekskursijas po muziejų. Lapkričio 15 d. kartu su kitų muziejaus skyrių darbuotojais Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokiniams ir mokytojams bendradarbiavimo sutarties pasirašymo proga pristatėme naują teatralizuotą edukacinę programą „1410-ieji Viešpaties metai, sudrebinę Europą“. Gegužės 15 d. Vilniuje, Vingio parke, įvykusioje kariuomenės ir visuomenės šventėje muziejininkai pademonstravo mūšio inscenizaciją „Pajusk Žalgirio mūšio dvasią“, kurioje „kovėsi“ apie 150 įvairių šalies mokyklų moksleivių. Iš viso per metus surengti 7 edukaciniai projektai. Apie savo projektus skaitėme LR švietimo ir mokslo ministerijos informacinio leidinio „Švietimo naujienos“ (2010 m. Nr. 8 (297)) straipsnyje „Ir nebebus kitos mums žemės...“, Kauno miesto dienraščiuose ir mokyklų interneto svetainėse.

Organizuojant mokinių edukacinę veiklą, kaupiama patirtis ir plėtojamas muziejaus ir mokyklų bendradarbiavimas. Balandžio 24 d. Edukacijos ir informacijos skyrius surengė seminarą, skirtą Kauno miesto savivaldybės

Švietimo ir ugdymo skyriaus neformaliojo švietimo poskyrio darbuotojams, Kauno miesto pradinųjų, pagrindinių, vidurinių mokyklų ir gimnazijų vadovams. Jame kalbėjome apie mokinių dalyvavimą muziejaus pažintinėje veikloje ir edukacinėse programose, pristatėme šios veiklos galimybes.

Edukacinis darbas muziejuje – ypatinga veiklos sfera. Ekskursijų vadovui, edukacinių programų organizatoriui (edukatoriui), paprastai keliami daug įvairių reikalavimų. Jis turi būti gerai susipažinęs su muziejaus rinkiniais, suprasti muziejaus poreikius, būti kantrus, jautrus, nesivaikyti greitos sėkmės. Edukatoriaus tikslas – padaryti rinkinius prieinamus visoms lankytojų grupėms, supažindinti su jais jauną ir seną, išsilavinusį ir neišmanantį žmogų. Tačiau saugodamas muziejaus prestižą, edukatorius neturi lankytojams pataikauti, tapti vaikų darželio auklėtoju ar saviveiklinio teatro aktoriumi. Dialogo su lankytojais vystymas suteikia grįžtamąjį ryšį – tai edukatoriaus darbo pagrindas. Dialogas leidžia jam žinoti, ar lankytojų grupė jo klausosi, ar supranta, kaip reaguoja į pasakojimą, vaizdinės medžiagos demonstravimą. Jei edukatorius sugeba įtraukti ne tik aktyviusius, bet ir pasyviuosius klausytojus ir išgirsti jų nuomonę, tai didelis pasiekimas. Kita vertus, nors muziejaus edukaciniai užsiėmimai yra puiki proga moksleiviams papildyti, praturtinti mokykloje gautas istorijos žinias, pedagogai neišnaudoja visų muziejaus teikiamų edukacinių galimybių – mokyklos ir muziejaus bendradarbiavimas tiesiogiai priklauso nuo konkrečių mokytojų kūrybiškumo. Teigiama, kad pagrindinis šiuolaikinio mokytojo tikslas – skatinti mokinio kritinį mąstymą, savarankiškas žinių paieškas, padaryti mokymą nenuobodų. Drįstu teigti, kad nuo 2007 m., kai dar nebuvo prasidėjusi finansinė krizė, prireikė nemažai laiko ir pastangų, kol mokyklos ir mokytojai ėmė pozityviau vertinti mūsų muziejaus teikiamas edukacines galimybes.

Bendri muziejaus ir mokyklų renginiai skatina mokytojus, mokinius ir jų tėvus dalyvauti muziejaus kultūriname gyvenime. Tai liudija augantis lankytojų susidomėjimas renginiais, skirtais valstybinėms šventėms ir atminčinoms datoms paminėti, taip pat naujomis parodomis, tarptautine akcija „Muziejų naktis“, konferencijomis, paskaitomis, susitikimais, kalėdiniais ir velykiniais koncertais. Šiais metais surengti 27 muziejaus renginiai ir itin gausus lankytojų būrys rodo, kad muziejaus edukacinė veikla yra labai svarbi, nes suteikia patirties ir naujų atradimų džiaugsmą.

Organizuojant muziejaus darbą neapsieinama ir be edukacinių programų, parodų, renginių reklamos, informacijos žiniasklaidoje ir Lietuvos muziejų bei Vytauto Didžiojo karo muziejaus interneto puslapiuose, elektroninių laiškų Lietuvos švietimo ugdymo įstaigų vadovams ir švietimo skyriams, asmeninių

pasiūlymų potencialiems lankytojams, informacijos apie kainas, darbo laiką, metodinės medžiagos (teikiame konsultacijas turizmo centrams, kitoms institucijoms, nevyriausybinėms organizacijoms, pavieniams lankytojams žodžiu, raštu, telefonu, faksu, elektroniniu paštu). Didelę reikšmę turi pasirinkta tematika leidžiami muziejaus leidiniai (almanachai, albumai, knygos, katalogai, bukletai), nes pritraukia naujų lankytojų. Džiugina ir šiais metais itin suaktyvėjęs karių grupių lankymasis muziejuje. Dažni muziejaus lankytojai yra Lietuvos kariuomenės divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokyklos, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos auklėtiniai, Karo medicinos tarnybos darbuotojai, Kunigaikščio Vaidoto tiesioginės paramos logistikos bataliono, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono kariai. Šiais metais muziejuje ir jo padaliniuose apsilankė 470 karių.

Sakoma, kad darbas nesiseka tada, kai žmogus nesistengia nudžiuginti kitų. Šiandien, kai kultūros sistema dažnai peikiama ir kritikuojama, malonu, kad Edukacijos ir informacijos skyriaus darbas yra pastebimas ir lankytojų vertinamas.

NAUJOJI DIDŽIOSIOS SALĖS EKSPOZICIJA

**Vidmantas Airini, Eduardas Brusokas, Danguolė Graibuvienė,
Nijolė Jocienė, Janina Karosevičiūtė, Algirdas Markūnas,
Arvyda Navickienė, Kristina Rickevičiūtė, Andriejus Stoliarovas
Lina Urbonienė**

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžioji salė lankytojus visu grožiu pasitiko 2010 m. vasario 16 d. Nemaža jos dalis skirta įdomiausiems muziejaus eksponatams. Tai ne tik eksponatai. Tai jau mūsų muziejaus istorija.

Tik įžengus į Didžiąją salę, pirmiausia į akis krinta dailininko Petro Kalpoko „Vytis“. Šis eksponatas buvo parodytas 1921 m. vasario 16 d. atidarytoje ekspozicijoje. Dar be

rėmo, apipavidalintas tik draperija, prieš 90 metų tai buvo pagrindinis Karo muziejaus ekspozicijos akcentas, muziejaus užsakymu dailininko nutapytas ant plonos medvilninės medžiagos. Į Karo muziejaus eksponatų knygą jis įrašytas pirmuoju numeriu. O po to – ilgi metai saugykloje. Keitėsi valdžios, o „Vytis“ kantriai laukė ir savo atgimimo sulaukė 2010-ųjų vasario 16-ąją, kai buvo atidaryta naujoji Didžiosios salės ekspozicija.

Paveikslą „I-as husarų pulkas parade“ 1929 m. nutapė dailininkas Erikas Jeneris 1-ojo husarų pulko dešimtmečio proga. Dailininkas Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo vokiečių kariuomenėje. Po karo liko Lietuvoje, 1919-aisiais įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo Nepriklausomybės kovose, buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. 1923 m. išėjo į atsargą. Muziejaus organizatorius gen. ltn. V. Nagevičius pakvietė E. Jenerį muziejui tapyti batalinius paveikslus. Iki 1929 m. dailininkas nutapė 13 batalinių, 5 istorinius paveikslus, paliko pieštuku ir akvarele sukurtus 22 piešinius. 1929-aisiais įsivėlė į skandalą ir iš Lietuvos išvyko.

Šie du paveikslai tarsi įrėmina Vytauto Didžiojo kapelą. Paveikslas „Sužėistas vadas“ – dailininko A. Žmuidzinavičiaus kūrinys, 1921 m. įsigytas už Amerikos lietuvių aukas. Gobeleną „Lizdeika ir Pajauta“ padovanojo visuomenės veikėja, Steigiamojo Seimo narė Felicija Bortkevičienė. Gobelenas įdomus tuo, jog yra ne austas, bet nutapytas ant audinio.

Paveikslą „Vytauto duktė Sofija sūnaus Vasiliaus II vestuvėse“ dailininkas Karlas Hunas nutapė 1861 m. Paveikslą muziejus įsigijo iš Ministrų kabineto mainais už kitus 3 paveikslus. Dėl jo autentiškumo spaudoje buvo suabejojęs M. K. Čiurlionio galerijos direktorius Paulius Galaunė. Jis tvirtino, jog muziejus įsigijo dailininko P. Čistiakovo paveikslą kopiją ir vadina ją originalu. Atkirsdamas į abejones, dail. Jonas Mackevičius laikraštyje „XX amžius“ 1937 m. kovo 6 d. straipsnyje „Dėl 2-jų vertingų paveikslų Karo muziejui“ apie minėtą paveikslą rašė: „*Tiedu paveikslai buvo piešiami vienu laiku 1861 metais Petrapilio Akademijos duotąja tema. Už savo kūrinį K. Hunas yra gavęs didįjį aukso medalį.*“ Savo teiginiui pagrįsti J. Mackevičius įdėjo abiejų paveikslų fotografijas. 1950-aisiais paveikslas buvo paskolintas Rygos latvių-rusų dailės muziejui ir eksponuojamas parodoje, skirtoje Karlo Huno 120-ųjų mirties metinių sukakčiai paminėti. 2003 m. gegužės 15 d. paveikslas vėl buvo paskolintas – šį kartą Rygos valstybiniam dailės muziejui – ir eksponuotas parodoje iki 2004 m. kovo 4 d.

Liaudies meno vitrinoje eksponuojamos keturios XIX a. antrosios pusės šventųjų skulptūrėlės: „Šv. Barbora“, „Šv. Florijonas“, „Šv. Jonas Nepomukas“ ir „Pieta“. Į muziejaus rinkinius jos pateko įvairiais keliais: vienos buvo surinktos etnografinių ekspedicijų metu, kitos įsigytos iš privačių asmenų. Lietuvių liaudies skulptūra atspindi tautos dvasinės kultūros palikimą, grožio sampratą, krikščioniškąsias vertybes, todėl buvo nuspręsta liaudies meno eksponatams skirti atskirą vitriną.

Centrinę vietą vitrinoje užima daugiafigūrė kompozicija „Pieta“. Manoma, kad tai XIX a. antrosios pusės žinomo Žemaitijos dievdirbio Augustino Potockio (1844–1945) kūrinys. Marijos ikonografijoje Pietos kompozicijai tenka reikšmingiausia vieta. Šis siužetas, viduramžiais subrandintas Vakarų Europoje, Lietuvoje ypač paplito XIX a. Švč. Mergelė Marija vaizduojama laikanti ant kelių mirusio Kristaus kūną, jos galvą gaubia skara, ant jos uždėta karūna, spindulių nimbas, šalimais stovi angeliukai su degančiomis žvakėmis rankose. Savo esme šis siužetas atskleidžia kenčiančios Dievo Motinos skausmą, o į širdį susmigę septyni kalavijai simbolizuoja jos septynis sopulius.

Šv. Barbaros siužetas lietuvių liaudies skulptūroje yra vienas populiariausių tarp moterų šventųjų. Ši skulptūra pasirinkta neatsitiktinai. Šv. Barbora

laikoma artileristų parako sandėlių, fortifikacijų ir visų tų, kuriems gresia staigi mirtis, globėja. Anot legendos, Barbora buvo turtuolio Dioskuro dukra. Ji gyveno Mažajoje Azijoje I a. Tėvas, saugodamas dukrą nuo gerbėjų, uždarė ją bokšte. Barbora įtikėjo ir prieš tėvo valią apsikrikštijo. Už tokį nepaklusnumą šio buvo pasmerkta, perduota romėnų valdžiai, kankinama ir nukirsdinta tėvo kardu. Šv. Barbora vaizduojama stovinti puošniais rūbais, su karūna, dažniausiai dešinėje rankoje laikanti taurę su ostija – Paskutinio patepimo sakramento simboli, o kairėje – kalaviją, savo mirties simboli.

Ekspozicijoje pristatoma XIX a. nežinomo liaudies skulptoriaus sukurta šv. Jono Nepomuko skulptūrėlė. Jono Nepomuko kultas Lietuvoje paplito XVIII a. pradžioje ir greitai tapo vienu populiariausių. Jėzuitų vienuoliai ir kunigai rodė didelę pagarbą Prahos arkivyskupijos generaliniam vikarui šv. Jonui Nepomukui kaip išpažinties paslapties sergėtojui, kunigų globėjui. Šventasis mirė kankinio mirtimi, buvo numestas nuo tilto ir nuskandintas upėje, todėl liaudyje laikomas tiltų statytojų globėju ir sergėtoju nuo vandens stichijų.

Šventasis Florijonas, ugniagesių globėjas, buvo romėnų karys, atsivertęs į krikščionybę ir už tai 304 m. nukankintas. Legenda pasakoja, kad Florijonas vienu kibiru vandens sugebėjo užgesinti degantį namą. Žmonės tiki, kad šis šventasis saugo nuo gaisro, todėl jo skulptūras miestelių aikštėse ar prie sodybų stato aukštai ant stulpo arba kolonos. Šv. Florijonas vaizduojamas vilkintis romėnų kario rūbais, vienoje rankoje laikantis vėliavėlę su kryžiumi, kitoje – kaušėlį su vandeniu.

Centrinėje vitrinoje, be porceliano ir keramikos dirbinių, pristatomi unikalūs sidabriniai eksponatai. Sąlyginai šiuos eksponatus būtų galima suskirstyti į dvi grupes. Vieną grupę sudaro eksponatai, dekoruoti įvairių laikotarpių senovinėmis monetomis, kitą – eksponatai, susiję su tarpukario Lietuvos kariuomenės ir įvairių visuomeninių organizacijų gyvenimu.

Vienas seniausių eksponuojamų daiktų – XVIII a. Gdansko juvelyro Benjamino Berento (1713–1756) pagamintas sidabrinis bokalas, papuoštas dvidešimt keturiais 1586–1712 metų taleriais. Bokalo šonai ir viršus išgraviuoti augaliniais motyvais, vidus paauszuotas. Bokalą muziejus įsigijo 1964 m. iš privataus asmens.

Kitas ne mažiau įspūdingas eksponatas – 1890 metų Prūsijos princo Albrechto įsteigtas sportinis prizas Vokietijos kariuomenei. Tai kiaušinio formos sidabrinė viduje paauszuota ant trijų stilizuotų erelio kojų stovinti taurė, dekoruota dviem vokiškom 1876 ir 1888 metų penkių markių monetomis ir 1888 metų sidabrinio medaliu. Šis eksponatas už 1000 rublių buvo nupirktas 1987 m.

Šalia kitų sidabrinių eksponatų lankytojai gali apžiūrėti apyrankę, padarytą iš dešimties įvairių pasaulio valstybių XIX a. monetų. Apyrankę sudaro Hanoverio 1865 m. pusės grašio moneta, keturios Rusijos 1882 m. 5 kapeikų vertės monetos, JAV 1889 m. 10 centų moneta, Austrijos-Vengrijos 1895 m. krona, Olandijos 1892 m. 25 centų ir 1889 m. 10 centų monetos ir viena Prancūzijos moneta, panaudota sagtelei. Apyrankė pagaminta Rusijoje, Sankt Peterburge, 1905 metais.

Tarpukario Lietuvos kariuomenės iškilmingas vėliavų prikalimo ceremonijas mums primena 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko (1929 m.) ir Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos (1929 m.) vėliavų prikalimo atributai – paausuoti sidabriniai padėkliukai ir plaktukėliai. Dažnam muziejaus lankytojui naujiena yra tai, jog kiekvienas pulkas turėjo savo vėliavos prikalimo atributus, dekoruotus pulkui svarbia simbolika, pagamintus Kauno juvelyrų.

Naujojoje ekspozicijoje eksponuojami tarpukario Lietuvos visuomeninių organizacijų sidabriniai sporto prizai. Lankytojus tikrai sudomins išskirtinis kaušo (semtuvo) formos Lietuvos šaulių sąjungos prizas. Jį 1926 metais įsteigė Suomijos lietuvis, Suomijos-Lietuvos draugijos narys Augustinas Juozas Marganavičius.

Kitas originalus eksponatas – gintarais inkrustuotas sidabrinis bokalas. Tai Latvijos aizsargų dovana Lietuvos šaulių sąjungai 20-mečio proga, įteikta 1939 m.

Ekspozicijoje galime išvysti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro, diplomato, visuomenės veikėjo Kazimiero Bizausko Ateitininkų sporto klubui 1927 metais padovanotą unikalią taurę.

Spaudos vitrinose pasididžiavimas – Kazimiero Semenavičiaus veikalas „Didysis artilerijos menas“ (C. Simienowicz DIE GROSSEN KUNST ARTILLERIE), kurį 1676 metais Frankfurte prie Maino išleido Johannas Davidas Zunneris. Tai pirmasis leidimas vokiečių kalba (dvi dalys vienoje knygoje). „Didysis artilerijos menas“ gerokai pranoko kitus to meto šios srities veikalus ir net XVIII a. laikytas klasikiniu. Tai buvo pirmasis bandymas sukurti artilerijos mokslą. Šis artilerijos vadovėlis buvo išverstas į prancūzų, vokiečių ir anglų kalbas. Už šį veikalą K. Semenavičius buvo apdovanotas įvairių šalių ordinais. Kaip europinio masto figūra, jis pateko į vieną svarbiausių pasaulio leidinių – „Britų enciklopediją“. Prieš 357 metus išleisto veikalas I dalį sudaro 5 knygos, 305 didelio formato puslapiai ir 229 paties autoriaus pieštos iliustracijos. Knygoje aprašomi patrankų kalibrai, pabūklų konstrukcijos ir jų pritaikymas, parako ir kitų artilerijos medžiagų technologija. Skyriuje „Apie

raketas“ aprašyti svarbiausi atradimai: mažų ir didelių raketų konstrukcijos, daugiapakopės raketos idėja, apibendrinti visi to meto karui ir pramogai skirtos pirotechnikos laimėjimai, aprašytos įvairios raketos ir sprogmenys, fejerverkų komponavimas. Skirtingi kraštai naudojo skirtingas matų sistemas, todėl K. Semenavičius pasiūlė kaip etaloną naudoti Romos svarą – labai seną svorio matavimo vienetą.

Kazimiero Semenavičiaus knygą „Didysis artilerijos menas“ 2006 metais muziejui padovanojo krašto apsaugos ministras Juozas Olekas. Šiuo metu, be minimo, Lietuvoje yra tik du K. Semenavičiaus veikalo egzemplioriai (vienas iš jų – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų ir senų spaudinių skyriuje, kitas – prof. K. Varnelio asmeninėje bibliotekoje). Vytauto Didžiojo karo muziejuje eksponuojamas egzempliorius yra labai puošnus, gerai išsilaikęs, nuo kitų dviejų skiriasi dvispalve spauda antraštiniame lape ir skirtingomis vinjetėmis. Tuo šis egzempliorius dar vertingesnis, nes toks yra vienintelis Lietuvoje. Taip pat galima pamatyti ir kitą ne mažiau reikšmingą artilerijos mokslo leidinį Ernesto Brauno knygą „Naujausi artilerijos pagrindai ir praktika“ (Maskva, 1710 m.).

Ekspozicijoje rodomas pirmasis atskiru lapu išleistas Lietuvos žemėlapis, kurį sudarė Gerardas Merkatorius apie 1570 m. Lietuvos žemėlapis išspausdintas trečiajame G. Merkatoriaus atlaso leidime 1595 metais. XVI–XVII a. žemėlapiai su Lietuvos kartografiniu vaizdu buvo ne kartą perspausdinti A. Ortelijaus, G. Merkatoriaus, W. Blaeu, J. Hondijaus ir kitų išleistuose atlasuose.

Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro restauratorės D. Jonynaitės kruopštaus darbo dėka lankytojai vėl gali išvysti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto 1791 m. privilegiją Kauno pavieto Darsūniškio miesteliui, atkuriančią miesto teises ir herbą. Šis dokumentas miestelėnų buvo saugomas keletą šimtmečių ir perduodamas iš rankų į rankas. 1957-aisiais tuometis Darsūniškio seniūnas Jurgis Morkūnas pergamentą globoti ir saugoti patikėjo Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Pirmą kartą ekspozicijoje rodoma itin reta muziejaus rinkiniuose saugoma knyga – „Evangelija tolkovaja“ (aiškinamoji evangelija), 1595 m. išleista Vilniuje, Mamonyčių spaustuvėje. Spaustuvė buvo įkurta ir veikė 1574–1624 m. pirklių Lukos, Kuzmos ir šio sūnaus Leono Mamonyčių namuose ir išlaikoma jų lėšomis. Evangelija išspausdinta senąja slavų kalba. Šią knygą muziejus įsigijo 1988 m. iš Mūro Strėvininkų (Kaišiadorių r.) sentikių cerkvės popo. Anot Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos specialistų, tai vienas iš seniausių spausdintų leidinių Lietuvoje.

Nuotraukų vitrinoje eksponuojama vienuolika eksponatų, iš kurių trys panaudoti ekspozicijos estetiniam įvaizdžiui sukurti. Tai daiktų grupės eksponatai – „Kodak“ ir „Agfa“ firmų fotoaparatai, datuojami XX a. pradžia, ir metaliniai rėmeliai dviem nuotraukoms, datuojami taip pat XX a. pradžia.

Nuotraukų ekspozicija yra pažintinio pobūdžio. Ja siekiama supažindinti lankytojus su muziejuje saugoma netradicinio formato, skirtingų rūšių ir laikotarpių ikonografinė medžiaga. Nuotraukos ir albumai buvo atrinkti laikantis tam tikrų kriterijų – jie turėjo atspindėti valstybės ar muziejaus istoriją ir atitikti muziejaus profilį.

Gimnazistų Aleksandro Stulginskio ir Stasio Šilingo portretinės nuotraukos iliustruoja fotografijos raidą ir priskiriamos senosios fotografijos laikotarpiui. Šio laikotarpio fotografijų kompozicija, šviesos ir šešėlių derinimas bei apipavidalinimas nuotraukas priartindavo prie meno. Būsimo Lietuvos prezidento A. Stulginskio portretas darytas 1904 m., jam besimokant ketvirtoje Liepojos gimnazijos klasėje, K. Šulco fotoateljė. S. Šilingo portretą kūrė žymus to meto Vilniaus fotografas S. Fleris apie 1905-uosius. Tuo metu būsimasis Valstybės Tarybos pirmininkas, o vėliau seimų narys ir teisingumo ministras mokėsi Vilniaus berniukų gimnazijoje. Šios dvi nuotraukos – tai ne tik dviejų žymių Lietuvos valstybės veikėjų portretai, bet ir akivaizdus fotografijos raidos pavyzdys.

Reta fotografija yra dr. Jono Basanavičiaus portretas, kurią pats patriarchas 1922 m. dedikavo Karo muziejui. Tai unikalus ir ypač reikšmingas eksponatas, rodantis kuriamo Karo muziejaus reikalingumą ir svarbą. Deja, neturime jokios informacijos, kokia proga ar kokiomis aplinkybėmis patriarchas savo portretą dovanavo muziejui.

Bene vėliausią laikotarpį atspindinti nuotrauka, datuojama 1941 m. Joje užfiksuotas Lietuvos prezidentui A. Smetonai pagerbti skirtas banketas Niujorke, viešbučio „Pierre“ salėje, 1941 m. kovo 13 d. Nuotrauka didelio formato, joje matyti pobūvio salės ištaigingumas, svečių gausa. Beje, ši nuotrauka yra paskutinė su prezidentu A. Smetona, saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Be įprastų portretinių ir grupinių nuotraukų, ekspozicijoje rodoma ir viena vinjetė. Joje užfiksuoti Lietuvos kariuomenės aukštųjų karininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų dėstytojai. Vinjetė pagaminta Kaune 1929-aisiais. Kaip atskira fotografijos rūšis, vinjetės paplito XX a. 3-iojo dešimtmečio pirmoje pusėje ir tapo labai populiaria kolektyvinio įsimėninimo forma.

Įspūdingiausi savo gabaritais ir netradicinėmis formomis yra du nuo-

traukų albumai. Vienas iš jų tuščias. Tai Lietuvos kariuomenės Artilerijos tiekimo skyriaus albumas, datuojamas 1918–1928 m. Antrasis – Lietuvos kariuomenės 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulko dovana Karo muziejui su įklijuotomis pulko istoriją atspindinčiomis 573 nuotraukomis. Pastarasis datuojamas 1922–1935 m. Kadangi 7-asis pėstininkų pulkas stovėjo Klaipėdoje, jame esanti ikonografinė medžiaga ne kartą buvo naudojama rekonstruojant kai kuriuos miesto pastatus, aikštes.

Dar vienas – Lietuvos kariuomenės inžinerijos pulko nuotraukų albumas, dovanotas prezidentui Aleksandrui Stulginskiui 1923 metais. Prie albumo viršelio pritvirtintoje sidabrinėje lentelėje išgraviruota: „*Jo Ekscelencijai Ponui Lietuvos Prezidentui Aleksandrui Stulginskiui. 1923 metai. Inžinerijos pulkas*“. Albume įklijuota 70 nuotraukų, atspindinčių pulko gyvenimą ir veiklą. Šis eksponatas yra puikus pagarbių ir šiltų santykių tarp kariuomenės dalių ir vyriausiųjų pajėgų vadų pavyzdys.

Nuotraukų vitrinoje eksponuojamos tradicinės portretinės ir grupinės nuotraukos, vinjetės ir albumai leidžia lankytojams susipažinti su Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomos ikonografinės medžiagos įvairove.

Didžioji salė buvo praturtinta ginklų rinkiniuose jau seniai esančiais, bet iki tol mažai eksponuotais, taip pat per kelerius pastaruosius veiklos metus įsigytais kai kuriais naujais eksponatais arba tiesiog įdomiais, retais ginklais, kuriems eksponuoti anksčiau neturėjome sąlygų.

Gausiausią dviejose vitrinose išdėstytų ginklų dalį sudaro šaltieji ginklai. Tai XVII–XVIII a. datuojamas grafų Čapskių kolekcijoje buvęs Lenkijos-Lietuvos sunkiųjų husarų palašas su XIX a. padarytu paaukuotu įrašu „*Hr. E. Tyszkiewicz 1855 [...] Hr. Henrykowi Czapskiemu*“ (Grafas E. Tiškevičius 1855 [...] grafiui Henrikui Čapskiui), parodančiu, kad ginklas buvo vienos Lietuvos aristokratų giminės atstovo dovana kitos to paties krašto kilmingos giminės atstovui. Šalia šio vienetinio ginklo eksponuojamas kovinis ginklas – 1882 m. modelio Prancūzijos kavalerijos palašas, pagamintas apie 1883 m. Čia pat galima išvysti Prancūzijos imperatoriaus Napoleono I lengvosios kavalerijos dalinių ir gvardijos raitųjų šaulių kardą, pagamintą Klingentalio (Klingenthal) manufaktūroje apie 1798–1803 m. Dešiniau šių ginklų išdėstyti tiesiogiai su XX a. Lietuvos kariuomenės istorija susiję kardai: XIX a. pab.–XX a. pr. Rusijai Vokietijoje pagamintas rytietiško tipo kardas su Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II monograma, perdarytas tarpukario Lietuvoje. Tuomet jo rankenos nugarėlėje atsirado Vytis, o geležtėje buvo išgraviruotas įrašas „*Gerbiame Pul. Leit. Rusteikai Telsiškiai prieteliai ir bendradarbiai [...]*“. Šalia jo – Vokietijoje, Zolingene, 1999 m. pagamintas paradinis kardas, skirtas Lietuvos Respublikos

kariuomenės garbės sargybai, ir paradinis tarpukario Lietuvos karininkų kardas. Kitoje vitrinoje eksponuojamas XX a. 2-ojo dešimtmečio Austrijos-Vengrijos kariuomenės kardas, kurio geležtėje yra 1913 m. rugpjūčio 18 d. data ir cheminio ėsdinimo būdu pavaizduotas dvigalvis Austrijos erelis ir užrašytas devizas „Für Ehre und Pflicht, bis Herz und Klinge bricht“ (Garbei ir pareigai, kol širdis ir ašmenys palūš). Tarp šių ginklų vizualiai išsiskiria XIX a. pab.–XX a. pr. Vokietijos kavalerijos paradinis kardas, turintis liūtagalvę rankeną ir geležtę su savita karine kompozicija. Lankytojai gali apžiūrėti ir čia pat esantį 1855 m. modelio Bavarijos kariuomenės pėstininkų karininkų kardą. Šalia kovinių ginklų eksponuojamos dvi XX a. pradžios Jungtinių Amerikos Valstijų masonų organizacijos narių špagos. Šaltųjų ginklų grupę papildoma įmantriai dekoruotas 1876 m. modelio Rusijos girininkų korpuso pareigūnų peilis erelio galvos formos rankenos galu ir meistriškai pagaminti XIX a. Kaukazo durklai.

Du ginklų vitrinoje esantys pistoletai-kulkosvaidžiai („Vytis 2“ ir sąlyginai konstruktoriaus vardu vadinamas eksperimentinis modelis „Vladas“) yra bandymo kurti karinę pramonę 1990 m. atkurtoje Lietuvos valstybėje pavyzdys. Šie lietuviški automatiniai ginklai sulaukia didelio muziejaus lankytojų dėmesio.

Didžiojoje salėje eksponuojami reti ir unikalūs Lietuvos priešistorės dirbiniai. Per 90 metų, t. y. nuo Vytauto Didžiojo karo muziejaus įkūrimo dienos, jų sukaupta gana nemažai. Ypač puikūs žalvariniai ir sidabriniai papuošalai, kurie šioje salėje ir eksponuojami. Tai tikri metalo plastikos šedevrai, rodantys subtilų to meto žmonių supratimą apie meną. Dirbinių formos tobulos, o ornamentas santūrus, bet įvairus: geometrinis, augalinis, zoomorfinis. Kartais vienam dirbiniui išpuošti juvelyras panaudodavo nuo keliolikos iki kelių šimtų ornamento motyvų. Antkaklės, apyrankės, žiedai Lietuvoje pasirodė jau žalvario amžiuje. Segėmis pradėta puoštis senajame geležies amžiuje. Dėmesį traukia moters rūbų rekonstrukcija su autentiškais III a. papuošalais iš Dauglaukio kapinyno moters kapo Nr. 110. Moters kaklą puošia žalvarinių karoliukų apvara, žalvarinė antkaklė kūginiais galais ir dar viena antkaklė kūginiais galais su kiauraraščiais pakabučiais, brankteliais. Krūtinę puošia ir skepetą prilaike žalvariniai kiauraraščiai smeigtukai su kiauraraščiais pakabučiais, sujungti grandinėm. Ant rankų moteris mūvi 10 žalvarinių juostinių apyrankių, o ant dešinėsios piršto – dar ir puošnų žiedą. Galvą dabina apgalvis. Eksponuojama ir vienintelė Lietuvoje, tame pačiame Dauglaukio kapinyne, rasta III a. datuojama kepurėlė iš žalvarinių apkalėlių ir sraiginių įvijų. Šalia vitrinoje – dvi žalvarinės III a. kaklo apvaros, sudarytos iš kabučių. Jos buvo rastos Dauglaukio ir Marvelės kapinynuose.

Kepurėlė. Žalvaris.
III a. Dauglaukis

Moters papuošalai ir rūbų rekonstrukcija.
III a. Dauglaukis

Papuošalų lobis. Sidabras. XIII–XIV a. Geliogaliai

Be apvarų, eksponuojamos ir įvairios kaklą puošusios sidabrinės ir žalvarinės antkaklės. Jos labai įvairios: III a. dėželinės antkaklės iš Dauglaukio, IV a. šaukštinė iš Marvelės, V a. antkaklė su kabliuku ir kilpele galuose iš Kalniškių, X a. vyta antkaklė daugiakampiais praeinančiais galais iš Stačiūnų. Negalima nepaminėti ir puošnaus sidabrinio krūtinės papuošalo, sudaryto iš kryžinių smeigtukų, kabučių ir grandinėlių, aptikto Marvelės kapinyne IV a. moters kape. Ekspoziciją papildė ir krūtinę puošusios įvairios segės. Įspūdingos IV–V a. pradžios pasaginės segės, puoštos raudonu ir žaliu emaliu, iš Rokėnų, Varopniškių, Medžionių ir III–IV a. kiauraraščiai kabučiai iš Eikotiškių. Vienintelė Lietuvos archeologinėje medžiagoje yra IV a. apskritinė kiauraraštė segė su pakabučiais, rasta Upytės kapinyne dvigubame kape. Eksponuojamos IX–X a. didelės, stambios lankinės aguoninės segės, puošusios vyrų viršutinius rūbus, iš Prysmančių kapinyne, kurį 1921 metais tyrinėjo gen. Vladas Nagevičius. Eksponuojamos apyrankės, žiedai. Iš visų apyrankių išsiskiria IV a. žalvarinė masyvi apyrankė su šešiais gunklais, atsitiktinai rasta Migonyse, ir XV a. pradžia datuojami du sidabriniai paaukuoti žiedai, rasti Masteikių ir Radikių kapinyuose. Nepamiršome lankytojų supažindinti ir su papuošalų lobiais. Vitrinose – VI–VII a. sidabrinės antkaklės ruplėtais ir pergniaužtiniais galais iš Draustinės, Rokiškio lobių, o datuojamos XII–XIII a. – iš Gailiušių, Šiauliškių. Įspūdingas XIII–XIV a. papuošalų lobis, rastas Geliogaliuose. Tai įvairios segės, krūtinės papuošalas, apyrankės, žiedas.

Taigi visi eksponuojami archeologiniai dirbiniai, ilgus šimtmečius pragulėję žemėje, liudija, kokie kūrybingi ir nagingi buvo to meto meistrai, sukūrę šiuos įspūdingus taikomosios dailės kūrinius.

Viena iš sudėtinių naujosios ekspozicijos dalių – Karo muziejaus istorija 1921–1940 metais. Šią ekspoziciją puošia krašto apsaugos ministro, ėjusio vyriausiojo kariuomenės vado pareigas, plk. ltn. Konstantino Žuko, pasirašiusio įsakymą dėl Karo muziejaus kūrimo (dail. Apolinaras Šimkūnas), ir Karo muziejaus įkūrėjo, ilgamečio jo viršininko gen. ltn. Vlado Nagevičiaus (dail. Jonas Mackevičius) portretai, taip pat paveikslas, kuriame vaizduojama, kaip skaitomas Karo muziejaus viršininko įsakymas dėl senojo pastato nugriovimo (dail. Ignas Rudolfas). Lankytojams rodomi originalūs Karo muziejaus saugotojų karo invalidų atributai: uniforma, kurioje įsegtas 1-ojo laipsnio Vyties kryžius su kardais, trimitas ir pikė, prie kurios pritvirtinta Vyties kryžiaus kaspino spalvų vėliavėle. Visa tai buvo naudojama vėliavų pakėlimo ir nuleidimo ceremonialo metu. Muziejaus istorija iliustruojama įsakymų kariuomenei, buvusių ekspozicijų nuotraukų, Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos diplomo už Karo muziejaus sodelio sutvarkymą, plakato, kviečiančio

statyti Vytauto Didžiojo muziejų, kvietimo į naująjį Karo muziejų kopijomis. Be šių eksponatų, rodomi originalūs spaudos leidiniai: Karo muziejaus organizatoriaus ir viršininko gen. ltn. V. Nagevičiaus atliktų pirmųjų Nepriklausomoje Lietuvoje archeologinių tyrinėjimų *Pryšmančiuose medžiaga*, publikuojama leidinyje „Senovė“, muziejaus konservatoriaus mjr. Petro Šeštakausko knygelės „Šarvai: šarvų, skydų ir pentinų trumpa istorinė apžvalga“ ir „Senoviniai šaunamieji ginklai“ bei literato ir aktorius ats. vyr. ltn. Petro Biržio (Akiro) pirmasis leidinys apie Karo muziejų tokiu pat pavadinimu. Karo muziejaus istorijos ekspozicijoje lankytojų dėmesį patraukia pirmasis Karo muziejaus ginklų rinkinio eksponatas – šautuvas „Berdan Nr. 2“, šautuvas „Lebel“, kuris buvo paimtas iš lenkų kaip karo grobis, latvių ir švedų dovanos muziejui, gen. ltn. V. Nagevičiaus antpečiai ir karininko išėiginė paradinė juosta bei Karo muziejaus aukų knyga.

Ekspozicija „Karo muziejaus istorija 1921–1940 m.“ supažindina ne tik su muziejaus, bet ir su Lietuvos istorija, ginklais ir karine atributika, materialinės ir dvasinės kultūros vertybėmis.

Kairiosios salės sieną puošia pano, vaizduojantis Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių mūšio su turkais prie Chotyno (1673) epizodą, tais pačiais metais graviūroje įamžintą dailininko L. Kžčanovičiaus.

Šalia pergalingo mūšio pano kabo XVII a. pab.–XVIII a. pr. Abiejų Tautų Respublikos kariuomenės vėliava. Ją 2009 m. pagal Švedijoje išlikusį originalą atkūrė ir pasiuvo Vilniaus dailės akademijos meno aspirantė B. Neverdauskienė.

Salės viduryje eksponuojama gausi XVI–XVIII a. ilgakočių ginklų (albardų, iečių, esponentų, partizanų) kolekcija. Šalia jų – XVI–XVII a. Lietuvos kariuomenės patrankų, kurių dauguma liedintos Lietuvoje, kopijos.

Naujausiųjų laikų karybos ekspoziciją sudaro dvi dalys. Pirmojoje atskleidžiamas laikotarpis nuo Lietuvos okupacijos ir aneksijos 1940-aisiais, kariuomenės naikinimas, karininkų ir jų šeimų likimai, „Liaudies kariuomenė“ ir SSRS Raudonosios armijos 29-asis šaulių teritorinis korpusas, pokario ginkluota rezistencija.

Antrojoje dalyje atskleidžiamas Lietuvos kariuomenės atsikūrimas nuo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio žaliaraiščių ir Krašto apsaugos departamento pirmųjų savanorių iki Lietuvos kariuomenės atkūrimo.

Ekspozicijoje yra ir pirmą kartą rodomų eksponatų. Tai 1941 m. birželio 23 d. sovietinių okupantų Pabradės poligone nužudyto sanitarijos leitenanto Kazio Žinevičiaus-Žiniaus paradinis diržas, aviacijos kapitono Jurgio Tumavičiaus (1900–1993) Vyčio Kryžiaus ordinas, testamentu paliktas mūsų muziejui, Šiaurės Kazachijos srities Petropavlovsko kalėjime žuvusio plk. Aleksandro Plechavičiaus vestuvinis žiedas, padovanotas dukters Alinos Plechavičiūtės-Veigel, dviejų Vyčio Kryžiaus ordinų kavaliariaus, Lietuvos laisvės armijos vado ats. brg. gen. Motiejaus Pečiulionio (1888–1960) rankų darbo kryželis, parsivežtas iš Vorkutos lagerio 1956 m., ir daugelis kitų. Eksponuojama ir nemažai to laikotarpio ginklų. Pirmiausia tai Lietuvos kariuomenėje iki sovietinės okupacijos plačiai naudotas vokiškas šautuvas „Mauser 98“, čekiškas lengvasis kulkosvaidis ZB 26 (Brno), beje, vienintelis egzempliorius Lietuvoje. Taip pat eksponuojami pokario rezistencijos dalyvių naudoti Vokietijos ir SSRS gamybos ginklai: universalusis kulkosvaidis MG 34, pistoletas TT, pistoletas-kulkosvaidis PPŠ 41, pistoletas „Parabellum“, pistoletas-kulkosvaidis MP 40 ir kiti. Pirmosios dalies ekspoziciją puikiai papildė muziejui giminių padovanoti JAV mirusio dailininko aviacijos leitenanto Jurgio Juodžio (1911–1986) paveikslai iškalbingais pavadinimais „Lietuva pančiuose“, „Pakeliui į Sibirą“, „Kovojantis Simas“, „Po Vašingtono pamatais“ bei dailininko Zigmo Petraičiaus „Skausmas“, nutapytas 1942 m.

Antrosios dalies vitrinose eksponuojami Krašto apsaugos departamento komendantūrų antspaudai, naudoti 1990–1992 m., Karininkų kursų pirmosios laidos (1991) baigimo ženklas, Karininkų kursų dėstytojo j. lt. Jono Du-

sevičiaus, Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio ats. srž. Antano Raimundo Vilčinsko, KAM Civilinės saugos departamento direktoriaus plk. Gedimino Karolio Puloko (1939–1998) uniformos, Bosnijoje, taikos palaikymo misijoje, žuvusio vyr. lt. Normundo Valterio (1972–1996) asmeniniai daiktai ir apdovanojimai. Atskiras stendas skirtas 1991 m. sausio įvykiams ir jų dalyviams. Jame eksponuojami savanorių naudoti ginklai, nešiojamosios radijo stotys.

Garbingą vietą užima dailininko Mečislovo Ostrausko tapytas Lietuvos laisvės gynėjo Tito Masiulio, žuvusio 1991 m. sausio 13 d. Vilniuje prie Televizijos bokšto, portretas ir Vyčio Kryžiaus ordinas, kuriuo po mirties jis buvo apdovanotas.

Atskiras stendas skirtas muziejaus istorijai po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Eksponuojamos svarbesnių įvykių nuotraukos, muziejaus sukaktims ir jubiliejams išleisti leidiniai, suvenyriniai medaliai, prezidentų Algirdo Mykolo Brazausko ir Valdo Adamkaus dovanos muziejui, Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinas, kuriuo buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 1990 m. lapkričio 23 d. perlaidotas Nežinomas Lietuvos karys.

Abiejų ekspozicijos dalių jungiamąją grandimi tapo pirmosios savanorių priesaikos Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje 1990 m. lapkričio 23 d. dalyvių fotopano ir Vyčio Kryžiaus ordino maketas.

Vytauto ir Vandos Šliūpų dovanotas paveikslas

MUZIEJAUS RINKINIAI 2010 METAIS

Janina Karosevičiūtė

2010-aisiais Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai praturtėjo daugiau kaip 4000 eksponatų. Finansine prasme šie metai buvo labai nederlingi – krizė nubraukė paskutinius litus. Bet užsidarius finansų durims, plačiai atsivėrė dovanų langelis. Taigi esame labai dėkingi visiems dovanotojams, prisidėjusiems gausinant muziejaus, o kartu ir visos Lietuvos kultūros turtus.

Dabar trumpai apie muziejaus rinkinius. Spaudos rinkinius papildė laikraščiai: „Vyriausybės žinios“, leistos prie Ministrų kanceliarijos (1925, 1927, 1929 ir 1935–1936 m.), Atgimimo laikotarpio spauda (1989–1992 m.), 1926 metų dienraštis „Kauno naujienos“, prenumeruotas Mato Šalčiaus. Toliau gausėja plakatų kolekcija. Dailininkas Vytautas Kaušinis padovanojo plakatų atspaudų kolekciją (516 vnt.). Pašto ženklų kolekcijoje – 72 nauji eksponatai: 2009 m. pašto ženklai, pirmos dienos pašto vokai, meniniai pašto atvirukai, suvenyriniai lapai.

Negalima nepaminėti Vandos ir Vytauto Šliūpų dovanos – siuvinėto paveikslo „Žalgirio mūšis“ (pagal Jano Mateikos kūrinį), padovanoto mūsų muziejui Žalgirio mūšio jubiliejaus proga. Tai jų pačių kruopštus daugelio metų darbas. Ši unikali paveikslą pamatė ir parodos, eksponuotos Lietuvos Respublikos Seime, lankytojai. Dar viena nepaprastai įdomi ir unikali dovana – Prancūzijos kariuomenės 17-ojo lietuviškojo ulonų pulko kario kepurė ir kepurės kokarda (datuojamos 1812–1813 metais) iš Broniaus Kviklio kolek-

Kariai išklauso žinią apie sovietinės kariuomenės įžengimą į Lietuvą.
1940 m. birželio 15 d.

cijos. Ją padovanojo kolekcininko dukters Rūta ir Danguolė Kviklytės.

Fotografijų rinkiniai pasipildė nuotraukomis, susijusiomis su Lietuvos kariuomenės gyvenimu (2-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulkas, įvairios Karo mokyklos laidos, 2-asis artilerijos pulkas, Vilniaus krašto gražinimas ir kt.).

Dosniausi metai buvo ginklų rinkiniams. Tai vardiniai SSRS gamybos Tado Dambrausko ir J. Zaleskos pistoletai, čekiški Leibos Ritvo ir Audriaus Krivicko pistoletai, pistoletas-kulkosvaidis „Shipka“ su optiniu taikikliu, vokiškas šturmo šautuvas „Sturmgewehr“, snaiperių šautuvas „Mosin-Nagant“ su optiniu taikikliu, 30 ir 40 mm granatsvaidžiai, nupjautavamzdis medžioklinis šautuvas, pistoletas-kulkosvaidis „Vytis“ (2 vnt.), švediškas pistoletas-kulkosvaidis „Carl Gustav“, šautuvas „Winchester“, mums taip pažįstamas iš kaubojiškų filmų. Ypač džiaugiamės gavę sportinių šautuvų, kuriais buvo apsiginklavę Parlamento gynėjai neužmirštamą 1991-ųjų sausį.

Numizmatikos rinkinius papildė iš Lietuvos banko gaunamos apyvartinės, kolekcinės-proginės monetos. Taip pat gavome M. Godlaikiui priklausiusį Šaulių žvaigždės medalį su liudijimu (padovanojo dukra), Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos nario Antano Paulavičiaus apdovanojimus.

Daiktų rinkiniai praturtėjo Lietuvos vėliava, karių parvežta iš taikos palaikymo misijos Kosove, Lietuvos kariuomenės uniformų antpetiniais pulkų

numeracijos ženklai (XX a. 3–4 dešimtmetis), Lietuvos karo laivo „Prezidentas A. Smetona“ jūreivio uniformos, 1831 metų sukilimo dalyvio aprangos rekonstrukcijos ir kt.

Į archeologijos rinkinius archeologas Mindaugas Bertašius perdavė 1994 m. vykusių Marvelės kapinyno archeologinių kasinėjimų radinius.

Taigi eksponatus galima suskirstyti taip:

Archeologijos grupė	– 206 vnt.
Daiktų grupė	– 143 vnt.
Ginklų grupė	– 1965 vnt.
Fotografijų grupė	– 236 vnt.
Negatyvų grupė	– 9 vnt.
Meno grupė	– 1 vnt.
Numizmatikos grupė	– 83 vnt.
Spaudos grupė	– 1192 vnt.
Pagalbinės medžiagos grupė	– 143 vnt.
Karinės technikos ir transporto grupė	– 72 vnt.

2010 METŲ MUZIEJAUS LEIDINIAI

2010-ieji buvo nepalankūs muziejaus leidybinei veiklai. Kadangi leidybai lėšų nebuvo skirta, muziejus išleido tik du leidinius.

Vytauto Didžiojo karo muziejus 2009 metais. Almanachas. Kaunas, 2010, 175 p. Tiražas 200 egz.

Mes, muziejininkai, šį leidinį laikome savo nuveiktų darbų ataskaita, galbūt ir tam tikru įvertinimu, nes nelengvomis darbo sąlygomis 2009 metais padarėme tikrai nemažai.

2009-aisiais Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai pasipildė 3892 eksponatais. Bendras eksponatų skaičius pasiekė 233 339 vnt. Kaip ir pridera Karo muziejui, didžiausia eksponatų dalis atspindi kariuomenės istoriją. 2009-aisiais statybininkai baigė rekonstruoti Vytauto Didžiojo kapelą ir Didžiąją salę, taigi naujos, modernios ekspozicijos įrengimas mu-

ziejaus kolektyvui buvo tikras iššūkis. Buvo parengta 10 edukacinių programų, įrengtos 6 naujos parodos, toliau dirbamas mokslinis ir muziejinis darbas. Muziejuje apsilankė 47 262 lankytojai.

Įdomios ir vertingos istorinės medžiagos skaitytojai ras šiuose almanacho straipsniuose: „Prisimenant gen. gyd. Vladą Nagevičių“ (Sofija Oželienė), „Nežinomo kareivio kapui – 75“, „Istorikas Zigmas Kondrotas“, „Steponas Šaulys – pirmasis muziejaus dailininkas“ (dr. Steponas Gečas), „Žalgirio vardo įamžinimas“ (Vilija Sapjanskienė), „Grafų Čapskių ginklų kolekcija Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose“ (Danutė Gruzdienė, Vidmantas Airini), „Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire (1918–1919) relikvijos Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose“ (Andriejus Stoliarovas), „Dokumentai iš Juozapo Komaro archyvo Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose“ (Algimantas Daugirdas), „Naujamečiai burtai pagal Balį Buračą“ (Danutė Tamošaitienė). Vytauto Didžiojo karo muziejaus 2009 metų kronika supažindina su visų metų muziejaus renginiais ir reikšmingiausiais įvykiais.

Almanachą 200 egzempliorių tiražu išleido Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, spausdino Lietuvos kariuomenės karo kartografijos centras. Leidinį parengė muziejaus redakcinė kolegija. Atsakingasis redaktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis, fotografas Artūras Užgalis, dizainerė Vaiva Šimonienė. Leidinys gausiai iliustruotas.

Vytauto Didžiojo karo muziejus. Lankstinukas. Tiražas 10 000 egz.

Tai spalvotas, gausiai iliustruotas leidinys apie muziejaus ekspozicijas lietuvių, vokiečių, anglų, prancūzų, lenkų, ispanų ir rusų kalbomis. Lankstinuką sumaketavo KAM Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba, spausdino Lietuvos kariuomenės karo kartografijos centras.

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS 2010 METŲ KRONIKA

Parengė Regina Rajeckienė ir Rimas Banaitis

Sausio 13 d.

Pogrindžio spaustuvėje „ab“ buvo paminėta Sausio 13-oji – Laisvės gynėjų diena. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus muziejininkai kartu su Lietuvos kariuomenės dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnybos darbuotojais prie simbolinio laužo dainavo dainas, dalijosi prisiminimais.

Sausio 15 d.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalione buvo paminėtos Lietuvos kariuomenės karo inžinerijos 91-osios įkūrimo metinės. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiasis muziejininkas Andriejus Stolarovas skaitė pranešimą „Lietuvos Respublikos karo inžinerija 1919–1940 m.“

Sausio 18 d.

Kauno medicinos universiteto Anatomijos instituto lifto šachtoje nuo 1944 m. kovo 18 d. buvo slepiami balzamuoti transatlantinių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno palaikai. 1964 m. rugpjūčio 10 d. lakūnų palaikai buvo perlaidoti Aukštųjų Šančių karių kapinėse. Vėliau slėpimo vietoje buvo įrengtas muziejėlis. Prasidėjus pastato rekonstrukcijos darbams, 2005 m. lapkričio mėnesį lakūnų karstai buvo perduoti Vytauto Didžiojo karo muziejui, o ekspozicija išardyta. Užbaigus Kauno medicinos universiteto Anatomijos instituto pastato rekonstrukciją, 2010 m. sausio 18 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė ir vyriausiasis muziejininkas Marius Pečiulis įrengė parodinį stendą, skirtą S. Dariaus ir S. Girėno palaikų slėpimo vietai įamžinti.

Vasario 2 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo paminėtos Nepriklausomybės kovų dalyvio, Vietinės rinktinės organizatoriaus ir vado, lietuvių karių veteranų sąjungos „Ramovė“ valdybos pirmininko, Vyčio Kryžiaus ordino kavaleriaus brg. gen. Povilo Plechavičiaus (1890–1973) 120-osios gimimo metinės. Pa-

Alina Plechavičiūtė-Veigel

Plechavičiukai dovanoja muziejui V. Karatajaus
nutapytą paveikslą

grindinį pranešimą „Brg. gen. Povilas Plechavičius“ perskaitė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus vyriausiasis muziejinis Antanas Jankūnas. Brg. gen. P. Plechavičiaus brolio dukra Alina Plechavičiūtė-Veigel išsamiai atskleidė karininko asmenybę, jo būdo bruožus. Renginyje dalyvavo visuomenės organizacijų atstovai, kauniečiai. Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos vadas Bronius Girdvainis Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. ltn. dr. Gintautui Sургailiui įteikė plechavičiuko Valentino Karatajaus paveikslą „Rugpjūčio debesys“. Skambėjo Bronės Paulavičienės vadovaujamo Kauno tremtinių choro „Ilgesys“ dainos. Prie brg. gen. P. Plechavičiaus biusto, pastatyto 2008-ųjų rudenį muziejaus sodelyje, buvo padėta gėlių. Svečiai apžiūrėjo parodą „Vietinei rinktinei – 65“.

Vasario 3 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus darbuotojų parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 metais“ atidaryta Birštono muziejuje.

Vasario 9 d.

Muziejuje atidaryta Kauno Milikonių vidurinės mokyklos pradinių klasių mokinių kūrybinių darbų paroda „Statau pilį“. Spalvingi darbai iš popieriaus, kartono, akmenukų, dekoruoti plastikų, pupelėmis, žirniais ir kitomis detalėmis, buvo eksponuojami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekspozicijų salėje.

Parodos atidarymo dieną mažuosius kūrėjus, jų tėvelius ir mokytojus pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas

Pirmų klasių mokslėivių
kūrybinis darbas

Parodos atidarymo metu

Surgailis. Parodos organizatoriai muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus darbuotojai darbų autoriams ir jų mokytojams įteikė atminimo dovanėles ir pakvietė dalyvauti edukacinėje programoje „Kaip senovėje kariauta“.

Vasario 11 d.

Įvyko Vytauto Didžiojo karo muziejaus 89-ųjų įkūrimo metinių paminėjimo ir Didžiosios salės ekspozicijos atidarymo renginys. Po daugiau nei metus trukusios salės rekonstrukcijos ir ekspozicijos įrengimo darbų į Didžiąją salę sugrįžo ne tik senieji eksponatai, bet ir senosios spalvos. Tokios, kokios buvo pastatą suprojektavusio architekto Vladimiro Dubeneckio laikais. Erdvi, šviesi, tvarkinga ir ištaiginga Didžioji salė tapo reprezentacine sale, atvira visiems kauniečiams ir miesto svečiams.

Didžiojoje salėje galima pamatyti eksponatų iš įvairiausių epochų. Lankytojai susipažins ir su muziejaus istorija, ir su fondų saugyklose ilgai saugotomis muziejinėmis vertybėmis: 1901 m. Jano Stykos nutapytu paveikslu „Vytauto priesaika“, 1673 m. Lietuvos-Lenkijos kariuomenių mūšio prie Chotino fotopano, visų Lietuvos valdovų portretais, 1676 m. vokiečių kalba išleista Kazimiero Semenavičiaus knyga „Didysis artilerijos menas“, unikaliais ir retais archeologiniais radiniais, gausia alebardų ir esponentų kolekcija. Eksponuojami 1940 m. laikotarpio daiktai ir nuotraukos, kai sovietiniams okupantams užgrobus Lietuvą, buvo pradėti naikinti karininkai ir jų šeimos. Lankytojai išvys okupantų ir Lietuvos partizanų ginklus, jau atkurtoje Lietuvoje sukonstruotus pistoletus-kulkosvaidžius „Vladas“ ir „Vytis-2“. Didžiosios salės ekspoziciją įrengė ekspozicijos kuratorius direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, vyr. fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, skyrių vedėjai Kristina

Lenkijos ir Lietuvos valdovo
Augusto II atkurta vėliava

Liaudies kariuomenė ir 29-asis šaulių teritorinis
korpusas. 1940–1941 m.

Rickevičiūtė, Eduardas Brusokas, Dalė Naujalienė, Algirdas Markūnas ir jų vadovaujamų skyrių darbuotojai. Ekspozicijos projekto bendraautorai Jurgis Vroblevičius ir Jonas Venckūnas.

Renginio metu įvyko Lenkijos ir Lietuvos valdovo Augusto II atkurtos vėliavos prikallimo ir pakabinimo ceremonijas. Istorinė vėliava nuo 1702 m. saugoma Švedijoje, kur pateko kaip karo grobis Šiaurės karo (1700–1721) metu. Dešinėje vėliavos pusėje pavaizduotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas – baltas Vytis raudoname skyde su karūna viršuje. Kairėje vėliavos pusėje, raudoname skyde su karūna viršuje, pavaizduotas Lenkijos Karalystės herbas – baltas erelis su Saksų herbu ant krūtinės. Dešinėje herbo pusėje – du sukryžiuoti kardai. Vėliavos matmenys 267x340 cm. Vėliavą atkūrė gabi menininkė tekstilininkė Bronė Neverdauskienė.

Muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis ir Lietuvos šaulių sąjungos vadas Juozas Širvinskas atnaujino dar 1998 m. pasirašytą Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Lietuvos šaulių sąjungos bendradarbiavimo sutartį. Gimtadienio proga muziejų pasveikino ir savo šokius dovanojo Kauno choreografijos mokyklos šokėjos (vadovė Goda Puleikytė).

Divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokykloje įvyko renginys, skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti. Muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas šios mokyklos klausytojams ir karininkams perskaitė pranešimą „Vasario 16-osios reikšmė“.

Vasario 12 d.

Remiantis krašto apsaugos ministro įsakymu „Dėl darbo grupės sudarymo“, muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas ir ginklų istorijos sektoriaus vedėjas Vladas Drupas buvo įtraukti į darbo grupę, turėjusią parengti valstybinėms ceremonijoms (įžymių žmonių laidotuviams) skirtą patrankos lafetą. Lafetas buvo parengtas pagal muziejaus darbuotojų pasiūlymus.

Minėdami Lietuvos valstybės atkūrimo dieną ir Dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnybos 19 metų sukaktį, apie 120 karo medikų iš visos Lietuvos apsilankė Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas svečiams surengė teminę

ekskursiją „Vasario 16-osios reikšmė“, pateikė įdomių istorinių faktų apie pasiaukojamas lietuvių kovas kuriant Lietuvos valstybę, supažindino su svarbiais praeities įvykių eksponatais.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalione vykusiame Lietuvos valstybės atkūrimo dienos paminėjimo renginyje Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiasis muziejininkas Andrius Pūkys skaitė pranešimą „1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės aktas“.

Į Karo technikos ir transporto Vilniaus skyrių iš Karinių jūrų pajėgų arsenalo atgabenti muziejui perduoti artileriniai pabūklai „Bofors 40 mm M/48“, „Bofors L-50“, „Bofors L-70“, „Bofors L-60“, du dvivamzdžiai torpediniai aparatai DTS531124, bokštas AK-725 suporintais vamzdžiais, bokštas AK-630 su vamzdžiais, paleidimo įrenginys RBS-6000, paketas PK-16, paleidimo įrenginys ZIF-122, vizyvinė kolonėlė, šaudmenų pakėlimo įrenginys, keturios saljutinės patrankos

Vasario 16 d.

Muziejaus sodelyje buvo iškilmingai paminėta Vasario 16-oji. Paminėjimo visi dalyviai buvo pakviesti nemokamai apžiūrėti muziejaus ekspozicijas.

Vasario 23 d.

Buvo įgyvendintas Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Kauno „Vy-turio“ katalikiškosios vidurinės mokyklos projektas „Paskelbėme, atkūrėme, apgynėme“, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui. Projekte dalyvavo daugiau kaip keturi šimtai 5, 6 ir 8 klasių mokinių. Jiems buvo surengtos edukacinės programos „Kaip senovėje kariauta“, „Karyba lietuvių padavimuose ir legendose“, teminė ekskursija „Vasario 16-osios reikšmė“. Tai trečias bendras muziejaus ir mokyklos projektas.

Vasario 26 d.

Vilniaus rotušėje Vytauto Didžiojo karo muziejus buvo apdovanotas dienraščio „Respublika“ garbės raštu nominacijai „Reiškinys, garsinantis Lie-tuvą – Durbės mūšis“.

Muziejaus direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas dalyvavo LITEX-PO rūmuose vykusioje turizmo ir sporto parodoje, kur 19 valstybių turizmo organizatoriai ir firmos pateikė savo pasiūlymus. Prie Lietuvos turizmo departamento paviljono buvo reklamuojami informaciniai-reklaminiai leidiniai apie Vytauto Didžiojo karo muziejų, jame rengiamas edukacines programas. Po parodos S. Gečas dalyvavo Lietuvos gidų sąjungos ataskaitiniame suvažiavime, surengtame Vilniaus mokytojų namuose.

Kovo 9 d.

Muziejaus Didžiojoje salėje atidaryta paroda „Lietuvos Respublikos žinybiniai ir visuomeninių organizacijų apdovanojimai 1990–2010 m.“, skirta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui. Parodą atidarė jos kuratorius Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas. Visus pasveikino muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis. Paroda veiks iki spalio 15 d.

Kovo 10 d.

Muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas Juozo Naujalio muzikos gimnazijos dėstytojams ir vyresniųjų klasių gimnazistams skaitė pranešimą „Kodėl Lietuvos Nepriklausomybės restitucijos aktą reikėjo skelbti 1990 m. kovo 11 d. naktį“.

Kovo 11 d.

Vidurdienį Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje prasidėjo iškilmingas minėjimas, Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo bei gėlių padėjimo ceremonija ir Kauno įgulos dalinių žygiuotė. Vėliavą šį kartą kėlė Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininkas Algirdas Kaminskas. Susirinkusiuosius sveikino Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas. Kalbėjo Kauno apskrities atstovai ir šventėje dalyvavę svečiai, jaunimo organizacijų vadovai. Krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė pasveikino kauniečius ir miesto svečius Lietuvos Nepriklausomybės

dvidešimtmečio proga. Po ministrės kalbos praskrido du lengvieji mokomieji atakos lėktuvai L-39 ZA, pilotuojami mjr. Mariaus Matulaičio ir kpt. Vytauto Poželos. Ministrė kartu su renginio svečiais ir Kauno įgulos kariais dalyvavo Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo, gėlių padėjimo ceremonijoje prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ ir Laisvės statulos. Po minėjimo moksleiviai rankų grandine ir skambančiais Laisvės varpeliais sujungė Vienybės ir Nepriklausomybės aikštes bei Laisvės alėją. Kauno miesto gyventojai ir svečiai šią šventinę dieną buvo pakviesti nemokamai apsilankyti Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Kovo 11-ąją į muziejų atėjo net 2357 lankytojai.

Direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas dalyvavo Birštono miesto savivaldybėje vykusiuose renginiuose, skirtuose Lietuvos Respublikos atkūrimo 20-mečiui. Kurorto tarnautojams ir visuomenei jis skaitė pranešimą „Kovo 11-osios vizijos ir tikrovė“.

Kovo 17 d.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalionui perduota eksponuoti Vengrijos karo muziejaus parengta ir Vytauto Didžiojo karo muziejui padovanota paroda „Vengrijos kariuomenės kelias“.

Kovo 24 d.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalione Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiasis muziejnininkas Andriejus Stoliarovas skaitė pranešimą „Lietuvos Respublikos kariuomenės karo inžinieriai (1919–1940)“.

Kovo 25 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus keturių dalyvių komanda (Edvinas Vaidotas, Leonas Juozonis, Eduardas Brusokas ir Steponas Gečas) pirmą kartą dalyvavo Brigados generolo Antano Gustaičio taurės šachmatų turnyre. Kaip debiutantai, muziejininkai pasirodė neblogai – iš 39 turnyre dalyvavusių komandų užėmė 16 vietą. Individualiai geriausiai pasirodė LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas, iš 9 galimų surinkęs 6 taškus ir užėmęs 24 vietą.

Kovo 30 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus finansinę-buhalterinę apskaitą įjungus į centralizuotą KAM apskaitos sistemą, nuo balandžio 1 d. likviduota muziejaus buhalterija. Ta proga kolektyvas į užtarnautą poilsį išlydėjo vyriausiąją buhalterę Onutę Šlegerienę, muziejuje išdirbusią daugiau kaip 20 metų, ir buhalterę Marytę Lapinskienę, čia dirbusią nuo 1995 m.

Balandžio 7 d.

Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovėje buvo paminėtos Atsargos karininkų sąjungos 86-osios įkūrimo metinės. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė dr. Aušra Jurevičiūtė perskaitė pranešimą „Atsargos karininkų sąjungos (Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjungos) veiklos aspektai 1924–1940 m.“

Balandžio 8 d.

Prieš kelerius metus Vytauto Didžiojo karo muziejus ir Šalčininkų rajono Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazija pasirašė tarpusavio bendradarbiavimo sutartį. Muziejaus darbuotojai šioje lietuviškoje mokymo įstaigoje kasmet surengia po kelias parodas, istorinių datų minėjimus, skaito paskaitas, dalyvauja gimnazijos renginiuose, o moksleiviai lankosi muziejuje. Tądien grupė eišiškiečių gimnazistų su pirmuoju šios gimnazijos direktoriumi Vytautu Dailydka ir keliais mokytojais atvyko į muziejų ir dalyvavo edukacinėje programoje „Ką žinai apie Lietuvos karybos istoriją“. Gimnazistai taip pat apžiūrėjo restauruotą muziejaus Didžiąją salę, atnaujintas ekspozicijas.

Balandžio 9 d.

Lietuvos aviacijos muziejus minėjo savo įkūrimo 20-metį. Jis išaugo

kaip Vytauto Didžiojo karo muziejaus padalinys – iš buvusio Technikos skyriaus. Vytauto Didžiojo karo muziejus skyrė didelį dėmesį ir finansinę paramą formuojant šio muziejaus fondus. Lietuvos aviacijos muziejus yra pirmasis valstybinis respublikinio pavaldumo muziejus, įsteigtas atgimusioje Lietuvoje. Lietuvos aviacijos paveldo saugotojus ir propaguotojus pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas.

Balandžio 14 d.

Kauno Šančių vidurinėje mokykloje atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos ir LDK karybos istorijos skyrių parengta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiu 600 metų“. Paroda veikė iki gegužės 3 d.

Kauno Kristaus Prisikėlimo parapijos pagyvenusių žmonių sambūriui „Senjorai“ muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė skaitė paskaitą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė Žalgirio mūšio išvakarėse“.

Balandžio 15 d.

Artėjant svarbiausio Lietuvos istorijoje Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms, muziejuje atidaryta paroda „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“.

Parodos kuratorius – Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, organizatoriai – Archeologijos skyriaus vedėja Kristina Rickevičiūtė, šio skyriaus vyriausiasis muziejininkas Kęstutis Šeškevičius, LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas ir šio skyriaus

vyriausiosios muziejininkės Danutė Gruzdienė ir Vilija Sapjanskienė bei vyresnioji muziejininkė Virginija Gureckienė.

Balandžio 16 d.

Paminėtas Vytauto Didžiojo karo muziejaus Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus restauratorės-konservatorės Vilijos Pangonoienės 50 metų jubiliejus. Jubiliatę pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, muziejaus kolektyvas, buvę kolegos – Lietuvos sporto muziejaus darbuotojai, artimiausi giminaičiai, draugai.

Balandžio 22 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus darbuotojai Kauno miesto švietimo įstaigų vadovams pristatė dešimt edukacinių programų, skirtų įvairių amžiaus grupių mokiniams. Renginyje dalyvavo penkiasdešimties Kauno miesto pradinių, pagrindinių, vidurinių mokyklų ir gimnazijų vadovai, Kauno miesto savivaldybės administracijos Švietimo ir ugdymo skyriaus neformaliojo švietimo poskyrio darbuotojai. Vadovus pasveikino muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Vėliau visus svečius jis supažindino su paroda „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“, skirta Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms.

Edukacijos ir informacijos skyrius, rengdamas šį pristatymą, turėjo tikslą informuoti Kauno miesto švietimo įstaigų vadovus apie muziejaus edukacines programas, paskatinti mokytojus ir mokinius dar dažniau lankytis muziejuje. Skyriaus vedėja Regina Rajeckienė, apžvelgdama edukacinę veiklą, akcentavo, kad aktyviausi muziejaus lankytojai yra moksleiviai. Muziejuje mokomasi iš pirminių istorijos šaltinių, yra tiesioginis ryšys su eksponatais. Šios galimybės neturi jokios kitos mokymo institucijos. Muziejaus ekspozicijos

Edukacines programas pristato ekskursijų vadovas E. Vaidotas

Seminaro metu

padedą suvokti laiko tĕkmę, formuoti istorinę sąmonę. Vytauto Didžiojo karo muziejuje taikomos šios edukacinės veiklos formos: ekskursijos (apžvalginės ir teminės), edukacinės programos, organizuojamos mokyklų istorijos dienos, susitikimai su muziejaus istorikais, skaitomos paskaitos, rengiami parodų atidarymai, valstybinių švenčių, svarbių istorinių datų ir asmenybių minėjimai. Visiems renginio dalyviams buvo išdalintos vertinimų anketos. Iš anketose pažymėtų atsakymų galima daryti išvadą, kad tokie pristatymai reikalingi tiek mokyklų vadovams, tiek patiems mokytojams. Buvo pageidaujama, kad jie būtų rengiami ir mokslo metų pradžioje, diferencijuojant programas pagal mokinių amžių. Respondentai liko patenkinti renginio trukme, gauta informacija ir medžiaga, edukacinių programų pristatymo metodais ir forma – su kiekviena programa juos supažindino tam tikro istorinio laikotarpio personažais apsirengę muziejaus darbuotojai.

Nacionalinėje Mikalojaus Konstantino Čiurlionio menų mokykloje atidaryta paroda-instaliacija „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė Žalgirio mūšyje“, skirta Žalgirio mūšio 600 metų jubiliejui.

Ši instaliacija – spalvingas LDK kariuomenės, pasiruošusios kautis Žalgirio mūšyje,

maketas, sudėliotas iš 500 skulptūrėlių, kurias sukūrė įvairių šalies mokyklų mokiniai.

Parodos atidarymo ceremonijoje dalyvavo krašto apsaugos viceministras Vytautas Umbrasas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis.

Instaliaciją numatyta eksponuoti ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus padalinyje Karo technikos ir transporto Vilniaus skyriuje (Olandų g. 21 a).

Balandžio 23 d.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje įvyko tradicinės respublikinės moksleivių viktorinos „Ką žinai apie Lietuvos kariuomenę“ finalas. Krašto apsaugos ministrės įsakymu finalo vertinimo komisijos pirmininku buvo paskirtas Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis

Balandžio 29 d.

Lietuvos prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus, Marijampolės kraštotyros muziejus ir suvalkiečių bendrija „Suvalkija“ organizavo konferenciją „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Joje Vytauto Didžiojo karo muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė skaitė pranešimą „Lietuvos kariuomenė Žalgirio mūšio išvakarėse“.

To paties skyriaus vyriausioji muziejininkė Vilija Sapjanskienė skaitė pranešimą „Žalgirio mūšio įamžinimas“.

Gegužės 3 d.

Kauno Prano Eimučio jaunimo mokykloje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki gegužės 12 d.

Gegužės 6 d.

Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena paminėta Vytauto Didžiojo

karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus padalinyje Pogrindžio spaustuvėje „ab“. Šventėje dalyvavo muziejaininkai, seniūnijos atstovai, Domeikavos vidurinės mokyklos mokiniai, studentai.

Gegužės 6–7 d.

Muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete studentams ir dėstytojams skaitė pranešimus, skirtus lietuviškos spaudos ir lietuvių kalbos draudimo panaikinimui.

Gegužės 10 d.

Minint Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, Krašto apsaugos ministerijos Baltojoje salėje įteikti jau tradiciniais tapę Lietuvos kariuomenės vado apdovanojimai „Jūriniai mazgai“.

Buvo pagerbti krašto apsaugos sistemos ryšių su visuomene atstovai. Krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė už „nuoseklų ir profesionalų visuomenės informavimą apie muziejaus veiklą“ pareiškė padėką Vytauto Didžiojo karo muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėjai Reginai Rajeckienei.

Gegužės 14 d.

Lietuvos Respublikos Seime, Kovo 11-osios salėje, vyko nacionalinė mokslinė konferencija „Steigiamajam Seimui – 90“. Joje Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejaininkė dr. Aušra Jurevičiūtė skaitė pranešimą „Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas 1920–1922 m.“

Gegužės 15 d.

Vilniuje, Vingio parke, vilniečiams ir miesto svečiams buvo pademonstruota mūšio inscenizacija „Pajusk Žalgirio mūšio dvasią“, kurioje dalyvavo apie 200 įvairių šalies mokyklų moksleivių. Inscenizacijos, parengtos pagal Vytauto Didžiojo karo muziejaus edukacinę programą, projekto koordinatorių – muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, projekto dalyviai – LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas ir šio skyriaus vyriausioji muziejaininkė Vilija Sapjanskienė, Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas ir šio skyriaus viešųjų ryšių vyriausioji specialistė Daiva Žiurauskienė, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų

istorijos sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini. Mūšio inscenizacijoje „kovėsi“ įvairių Vilniaus miesto, Šalčininkų rajono mokyklų ir gimnazijų moksleiviai ir mokinių projekto „Drąsinkime ateitį“ dalyviai. Su edukacinės programos dalyviais susitiko Lietuvos Respublikos prezidentė Dalia Grybauskaitė, krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė, kariuomenės vadas gen. mjr. Arvydas Pocius, kiti svečiai.

Vytauto Didžiojo karo muziejus jau trečią kartą dalyvavo tarptautinės muziejų bendruomenės akcijoje „Muziejų naktis“. Tai akcija, kurios metu Europos muziejai lankytojams suteikia retą progą ekspozicijas apžiūrėti naktį, pasiūlo įvairių renginių. Šiomet akcija visoje Europoje vyko gegužės 15 d. Savo lankytojams duris plačiai atvėrė ir muziejaus padaliniai: Karo technikos ir transporto Vilniaus skyrius ir Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus padalinys Pogrindžio spaustuvė „ab“.

18 val. prie muziejaus nugriaudėjo senovinių patrankų salvės ir prasidėjo renginys, trukęs iki vidurnakčio. Skambėjo karinės-istorinės dainos ir

liaudies melodijos, atliekamos folkloro ansamblio iš Vilniaus „VISI“ (vadovas Evaldas Vyčinas), sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ (vadovė Daiva Vyčinienė), Kauno technologijos universiteto folkloro ansamblio „Goštauta“ (vadovė Justė Lipinskienė). Visus sužavėjo Kauno vaikų ir moksleivių laisvalaikio rūmų teatro studijos „Teatrapilis“ jaunieji artistai (vadovė Aušra Jankauskaitė), suvaininę ištrauką iš Moljero pjesės „Miestelėnas bajoras“. Praeitį su šiandiena šiuolaikinėmis meno improvizacijomis sujungė modernaus šokio teatro „Aura“ šokėjai (vadovė Birutė Letukaitė). Temstant muziejaus sodelyje buvo galima pasiklausyti varpų melodijų – koncertą „Vakaro varpai“ dovanojo prof. Giedrius Kuprevičius. Skambant varpų muzikai, ant muziejaus arkados pasirodė Lietuvos istorines asmenybes ikūnijantys personažai: Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė, karaliai, didikai, karžygiai. Muziejaus eksponatus buvo galima nemokamai apžiūrėti iki pat vidurnakčio.

Renginį organizavo Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja Regina Rajeckienė.

Gegužės 17 d.

Kauno Petro Vileišio vidurinėje mokykloje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki gegužės 26 d.

Gegužės 18 d.

Tarptautinę muziejų dieną Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje įvyko bendras muziejaus ir Kauno katalikiškosios „Vyturio“ vidurinės mokyklos edukacinis projektas „Pajusk Žalgirio mūšio dvasią“, skirtas Kauno miesto muziejininkams, moksleiviams ir jų tėveliams.

Profesinės šventės proga savo kolektyvą ir visus miesto muziejininkus pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintau-

tas Surgailis. Jis palinkėjo neprarasti entuziazmo, nepasiduoti pesimizmui, dirbti ir džiaugtis. Susirinkusiuosius pasveikino ir Kauno katalikiškosios „Vyturio“ vidurinės mokyklos direktorė Aleksandra Bancevičienė.

Po mūsų inscenizacijos miesto muziejininkai ir renginio dalyviai apžiūrėjo Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiosios salės ir Vytauto kapelos ekspozicijas, parodą „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“. Vėliau miesto rotušėje buvo paminėta Tarptautinė muziejų diena. Šventės metu buvo įteikti Kauno miesto mero Andriaus Kupčinsko padėkos raštai Kauno muziejų vadovams. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. lt. dr. G. Surgailiui ir muziejininkams buvo įteiktas padėkos raštas už „kilnią misiją saugant Lietuvos istorijos ženklus, jaunosios kartos ugdymą patriotine dvasia, prasmingus darbus, skirtus Žalgirio mūšio 600-ųjų metinių paminėjimui, ir už geranorišką Tarptautinės muziejų dienos paminėjimo organizavimą“. Koncertavo Kauno miesto styginių kvartetas, vadovaujamas Sauliaus Bartulio, ir

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Kauno fakulteto studentai, vadovaujami katedros vedėjos Aurelijos Bukauskaitės. Po šio renginio miesto muziejininkai buvo pakviesti į Kinijos Liaudies Respublikos parodos „Žvilgsnis į Kiniją“ pristatymą Kauno miesto muziejuje. Pradėję Žalgirio mūšio inscenizacija, Tarptautinę muziejų dieną muziejininkai pabaigė šventine vakarone Povilo Stulgos lietuvių tautinės muzikos instrumentų muziejuje.

Gegužės 20 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė konsultavo Lietuvos aviacijos muziejaus darbuotoją Joną Čepą ir operatorių Stasį Dargį, kuriančius dokumentinį filmą „Vienas per Atlantą prieš 75-erius metus“. Filmavimo metu D. Naujalienė kalbėjo apie transatlantinio lakūno Felikso Vaitkaus skrydžio įamžinimo problemas Lietuvoje.

Gegužės 25 d.

Artėjant vienos didžiausių Lietuvos kariuomenės pergalių Nepriklausomybės kovų laikotarpiu sukakčiai, Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus darbuotojai parengė ir muziejaus tarybai pristatė kilnojamąją parodą „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“. Parodos autoriai pateikė per šimtą nuotraukų, paveikslų, dokumentų ir žemėlapių kopijų, pasakojančių apie įtemptą to meto situaciją, Lietuvos

Lenkijos kariuomenės 41-ojo Suvalkų pėstininkų pulko sekimo punktas prie Mikališkių. 1921 m.

Lietuvos kariuomenės 6-ojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulko kariai apkasuose lenkų fronte prie Geceniškių. Trakų apskr., 1920 m.

kariuomenės kovas su generolo Liucijano Želigovskio kariniais daliniais. Jo kariuomenėje buvo nemažai lietuvių iš Vilniaus krašto, taigi lenkai stengėsi šiai karinei akcijai suteikti maisto ar sukilimo atspalvį.

Paroda buvo eksponuojama Vytauto Didžiojo karo muziejuje, miesto bibliotekose, mokyklose, kariniuose daliniuose.

Birželio 1 d.

Kauno „Saulės“ gimnazijoje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki birželio 10 d.

Birželio 8 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejus sulaukė unikalios dovanos. Tarpukariu garsaus gydytojo, medicinos, humanitarinių ir teisės mokslų daktaro aušrininko Jono Šliūpo sūnus Vytautas ir jo žmona Vanda muziejui padovanojo pačių rankomis išsiuvinėtą

Jano Mateikos paveikslo „Žalgirio mūšis“ kopiją. Vanda ir Vytautas Šliūpai paveikslą siuvinėjo iš visus 15 metų ir nutarė jį padovanoti Vytauto Didžiojo karo muziejui Žalgirio mūšio 600 metų sukakties proga. Sutuoktinių teigimu, siuvinėjant 2,82 m ilgio ir 1,26 m aukščio meno kūrinį, buvo padaryta daugiau nei 4 mln. dygsnių!

Birželio 9 d.

Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Arvydas Pocius už „iniciatyvą, sumanumą ir aktyvumą Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės dienos renginyje 2010 m. gegužės 15 d. Vingio

parke, Vilniuje“ padėką įteikė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojui Arvydui Pociūnui.

Birželio 10 d.

Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos filiale „Berželio“ bibliotekoje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki birželio 30 d.

Birželio 14 d.

1941 m. birželio 14 d., 3 val. ryto, Sovietų Sąjungos represinės struktūros pradėjo masiškai tremti Lietuvos gyventojus į atokias šiaurines teritorijas. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenimis, per keletą dienų į gyvulinius vagonus buvo sugrūsta ir iš Tėvynės išvežta apie 18 tūkst. Lietuvos gyventojų. Pagrindinis pirmojo trėmimo tikslas buvo akivaizdus: pašalinti iš Lietuvos gyventojus, pasižyminčius aktyvia tautine savimone. Tremtis neaplenkė nė vieno Lietuvos gyventojų sluoksnio, bet labiausiai nukentėjo inteligentija.

Tačiau birželio 14-oji – ne tik tautos gedulo, bet ir vilties diena. Vilties išgyventi, sugrįžti į Tėvynę, vilties išvysti savo artimuosius. Viltis

palaike tremtinius ir kalinius sunkiausiais jų gyvenimo metais, teikė jėgų ir tvirtybės. Jie sugrįžo – gyvi ir mirę, kad atgultų amžinojo poilsio savo žemėje. Sugrįždami jie parsinešė ir juos palaikiusią viltį. Viltį, kad birželio 14-osios įvykiai nebus pasikartos, kad bus mažiau juodų gedulo dienų ir daugiau vilties bei šviesos.

Gedulo ir vilties dienos atminti Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiojoje salėje lietuvių ir kitų šalių kompozitorių kūrinius bei Franco Šuberto Mišias G-dur atliko Kauno berniukų ir jaunuolių choras „Varpelis“ (meno vadovas Ksaveras Plančiūnas).

Birželio 15 d.

Muziejaus sodelyje prisiekė Generolo Povilo Plechavičiaus jaunojo kario mokyklos mokiniai. Priesaikos ceremonijoje dalyvavo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis.

Birželio 21 d.

Muziejaus sodelyje surengta iškilminga Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) vadų pasikeitimo ceremonija, kurios metu devynerius metus sąjungai vadovavęs Juozas Širvinskas krašto apsaugos ministrei Rasai Juknevičienei gražino LŠS vėliavą. Ministrė vėliavą perdavė naujam šios sąjungos vadui, buvusiam

Krašto apsaugos savanorių pajėgų vadui plk. Antanui Plieskiui. Vadų pasikeitimo ceremonijoje taip pat dalyvavo Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkės pavaduotojas šaulys Algis Kašėta, Lietuvos kariuomenės sausumos pajėgų vadas brg. gen. Jonas Vytautas Žukas, Seimo nariai, Lietuvos kariuomenės, Kauno miesto ir rajono savivaldos, apskričių šaulių rinktinių delegacijos, organizacijų, su kuriomis bendradarbiauja Šaulių sąjunga, atstovai.

Birželio 28 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas Alytuje Didžiosios kunigaikštienės Birutės motorizuotojo pėstininkų bataliono karininkams, puskarininkiams ir kariams skaitė pranešimą „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“. A. Pociūnui įteikta bataliono vado plk. ltn. Mindaugo Steponavičiaus padėka.

Birželio 29 d.

Šią dieną prie pastato L. Sapiegos gatvėje, kuriame keliolika metų veikė Kauno apskrities viršininko administracija, nebeliko šios įstaigos vėliavos. Kauno apskrities viršininko grandinė perduota saugoti Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Liepos 1 d.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalione atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki liepos 15 d.

Liepos 2 d.

Iš kairės: K. Rickevičiūtė, J. Karosevičiūtė, plk. ltn. dr. G. Surgailis, A. Pociūnas

Seimo parodų galerijoje atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“. Muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis akcentavo, jog visi parodos eksponatai yra iš muziejaus fondų, surinkti archeologinių kasinėjimų Kauno mieste ir rajone metu. Direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas pristatydamas

parodą teigė, jog to meto lietuvių kario ginkluotė nesiskyrė nuo kaimynų – priešui buvome lygiaverčiai.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“ Seimo parodų galerijoje veikė iki liepos 12 d.

Lietuvos kariuomenės divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokykloje vyko renginys, skirtas Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienai paminėti. Jo metu Vytauto Didžiojo karo muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas perskaitė pranešimą „Mindaugo Lietuva“.

Liepos 6 d.

Valstybės dienos proga Druskininkų kultūros centras organizavo konferenciją „Žalgirio mūšiu – 600“. Joje pranešimą „Žalgirio mūšio įamžinimas“ skaitė muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Vilija Sapjanskienė.

Liepos 8 d.

Lietuvos kariuomenės Juozo Vitkaus inžinerijos batalione muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė skaitė pranešimą „Kelyje į Žalgirį (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė XIV a. antroje pusėje–XV a. pradžioje)“, papasakojo apie bataliono ramovėje eksponuojamą kilnojamąją parodą „Žalgirio mūšiu 600 metų“.

Liepos 10–11 d.

Muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas, šio skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė ir Edukacijos ir informacijos skyriaus fotografas Artūras Užgalis dalyvavo draugijos „Pilis“ suorganizuotoje kelionėje į Durbės mūšio vietą, kur buvo paminėtos 750-osios mūšio metinės.

Liepos 13 d.

Muziejaus Didžiojoje salėje atidaryta dailininko Prano Griušio paveikslo

„Durbės mūšis“ paroda, skirta šio mūšio 750-osioms metinėms. Renginio dalyvius pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis. Durbės mūšio eigą ir reikšmę Lietuvos istorijai apžvelgė muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas. Šio skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Gruzdienė papasakojo, kaip gimė idėja surengti parodą, o dailininkas P. Griušys – kaip kuriami istoriniai paveikslai. Renginio pabaigoje istorinį romaną „Durbės mūšis. Nepasidavę lemčiai“ pristatė knygos autorė Inga Baranauskienė.

Paroda veikė iki lapkričio 1 d.

Liepos 15 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje skambėjo kompozitoriaus Giedriaus Kuprevičiaus oratorija „Jėga ir ašaros“, skirta pagerbti visiems Žalgirio mūšyje žuvusiems kariams.

Liepos 17 d.

Žalgirio pergalės parke (prie autostrados Vilnius–Klaipėda, ties Cinkiškiiais) vykusiame šventiniame renginyje, skirtame Žalgirio mūšio pergalės 600 metų jubiliejui, eksponuota kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Renginį organizavo Kauno rajono savivaldybės klubas „Žalgirio pergalės parkas“.

Liepos 19 d.

Lietuvos kariuomenės dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnybos patalpose atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki liepos 30 d.

Liepos 28 d.

Surengtas Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojų ir miesto bei rajono visuomenės atstovų susitikimas su liepos 17 d. Lenkijoje, Griunvaldo lauke, įvykusios Žalgirio mūšio jubiliejinės inscenizacijos dalyviais. Renginį organizavo muziejaus

direktoriaus pavaduotojas A. Pociūnas. Vytauto Didžiojo vaidmenį atlikęs Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karininkų ramovės viršininkas mjr. Donatas Mazurkevičius papasakojo apie pasirengimo etapus, kovos ir jojimo treniruotes. Savo išpūdžiais pasidalijo ir jo palydos kariai – klubo „Viduramžių pasiuntiniai“ nariai Aleksandras Gudžiūnas ir Audrius Jankauskas, „kryžiuočiai“ – Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus nariai Laurynas Tamulynas ir Andrius Muralis bei muziejaus Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini. Jie papasakojo apie pasiruošimą inscenizacijai ir patį mūšį, kaip šio mūšio metu jautėsi, kaip ištvėrė karštį. Renginio metu buvo pademonstruoti naudoti ginklai ir šarvai. Inscenizacijos dalyviai atsakė į susirinkusiųjų klausimus.

Liepos 30 d.

Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karininkų ramovėje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki rugsėjo 2 d.

Liepos 30–rugpjūčio 4 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje lankėsi kino studijos „Belorusfilm“ kūrybinė grupė. Svečiai rinko duomenis ir filmavo muziejaus eksponatus kuriamam dokumentiniam filmui apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, jo epochą ir jo vardo įamžinimą Lietuvoje.

Rugpjūčio 9 d.

Muziejaus darbuotojai pasveikino Ūkio skyriaus sandėlininkę Iriną Baranauskienę gražaus jubiliejaus proga. Direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas jubiliatei įteikė padėkos raštą už nepriekaištingą, kruopštų ir sąžiningą darbą 60 metų proga, nuoširdžius sveikinimo žodžius ir linkėjimus išsakė direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas.

Rugpjūčio 12 d.

Rukloje minint Generolo Romualdo Giedraičio bataliono 10-ąsias įkūrimo metines, muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas perskaitė pranešimą „Atsiminimai iš autoriaus dienoraščio apie bataliono istoriją“.

Rugpjūčio 20 d.

Molotovo-Ribentropo pakto pasirašymo metinių išvakarėse muziejaus Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus padalinyje Pogrindžio spaustuvėje „ab“ vyko renginys, skirtas Juodojo kaspino ir Baltijos kelio dienai paminėti. Surengtas pokalbis-disputas „Bažnyčia ir politika“. Buvo svarstoma, ką galėtų nuveikti Bažnyčia ir valstybė siekiant išsaugoti istorinę atmintį, puoselėjant pagarbą rezistencijai.

Po diskusijos įvyko vakaronė, grojo Domeikavos seniūnijos muzikantai.

Renginio organizatorė – Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus Pogrindžio spaustuvės „ab“ vyresnioji muziejininkė Birutė Andziulienė.

Rugpjūčio 21–22 d.

Kaune vyko renginiai „Kaunas-Hanza“. Šioje šventėje buvo parodytas Vytauto Didžiojo karo muziejaus edukacinis projektas „Pajuskime Žalgirio mūšio dvasią“.

Rugpjūčio 23 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje paminėtos Molotovo-Ribentropo pakto 71-osios ir Baltijos kelio 21-osios metinės.

Rugsėjo 1 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje atidaryta Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus darbuotojų parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“. Parodoje eksponuoti nuotraukų, dokumentų, spaudos leidinių kopijos ir originalai at-

skleidžia 1920 metų lapkritį vykusias Lietuvos kariuomenės kovas ir istorinę pergalę prieš lenkų kariuomenę.

Paroda veikė iki rugsėjo 21 d.

Rugsėjo 2 d.

Kauno jėzuitų gimnazijoje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki rugsėjo 15 d.

Rugsėjo 3 d.

Šv. arkangelo Mykolo (Igulos) bažnyčios rektorius karo kapelionas Tomas Karklys susitiko su Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojais ir papasakojo apie Šiluvą, Švč. Mergelės Marijos Gimimo atlaidus, ypatingas maldų vietas.

Savo pasakojimą kapelionas T. Karklys iliustravo įdomiu dokumentiniu filmu apie Šiluvą.

Rugsėjo 8 d.

Rugsėjo 8-oji (Švč. Mergelės Marijos gimimas) Šiluvos atlaiduose buvo skirta Lietuvos kariuomenei ir partizanams. Šv. Mišiose dalyvavo krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė, Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Arvydas Pocius, kiti Krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos kariuomenės atstovai, kariai, taip pat Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos choras „Kariūnas“, Karinių oro pajėgų orkestras ir Garbės sargybos kuopos kariai. Šv. Mišias aukojo Lietuvos kariuomenės ordinaras vyskupas Jo Ekscencija Gintaras Grušas.

Šv. Mišiose dalyvavo ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, muziejaus darbuotojai. Grįždami iš Šiluvos, muziejininkai užsuko prie Lietuvoje ilgiausio (599 m) ir aukščiausio (42 m) Lyduvėnų geležinkelio tilto, esančio Raseinių rajone. Tikslus, tik keliasdešimt kartų sumažintas, 1916 metų medinio Lyduvėnų geležinkelio tilto maketas eksponuojamas Vytauto Didžiojo karo muziejuje, Pirmajam pasauliniam karui skirtoje ekspozicijoje.

Muziejuje lankėsi Myslibožo (Lenkija) savivaldybės ir urėdijos bei Lenkijos lietuvių kultūros Ščecino skyriaus atstovų delegacija. Svečius priėmė muziejaus direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas ir Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė.

Apžvalginės ekskursijos metu svečiai itin domėjosi muziejaus istorija, „Lituanicos“ memorialine sale, Didžiosios salės ekspozicija, Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę kripta.

Rugsėjo 10 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiojoje salėje įvyko tarptautinės mokslinės konferencijos „Jogailos ir Vytauto laikai“, skirtos Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms, uždarymas. Svečiai apžiūrėjo muziejaus Didžiosios salės eksponatus.

Konferenciją organizavo Vytauto Didžiojo universitetas, Krokuvos Jogailos universitetas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institutas. Konferencijos partneris – Vytauto Didžiojo karo muziejus.

Rugsėjo 11 d.

Kauno sporto halėje vyko Lietuvos sporto veteranų suvažiavimas, kuriame dalyvavo ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas. Jam buvo įteiktas specialus Sporto veterano ženklas.

Rugsėjo 15 d.

Kauno rajono Garliavos bibliotekoje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki spalio 1 d.

Rugsėjo 18 d.

Lietuvos sporto muziejuje vyko mokslinė konferencija, skirta Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos (LFLS) 90-mečiui. Į konferenciją buvo pakviesti Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis ir jo pavaduotojas LFLS Garbės pirmininkas dr. Steponas Gečas. Pastarasis perskaitė

pranešimą „LFLS reikšmė Lietuvos sporto paveldui“. Konferencijoje dalyvavo Kūno kultūros ir sporto departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Kauno miesto savivaldybės vadovai, olimpiniai čempionai ir prizinininkai.

Rugsėjo 22 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis ir Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Zigmas Lydeka pasirašė bendradarbiavimo sutartį.

Šalys įsipareigojo keistis įvairių dokumentų, žemėlapių kopijomis, knygomis, mokslinių konferencijų medžiaga ir kitomis vertingomis žiniomis, atspindinčiomis Lietuvos kultūros, mokslo, kariuomenės raidą, žymių mūšių, istorinių asmenybių, nusipelnusių mokslo ir visuomenės veikėjų atminimą, kitus Lietuvos istorijos momentus. Taip pat ketinama

bendradarbiauti organizuojant miesto, šalies ir tarptautines mokslines-praktines konferencijas, universiteto studentų praktiką ir mokslinius tyrimus.

Rugsėjo 28 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė ir vyriausiasis muziejininkas Andriejus Stoliarovas Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje atidarė kilnojamąją

parodą „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“.

Iki lapkričio 15 d. paroda apkeliavo dar dešimt Šalčininkų rajono mokyklų: Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnaziją, Baltosios Vokės „Šilo“, Jašiūnų „Aušros“, Turgelių vidurines mokyklas, Dieveniškų „Ryto“ vidurinę

bei verslo ir technologijų mokyklas, Kalesninkų, Butrimonių, Čiužiakampio, Poškonių pagrindines mokyklas.

Spalio 1 d.

Lietuvos kariuomenės divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokykloje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki spalio 15 d.

Spalio 2 d.

Kaune įvairiais renginiais paminėta Angelų sargų diena, o kartu ir Lietuvos policijos atkūrimo dvidešimtmetis. Šventės dalyviai apsilankė Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Čia juos pasitiko ir profesinės šventės proga pasveikino direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Jis kartu su muziejaus Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovu Edvinu Vaidotu svečius supažindino su Didžiosios salės ekspozicija. Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas pristatė parodą „Lietuvos Respublikos žinybiniai ir visuomeninių organizacijų apdovanojimai 1990–2010 m.“, skirtą Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui. A. Markūnui buvo įteiktas Policijos departamento prie VRM ženklelis „Už paramą policijai“.

Spalio 5 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje apsilankė Varmijos-Mozūrų muziejaus delegacija iš Olštyno miesto (Lenkija), vadovaujama direktoriaus Janušo Cyganskio (Janusz Cyganski). Kolegas pasitiko ir su Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspozicijomis supažindino direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis ir jo pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Svečiams itin didelį

įspūdį padarė Didžiosios salės ekspozicija ir parodos „Lietuvos karys Žalgirio mūšyje“ eksponatai – XIV–XV a. lietuvių karių kalavijai, kovos kirviai ir peiliai, taip pat ietigaliai, strėlgaliai, šalmai, raitelių ir žirgų ekipuotės detalės ir kt. Po to buvo aptartos Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Varmijos-Mozūrų muziejaus bendradarbiavimo galimybės.

Spalio 6 d.

Muziejaus darbuotojai lankėsi Paberžėje (Kėdainių r). Jie užsuko prie 1863 metų sukilimo vado kunigo Antano Mackevičiaus koplytstulpio, pastatyto bažnyčios šventoriuje, apsilankė 1863 metų sukilimo muziejuje, apžiūrėjo prie bažnyčios esančioje klėtelėje tėvo Stanislovo įkurtą muziejų.

Spalio 25 d.

Kauno apskrities priešgaisrinėje gelbėjimo valdyboje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki lapkričio 15 d.

Spalio 27 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos pirmininkė Namida Pocienė pasirašė bendradarbiavimo sutartį.

Sutartyje birutietės įsipareigojo rinkti ir perduoti į muziejaus fondus draugijos istorinę medžiagą, svarbiausius dokumentus ir eksponatus, aktyviai dalyvauti muziejaus organizuojamuose renginiuose ir mokslinėse konferencijose, prisidėti prie jaunimo patriotinio auklėjimo ir tautinės savimonės ugdymo.

Muziejus įsipareigojo rinkti, saugoti ir propaguoti ekspozicijose ir teminėse parodose Birutiečių draugijos istorinę medžiagą, teikti dalykinę, metodinę ir mokslinę istorinę paramą leidžiant draugijos leidinius, skaityti pranešimus karybos istorijos klausimais draugijos renginiuose, leisti draugijos nariams nemokamai lankyti muziejaus ekspozicijas ir parodas.

Spalio 28 d.

Pasitinkant Visų Šventųjų dieną ir Vėlinės, Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai susitiko su Kauno šv. arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčios rektoriumi karo kapelionu kunigu Tomu Karkliu. Kunigas papasakojo apie šių švenčių kilmę ir prasmę, tikėjimą, meilę gyviesiems ir pagarbą mirusiems, apie gyvenimą, kuris tikriausiai yra sunkesnis nei mirtis.

Lapkričio 8 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje į Krašto apsaugos savanorių pajėgų Dariaus ir Girėno apygardos 2-osios rinktinės (Kaune) vado pareigas paskirtam plk. ltn. Leonui Lukoševičiui perduota rinktinės kovinė vėliava. Iki šiol Kauno savanorių rinktinei laikinai vadovavo rinktinės štabo viršininkas mjr. Artūras Čepanskis.

Lapkričio 10 d.

Vilniuje, Radvilų rūmuose (Vilniaus g. 22), atidaryta tarptautinė paroda „Kaip tai atsitiko Didžiajame mūšyje... Žalgirio atodangos“ tapo jubiliejinį Žalgirio pergalės metų (1410–2010) programos baigiamuoju renginiu. Joje buvo eksponuojami Žalgirio pergalės atminimą nuo Didžiojo mūšio epochos iki šių dienų liudijantys ženklai iš Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Vokietijos,

Šveicarijos, Austrijos, Čekijos. Paroda buvo skirta ne Žalgirio kautynių istorijai pasakoti, karo su Vokiečių ordinu priežastims, mūšio eigai ir padariniams analizuoti. Pagrindinis jos tikslas – atskleisti su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės jungtinės kariuomenės bendra pergale susijusius istorinės atminties fenomenus, pergalės ženklus ir jų fiksavimą įvairiomis formomis bei būdais nuo pat XV a. iki šių dienų.

Vytauto Didžiojo karo muziejus šioje parodoje eksponavo Žalgirio mūšio panoramą, nutapytą Jano ir Tadeušo Stykų, XV a. bombardas, XIV a. pabaigos–XV a. pradžios ginklus: dviašmenius kalavijus iš Munkaviškės, įmovinius ietigalius iš Šulaičių, šalmą iš Gelgaudiškių ir kitus eksponatus.

Parodos organizatoriai: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vavelio karališkoji pilis – Valstybiniai meno rinkiniai, Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vytauto Didžiojo karo muziejus, Lenkijos institutas Vilniuje.

Lapkričio 12 d.

Vytauto Didžiojo universiteto devintojoje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Kontrolės ir priežiūros struktūros“ muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas perskaitė pranešimą „Priežiūra – teritorinis administracinis vienetas Abiejų Tautų Respublikoje 1794 m.“

Lapkričio 15 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis ir Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius pasirašė bendradarbiavimo sutartį. Šalys įsipareigojo bendradarbiauti organizuojant kilnojamąsias parodas, paskaitas, edukacines programas, parodų atidarymus, kultūrinius renginius.

Sutarties pasirašymo proga Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos mokiniams ir mokytojams pristatė naują teatralizuotą edukacinę programą „1410-ieji Viešpaties metai, sudrebinę Europą“. Kas gi buvo tie valdovai, nulėmę pergalingą Žalgirio mūšio baigtį? Apie pagrindinius istorinio mūšio vadus – Lenkijos karalių Jogailą ir jo pusbrolių Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą – bei Žalgirio mūšio eigą ir atgarsius to meto Europoje žiūrovai išgirdo iš dviejų po daugelio metų susitikusių valdovų lūpų ir metraštininko kronikų. Edukacinės programos kūrėjai ir atlikėjai – muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas

(Lenkijos karalius Jogaila), LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas (Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas), Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja Regina Rajeckienė (metraštininkas), Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini ir senovės baltų kovų brolijos „Vilkatlakiai“ narys Rolandas

Škėrys (riteriai), Edukacijos ir informacijos skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas (sargybinis).

Lapkričio 16 d.

Kauno „Vyturio“ katalikiškojoje vidurinėje mokykloje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki lapkričio 30 d.

Lapkričio 16–17 d.

Vilniaus rajono Eitminiškių vidurinėje mokykloje veikė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“.

Lapkričio 18 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Savanorystės idėja tada ir dabar“, skirta atkurtos Lietuvos pirmosios kūrėjų savanorių priesaikos ir Nežinomo kareivio perlaidojimo 1990 m. lapkričio 23 d. 20-mečiui. Konferencijos dalyvius ir svečius pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto prodekanas doc. dr. Jonas Vaičenonis, Torūnės Mikalojaus Koperniko universiteto prorektorius prof. habil. dr. Vitoldas Vaidila (Vitold Vaidilo), šio universiteto prof. habil. dr. Valdemaras Rezmeris (Waldemar Rezmer). Konferencijos dalyviai padėjo gėlių prie Nežinomo kareivio kapo. Pranešimus skaitė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos, Torūnės Mikalojaus Koperniko

universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto istorikai, buvęs Centrinio policijos muziejaus direktorius. Muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas perskaitė pranešimą „Mjr. Edvardas Požėla (1892–1958) – vieno kūrėjo savanorio gyvenimas“, šio skyriaus vyriausioji muziejininkė dr. Aušra Jurevičiūtė – pranešimą „1938 m. rugsėjo 7–8 d. Kūrėjų savanorių kongresas okupacijų išvakarėse“, o vyriausiasis muziejininkas Antanas Jankūnas – „Savanorių idėjos pašaukti: 1941 m. birželio sukilėliai“. Baigiantis konferencijai buvo išklaustyti 1990 m. lapkričio 23-iąją prisiekusių kūrėjų savanorių atsiminimai, vyko diskusijos.

Konferencijos organizatoriai – Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyrius ir Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos Kauno apskrities skyrius.

Lapkričio 18–19 d.

Širvintų kultūros centre veikė kilnojamoji paroda „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“.

Lapkričio 22 d.

Lietuvos kariuomenės divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokykloje buvo paminėta Lietuvos kariuomenės diena. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas perskaitė pranešimą „1990 m. pirmosios savanorių priesaikos ir Nežinomo kareivio perlaidojimo 20-metis“.

Lapkričio 23 d.

1918 m. lapkričio 23 d. ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras pasirašė įsakymą, kuriuo pradėtos formuoti šalies reguliariosios pajėgos. Nuo tada ši diena laikoma oficialia Lietuvos kariuomenės atkūrimo diena.

Po 92 metų šią dieną Šv. arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios, Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje su vėliavomis išsirikiavo iškilminga Kauno įgulos karinių dalinių karių rikiuotė. Vyko Vy-

čio Kryžiaus ordino vėliavos ir Nežinomo kareivio pagerbimo ceremonijos, Vienybės aikštėje buvo surengta Lietuvos kariuomenės ginkluotės ir karinės technikos paroda.

Vytauto Didžiojo karo muziejus pakvietė į šventinį koncertą, kuriame visus karininkus, karius ir muziejaus svečius patriotine Juozo Tallat Kelpšos ir Maironio daina „Kur lygūs laukai“ pasveikino Kauno „Vyturio“ katalikiškosios vidurinės mokyklos moksleivių mišrus choras (vad. Rinalda Burinskienė). Kariuomenės dienos proga Kauno įgulos vadas perdavė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. lt. dr. Gintautui Surgailiui pirmąją Krašto apsaugos ministerijos Aviacijos tarnybos vėliavą. Po to koncertavo Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos jaunieji atlikėjai.

Lietuvos savanorių muziejuje atidaryta kilnojamoji paroda „Lietuvos kariuomenės pergalei prie Širvintų ir Giedraičių – 90“. Ji veikė iki 2011 m. sausio.

Lietuvos kariuomenės dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnyboje buvo paminėta Lietuvos kariuomenės diena. Muziejaus Naujaisiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė dr. Aušra Jurevičiūtė skaitė pranešimą „Lietuvos vyriausiojo gynybos komiteto veikla organizuojant pasipriešinimą lenkams 1920 m.“

Lapkričio 24 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karo technikos ir transporto Vilniaus skyriuje (Olandų g. 21A) vyko Lietuvos šaulių studentų korporacijos „Saja“ renginys „Susipažinkime su Lietuvos kariuomene“, skirtas Lietuvos karių dienai. Renginyje dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos korporacijos „Saja“ nariai, jaunieji šauliai, šauliai, studentišku organizacijų ir korporacijų atstovai. Į programą buvo įtraukta saugaus elgesio instruktažas, rikiuotės užsiėmimai, pirmoji medi-

cinios pagalba, mazgų rišimas, karinės estafetės ir viktorina „Ką žinau apie Lietuvos kariuomenę“.

Lapkričio 29 d.

Muziejuje įvyko bendra Suomijos Respublikos ambasados, Lietuvos ir Suomijos draugijos Kauno skyriaus ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus konferencija, skirta Žiemos karo (SSRS ir Suomijos 1939–1940 m.

karas) pabaigos 70-mečiui paminėti. Konferencijos dalyvius ir garbingą viešnią, Suomijos Respublikos ambasadorę Marją Liisą Kiljunen, garsaus suomių kompozitoriaus Jano Sibelijaus kūrinium „Andante festivo“ pasveikino Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos styginių orkestras, vadovaujamas Kristinos Domarkienės.

Sveikindamas ambasadorę ir svečius, muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas akcentavo istorinę atmintį, svarbią kiekvienai tautai ir liudijančią skaudžias šalies patirtis ar pasiekimus. Suomijos Respublikos ambasadorės garbei Didžiojoje salėje eksponuotas tarpukario laikotarpį menantis eksponatas iš muziejaus rinkinių – Suomijos valstybinė vėliava. Tada, 1924

m. gegužės 14–17 d., Kaune įvyko Latvijos, Estijos ir Suomijos karininkų susitikimas su Lietuvos kariuomene. Jo metu ant senojo muziejaus bokšto, be Lietuvos valstybinės ir tautinės vėliavų, buvo iškeltos Latvijos, Estijos ir Suomijos valstybinės vėliavos.

Ambasadorė M. L. Kiljunen pabrėžė Žiemos karo reikšmę ir svarbą suomių tautai. Suomiai keletą mėnesių didvyriškai kovojo su didžiulę persvarą turėjusia kaimynine valstybe ir padarė šios kariuomenei milžiniškų nuostolių.

Sudėjusi didžiules aukas, suomių tauta tada apgynė savo šalies nepriklausomybę ir demokratiją. Suomijos Respublikos ambasadorė, pagerbdama žuvusiuosius už Lietuvos laisvę, aplankė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę kriptą ir padėjo gėlių vainiką.

Konferencijoje pranešimus skaitė doc. dr. Audronė Janužytė (Mykolo Romerio universitetas), prof. Juozas Skirius (Vilniaus pedagoginis universitetas), Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos atstovai mjr. Gintautas Jakštas, dr. Manvydas Vitkūnas, kariūnai Tomas Mogodia, Edmundas Barzdys, Ruslanas Fiodorovas, Tadas Kazlauskas, Mindaugas Ramanauskas, Povilas Vosylius.

Konferencijoje dalyvavo gausus būrys Lietuvos kariuomenės divizijos generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokyklos, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnų, puskarininkių ir karininkų, miesto gyventojų. Vyko diskusijos, buvo rodomos ištraukos iš 1989 metais sukurto suomių režisieriaus Pekkos Parikano Elokuvos meninio filmo „Talvisota“ („Žiemos karas“).

Kauno „Saulės“ gimnazijoje buvo surengta respublikinė konferencija „Lietuvos nepriklausomybės kovoms – 90 metų“, skirta Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų ir gimnazijų mokiniams, mokytojams ir miesto visuomenei. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiasis muziejininkas Andrius Pūkys perskaitė pranešimą „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose su bermontininkais“, Andriejus Stolarovas – „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose su lenkais“.

Lapkričio 30 d.

Kauno Jurgio Dobkevičiaus vidurinėje mokykloje atidaryta kilnojamoji paroda „Žalgirio mūšiui 600 metų“. Ji veikė iki 2011 m. sausio 4 d.

Gruodžio 3 d.

Vilniaus pedagoginio universiteto Aktų salėje vyko Lietuvos olimpinės akademijos (LOA) ataskaitinis-rinkiminis suvažiavimas, kuriame dalyvavo ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas LOA garbės narys dr. Steponas Gečas. Jis buvo išrinktas į LOA tarybą ir Lietuvos tautinio olimpinio komiteto (LTOK) Olimpinio švietimo komisiją.

Gruodžio 10 d.

Muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas dalyvavo

Šalčininkų rajono Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje vykusioje edukacinėje dienoje „Tėvynė“. Į ją su pažintine-koncertine programa atvyko Vilniaus mokytojų draugijos „Rytas“ nariai. S. Gečas vyresniųjų klasių mokiniamis kalbėjo apie istorinę patriotizmo sampratą, pristatė Vytauto Didžiojo karo muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus parengtą kilnojamąją portretų parodą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonai“.

Gruodžio 23 d.

Šv. Kalėdų išvakarėse Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojams buvo surengtas koncertas, kuriame šventinę programą atliko Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos styginių orkestras ir solistai.

ISSN 2029-3259

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS 2010 METAIS.
Almanachas.

2011 01 10 Tiražas 250 egz. Užsakymas GL-12.

Išleido Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,

Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius.

Spausdino Lietuvos kariuomenės karo kartografijos centras,

Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

www.kam.lt